

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY**

KOTA (Raj.)

Students can retain library books only for two weeks at the most.

BORROWER'S No.	DUE DATE	SIGNATURE

परिडतराज - काव्य - सङ्ग्रहः

(परिडतराजजगन्नाथविरचितानां पद्यगद्यमयानां
निखिलानां काव्यानां समुच्चयः)

उस्मानियाविश्वविद्यालयसंस्कृतविभागाध्यक्षेण

डा० आर्येन्द्रशर्मा

संपादितः

Checker

हंबराबादनगरे

उस्मानियाविश्वविद्यालयस्य-

संस्कृतपरिषदा

प्रकाशितः

प्रथमं संस्करणम्

१९५८

SANSKRIT ACADEMY SERIES No. 2.

PANDITARĀJA-KĀVYA-SAṄGRAHA
(COMPLETE POETICAL WORKS OF
PANDITARĀJA JAGANNĀTHA)

Edited by
Dr. Aryendra Sharma,
*Head of the Department of Sanskrit,
Osmania University.*

THE SANSKRIT ACADEMY,
OSMANIA UNIVERSITY,
HYDERABAD-DECCAN,

All copyrights reserved.

First Edition 1958.

Price

Calico bound Rs. 8.00

Wrapper bound Rs. 6.00

Printed at the Osmania University Press, Hyderabad-7.

CONTENTS

१.	Introduction	pp. (i)-(xi)	
२.	Acknowledgements	(xi)	
३.	Bibliography	(xii)-(xiv)	
४.	गङ्गालहरी	१-९	
५.	अमृतलहरी	१३-१४	
६.	करुणालहरी	१७-२०	
७.	लक्ष्मीलहरी	२३-२७	
८.	सुषालहरी	३१-३४	
९.	प्रास्ताविकविलास.	३७-४८	} = मामिनीविलासः
१०.	शृङ्गारविलासः	५१-६६	
११.	करुणविलासः	६९-७१	
१२.	शान्तविलासः	७५-७९	
१३.	वासुदेवविलासः	८३-८५	
१४.	रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि	८९-१९७	
१५.	प्राणाभरणम् (जगदाभरणम्)	१११-१२०	
१६.	अवशिष्टान्योक्तयः	१२३-१९०	
१७.	रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि (अवशिष्टांशः)	१९३-२०१	
१८.	Index of Verses and Prose Passages	२०५-२२८	
१९.	Errata	२२९	

INTRODUCTION

I. The present collection of Paṇḍitarāja's poetical works, published for the first time in a single volume, is based upon the following printed works and manuscripts:—

(1) GAṄGĀLAHARĪ, edited with commentary by Lakshmana Shastri Panasikar and published by Nirnayasagara Press, Bombay, 1930

(2) GAṄGĀLAHARĪ, edited with a Marathī translation by Shri D. G. Padhye and published as Poona Oriental Series No. 63, 1953 (Second Edition)

(3) AMṚTALAHARĪ, SUDHĀLAHARĪ, KARUṆĀLAHARĪ and LAKṢMĪLAHARĪ, published in the Kāvya-mālā Series, Nos. 1 and 2, Nirnavasagara Press, Bombay, 1929-1932.

(4) A MANUSCRIPT COPY OF VIṢNULAHARĪ, with Marathī translation, prepared by Shri D. G. Padhye (editor of No. (2) above) from the Marathī Journal Āryamitra (Vol. I, Nos. 7, 8, 9 and 10), and kindly lent to us. (See III (b), below.)

(5) BHĀMINIVILĀSA, edited with commentary by Dr. H. D. Sharma and published as No. 50 of the Poona Oriental Series, 1935.

(6) BHĀMINIVILĀSA, edited with commentary by Acyutaraya Modak and published by Nirnayasagara Press, Bombay, 1933.

(7) A MANUSCRIPT COPY OF ĀSAFAVILĀSA, kindly lent by Shri D. G. Padhye

(8) A MANUSCRIPT OF ĀSAFAVILĀSA, kindly lent by the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

(9) ĀSAFAVILĀSA, printed as an appendix to Muslim Patronage of Sanskrit Learning, Part I, by Shri J. B. Chowdhuri, Calcutta, second edition, 1954. (This is based on No. (8) above.)

(10) PRĀṆĀBHARAṆA, published in the Kāvya-mālā Series No. I, Nirnayasagara Press, Bombay, 1929.

(11) COPY OF A MANUSCRIPT OF JAGADĀBHARAṆA, preserved in the Collection of Ānandāśrama, Poona and kindly made available to us by the Trustees.

(12) RASAGANGĀDHARA, with Nāgeśa's Commentary, edited by Shri Mathuranatha Shastri and published by Nirnayasagara Press, Bombay, sixth edition, 1947.

(13) RASAGANGĀDHARA, with Nāgeśa's Commentary, edited by Pandit Gangadhara Shastri, and published by Braj B. Das and Co., Chowkhamba Sanskrit Book Depot, Banaras, 1903.

(14) A COLLECTION OF ABOUT 1400 ANYOKTIS ascribed to Paṇḍitarāja, printed in 1899 in the Telugu script (published by the Raja of Tuni, Vizag. Dt.).

(15) PAṆḌITARĀJAŚATAKAM (in Telugu script), edited by Shri B. Satyanarayana Sharma and Published by Āndhra Jātiya Maṇḍali, 1926.

(16) CITRAMIMĀMSĀKHAṆḌANA, edited by Pandit Shivadatta and Lakshmana Shastri Panasikar and published by Nirnayasagara Press, Bombay, 1926.

II. This collection includes the following works of Paṇḍitarāja, in the order in which they are given:—

1. Gaṅgālaharī
2. Amṛtalaharī
3. Karuṇālaharī (= Viṣṇulaharī)
4. Lakṣmīlaharī

- 5 Sudhālaharī
 6 Prāstāvika-vilāsa
 7 Śṅgāra-vilāsa
 8 Karuna vilāsa
 9 Śānta-vilāsa } (= Bhāmīnīvilāsa)
 10 Āsāfā vilāsa
 11 Verses found exclusively in the Rasagangādhara
 12 Pranābharana and Jagadabharana
 13 Additional Anyoktis ascribed to Panditarāja (See
 I (14), above)
 14 Additional verses found exclusively in the Rasa
 gangādhara (Owing to an oversight these were
 not included under No 11)

To the above is appended a complete index of verses and prose passages arranged in alphabetical order

III The following remarks with regard to some of the above works may be of interest

(a) The Gangālaharī (also called Piyūsalaharī) is traditionally believed to be the last work of Panditaraja. This, however, is rendered impossible by the fact that Panditarāja refers to his five Laharīs in the Rasagangādhara (मन्त्रिमिता पञ्च लहरी p 134, N S Press Edn), and further, that verses Nos 1, 15 and 21 of the Gangālaharī are quoted in the Rasagangādhara and verse No 2 in the Citramīmāṃsākhandana (Kāvya-mālā edition, 1926, p 17)

(b) The Viṣṇulaharī, as published in the Marathi Journal Āryamitra (see I (4), above), is identical with the Karunālaharī, except that the former omits six verses (Nos 37, 54, 56, 57, 58 and 59) found in the latter, and adds a 'phala sruti' as follows —

इमा वै विष्णुलहरी जगन्नाथन निर्मिताम् ।

य पठत तस्य सर्वं जायन्ते सर्वसम्पद ॥

(c) Prāstāvika vilāsa, Śṅgāra vilāsa, Karuna-vilāsa and Śānta vilāsa comprise the Bhāmīnī vilāsa. The num-

ber of verses in each of these four Vilāsas (for a detailed discussion regarding which, see Jagannātha Paṇḍita, by V. A. Ramaswami Sastri, P. 66) varies in different editions. The texts as included in the present collection are, with minor adjustments, based upon Dr. H. D. Sharma's edition of Bhāmini-vilāsa (see I (5), above), inclusive of the verses given in the Appendix.

(d) The Āsafa-vilāsa is a eulogy on Asaf Khan (died 1641), brother-in-law of Shahjahan and a patron of Paṇḍitarāja. It is not an elegy bewailing the death of Asaf Khan as supposed by Kane (History of Sanskrit Poetics, p. 132). Asaf Khan is mentioned twice in the Rasagaṅgādhara (verses No. 163 on p. 102 and No. 100 on p. 201 of the present collection, hereafter referred to as PKS = Paṇḍitarāja-Kāvya-Saṅgraha). The Āsafa-vilāsa, however, is so lacunary and ends so abruptly that it is not likely to be complete. Probably the major portion of the work is missing. The Rasagaṅgādhara quotes twice from the Āsafa-vilāsa, a verse (यस्योद्दाम०) on p. 46 (PKS, p. 83) and a prose passage (प्रतिबुद्धिरनिरुद्धिरातल etc.) on p. 417 (PKS, p. 83).

(e) Prāṇābharana and Jagadābharana are essentially identical. The former eulogizes King Prāṇanārāyaṇa of Kāmarūpa (Assam) (reigned 1633-1666), and the latter, King Jagatsimha of Udaipur (reigned 1628-1654 A.D.)¹.

Paṇḍitarāja has utilized one and the same work to eulogize two patrons, merely by changing names, titles and a few

1. The view that the Jagadābharana is a eulogy on Dara Shikoh (see Kane, History of Sanskrit Poetics, P. 311, Das Gupta & De, History of Sanskrit Literature, p. 566: Chaudhuri, Muslim Patronage to Sanskrit learning, Vol I, pp. 62-63 etc) is untenable. The last verse and the colophon of the Jagadābharana leave no doubt on this point:—

श्रीराणाकलिकर्णनन्दनजगत्सिंहप्रभोवर्णनम् ।

..... विनिमित्तं जगदाभरणस्य जगत्सिंहवर्णनम् ।

See p. 120 of PKS. See also verses No. 2, 5 and 23 of the Jagadābharana (PKS).

epithets in four verses (Nos. 2, 5, 23 and 53) and adding, in the case of the Prānābharana, three verses not found in the Jagadābharana (Nos 15, 16 and 33). Thus—

Verse No. 2 जागर्तुं क्षितिमण्डले चिरमिह धीकामरूपेश्वर । (Prānābharana)
जागर्तुं क्षितिमण्डलोपरि जगत्सिंहो धराधीश्वर । (Jagadābharana)

Verse No 5 दुग्धाब्धे भवता समो विजयते श्रीप्राणनारायण । (Prānābharana)
दुग्धाब्धे भवता समो विजयते श्रीकर्णजन्मार्णव । (Jagadābharana)

Verse No. 23 नूनो निखिलभूसुरैर्जयति कामरूपेश्वरः । (Prānābharana)
नूनो निखिलभूसुरैर्विजयते जगत्केसरी । (Jagadābharana)

Verse No. 53 सन्तुष्ट कमताधिपस्य कवितामाकर्ष्यं तद्वर्णनम् । (Prānābharana)
श्रीराणाकलिकर्णन्दनजगत्सिंहप्रभोवर्णनम् । (Jagadābharana)

Almost all the verses contained in Prānābharana-Jagadābharana are quoted in the Rasagangādhara (except Nos. 1, 2, 3, 10, 32 and 52), and here Panditarāja has utilised them to please a third patron, Shahjahan (possibly also Jahangir?)¹ Thus, *e g*, the verse माहात्म्यस्य परोऽवधि (PKS 112.5) would serve as a eulogy on Prānanārāyana, Jagatsimha or Shahjahan, according as the last word reads—

श्रीप्राणनारायण (Prānābharana),
or श्रीकर्णजन्मार्णव (Jagadābharana),
or दिल्लीधरावल्लभ (Rasagangādhara)

Similarly, the verse द्वित्रेण इव वासव (PKS 115 23) would refer to Prānanārāyana, Jagatsimha and Shahjahan(?), according as the last word reads— कामरूपेश्वर, जगत्केसरी or कोऽपि भूमिपति The rest of the verses are 'neutral' they could be used for eulogizing any one of his royal patrons

It is almost certain that the Jagadābharana was written earlier than the Prānābharana, since the latter contains three additional verses, and since Panditarāja is likely to

have migrated to Assam only after the death of Shahjahan in 1658, Jagatsimha having died four years earlier in 1654¹.

(f) The additional Anyoktis, 588 in number, have been selected from out of 1400 Anyoktis as printed in the Telugu text (see I, No. 14). The eliminated verses were found either included in the other works of Paṇḍitarāja, as published in the present collection, or they were found to be spurious because of their being ascribed to other poets in such anthologies as Subhāsītāvalī, Sūktimuktāvalī and Śārṅgadharapaddhati etc., which are prior to Paṇḍitarāja.

In spite of intensive elimination we fear that many spurious verses have found place in the 588 Anyoktis as printed in our collection. We ourselves found 33 Anyoktis which are ascribed to other poets or are anonymously quoted in the Padyāmṛtatarāṅgiṇī and the Padyaveṇī (published by J. B. Chowdhuri, 1941 and 1944 respectively = Sam-skṛta-Kośa-Kāvya-Saṅgraha, Vol. Nos. I and III). It is also clear from the style and diction of some of the verses that they are not likely to be Paṇḍitarāja's composition, although the majority of the Anyoktis could be easily from his pen.

We request our readers to help us in tracing other spurious verses so that we can eliminate them in the second edition. (The help, of course, will be duly acknowledged).

IV. Apart from these poetical works, the Rasagaṅgādhara, and the Citramīmāṃsākhaṇḍana, Paṇḍitarāja is known to have written the following works:—

1. Manoramākucamardana
2. Yamunāvarṇanacampū (quoted in the Rasagaṅgādhara)
3. Ākhyāyikā (mentioned in the Rasagaṅgādhara on p. 58, N. S. Press edition).

1. Sri Padhye in his edition of the Gaṅgālaharī says on page 33 that the Prānābharaṇa was written in 1627, and on page 34 that the Jagadābharaṇa was written in 1647. He has, however, supplied no evidence to corroborate his statements. See also Jagannātha Paṇḍita by V. A. Ramaswami Sastri, p. 70.

In addition to the above, the following works are also ascribed to Paṇḍitarāja:—

1. Kāvya prakāśa-tikā (see J. B. Chowdhuri, Muslim Patronage to Sanskrit Learning, pp 64-70; Descriptive Catalogue of MSS. in Mithila, Vol. II, Nos 24-25)
2. Śabdakaustubhaśānottejana
3. Ratimanmatha-Nātaka
4. Vasumatīparinaya-Nātaka
5. Allopanisad
6. Miscellaneous verses.

PAṆḌITARĀJA'S LIFE

V. (a) Paṇḍitarāja Jagannātha was a Tailanga Brāhmaṇa belonging to the Venginādu (Veṅgināṭya) Kula. His father was Peru Bhaṭṭa or Perama Bhatta and his mother Laksmī¹ He studied all the Śāstras under his father whom he refers to as 'Mahāguru' (PKS 89-3) and who had himself acquired proficiency in various Śāstras under Jñānendra Bhikṣu, Mahendra, Khandadeva and Śeṣa.² In the Mnoramā-kuca-mardana, as quoted by Mathuranatha Shastri in his Introduction to Rasagangādhara (Nirnaya-sagar Press, Sixth Edition) pp 48-49, Paṇḍitarāja mentions Śeṣavīreśvara as his guru, presumably in Vyākaraṇa.

(b) Paṇḍitarāja mentions, besides Dillīnarapati,³ Dillīśvara,⁴ Dillidharāvallabha⁵ and Dillivallabha,⁶ five pat-

1 PKS 85, 89 3, and 120 53 According to Mahadeva Dīkṣita, a commentator of Bhāminivilasa, who claims to be the grandson of Paṇḍitarāja, the name of Paṇḍitarāja's father was Jagesvara Suri See B. Satvanarayana Sharma, Paṇḍitarāja Jīvitam p 3, and V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannatha Paṇḍita, p 11, foot note 2.

2 PKS 89 2 According to Nagesa, Śeṣa here refers to Śeṣavīreśvara. But since Paṇḍitarāja mentions Śeṣavīreśvara as his own guru, is it not more likely that by Śeṣa in the above verse is meant Śeṣa Śrīkṛṣṇa, the guru of Bhatṭoji Dīkṣita who must have been a contemporary of Paṇḍitarāja's father?

3 PKS 106.212

4. PKS 190 79

5. PKS. 112.5, 114 15

6. PKS. 76.52

rons by name—Jahangir¹ (reigned 1605-1627 A.D.), Shah-jahan² (reigned 1628-1658 A.D.), Asaf Khan³ (Noor Jahan's brother, died 1641 A.D.), Jagatsimha of Udaipur⁴ (reigned 1628-1659 A.D.) and Prāṇanārāyṇa of Kāmarūpa⁵ (Assam, reigned 1633-1666 A.D.). The epithets Dillīśvara etc. would seem to refer to Shahjahan (or/ and to Jahangir?).⁶ In one verse (PKS 201.102) he praises an unidentified King of Nepal (Nepāendra).

On the basis of the dates of these patrons, it is safe to assume that the literary activity of Paṇḍitarāja extended from c. 1620 to c. 1660, as suggested by Kane in History of Sanskrit Poetics (p. 312).

(c) Paṇḍitarāja has criticised Appayya Dikṣita in the Rasagaṅgādhara and the Citramīmāṃsākhaṇḍana and Bhaṭṭoji Dikṣita in the Manoramākucamardana. Appayya Dikṣita is known to have been born in 1520 (or 1523) and to have died in 1593 (or 1626). (See V. A. Ramaswamy Sastry, Jagannātha Paṇḍita, p. 21.) The literary activity of Bhaṭṭoji Dikṣita extended, according to Kane (ibid, p. 312), from 1580 to 1630. These dates corroborate the dates given for Paṇḍitarāja's literary activity, who must have been considerably junior to both the Dikṣitas.⁷

(d) Presuming that the well-known Lavaṅgī verses (PKS. 190. 582-588) are genuine (and there is nothing to show that they are not), the story that Paṇḍitarāja fell in

1. PKS. 200.95, where नूरदीन = जहाँगीर.

2. PKS. 83, first para; 85, last para; 101.150 (शाहजहाँ = शाहजहाँ)

3. Āsafavilāsa (PKS. 83-85; PKS. 102.163, 201.100).

4. Jagadābharaṇa (PKS. 111-120), especially 111.2, 112.5, 115.23, 1205.3.

5. Prāṇābharaṇa (PKS. 111.120), especially 111.2, 112.5, 114.15, 115.23, 117.33, 120.53.

6. There is no evidence to show that they refer to Dara Shikoh. See V. A. Ramaswamy Sastry, Jagannātha Paṇḍita, p. 55.

7. For further details, see Kane, History of Sanskrit Poetics p. 312, and V. A. Ramaswamy Sastry, Jagannātha Paṇḍita, pp. 21-23.

love with a Muslim girl in the Moghul Court may also be true.¹

(e) As Paṇḍitarāja himself says in the Bhāminīvilāsa (PKS. 78.32), he spent his youth (navīnaṁ vayah) at the Moghul Court (Dillivallabhapānipallavatale) and his later life at Mathura or Banaras, according as we accept the reading "Madhupurī-madhye" or "Andhakaśāsanasya nagare." (Tradition supports the latter).²

(f) It is clear from the internal evidence that Paṇḍitarāja lived at the courts of four rulers—Jahangir, Jagatsimha, Shahjahan and Prānanārāyana. Jahangir reigned from 1605 to 1627, and Shahjahan succeeded him in 1628. Jagatsimha became the ruler of Udaipur also in 1628. Shahjahan reigned for about 30 years. His death in 1658 was followed by a war of succession. Prānanārāyana reigned from 1633 to 1666, except for a short break of two years (1659 to 1661) when he had to flee to Bhutan to escape capture at the hands of Miujmla, Governor of Bengal.³ In all likelihood, therefore, Paṇḍitarāja spent the first few years of his literary activity at the court of Jahangir. After his death in 1627 all was not well at Agra, and Paṇḍitarāja probably migrated to Udaipur (court of Jagatsimha). There would be otherwise no occasion for him to write a eulogy on Jagatsimha. After things had settled down at Agra and Shahjahan become the ruler, Paṇḍitarāja probably returned to the Moghul court, perhaps at the invitation of Shahjahan. Apparently he remained at Agra until Shahjahan's death in 1658. The Rasagāṅgādhara and the Citramīmāṃsākhaṇḍana as well as the Āsafavilāsa must have been written during this period.⁴

1. For a full discussion regarding the Lavangī episode, see V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannātha Paṇḍita, pp. 19-21.

2. See Pandit Mathuranatha Shastri, Introduction to Rasagāṅgādhara (6th Edition), p. 47, fn. 9. The verse is undoubtedly genuine.

3. See V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannātha Paṇḍita, pp. 59-61.

4. This is corroborated by the fact that we have a manuscript of Citramīmāṃsākhaṇḍana dated 1652-53 A.D. Citramīmāṃsākhaṇḍana was, of course, written after the Rasagāṅgādhara. See Kane, History of Sanskrit Poetics, p. 312.

It can be safely assumed that he migrated to Prāṇanārāyaṇa's court somewhere about 1658. But he could not have remained there for long, since in 1659 Prāṇanārāyaṇa himself had to flee to Bhutan. From the Assam Court Paṇḍitarāja appears to have gone to Banaras where he lived a quiet life of meditation and devotion.

(g) That Paṇḍitarāja spent his last days at Banaras rather than at Mathura, is not only supported by tradition, but would also seem probable, because it is hardly likely that he would return to the vicinity of Agra where political conditions were still unsettled. There is enough evidence to show that his father had his education and lived at Banaras. Paṇḍitarāja also must have spent his boyhood days there, and it would be only natural for him to return to Banaras, which was more or less his home, rather than to Mathura. We may also assume that he wrote the Manoramākucamardana and the Śabdakaustubhaśāṇottejana during this period. Banaras, rather than Mathura or Agra, would provide the necessary incentive and atmosphere for writing works on Grammar. The Bhāminīvilāsa, as is evident from the verse referred to above (PKS. 78.32), was compiled after Paṇḍitarāja had retired from a courtier's life.

(h) Thus, the sequence in which Paṇḍitarāja wrote the thirteen works would seem to be as follows:—

FIRST PERIOD: before joining Shahjahan's court—
the five Laharīs and the Jagadābharāṇa.

SECOND PERIOD: at Shahjahan's Court—
Āsafāvilāsa, Rasagaṅgādhara and Citramīmāṃsākhaṇḍana.

THIRD PERIOD: at Prāṇanārāyaṇa's Court—
Prāṇābharāṇa.

FOURTH PERIOD: at Banaras—
Manoramākucamardana, Śabdakaustubhaśāṇottejana and
Bhāminīvilāsa (compilation).

(1) The exact date of Panditarāja's death as well as of his birth cannot be ascertained. If we accept the tradition that he died an old man, we may roughly put his date of birth around 1590 and his death around 1670.

ACKNOWLEDGEMENTS

We gratefully acknowledge the help rendered by the following

- 1 Dr S Bhagavantam, former Vice-Chancellor of the Osmania University and Vice-President of the Sanskrit Academy, for kindly placing at our disposal a printed copy of Panditarāja's Anyoktis (in Telugu script)
- 2 Shri D G Padhve, for kindly supplying us with a hand-written copy of the Āsafavilāsa and other material
- 3 The Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, for kindly lending to us their manuscript of the Āsafavilāsa
- 4 The Managing Trustees of the Ānandāśrama Poona, for kindly allowing us to copy their manuscript of the Jagadābharana

BIBLIOGRAPHY

- 1 Anyoktiasatkasangraha, ed by Pratibha D Trivedi, Bharatiya Vidya Bhavan Series No II, Bombay, 1946
- 2 Anyoktistabaka of Vamsidhara Misra, ed by J J Parikh, and R G Asti, Chunnilal Gandhi Vidya Bhavan, Surat, 1955
- 3 Bhāminivilāsa, ed Dr Haradatta Sharma, Poona Oriental Series No 50 1935
- 4 Bhāminivilasa, ed Acyutaraya Modak, Nirnaya Sagara Press, Bombay, 1894
- 5 Bhartṛhari Śatakatrāyam, Lakshmi Venkateswara Steam Press, Bombay, 1867
- 6 History of Classical Sanskrit Literature, M K Acharya, Tirumalai Temple Devasthanam Press, 1937
- 7 Descriptive Catalogue of MSS in Mithilā, Vol II ed K P Jayaswal, Bihar and Orissa Research Society, Patna, 1933
- 8 Gangālahari, ed D G Padyhe, Poona Oriental Series No 63, 1953
- 9 Gangālahari, edited with Commentary by Pandit Lakshmana Shastri Panashikar, Nirnayasagara Press, Bombay, 1930
- 10 History of Sanskrit Literature, Das Gupta and De, Vol I, Calcutta University, 1947
- 11 History of Sanskrit Poetics, P V Kane, 1951
- 12 Jagannātha Paṇḍita, V A Ramaswamy Sastri, Annamalai University Sanskrit Series No 8, 1942

13. Kane Memorial Volume, ed. P. K. Gode, Poona Oriental Series, 1941.
14. Kāvyaṃālā Series, Nos. 1 to 14, Nirnayasagara Press, Bombay.
15. Kuvalayānanda, ed. Narayana Ramacarya, Nirnayasagara Press, Bombay, 1942.
16. Muslim Patronage to Sanskrit Learning, J. B. Chaudhuri, II Edition, Prācyā Vāṇī Research Series, No. 3, Calcutta, 1954.
17. Padyāmṛtataraṅgiṇī, of Haribhāskara, ed. J. B. Chaudhuri, Calcutta, 1941.
18. Padyaveṇī of Veṇīdatta, ed. Chaudhuri, Prācyāveṇī Mandira Saṃskṛta Granthamālā, Vol. I, Calcutta 1944.
19. Pañcatantra, ed. Narayana Ramacarya, Nirnayasagara Press, Bombay, 1950.
20. Paṇḍitarāja Jīvitam, (Telugu), B. Satyanarayana Sarma, Albert Power Printing Press, Kakinada, 1926.
21. Rasagaṅgādhara, ed. Mathuranatha Sastri, Nirnayasagara Press, Bombay, 1947.
22. Sabhyālaṅkaraṇa, ed. J. B. Chaudhuri, Calcutta 1947.
23. Saṃskṛta-Kavi-Jīvitam, (in Telugu) Malladi Suryanarayana Sastri, Dhavaleswaram, 1910.
24. Sārṅgādhara-paddhati, MS. in the Osmania University Collection.
25. Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, Nirnayasagara Press, Bombay, 1935.

- 26 Subhāsitaratnakosa of Vidyākara Harvard University Press, 1957
- 27 Subhāsītāvali, ed Peterson & Durgaprasad, Education Society Press, Byculla, Bombay, 1886
- 28 Suktimuktāvali, ed E Kṛṣṇamacārya, Gaikwad Oriental Series No 82 Baroda, 1938
- 29 Sūktimuktāvali or Harihara Subhāsita, ed Rammānda Jha Newspapers & Publications Press Patna, 1949

परिडतराज - काव्य - सङ्ग्रह :

(१) गङ्गालहरी

(१) गङ्गालहरी

समृद्ध सीभाग्य सकलवसुधाया किमपि तन
 महेश्वर्य लीलाजनितजगत सण्डपरशो ।
 श्रुतीना सबस्य सुकृतमय मूत सुमनसा
 सुधासीन्द्य ते सलिलनिग्न न शमयतु ॥१॥

दरिद्राणा दम्य दुरितमय दुर्वासनहृदा
 द्रुत दूरीकुवन सकृदपि गतो दक्षिणरणिप ।
 अपि द्रागाविद्याद्रुमदलनदीक्षागुरुरिद
 प्रवाहस्ते धारा श्रियमयमपारा विशतु न ॥२॥

उदञ्चन्मातण्डस्फुरकपटहेरम्बाननी
 कटाक्षव्याक्षेपक्षणजनितसक्षोभनिवहा ।
 भवन्तु त्वद्गन्तो हरगिरसि यद्गगतनुभुव
 स्तरङ्गा प्रोत्तुङ्गा दुरितभयभङ्गाय भवताम ॥३॥

तवालम्बादम्ब स्फुरदलघुगर्वेण सहसा
 मया सर्वेऽञ्जनास्तरणिमथ नीता सुरगणा ।
 इदानीमौदास्य भजति यदि भागीरथि तदा
 निराधारो हा रोदिमि कथय केषामिह पुर ॥४॥

स्मृति याता पुसामकृतमुकृतानामपि च या
 हरत्यन्तस्त्रा तिमिरमिद चद्रानुत्तरणि ।
 इय सा ते मति सकुणुरससेव्यसालिञ्ज
 भनान्त सताप विविधमपि पाप च हरताम ॥५॥

अपि प्राज्य राज्य तृणमिद परित्यज्य मट्प
 दिनेलटानीर तव जननि तीर धिनयताम ।
 सुधान स्वादीय सत्रिलभरम्भाप्लि दित्र
 जनानामानन्द परिहसति निर्वाणदमीम ॥६॥

प्रभाते स्नान्तीना नपतिरमपीना कचतनी
 र्नी यायन मार्गान्ति तव तोयभृगमद ।
 मृगास्तावद धमानिःशतसहस्रं परिवृता
 विगति स्थच्छद निमलदपुषो नदनवनम ॥७॥

स्मृत सद्य स्वान्त विरचयति शान्त सकृदपि
 प्रगीत यत पाप शक्ति भवताप च हरति ।

इदं तद् गङ्गेति श्वणरमणीयं खलु पदं
मम प्राणप्रान्तर्वदनकमलान्तर्विलसतु ॥८॥

यदन्तः खेलन्तो बहुलतरसंतोषभरिता
न काका नारुथीश्वरनगरमाकाङ्क्षमनसः ।
निवासात् लोकानां जनिभरणशोकापहरणं
तदेतत् ते तीरं श्रमशमनपीरं भवतु नः ॥९॥

न यत् साधाद् वेदैरपि गलितभेदैरवसितं
न यस्मिन् जीवानां प्रसरति मनोदागवसरः ।
निराकारं नित्यं निजमहिमनिर्वासिततमो
विशुद्धं यत् तत्त्वं सुरतटिनि तत् त्वं न विषयः ॥१०॥

महादानैर्घ्यानिर्बहुविधवितानैरपि च यन्
न लभ्यं घोराभिः सुविमलतपोराशिभिरपि ।
अचिन्त्यं तद् विष्णोः पदमखिलसाधारणतया
ददाना केनासि त्वमिह तुलनीया कथय नः ॥११॥

नृणामोक्षामात्रादपि परिहरन्त्या भवभयं
शिवायास्ते मूर्तेः क इह महिमानं निगदतु ।
अमर्षम्लानायाः परममनुरोधं गिरिभुवो
विहाय श्रीकण्ठः शिरसि नियतं धारयति याम् ॥१२॥

विनिन्द्यान्पुनस्तैरपि च परिहार्याणि पतितै-
रवाच्यानि घ्रात्यैः सपुलकमपास्यानि पिशुनैः ।
हरन्ती लोकानामनपरतमेनासि कियतां
कदाप्यभ्रान्ता त्वं जगति पुनरेका विजयसे ॥१३॥

स्खलन्ती स्वर्लोकादधनितलशोकापहतये
जटाजूटप्रन्थौ यदसि विनिबद्धा पुरभिदा ।
अये निर्लोभातामपि मनति लोभं जनयतां
गुणानामेवायं तव जननि द्योयः परिणतः ॥१४॥

जडान्घान् पङ्गून् प्रकृतिवधिरानुक्तिविकलान्
पहप्रस्तानस्ताखिलदुरितनिस्तारसारणीन् ।
निडिर्म्पैर्निर्भुक्तानपि च निरयान्तनिपततो
नरानम्ब श्रातुं त्वमिह परमं भेषजमसि ॥१५॥

स्यभावस्वरुचानां सहजशिशिराणामयमपा-
मपारस्ते घातर्जयति महिमा षोडपि जगति ।

मुदा य गायन्ति द्युतलमनवद्यद्युतिभूत
समासाद्याद्यापि स्फुटपुलकसान्द्रा सगरजा ॥१६॥

कृतशुद्धाधौघानय सपदि सतप्तमनस
समुद्धर्तुं सन्ति त्रिभुवनतले तीर्थनिवहा ।
अपि प्रायश्चित्तप्रसरणपथातीनचरितान्
नरानूरीकर्तुं त्वमिय जननि त्व विजयसे ॥१७॥

निघान धर्माणा किमपि च विघान नवमुदा
प्रधान तीर्थानाममलपरिधान त्रिजगत ।
समाधान बुद्धेरथ खलु तिरोघानमधिया
श्रियामाधान न परिहरतु ताप तव वनु ॥१८॥

पुरे धावधाव द्रविणमदिराधूर्णितदृशा
महोपाना नानातरणतरखदस्य नियतम् ।
मर्मदाय मन्तु स्वहितशनहन्तुजडप्रियो
विपोगस्ते मानयंदिह करुणात क्षणमपि ॥१९॥

महल्लीलालोललहरिलुलिताम्भाजपटली-
स्खलत्पामुव्रातच्छुरणविसरत्फौडकुमरुचि ।
सुरस्त्रीदक्षोजक्षरदगुरुजम्बालजटिल
जल ते जम्बाल मम जननजाल जरयतु ॥२०॥

समुत्पत्ति पद्मारमणपदपद्मामलनखान
निवास चन्दपप्रनिभटजटाजूटभवने ।
अथाय घ्यासद्ग पतितजननिस्तारणविधौ
न कस्मादुत्कर्षस्तव जननि जागति जगति ॥२१॥

नगेभ्यो यान्तीना कथय तटिनीना क्तमया
पुराणा सहर्तुं सुरधुनि कपदोऽधिहृहे ।
कया वा श्रोभर्तुं पदकमलमक्षालि सलिलै-
स्तुलालेशो यस्या तव जननि दीयेत क्विभि ॥२२॥

विघत्ता नि शङ्क निरवधि समाधि विधिरहो
सुख शेषे शेता हरिरविरत नृत्यतु हर ।
कृत प्रायश्चित्तंरलमय तपोदानयजनं
सवित्री कामाना यदि जगति जागति भवती ॥२३॥

अनाय स्नेहार्द्रा विगलितगति पुण्यगतिदा
पतन् विश्वोद्धर्त्री गदविगलित सिद्धभिषजम् ।

सुधासिन्धुं तृष्णाकुलितहृदयो मातरमयं
शिघ्रः संप्राप्तस्त्वामहमिह विदध्याः समुचितम् ॥२४॥

विलीनो वं वैवस्वतनगरकोलाहलभरो
गता दूता दूरं क्वचिदपि परेतान् मृगयितुम् ।
विमानानां त्रातो विबलयति वीथीदिविषदां
कथा ते कल्याणी यदवधि महीमण्डलमगात् ॥२५॥

स्फुरत्कामक्रोधप्रबलतरसंजातजटिल-
ज्वरज्वालाजालज्वलितवपुषां नः प्रतिदिनम् ।
हरन्तां संतापं कमपि मरुदुल्लासलहरि-
च्छटाश्चञ्चत्पायःकणसरणयो दिव्यसरितः ॥२६॥

इदं हि द्रष्टृभाण्डं सकलभुवनाभोगभवनं
तरङ्गैर्यस्यान्तर्लुठति परितस्तिन्दुकमिव ।
स एष श्रीकण्ठप्रविततजटाजूटजटिलो
जलानां संघातस्तव जननि तापं हरतु नः ॥२७॥

त्रपन्ते तीर्थानि त्वरितमिह यस्योद्भृतिविधौ
करं कर्णे कुर्वन्त्यपि किल कपालिप्रभृतयः ।
इमं तं मामम्ब त्वमियमनुकम्पार्द्रहृदये
पुनाना सर्वेषामघमथनदर्पं दलयति ॥२८॥

श्वपाकानां घातंरमितविचित्रित्साद्विलितं-
विभुवतानामेकं किल सदनमेनःपरिपदाम् ।
मुदा मामुद्धतुं जननि घटयन्त्याः परिकरं
तव श्लाघां कर्तुं कथमिव समर्थो नरपशुः ॥२९॥

न कोऽप्येतावन्तं खलु समयमारभ्य मिलितो
यदुद्धारादाराद् भवति जगतो विस्मयभरः ।
इतीमानीहां ते मनसि विरकालं स्थितवती-
मयं संप्राप्तोऽहं सफलयितुमम्ब प्रणय नः ॥३०॥

श्ववृत्तिव्यासङ्गो नियतमथ मिष्याप्रलपनं
कुतकैव्वाभ्यासः सततपरर्षशुन्यमननम् ।
अपि धात्रंध्रावं मम तु पुनरेवंविधगुणा-
नृते त्वत् को नाम क्षणमपि निरोधेत् यदनम् ॥३१॥

विशालाभ्यामाभ्यां स्मिह नयनाभ्यां फलमसौ
न याम्यामालीडा परमरमणीया तव तनुः ।

अथ तु न्यक्कार श्रवणयुगलस्य त्रिपथगे
यदन्तर्नायातस्तव लहरिलीलाकलकल ॥३२॥

विमानं स्वच्छन्द सुरपुरमयन्ते सुकृतिन
पतन्ति द्राक पापा जननि नरकान्त परवशा ।
विभागोऽथ तस्मिन्नशुभमयमूर्तीं जनपदे
न यत्र त्व लीलादलितमनुजाशेषकलुषा ॥३३॥

अपि धनन्तो विप्रानविरतमुशन्तो गुरुसती
पिबन्तो मरेष पुनरपहरन्तश्च कनकम् ।
विहाय त्वय्यन्ते तनुमतनुदानाध्वरजुषा-
मुपर्यम्ब क्रीडन्त्यखिलसुरसभावितपदा ॥३४॥

अलभ्य सौरभ्य हरति सतत य सुमनसा
क्षणादेव प्राणानपि विरहशस्त्रक्षतभृताम् ।
त्वदीयाना लीलाचलितलहरीणा व्यतिकरात्
पुनीते सोऽपि द्रागहह पवमानस्त्रिभुवनम् ॥३५॥

कियन्त सन्त्येके नियतमिह लोकार्यघटका
परे पूतात्मान कति च परलोकप्रर्णापिन ।
सुख शते मातस्तव खलु कृपात पुनरथ
जगन्नाथ शश्वत् त्वयि निहितलोकद्वयभर ॥३६॥

भवत्या हि वात्याधमपतितपाखण्डपरिषत्-
परित्राणस्नेह श्लथयितुमशक्य खलु यथा ।
ममाप्यत्र प्रेमा दुरितनिवहेष्वम्ब जगति
स्वभावोऽथ सर्वैरपि खलु यतो दुष्परिहर ॥३७॥

प्रबोधान्तनृत्यत्युरमयनलीलोद्धृतजटा-
तटाभोगप्रदखल्लहरिभुजसतानविधुति ।
बिलक्रोडक्रीडज्जलडमरुडकारसुभग-
स्तिरोधत्ता ताप त्रिदशतटिनीताण्डबविधि ॥३८॥

सदैव त्वय्येवार्पितकुशलचित्ताभरमिम
यदि त्व मामम्ब त्यजसि समयेऽस्मिन् सुविधमे ।
तदा विश्वासोऽथ त्रिभुवनतलादस्तमपते
निराधारा चेय भवति खलु निर्व्याजकरुणा ॥३९॥

कपर्दादुल्लस्य प्रणयमिलदर्धाद्भगयुवते
पुरारे प्रेडखन्त्यो मृदुलतरसीमन्तसरणौ ।

भवान्या सापत्यस्फुरितनयनं कोमलहृत्वा
करेणाक्षिप्तास्ते जननि विजयन्तां लहरयः ॥४०॥

प्रपद्यन्ते लोकाः कति न भवतीमत्रभवती-
मुपाधिस्तत्रायं स्फुरति यदभीष्टं वितरति ।
शपे तुभ्यं यातममं तु पुनरात्मा सुरयुनि
स्वभावादेव त्वय्यमितमनुरागं विधूतवान् ॥४१॥

ललाटे या लोकेरिह खलु सलीलं तिलकिता
तमो हन्तुं घत्ते तरुणतरमार्तण्डतुलनाम् ।
विलुम्बन्ती सद्यो विधिलिखितदुर्वर्णसरणिं
त्वद्दीया सन्मृत्ना मम हरतु कुत्स्नामपि शुचम् ॥४२॥

नरान् मूढांस्तत्तज्जनपदसमासक्तमनसो
हसन्तः सोल्लासं विकचकुसुमत्रातमिपतः ।
पुनानाः सौरभ्यैः सततमलिनो नित्यमलिनान्
सखायो नः सन्तु त्रिदशतटिनोतीरतरवः ॥४३॥

यजन्येके देवान् कठिनतरसेवांस्तदपरे
वितानध्यासक्ता यमनियमरक्ताः कतिपये ।
अहं तु त्वभ्रामस्मरणभूतकामस्त्रिप्रयगे
जगज्जालं जाने जननि तृणजालेन सदशम् ॥४४॥

अधिभ्रान्तं जग्मावधि मुट्टतज्जन्मार्जनकृतां
रतां श्रेयः कर्तुं कति न कृतिनः सन्ति विद्युधाः ।
निरस्तालम्बानामकृतमुकृतानां तु भवतीं
विनामुष्मिल्लोके न परमबलोके हितकरम् ॥४५॥

पयः पीत्वा भातस्तव सपदि यातः सहचरै-
विमूर्धैः संरन्तुं क्वचिदपि न विधान्तिमगमम् ।
इदानीमृत्सद्ग्रे मृदुपवनसंचारशिशिरे
चिरादुन्निद्रं मां सदपहृदये शायय चिरम् ॥४६॥

वधानं द्रागेव द्रडिमरमणोयं परिकरं
किरीटे यालेन्दुं नियमय पुनः पन्नगगणैः ।
न कुर्यास्त्वं हेलामितरजनसाधारणतया
जगन्नायस्थायं सुरयुनि समुद्धारसमयः ॥४७॥

शरच्चन्द्रश्वेतां शशिशकलश्वेतालमुकुटां
करैः कुम्भाभोजे शरभयनिरासो घ दपतीम् ।

सुधाधाराकाराभरणवसना शुभ्रमकर-

स्थिता त्वा ये ध्यायन्त्युदयति न तेषा परिभव ॥४८॥

दरस्मितसमुल्लसद्भदनकान्तिपूरामूर्ते-

भवंज्वलनभञ्जिताननिशमूर्जयन्ती नरान ।

चिदेकमयचन्द्रिकाचयच्चमत्कृति तन्वती

तनोतु मम श तनो सपदि शन्तनोरङ्गता ॥४९॥

मन्त्रंमौलितमौषधैर्मुकुलित व्रस्त सुराणा गर्णं

स्रस्त सान्द्रसुधारसैर्वदलित गार्हत्मतैर्प्रविभि

बोच्चिक्षालितकालियाहितपदे स्वर्लोककल्लोलिनि

त्व ताप तिरप्याधुना मम भवज्वालाबलीढात्मन ॥५०॥

द्यूते नागेन्द्रकृत्तिप्रमयगणमणिध्रुपिनन्दीन्दुमुत्थ

सर्वस्व हारयित्वा स्वमथ पुरभिदि द्राक पणीकर्णुकामे ।

साकूत हंभवत्या मृदुलहसितया बोक्षितापास्तबाम्ब

व्यालोलोल्लासिबल्गल्लहरिनटधटीताण्डव न पुनातु ॥५१॥

द्विभूषितानङ्गरिपूत्तमाङ्गला

सद्य कृतानेकजनातिभङ्गला ।

मनोहरोत्तुङ्गचलत्तरङ्गला

गङ्गला ममाङ्गान्यमलीकरोतु ॥५२॥

इमा पीयूषलहरीं जगन्नाथेन निर्मिताम ।

य पठेत तस्य सर्वत्र जायन्ते सुखसपद ॥५३॥

(२) अमृतलहरी

(२) अमृतलहरी

मात पातकपातकारिणि तव प्रात प्रयातस्तट
य कालिन्दि महेन्द्रनीलपटलस्निग्धा तनु वीक्षते ।
तस्यारोहति किं न धन्यजनुष स्वान्त नितान्तोल्लस-
श्रीलाम्भोधरवृन्दवन्दितरुचिर्देवो रमावल्लभ ॥१॥

नित्य पातकभङ्गमङ्गलजुषा श्रीकण्ठकण्ठस्त्रिया
तोयाना यमुने तव स्तवविधौ को याति वाचालताम ।
येषु द्राग विनिमज्ज्य सज्जतितरां रम्भाकराम्भोरुह
स्फूर्जच्चामरवीजितामरपद जेतु वराको नर ॥२॥

दानान्धीकृतगन्धसि घुरघटागण्डप्रणालीमिलद-
भृङ्गालीमुखरीकृताय नृपतिद्वाराय बद्धोऽञ्जलि ।
त्वत्कूले फलमूलशालिनि मम श्लाघ्यामुरीकुर्वतो
वृत्ति हन्त मुने प्रयान्तु यमुने वीतज्वरा वासरा ॥३॥

अन्तर्मावितकपुञ्जमञ्जिम वहि स्निग्धेन्द्रनीलप्रभ
मातर्मे मुदमातनोतु करणावत्या भवत्या पय ।
यद रूपद्वयधारणादिव नृणामाचूडमामञ्जता
तत्काल तनुतेतरा हरिहराकारामुदारा तनुम् ॥४॥

तावत पापकदम्बडम्बरमिद तावत कृतान्ताद भय
तावन मानसपद्मसञ्चनि भवभ्रान्तेर्महानुत्सव ।
यावल्लोचनयो प्रयाति न मनागम्भोजिनीबन्धुजे
नृत्यत्तुङ्गतरङ्गमङ्गलगिरिचिरो वारा प्रवाहस्तव ॥५॥

कालिन्दीति कदापि कौतुकवशात् त्वन्नामवर्णानिमान
ध्यस्तानालपता नृणा यदि वरे खेलन्ति ससिद्धय ।
अन्तर्ध्वान्तकुलान्तकारिणि तव क्षिप्तामृते वारिणि
स्नाताना पुनरन्वह स महिमा केनाधुना वर्ण्यते ॥६॥

स्वर्णस्तेयपरानपेक्षरसिकाय पाय कणास्ते यदि
ब्रह्मघ्नान गुह्यल्पगानपि परिव्रातु गृहीनव्रता ।
प्रापदिशतकुलैरल तदधुना मात परेताधिप-
प्रौढाहकृतिहारिहृकृतिमुचामप्रे तव स्रोतसाम् ॥७॥

पार्यंपायमपायहारि जननि स्वादु त्वदीयं पयो
 नार्यंनायमनायनीमकृतिनां मूर्ति दृशोः कंशवीम् ।
 स्मरंस्मारमपारपुण्यविभवं कृष्णेति वर्णद्वयं
 चारंचारमितस्ततस्तव तटे मुक्तो भवेयं कदा ॥८॥

मातर्वारिणि पापहारिणि तव प्राणप्रयाणोत्सवं
 संप्राप्तेन कृतां नरेण सहतेऽवज्ञां कृतान्तोऽपि पत् ।
 यद्वा मण्डलभेदनादुदयिनीश्चण्डद्युतिर्वेदना-
 श्चित्रं तत्र किमप्रमेयमहिमा प्रेमा यदौत्पतिकः ॥९॥

संज्ञाकान्तमुते कृतान्तभगिनि श्रीकृष्णित्यप्रिये
 पापोन्मूलिनि पुण्यधात्रि यमुने कालिन्दि तुभ्यं नमः ।
 एवं स्नानविधौ पठन्ति खलु ये नित्यं गृहीतघृता-
 स्तानामन्त्रितसंख्यजन्मजनितं पापं क्षणाद्गुञ्जति ॥१०॥

अयं पण्डितराजेन श्रीजगन्नाथशर्मणा ।
 स्तवः कलिन्दनन्दिन्या निर्मलो निरमीयत ॥११॥

(३) करुणालहरी

(३) करुणाालहरी

विषोदता नाथ विद्यानलोपमे विषादभूमौ भवसागरे विभो ।
पर प्रतीकारमपश्यताञ्जना मयायमात्मा भवते निवेदित ॥१॥

भवानलज्वालविलुप्तचेतन शरण्य तेऽद्भिरं शरण भयादयाम ।
विभाव्य भूयोऽपि दयामुधाम्बुधे विधेहि मे नाथ यथा यथेच्छसि ॥२॥

विहाय ससारमहामरुस्थलीमलीकदेहादिमिलन्मरोच्चिकाम् ।
कृपातरङ्गाकुलमन्मनोमृगो विगाढुमीश त्वयि गाढनीहने ॥३॥

त्वदद्भिरफुल्लाम्बुजमध्यनिर्गलन्मरन्दनि स्पन्दनितान्तलम्पट ।
मनोमिलिन्दो मम मुक्तचापलस्त्वदम्यमीशान तृणाय मन्यते ॥४॥

जगत्त्रयत्राणविधौ घृतद्रवत तवाद्भिराजीवमपास्य ये जना ।
शरण्यमम्यन मृगयन्ति यान्ति ते नितान्तमीशान कृतान्तदेहलीम् ॥५॥

रमामुखाम्भोजविकासनक्षमो जगन्त्रयोद्बोधविधानदीक्षित ।
कदा मदज्ञानविभावरौ हरे हरिष्यति त्वन्नघनारुणोदय ॥६॥

सुरानुरस्वान्तचकोरचुम्बिता समस्तसतापचयापनोदिनी ।
महानिशीथे मम मानसे कदा स्फुरिष्यति त्वन्मुखनृन्द्रचन्द्रिका ॥७॥

सुयौवनापाण्डुरगण्डमण्डलप्रतिस्फुरत्कुण्डलताण्डवाद्भुतम् ।
गदाप्रज त्वन्मुखफुल्लपङ्कज कदा मदङ्गोरतियौभविष्यति ॥८॥

सुरापगातुङ्गतरङ्गचालिता सुरासुरानीकललाटलालिताम् ।
कदा दधे देव दयामृतोदधे भवत्पदाम्भोरुहधूलिधोरणीम् ॥९॥

महाजवाशिष्ठप्रविवेकरश्मयो मवोद्धता देव मदक्षवाजिन ।
हरे समासाद्य तवाद्भिरमन्दुरामपास्तवेगा दधता सुशीलताम् ॥१०॥

पुरातनाना वचसामगोचर महेशितार पुरुषोत्तम पतिम् ।
अपास्य त त्वा निरपत्रपा सती सती मतिर्मे कथमन्यमेष्यति ॥११॥

न जाप्रता स्वप्नगतेन या मया समीहिते ते करुणालयादृते ।
गिर मदीया यदि वेत्सि तात्त्विकीं तदा जगन्नायक मामुरीकुरु ॥१२॥

अपि दीनतर दयानिधे दुरवस्थ सकलं समुज्जितम् ।
अधुनापि न मा निभालयन् भजसे हा कथमश्मच्चित्ताम् ॥१३॥

मुमहन्ति जगन्ति विभ्रतस्तव यो नाविरभून् मनागपि ।
स कथं परमाप्त देहिना परमाणोर्मम धारणे श्रम ॥१४॥

नितरा विनयेन पृच्छते मुविचार्योत्तरमत्र यच्छ मे ।
करितो गिरितोऽप्यहं गुरुस्त्वरितो नोद्धरसे यदद्य माम् ॥१५॥

न धनं न च राज्यसंपदं नहि विद्यामिदमेकमर्थमे ।
 मयि धेहि मनागपि प्रभो करुणाभद्रगितरद्गितां दृशम् ॥१६॥
 अयमत्यधमोऽपि निर्गुणो दयनीयो भवता दयानिधे ।
 वमतां फणिनां विधानलं किमु नानन्दयिता हि चन्दनः ॥१७॥
 क्षुधितस्य नहि त्रपास्ति मे प्रतिरथ्यं प्रतिगृह्णतः कथान् ।
 अकलङ्कक यशस्करं न ते भवदीयोऽपि यदन्यमृच्छति ॥१८॥
 नितरां नरकेऽपि सोदतः किमु हीनं गलितत्रपस्य मे ।
 भगवन् कुह सूक्ष्ममीक्षणं परतस्त्वां जनता किमालपेत् ॥१९॥
 नरके निजकर्मकल्पिता भजतो मे महतीरपि व्यथाः ।
 इदमेकमसह्यमीक्षका यदनाथं निगदन्ति मां विभो ॥२०॥
 मृगदन्तिमुखान् मया सह प्रतिरुद्धान् भवजालबन्धने ।
 तव मामपहाय मुञ्चतः करुणा किं न भिनति मानसम् ॥२१॥
 निरुपाधिजनार्तिहारिणं भगवंस्त्वामवगत्य तत्स्वतः ।
 कृतपुण्यचयावहेलनं कथमञ्जेक्षण मामुपेक्षसे ॥२२॥
 सततं निगमेषु शृण्वता वरद त्वां पतितानुपावनम् ।
 पुरा पापमुपास्पतेऽनिशं त्वयि विदवास्तधिया मया विभो ॥२३॥
 सुकृतं न कृतं पुरा कदाप्यय सर्वं कृतमेव दुष्कृतम् ।
 अधुना गलितहिंसा मया भगवंस्त्वां प्रति किं निगद्यताम् ॥२४॥
 भद्रकामविमोहमत्सरा रिपवस्त्वत्पुर एव तावकम् ।
 घृतनाडगंगदारिनन्दक प्रतिकर्षन्ति कथं न वीक्षते ॥२५॥
 अयि गर्तमुखे गतः शिशुः पथिकेनापि निवार्यते जघात् ।
 जनकेन पतन् भयार्णवे न निवार्यो भवता कथं विभो ॥२६॥
 सुकृतप्रिय मान्यघास्तु ते गुहृतिभ्यः सुखदस्य सुप्रया ।
 अपि पापमभिभ्रतस्तु मां तव विश्वंभरनाम दुर्लभम् ॥२७॥
 वधनैः पर्यरिह प्रभो यदि रोयं समुपागतोऽसि मे ।
 मुखरं वृत्कोटिकल्मसं करुणाब्धे जगतोऽपसारय ॥२८॥
 यदि घोश्य ददासि मत्कृतिं न मयैव प्रतिगृह्यते तदा ।
 अथ चेन् निजमानायं प्रभो परितुष्टः शिरसा यहामि तत् ॥२९॥
 पतितोऽप्यतिदुर्गंतोऽपि रात्रवृत्तो निलिलागतां पदम् ।
 भवदीय इतीरयंस्त्वया दयनीयस्त्रपयंथ केवलम् ॥३०॥
 सुवृत्प्रवृत्तो जने स्वया वृत्तया किं वृत्तया वृत्तानिधे ।
 यदि मादृशि सा विधीयते तव शीतिर्वद शीदुती तदा ॥३१॥
 अयि शंशबलालितः शिशुः प्रतिबुद्धो जनकेन तावप्यते ।
 न श्वापि च लालितस्त्वया किमु तावप्यो भगवन् कुशर्मभिः ॥३२॥

अहमेव हि बोधदूषितो भगवस्त्वा समुपालभे मुधा ।
 रमणीविरहज्वरज्वलभ्रमृताशु कुमतिविनिन्दति ॥३३॥
 करुणाकर दुर्दशाकुल पतितालम्बन पापपञ्जरम् ।
 अमृताम्बुनिधे महाज्वर नहि जहद्या जगदीश जातु माम् ॥३४॥
 कटुजल्पनमल्पकस्य मे नहि ते कल्पयतु क्रुध विभो ।
 कुपितातुरबालभाषित किमु गृह्णन्ति मनाद् महाशया ॥३५॥
 भुजगाहितकल्पितध्वज स्फुरदाशाभुजगालिवेल्लितम् ।
 जटिलज्वरकुञ्जराद्कुश ज्वरजुष्ट न जहोहि जातु माम् ॥३६॥
 न वदामि न दुष्कृत मया कृतमित्युक्तिमिमा तु मे शृणु ।
 मम भीतिमनीनशद् विभो पतितोद्धारक नाम तावकम् ॥३७॥
 अपि शर्वपितामहादिभिर्भजनीय पुरयोत्तमो हि य ।
 तमुपालभमानमुद्धत धिगिमं मा धिगिमा धिय मम ॥३८॥
 अय सर्वमिद मयोज्जित भवतोऽन्यन नहि किञ्चिदप्ये ।
 मम भानसगोक्षरीभवत्वरविन्दाक्ष त्वादभुत वपु ॥३९॥
 हरिनीलमयावनीतले धरवृन्दाविपिने विलासिनि ।
 मणिमण्डपमध्यविस्फुरद्विबुधक्षमारुहमूलमाश्रितम् ॥४०॥
 शिखिपिच्छमहामणिस्फुरन्मुकुटाकुञ्चितकान्तकुन्तलम् ।
 कमनीयतरालकावलिभ्रमणभाजिललाटसुन्दरम् ॥४१॥
 शरबिन्दुसहोदरानन दलदम्भोजपलाशलोचनम् ।
 अरुणाधरकान्तिदन्तुरस्फुटदन्ताशुविकासिताम्बरम् ॥४२॥
 धरपाण्डुरगण्डमण्डलप्रतिसर्पत्कमनीयकुण्डलम् ।
 मणिमौक्तिकमञ्जुमञ्जरीमहनीयद्युतिरञ्जितश्रुति ॥४३॥
 पूयुवर्तुलमौक्तिकावलीमुपभावेल्लितकान्तकन्धरम् ।
 हरिनीलगिरिद्युतिद्रुहा कमलामन्दिरवक्षसाञ्चितम् ॥४४॥
 धरणाब्जनस्त्रावलिम्बिनी भुजगाकारभुजान्तरागताम् ।
 निबिडाभ्रमिव क्षणप्रभा बहुदुत्फुल्लवनामलस्रजम् ॥४५॥
 मणिकडकणकान्तिमासल दरफुल्लाम्बुजमुन्दरद्युति ।
 पतितोद्धारणे दृढव्रत कमनीय करयोर्द्युग दधत् ॥४६॥
 धररत्नमयाद्गुलीयकावलिशोभामिलिताद्गुलीगणं ।
 मूहुराकुलितेन वेणुना वशयत् प्राणभृता मन श्रुती ॥४७॥
 उदरद्युतिनिम्नगोच्छलल्लहरीरूपकरोमराजिकम् ।
 पशुपालविलासिनीलसप्रयनाकर्षणनाभिनिम्नितम् ॥४८॥
 कनकव्रत्रगौरमम्बर दधतोऽद्वितयेन सुन्दरम् ।
 उदयन्मणिनूपुरप्रभासरणिश्रेणिजटालजानुकम् ॥४९॥

अरिगोर्णगजेन्द्रगोपने दधता जाडिघकतामलौकिकीम् ।
त्रिजगन्महनीयमूर्तिना वरजङ्घायुगलेन शोभितम् ॥५०॥

कुलिशाङ्कुशकम्बुसाम्बुजध्वजवक्राद्यभिरामलक्षणा ।
अरणाश्णकोमलत्विषा कमनीयेन तलेन राजितम् ॥५१॥

विधिशवंमुखामरस्फुरन्मुकुटोन्नद्रमणिप्रभाकुलम् ।
नखचन्द्रमखमूर्च्छिताखिलतापं पदयोर्गुणं दधत् ॥५२॥

सरतः सरणौ सतो बहिः स्वपतो बालपतो गृहान्तरे ।
वपुरीदृशमीश तावकं हृदयालम्बनमस्तु मे सदा ॥५३॥ (कुलकम्)

नवनीरदनीलिमद्युतिर्नमनीयो निगमंनिरन्तरम् ।
निरये निपतन्तमाशु मां नयनेनापि सनाययेद् विभुः ॥५४॥

प्रणिपत्य विधे भवन्तमद्धा विनिबद्धाञ्जलिकमेव याचे ।
जनुरस्तु कुले कृषीवलानामपि गोविन्दपदारविन्दभाजाम् ॥५५॥

(४) लक्ष्मीलहरी

(४) लक्ष्मीलहरी

समुन्मीलश्रीलाम्बुञ्जिनिकरनीराजितहृत्वा-
मपाङ्गाना भङ्गैरमृतलहरीश्रेणिमसृणं ।
ह्रिया हीन दीन भृशमुदरलीन करुणया
हरिश्यामा सा मामवतु जडसामाजिकमपि ॥१॥

समुन्मीलत्वन्त करणकरुणोद्गारचतुर
करिप्राणत्राणप्रणयिनि दृगन्तस्तव मयि ।
यमासाद्योन्माद्यदद्विपनियुतगण्डस्थलगल-
न्मद्विलग्नद्वारो भवति सुखसारो नरपति ॥२॥

उरस्यस्य भ्रश्यत्कवरभरनिर्यत्सुमनस
पतन्ति स्वर्वाला स्मरशरपराधीनमनस ।
सुरास्त गायन्ति स्फुरिततनु गङ्गाधरमुखा-
स्तवाय दुष्पातो यदुपरि कृपातो विलसति ॥३॥

समीपे सगीतस्वरमधुरभङ्गो मृगदृशां
विदूरे दानान्धद्विरदकलभोद्दामनिनद ।
बहिद्वरि तेषा भवति ह्यहेषाकलकलो
दूगेषा ते येषामुपरि कमले देवि सदया ॥४॥

अगर्ष्यैरिन्द्राद्यैरिह परमपुण्यं परिचितो
जगज्जन्मस्थानप्रलयरचनाशिल्पनिपुण ।
प्रसर्पत्पीयूषाम्बुधिर्लहरिलीलाविलसितो
दृगन्तस्तेऽमन्द मम कलुषबृन्द दलयतु ॥५॥

नमन्मौलिश्रेणित्रिपुरपरिपन्थिप्रतिलसत
कपदंब्यावृत्तिस्फुरितफणिफूत्कारचकित ।
लसत्फुल्लाम्भोजम्रदिमहरण कोऽपि चरण-
शिचर चेतश्चारी मम भवतु वारीशदुहितु ॥६॥

प्रवालाना दीक्षागुहरपि च लाक्षाहणहृत्वा
नियन्त्री बन्धूकञ्चुतिनिकरबन्धूकृतिपटु ।
नृणामन्तर्ध्वान्त निबिडमपहर्तुं तव किल
प्रभातश्रीवेषा चरणरुचिरेषा विजयते ॥७॥

प्रभातप्रोन्मीलत्कमलवनसचारसमये
शिला किञ्जल्काना विदधति रज यत्र मृदुला ।

तदेतन् मातस्ते चरणमण्डलाध्यकरणं

कठोरा मद्वाणी कथमियमिदानीं प्रविशतु ॥८॥

स्मितज्योत्स्नामज्जद्विजमणिमयूखामृतक्षरं-

त्रिधिञ्चन्तीं विश्वं तव विमलमूर्तिं स्मरति यः ।

अमन्दं स्पन्दन्ते वदनकमलादस्य कृतिनी

विविधतो र्वकल्पाः सततमविकल्पा नवगिरः ॥९॥

शरी मायाबीजौ हिमकरकलाक्रान्तशिरसौ

विधाषोर्ध्वं विन्दुं स्फुरितमिति बीजं जलधिजे ।

जपेद् यः स्वच्छन्दं स हि पुनरमन्दं गजघटा-

मदभ्राम्यद्भृङ्गैर्मुखरयति वेदमानि विदुषाम् ॥१०॥

स्मरो नामंनामं त्रिजगदभिरामं तव पदं

प्रपेदे सिद्धिं यां कथमिव नरस्तां कथयतु ।

यथा पातंपातं पदकमलयोः पवंतचरो

हरो हा रोषार्द्रामनूनयति शैलेन्द्रतनयाम् ॥११॥

हरन्तो निःशङ्कं हिमकरकलानां रुचिरतां

किरन्तः स्वच्छन्दं किरणमयपीयूषनिरुम् ।

विलुम्पन्तु प्रीडा हरिहृदयहाराः प्रियतमा

ममान्तःसंतापं तव चरणशोणाम्बुजनखाः ॥१२॥

मिषान् माणिक्यातां विगलितनिमेषं निमिषता-

ममन्दं सौन्दर्यं तव चरणयोरम्बुधिमुते ।

पदालंकाराणां जयति कलनिववाणनपटु-

रुदञ्चभ्रुहामः स्तुतिवचनलीलाकलकलः ॥१३॥

मणिज्योत्स्नाजालैर्निजतनुहृषां मांसलतया

जटालं ते जङ्घामुगलमघभङ्गाय भवतु ।

भ्रमन्ती यन्मध्ये वरदलितशोणाम्बुजहृषां

दृशा माला नीराजनमिव विद्यते मुररिपोः ॥१४॥

हरद् शर्वं सर्वं करिपतिकरणां मृदुतया

भृशं भाभिदंभं कनकमयरम्भावनिरहाम् ।

सराज्जानुज्योत्स्नातरणिपरिणष्टं जलधिजे

सखोरद्वन्द्वं नः इलययतु भवोदज्वरभयम् ॥१५॥

कलवधाणां शार्ङ्गी मणिगणजटालामधिवहन्

वसानः कौमुभ्रं वसतमसतं शैलुभ्रद्वाम् ।

मुनिव्रातैः प्रातः शुधिवचनजातैरतिनूतं

नितम्बसते बिम्बं हसति नयमम्बाम्बरमणेः ॥१६॥

जगन् मिथ्याभूत मम निपदता वैदग्ध्या-
 मभिप्रायो नाद्यावधि हृदयमध्याविशदयम् ।
 इदानीं विश्वेषा जनकमुदर ते विमृशतो
 विसदेह चेतोऽजनि गरुडकेतो प्रियतमे ॥१७॥

अनल्पर्वादीन्द्रैरणितमहापुक्तिनिबहू-
 निरस्ता विस्तार इवचिदकलयन्ती तनुमपि ।
 असत्ख्यातिव्याख्याधिकचतुरिमाख्यातमहिमा
 बलान्ने लग्नेय चुगतमतसिद्धान्तसरणि ॥१८॥

निदान श्रुद्गारप्रकरमकरन्दस्य कमले
 महानेवालम्बो हरिनयनरोलम्बवरयो ।
 निदान शोभाना निधनमनुतापस्य जगतो
 जवेनाभीर्ति मे दिशतु तव नाभीसरसिजम् ॥१९॥

गभीरामुद्वेला प्रथमरसकल्लोलमिलिता
 विगाडु ते नाभीविमलसरसीं गौर्मन मनाक् ।
 पद यावन् ग्यस्यत्यहह विनिमग्नैव सहसा
 नहि क्षेम सूते गुरुमहिमभूतेष्ववितय ॥२०॥

कुचौ ते दुग्धाम्भोनिधिकुलशिखामण्डनमणे
 हरेते सौभाग्य यदि मुरगिरेश्चित्रमिह किम ।
 त्रिलोकीलावप्याहरणनवलीलानिपुणयो-
 र्ययोदत्ते भूय करमखिलनायो मधुरिपु ॥२१॥

हरश्रोत्रस्यन्मदननवदुर्गद्वयतुला
 दधत कोकद्वन्द्वद्वृत्तिदमनदीक्षाधिगुरुताम् ।
 तवैतद् वक्षोजद्वितयमरविन्दाक्षमहिहे
 मम स्वान्तध्वान्त किमपि च नितान्त गमयतु ॥२२॥

अनेकब्रह्माण्डस्थितिनियमलीलाविलसिते
 दयापीयूषाम्भोनिधिसहजसवासभवने ।
 विधोश्चिस्तायामे हृदयकमले ते तु कमले
 मनाद् मन्निस्तारस्मृतिरपि च कोणे निवसतु ॥२३॥

मृणालीना लीला सहजलवणिन्ता लघयता
 चतुर्णां सौभाग्य तव जननि दोष्णा वदतु क ।
 लुठन्ति स्वच्छन्द मरकतशिलामासलरुच
 श्रुतीना स्पर्धां ये दधत इव कण्ठे मधुरिपो ॥२४॥

अलभ्य सौरभ्य कविकुलनमस्या रुचिरता
 तथापि त्वद्धस्ते निवसदरविन्द विकसितम् ।

कलापे काव्यानां प्रकृतिकमनोपस्तुतिविधौ
 घृणोकर्त्वाधानं प्रथितमुपमानं समजनि ॥२५॥
 अन्त्यं जल्पन्तु प्रतिहतधिपः पल्लवतुलां
 रसज्ञामज्ञानां क इव कमले मन्थरयतु ।
 श्रपन्तु श्रीभिक्षावितरणवशीभूतजगतां
 कराणां सौभाग्यं तव तुल्यितुं तुङ्गरसनाः ॥२६॥
 समाहारः श्रीणां विरचितविहारो हरिदुशां
 परीहारो भक्तप्रभवभवसंतापसरणेः ।
 प्रहारः सर्वासामपि च विपदां विष्णुदपिते
 ममोद्धारोपायं तव सपदि हारो विमृशतु ॥२७॥
 अलंकुर्वाणानां मणिगणघृणीनां लवणिमा
 यदीयाभिर्भाभिर्भजति महिमानं लघुरपि ।
 सुपवंश्रेणीनां जनितपरसौभाग्यविभवा-
 स्तवाङ्गुल्यस्ता मे ददतु हरिवाग्भिलपितम् ॥२८॥
 तपस्तेपे तीव्रं किमपि परितप्य प्रतिदिनं
 तव प्रीवालक्ष्मीलवपरिचयादाप्तविभवम् ।
 हरिः कम्बुं चम्बत्यय वहति पाणौ किमधिकं
 वदामस्तत्रायं प्रणयवशतोऽस्यं स्पृहयति ॥२९॥
 अभूदप्रत्यूहः सकलहरिदुल्लासनविधि-
 विलीनो लोकानां स हि नयनतापोऽपि कमले ।
 तवास्मिन् पीयूषं किरति वदने रम्यवदने
 कुतो हेतोश्चेतो विधुरयमुदेति स्म जलधेः ॥३०॥
 मुखाम्भोजे मन्दस्मितमधुरकान्त्या विरसतां
 द्विजानां ते हीरावलिबिहितनोराजनश्चाम् ।
 इयं ज्योत्स्ना कापि स्वधदमृतसंदोहसरसा
 ममोद्गृह्णारिद्धघञ्जरतरणतापं तिरयतु ॥३१॥
 कुलैः कस्तूरीणां भृशमनिशमाशास्यमपि च
 प्रमातप्रोन्मीलप्रलिननिषहंरघुतचरम् ।
 बहन्तः सौरभ्यं मृदुगतिविलासा भम शिवं
 तव श्वासा नासापुटबिहितवासा विवपताम् ॥३२॥
 शपोले से बोलापितललितलोलालशब्दने
 विमुक्ता घम्भिल्लादभिलसति मुस्तापतिरियम् ।
 स्वशीयानां बन्दीकृतमसहमानंरिव बलात्
 निबध्योष्यं कृष्टा तिमिरनिशुम्बंविपुञ्जला ॥३३॥
 प्रसादो घस्यायं नमदमितगोर्वाणमुष्टुट-
 प्रसपेग्ग्योप्सनाभिश्चरणतलपोठाचितविधिः ।

दृग्भोज तत् ते गतिहसितमत्तेभगमने
वने लीनैर्दीनै कथय कथमीयादिह तुलाम् ॥३४॥

दुरापा दुर्बुत्तैर्दुरितदमने दारणभरा
दयाद्रा दीनानामुपरि दलदिन्दीवरनिभा ।
बहन्ती दारिद्र्यद्रुमकुलमुदारद्रविणदा
त्वदीया वृष्टिर्मे जननि दुरदृष्ट दलयतु ॥३५॥

तव श्रोत्रे फुल्लोत्पलसकलसौभाग्यजयिनी
सदैव शीनारायणगुणगणौघप्रणयिनी ।
रवंदीना लीनामनिशमवधानातिशयिनी
ममाप्यता वाच जलधितनये गोचरयताम ॥३६॥

प्रभाजालं प्राभातिकदिनकराभापनयन
तदेह हृद मे विघटयतु ताडडकपुगलम ।
महिम्ना यस्याय प्रलयसमयेऽपि ऋतुभुजा
जगत पायपाय स्वपिति निरपाय तव पति ॥३७॥

निवासो मुक्तानां निविडतरनीलाम्बुदनिभ
स्तवाय धम्मिलो विमलयतु मल्लोचनयुगम ।
भृश यस्मिन् कालागुह्यद्वलसौरभ्यनिवहं
पतन्ति शोभिक्षायिन इव मदाघा मघुलिह ॥३८॥

विलग्नौ ते पाद्वद्वयपरिसरे मत्तकरिणौ
करोश्रोतैरञ्चन्मणिकलशमृग्धास्यगलितं ।
निपिञ्चन्तौ मुक्तामणिगणजयैस्त्वा जलकर्णं
नमस्थामो दामोदरगृहिणि दारिद्र्यदलित ॥३९॥

अये मातर्लक्ष्मि त्वदरुणपदाम्भोजनिकट
लुठन्त बाल मामद्विरलगलद्वाष्पजटिलम् ।
मुधासेकस्निग्धैरतिमसृणमुग्ध करतलं
स्पृशन्ती मा रोदीरिति वद समाश्वास्यसि कदा ॥४०॥

रमे पद्मे लक्ष्मि प्रणतजनकल्पद्रुमलते
मुधाम्भोधे पुत्रि त्रिदशनिकरोपास्तचरणे ।
परे नित्य मातर्गुणमयि परब्रह्ममहिंले
जगन्नायस्याकर्णय मृदुलवर्णाबलिमिमाम् ॥४१॥

(५) सुधालहरी

(५) सुधालहरी

उल्लास फुल्लपङ्ककेरुहपटलपतन्मत्तपुष्पधयाना

निस्तार शोकदावानलविकलहृदा कोकसीमन्तिनीनाम ।

उत्पातस्तामसानामुपहतमहसा चक्षुषा पक्षपात

सघात कोऽपि धाम्नामयमुद्रयगिरिप्रान्तत प्रादुरासीत् ॥१॥

पद्मत्रोहोद्भुराणा घवलितहरितामन्दवीना द्युतीना

दपं द्राग द्रावयन्तो विदलदरुणिमोत्रेकदेदीप्यमाना ।

दूरादेवाग्यकाराघितधरणितलद्योतने बद्धदीक्षा-

स्ते दैन्यध्वसदक्षा मुबमुदयदिनोद्वेलदुखा दिशन्तु ॥२॥

श्रातामीवार्तलक्षा प्रतिदिनविहितानेकगोर्वाणरक्षा

भवतानां कल्पवृक्षा स्फुरदनलगतस्वणभासा सदृक्षा ।

लोकक्षेमात्तदीक्षा नलिनपरिपदां दत्तसौभाग्यलाक्षा

बुर्बुत्तध्वसदक्षा मम रविकिरणा सन्वघाना विपक्षा ॥३॥

प्रालेयाना कराला कवलितजगतीमण्डलध्वान्तजाला

श्रातस्वर्लोकपाला विदलदरुणिमक्षिप्तबालप्रबाला ।

विशिलप्यत्कोकबालाज्वरहरणभवत्कीर्तिजालजंढाला

ध्योमव्याप्तौ विशालास्त्वपि दधतु शिव भास्वतो भानुमाला ॥४॥

निभिद्य क्षमारहाणामतिघनमुदर येषु गोत्रा गतेषु

द्राधिष्ठस्वर्णदण्डभ्रमभूतमनसो हन्त धित्सन्ति पादान ।

यै सभिन्ने दलाप्रप्रचलाहमकण दाडिमोबोजबुद्ध्या

चञ्चूचाञ्चल्यमञ्चन्ति च शुक्शिशवस्तेऽशव पान्तु भानो ॥५॥

अहिम श्रीडोचिताना सरसिरुहलसन्मन्दिराणा प्रभाते

प्रोद्धाट्य द्राक कपाटान्यय कुमुदगूहान् मुद्रयन्तो विमुपतान ।

सिञ्चन्त कि च भूमीतलमखिलमपि क्षुण्णकाश्मीरनीरं

पायासु श्रौसपर्याविरचनपटव पद्यबधो करा न ॥६॥

धालेषा हिङ्गुलीनामिव धरणिभुजाभच्छसौघाप्रमौलि

ध्वप्रेषु क्षमारहाणामभिनवविदलत्पल्लवोल्लासलीला ।

प्रौढप्रालेयपुञ्जोपरि चितखदिराङ्गारभारा इवारात्

पारावारात् प्रपान्तो दिनकरकिरणा मङ्गल न कृपोरन ॥७॥

कीलालं कुडकुमानां निखिलमपि जगज्जालमेतन् निषिक्त

मुक्ताश्चोमत्तभृङ्गा विदलितकमलश्लोडकारागृहेभ्य ।

उत्सृष्टं गोसहस्रं बहलकलकलः श्रूयते च द्विजानां
भाष्यं वृन्दारकाणां हरिहमहरिता स्रूयते पुत्ररत्नम् ॥८॥

या सूते सर्वभूतेष्वनुदिनमुदये चेतनाया विलासान्
षान्ती सायं निकाषं जलनिधिजठरं संजरोहति सद्यः ।
अत्ययं वर्धयन्ती मणिगणसुपमासंपदं रत्नसानोः
सा नो भानोः प्रभा नो नयनसरणितो दूरतो जातु यातु ॥९॥

नीहारं नौरजानां निविडतमतमोराशिभिल्लोचनानां
श्रौतस्मार्तप्रियाणामपि खलु निशया नाशमालक्ष्य दूरत् ।
सद्यः सिन्धोः सकाशादधिकतरजवेनागता वासवाशा-
माशापाशानशेषानपहरतुतरां तीक्ष्णभानोः प्रभा नः ॥१०॥

शीते शोकं शशाङ्के कृशतमरचितामाशु नाशं निशायां
धिवकारं ध्वान्तवर्गे कुमुदपरिपदि प्रोद्गमं दीनतायाः ।
पाण्डित्यं पुण्डरीकेष्वनुदिनमधिकां कान्तिमाशासु तन्व-
ध्रन्वञ्चत्यन्वहं धाम्पसि करुणया विश्वबन्धो विवस्वान् ॥११॥

स्वापं स्वापाकुलानां गदमय गदिनामन्धकारं त्रिलोक्याः
पापं पापाविलानां सपदि परिहरन्नागतो वासवाशाम् ।
नित्यप्रस्थानलीलाकुपितकमलिनो नर्मनिर्माणकर्मा
विश्वातिप्राणधर्मा गगनमणिरसो पातु शर्मानिशां यः ॥१२॥

अन्तर्नोरं नदीनामनुदिनमुदये विम्बिता ये समन्ताद्
गोर्वाणाद्रेस्वञ्चन्मणिगणजटिलां भेदिनीं दर्शयन्ति ।
द्विप्रप्रोक्षिप्तसन्ध्याञ्जलिजलवर्णिकाजालमाकाशमध्ये
माणिक्यव्रातयन्तो मम मिहिरकरा मान्द्यमुन्मूलयन्तु ॥१३॥

प्रत्यप्रोडाः प्रगल्भा युवतिपरिधवः प्रोषितप्राणनाया
यस्मिन्नस्ताद्रिमौलेरपरिमणिमपच्छप्रलोलां दधाने ।
सप्राप्तं सप्रसादं परिणतकरुणं लोचनान्मुक्तिपन्ति
स्येमानं स प्रियाणां घटयतु भगवान् यद्विनीवत्सभो वः ॥१४॥

अन्तर्घावापूयिष्योरधिहरजनि भूतानन्पकारानुदारान्
विद्राव्य द्वाक् सदीयंरिय जगदरणं शोषिनंयंद् विधत्ते ।
सायं प्रातश्च सन्ध्याञ्जलिमञ्जनिमुराः सप्रयच्छन्ति पस्मं
तस्मं शर्मंविदेतन् मम परमहृते देवतार्यं नमोजन्तु ॥१५॥

प्राणं त्रैविष्टपानां तरणमय पयस्त्रोमताम्यतनूनां
नघन्तानामनवयं त्रिगुणमयनया यन् प्रयाशां नुरीषम् ।
तन् तादृक् मुन्दिलायास्तरणनरतम सन्ततेरन्नाहृत् स्वां
तेत्रस्रंलोक्यताम्रीकरुणचगुरिम प्रायतां तीक्ष्णभानोः ॥१६॥

गोर्वाणप्रामणीभिर्गगनतल्पतंगीभिर्हृदगीयगाभि-

गन्धर्वैश्चापि गीता गुणगणगरिमोदगारिगायासहस्रं ।
गाहगाह गृहालीरगतिकगदिना गन्धयन्तो गदाति
ग्लानिप्राम प्रसन्ता ग्रहृद्विगुरवो गोपतेर्गोविलासा ॥१७॥

जीवातुर्जाड्यजालाधिकजनितदजा तप्तजाम्बूनदाम

जडधाल जाड्यकाना जलधिजठरतो जृम्भमाण जगत्याम् ।
जीवाधान जनानां जनकमथ रुचो जीवर्जदातुकादे-
ज्योतिर्जाज्वल्यमान जलजहितकृतो जायता यो जयाय ॥१८॥

प्रातर्निगंत्य गोभि सह दृचिविषये सचरन्त्योऽहिन ताभि

साक साय निकाय प्रति पुनरपि या सम्प्रयातु त्वरन्ते ।
यासा दिव्यप्रभावस्त्रिजगदधवनश्रेणिदाहंकदाव-
क्षेम तन्वन्तु ता व शिवमयवपुषो वासरेशस्य गावः ॥१९॥

वृन्दैर्बृन्दारकाणा दनुजतनुजुषा रक्षसा च क्षपान्ते

गन्धर्वाणा धुरीणं प्रणतमहिवरं किन्नरैर्यन नरैश्च ।
विद्या हृद्या निजेभ्यो वितरदविरत दीप्तिभिर्षोपयद द्या-
मद्यादाद्यामवित्रामिदमुदयगिरेरुद्यदवर्कस्य विन्वम् ॥२०॥

आपायोजासनायु क्षणलवघटिकाद्यात्मक कालचक्र

प्राहु पूर्वं पुराणागमविषयविदो घस्य लीलाविलासम ।
भावाना षड विकारानय खलु गतिभिर्यश्च नित्य प्रसूते
स प्रात पौरुते परिलसति हरिन्मण्डले चण्डभानु ॥२१॥

अद्भुतानि ब्राह्मणानामुपसि हिमभरासङ्घातो भद्रगुराणि

व्यालस्य द्राक प्रयाता रिपुजनितरुषेवारणा वासवाशाम ।
धर्मध्वसोद्गुराणामखिलमपि कुल जसत शोभितश्मा
यश्माण मे हरन्तु त्वरितमघभिदो भानवश्चण्डभानो ॥२२॥

विश्रान्ति ब्राह्मणाना सुखमतिशयित कामिना स्यायिलोला-

मन्भोजाना प्रबोध कुसुमपरिपदा यश्चिकीर्षन् दयार्द्रं ।
निर्यात्यन्त समुद्र सकलमपि नृणा भारमाधाय बहना-
बहनायाहनामधीश स भवतु भवता भूयसे मद्गलाय ॥२३॥

द्रागाहृत्य प्रभाते रजनिहिमवतः कौमुदी कौतुकेन

प्रोद्यत्प्रौढानुकम्पा पुनरपि खलु ये सायमुज्जीवयन्ति ।
आरुष्ये पल्लवानामय गुह्यचरणा शक्रगोपावलीना
ते युष्मद्भावलीना दिनकरकिरणा क्लान्तिमुन्मूलयन्तु ॥२४॥

द्रागद्वैतं वितन्वंस्त्रिभुवनमभितः कौटुकुमीनां द्युतीनां
 न्यक्कुर्वन् भान्द्रमुद्रामय रजनिहजां कोकसीमन्तिनीनाम् ।
 सन्द्धान्धानान्घ्यसिन्धोरिह वितततरंरुद्धानं कराप्रः
 स्वान्तध्वान्तं धुनोतामुदयगिरिशिरदचुम्बि मातंण्डविम्बम् ॥२५॥

शुद्धं ब्रह्मालवालं प्रकृतिशबलितं यस्य मूलं करास्त-
 द्राधिष्ठस्वर्णशाखा विकसदरुणिमा पल्लवानां विलासः ।
 नीलं ध्योमालिमाला मुरसफलभरो धर्मकामार्थमोक्षाः
 स श्रीमान् वाञ्छितार्थं वितरतु सततं सूर्यकल्पद्रुमो यः ॥२६॥

नीहारं निम्नगाभ्यो त्रिखिलनयनतो नीरजेभ्यश्च त्रिदां
 नीडेभ्यो नीडजानां निकरमुषसि ये नित्यमृद्धासयन्ति ।
 सायं तेष्वेव तेषां पुनरपि घृणया कल्पयन्ते च वासं
 ते यः सन्तु प्रयासं घृणिघनघृणयो हन्तुमाबद्धकक्षाः ॥२७॥

संहृत्य द्राम् बहिःस्थं तिमिरकुलमयाभ्यन्तरं हर्तुकामा
 रन्ध्रालीभिर्गुहाणामुदरमनुदिनं येऽविशद्वकं विशन्ति ।
 भानोस्तेऽमी हृषीकाण्यलिलतनुभृतां हर्षयन्तो हितेहा
 हृद्रोगं संहरन्तां हिममहिमहतो हेमहृद्याः करा नः ॥२८॥

ब्रह्माण्डं मण्डयन्तो विषति चलपिनो मण्डलंरण्डजानां
 पालण्डान् दण्डयन्तो दनुतनुजनुपां शोभितालण्डलाशाः ।
 ये यण्डान् पौण्डरीकान् विदलयितुमयोहण्डपाण्डित्यभाज-
 स्ते चण्डांशोरचण्डास्त्वरितमिह कराः पाण्डुतां लण्डयन्तु ॥२९॥

ऊर्ध्वं पापाबलिभ्यः स्थित इति जगदे यस्य धेर्वेदवास्या
 निन्द्युः कप्यासनाभं खलु सहचरतां नेत्रयोः पुण्डरीकम् ।
 नेष्णावृक्षसाम यस्य द्रुतकनकनिभश्मधुकेशाखिलाद्गः
 सौम्यं सर्वान्तरात्मा तव दिशतुतरां वासरेतः शिवानि ॥३०॥

(६) प्रास्ताविकविलासः

(६) प्रास्ताविकविलासः

दिगन्ते ध्रूयन्ते मदमलिनगण्डा करटिन
करिण्य कारुण्यास्पदमसमशीला खलु मृगा ।
इदानीं लोकेऽस्मिन्ननुपमशिखाना पुनरय
नखाना पाण्डित्य प्रकटयतु कस्मिन् मृगपति ॥१॥

पुरा सरसि मानसे विकचसारसालिस्खलत-
परागसुरभीकृते पमसि यस्य यात वय ।
स पल्वलजलेऽधुना मिलदनेकभेकाकुले
मरालकुलनायक कथय रे कथ वर्तताम ॥२॥

तृणालोलविलोचने कलयति प्राचीं चकोरीगणे
मौन मुञ्चति किं च कंरवकुले कामे धनुर्धुन्वति ।
माने मानवतीजनस्य सपदि प्रस्यातुकामेऽधुना
घात किं नु विधौ विधातुमुचितो धाराधराडम्बर ॥३॥

अयि दलदरविन्द स्यदमान मरन्द
तव किमपि लिहन्तो मञ्जु गुञ्जन्तु भृङ्गा ।
दिशि दिशि निरपेक्षस्तावकीन विवृण्वन
परिमलमयमन्यो ब्राधवो गधवाह ॥४॥

समुपागतवति देवादवहेला कुटज मधुकरे मा गा ।
मकरन्दतुन्दिलानामरविन्दानामय महामान्य ॥५॥

तावत कोकिल विरसान यापय दिवसान् धनान्तरे निवसन् ।
यावन् मिलदलिमाल कोऽपि रसाल समुल्लसति ॥६॥

नितरा नीचोऽस्मीति त्व खेद कूप मा कदापि कृया ।
अत्यन्तसरसहृदयो यत परेषा गुणप्रहीतासि ॥७॥

फमलनि मलिनीकरोषि चेत
किमिति बकंरवहेलितानभिज्ञं ॥
परिणतमकरन्दमार्मिकास्ते
जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दा ॥८॥

येनामन्दमरन्दे दलदरविन्दे दिनान्यनायिपत ।
कुटजे खलु तेनहा तेने हा मधुकरेण कथम् ॥९॥

अपि मलयज महिमायं कस्य गिरामस्तु विषमस्ते ।
उद्गिरतो, यद् गरलं फणिनः पुष्पासि परिमलोद्गारैः ॥१०॥

पाटीर तव पटीयान् कः परिपाटीमिमामुरीकर्तुम् ।
यत् पिषतामपि नृणां पिष्टोऽपि तनोषि परिमलैः पुष्टिम् ॥११॥

नीरक्षीरविवेके हंसालस्यं त्वमेव तनुषे चेत् ।
विश्वस्मिन्नधुनान्यः कुलव्रतं पालयिष्यति कः ॥१२॥

उपरि करयालधाराकाराः श्रूरा भुजङ्गमपुङ्गवात् ।
अन्तः साक्षाद् द्राक्षादीक्षागुरवो जघन्ति केऽपि जनाः ॥१३॥

स्वच्छन्दं बलदरविन्द ते मरन्दं
विन्दन्तो विदधतु गुञ्जितं मिलिन्दाः ।
आमोदानथ हरिदन्तराणि नेतुं
नैवान्यो जगति समीरणात् प्रवीणः ॥१४॥

याते मय्यचिरान् निदाघमिहिरज्वालाशतैः शुष्कतां
गन्ता कं प्रति पान्यसंततिरसौ संतापमालाकुला ।
एवं यस्य निरन्तराधिपटलैर्नित्यं वपुः क्षीयते
धन्यं जीवनमस्य मार्गसरसो धिग् चारिधीनां जनुः ॥१५॥

आपेदिरेऽम्बरपथं परितः पतद्गया
भृङ्गा रसालमुकुलानि समाश्रयन्ति ।
संकोचमञ्चति सरस्त्वयि दीनदीनो
मोनी नु हन्त कतमां गतिमभ्युपेतु ॥१६॥

मधुप इव मास्तेऽस्मिन् मा सौरभलोभमम्बुजिनि मंस्थाः ।
लोकानामेव मुदे महितोऽप्यात्मामुनाथितां नीतः ॥१७॥

गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे मा भालति मौनमुपयासीः ।
शिरसा वदान्यगुरवः सादरमेनं वहन्ति सुरतरवः ॥१८॥

यस्त्वं गुणगणवानपि सतां द्विजिह्वैरसेव्यतां नीतः ।
तानपि वहसि पटीरज किं कथयामस्त्वदीयमौन्नत्यम् ॥१९॥

अपनीतपरिमलान्तरकथे पवं न्यस्य देवतरुकुमुमे ।
पुष्पान्तरेऽपि गन्तुं वाञ्छसि चेद् भ्रमर धन्योऽसि ॥२०॥

तर्दिनि चिराय विचारय विन्ध्यभुवस्तव पवित्रायाः ।
शुष्यन्त्या अपि युक्तं किं खलु रम्योदकादानम् ॥२१॥

पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या कदाप्यदृष्ट वृत च खलु शूकैः ।
उपसर्पेम भवन्त ववुर वद कस्य लोभेन ॥२२॥

एकस्त्व गहनेऽस्मिन् कोकिल न कल कदाचिदपि कुर्या ।
साजात्यशङ्कयामी न त्वा निघ्नन्ति निर्दया काका ॥२३॥

तरुकुलमुष्पमापहरा जनयन्तीं जगति जीवजातातिम् ।
केन गुणेन भवानीतात हिमानीमिमा वहसि ॥२४॥

कलभ तवान्तिकमागतमलिमेन मा कदाप्यवज्ञासी ।
अपि दानसुन्दराणा द्विपधुर्याणामय शिरोधार्यं ॥२५॥

अमरतरुकुसुमसौरभसेवनसपूर्णसकलकामस्य ।
पुष्पान्तरसेवेय भ्रमरस्य विडम्बना महती ॥२६॥

पृष्ठा खलु परपृष्ठा परितो दृष्टाश्च विटपिन सर्वे ।
माकन्द न प्रपेदे मधुपेन तवोपमा जगति ॥२७॥

तोयैरल्पैरपि करुणया भीमभानी निदाद्ये
मालाकार व्यरधि भवता या तरोरस्य पुष्टि ।
सा कि शक्या जनयितुमिह प्रावृष्येण्येन दारा
धारासारानपि विकिरता विश्वतो वारिदेन ॥२८॥

आरामाधिपतिविवेकविकलो नून रसा नीरसा
वात्याभि परुषीकृता दश दिशश्चण्डातपो बु सह ।
एव धन्वनि चम्पकस्य सकले सहारहेतावपि
त्व सिञ्चभ्रमृतेन तोपद कुतोऽप्याविष्कृतो वेधसा ॥२९॥

न यत्र स्येमान दधुरतिभयभ्रान्तनयना
गलद्दानोद्रेकभ्रमदलिकदम्बा करटिन ।
लुठन्मुक्ताभारे भवति परलोक गतवतो
हरेरद्य द्वारे शिव शिव शिवाणा कलकल ॥३०॥

दधान प्रेमाण तरुषु समभावेन विपुला
न मालाकारोऽस्तावकृत कण्ठा बालबकुले
अथ तु द्रागुद्यत्कुसुमनिकराणा परिमलै-
दिगन्तानातेने मधुपकुलशङ्कारभरितान् ॥३१॥

मूल स्यूलमतीव बन्धनदुष्ट शाखा शत मासला
वासो दुर्गमहीधरे तरुपते कुत्रास्ति भीतिस्तव ।

एकः किंतु मनागयं जनयति स्वान्ते ममाधिज्वरं
ज्वालालीवलयीभवन्नकरुणो दावानलो घस्मरः ॥३२॥

श्रीष्मे भीष्मतरंः करैर्दिनकृत्त दग्धोऽपि यश्चातक-
स्त्रां ध्यायन् घन चासरान् कथमपि द्राघीयसो नीतवान् ।
दंबाल् लोचनगोचरेण भवता तस्मिन्निदानिं यदि
स्वीचक्रे करकानिपातनकृपा तत् फं प्रति ब्रूमहे ॥३३॥

दयदहनजटालज्वालजालाहतानां
परिगलितलतानां म्लायतां भूहृष्टाणाम् ।
अयि जलधर शैलश्रेणिशृङ्गेषु तोयं
वितरसि बहु कोऽयं धीमदस्तावकीनः ॥३४॥

शृण्वन् पुरः परुषगजितमस्य हन्त
रे पान्थ विह्वलमगा न मनागपि स्याः ।
विश्वातिवारणसमर्पितजीवनोऽयं
नाकर्णितः किमु सखे भवताम्बुवाहः ॥३५॥

सौरभ्यं भुवनत्रयेऽपि विदितं शैल्यं तु लोकोत्तरं
कीर्तिः किं च दिग्द्वगताद्गणगता किं त्वेतदेकं क्षुण्णु ।
सर्वानेव गुणानियं निगिरति श्रीलण्ड ते सुन्दरान्
उज्जन्ती खलु कोटरेषु गरलज्वालां द्विजिह्वावली ॥३६॥

नापेक्षा न च दाक्षिण्यं न प्रीतिर्न च सद्गतिः ।
तथापि हरते तापं लोकानामुन्नतो घनः ॥३७॥

समुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि हरिहस्ते निवसनं
निवासः पद्मायाः सुरहृदयहारी परिमलः ।
गुणैरेतैरन्यैरपि च ललितस्याम्बुज तव
द्विजोत्तंसे हंसे यदि रतिरतीबोन्नतिरियम् ॥३८॥

साकं प्रावर्णलुंठन्ति मणयस्तोरेऽर्कद्विम्बोपमा
नीरे नीरचरैः समं स भगवान् निद्राति नारायणः ।
एवं वीक्ष्य तवाविवेकमपि च प्रौढि परामुन्नतेः
किं निन्दान्ययवा स्तवानि कथय क्षौरार्णव त्वामहम् ॥३९॥

किं खलु रत्नरेतः किं पुनरभ्यायितेन वपुषा ते ।
सलिलमपि यन् न तावकमर्णय वदनं प्रयाति तृषितानाम् ॥४०॥

इयत्यां संपत्तावपि च सलिलानां त्वमधुना
न तृष्णामार्तानां हरसि यदि कासार सहसा ।

निदाघे चण्डाशौ धिरति परितोऽङ्गारनिकरान

कृशीभूत केषानहह परिहर्तासि खलु ताम ॥४१॥

अपि रोषमुरीकरोषि नो चेत

किमपि त्वा प्रति वारिधे वदाम ।

जलदेन तवार्धिना धिमुक्ता

न्यपि तोयानि महान न हा जहासि ॥४२॥

न वारयामो भवतीं विशन्तीं वर्षानदि श्रोतसि जहनुजाया ।

न युक्तमेतत् तु पुरो यदस्यास्तरङ्गभङ्गान प्रकटीकरोषि ॥४३॥

पौलोमीपतिकानने विलसता गीर्वाणभूमिरुहा

यनाघ्रातसमुज्जितानि कुसुमान्याजधिरे निर्जरं ।

तस्मिन्नद्य मधुव्रते विधिवशान माध्वीकमाकाङ्क्षति

त्व चेदञ्घसि लोभमम्बुज तदा किं त्वा प्रति ब्रूमहे ॥४४॥

भुक्ता मृणालपटली भवता निपीता-

न्यम्बूनि यत्र नलिनानि निषवितानि ।

रे राजहस वद तस्य सरोवरस्य

कृत्येन केन भवितासि कृतोपकार ॥४५॥

प्रारम्भ कुसुमाकरस्य परितो यस्योल्लसन्मञ्जरी-

पुञ्ज मञ्जुलगुञ्जितानि रचयस्तानातनोरुत्सवान् ।

तस्मिन्नद्य रसालशाखिनि दशा दंवात् कृशामञ्चति

त्व वेन मुञ्घसि चञ्चरीक विनय नोचस्त्वदयोऽस्ति क ॥४६॥

एणोगणधु गुरुगवनिमौलिताक्ष

किं कृष्णसार खलु खलसि काननेऽस्मिन् ।

सीमामिमा कलय भिन्नकरीन्द्रकुम्भ-

मुक्तामयीं हरिविहारवसुधराया ॥४७॥

जठरज्वलनज्वलताप्यपगतशङ्क समागतापि पुर ।

करिणामरिणा हरिणा हरिणाली हन्यता नु कथम् ॥४८॥

येन भिन्नकरिकुम्भविस्त्रलन्मीक्षितकाबलिभिरञ्चिता महो ।

अद्य तेन हरिणान्तिकं कथं कथ्यता नु हरिणा पराक्रम ॥४९॥

स्थितिं नो रे दध्या क्षणमपि मदाघेक्षण सखे

गजश्रणीनाथ त्वमिह जटिलाया धनभुवि ।

असौ कुम्भिभ्रात्या खरनखरविद्रावितमहा-

गुरुप्रावप्राम स्वर्पति गिरिगर्भे हरिर्पति ॥५०॥

गिरिगह्वरेषु गुह्यगर्वमुम्फितो

गजराजपोत न कदापि संचरेः ।

यदि बुध्यते हरिशिशुः स्तनंधयो

भविता करेणुपरिशेषिता महो ॥५१॥

निसर्गादारामे तरकुलसमारोपसुवृत्तो

कृतो मालाकारो बकुलमपि कुत्रापि निदधे ।

इदं को जानीते यदयमिह कोणान्तरगतो

जगज्जालं कर्ता कुसुमभरसौरभ्यभरितम् ॥५२॥

यस्मिन् खेलति सर्वतः परिचलत्कल्लोलफोलाहलै-

मन्थाद्भिभ्रमणभ्रमं हृदि हरिदृन्तावलाः पेदिरे ।

सोऽयं तुङ्गगतिमिडगिलाङ्गकवलीकारत्रिपाकोविदः

श्रोडे श्रीडतु कस्य केलिकलहत्यवतार्णवो राघवः ॥५३॥

लूनं मत्तगर्जः कियत् कियदपि चिछन्नं तुषारादितः

शिष्टं ग्रीष्मजभीष्मभानुकिरणैर्भस्मीकृतं काननम् ।

एषा कोणगता मुहुः परिमलैरामोदयन्ती दिशो

हा कण्ठं ललिता लवङ्गलतिका दावाग्निना दह्यते ॥५४॥

स्वर्लोकस्य शिखामणिः सुरतरुग्रामस्य धामाद्भुतं

पौलोमीपुरुहूतयोः परिर्णतः पुण्यावलीनामसि ।

सत्यं नन्दन किं त्वदं सहृदयैर्नित्यं विधिः प्रार्थ्यते

त्वत्तः खाण्डवरङ्गगताण्डवनटो दूरेऽस्तु वैदवानरः ॥५५॥

स्वस्वध्यापूतिमग्नमानसतया मत्तो निवृत्ते जने

घञ्चूकोटिविपाठिताररपुटो यास्याम्यहं पञ्जरात् ।

एवं कीरवरे मनोरथमयं पीयूषमास्वादय-

त्यन्तः संप्रविवेश धारणकराकारः कणिग्रामणीः ॥५६॥

रे चाञ्चल्यजुषो मृगाः श्रितनगाः कल्लोलमालाकुला-

मेतामम्बुधिकाभिनीं ध्यवसिताः संग्राहितुं वा कथम् ।

अत्रैवोच्छलदम्बुनिर्भरमहावर्तैः समावर्ततो

यद् प्रावेव रसातलं पुनरसौ यातो गजग्रामणीः ॥५७॥

पिव स्तन्यं पीत त्वमिह मददन्तावलधिया

दृगन्तानाघत्से किमिति हरिदन्तेषु पश्यान् ।

प्रयाणां लोकानामपि हृदयतापं परिहर-

द्वयं धीरं धीरं ध्वनति नवनीलो जलधरः ॥५८॥

धीरध्वनिभिरल ते नीरद मे नास्तिके गर्भे ।
उन्मदवारणबुद्ध्या मध्येज्जर समुच्छन्ति ॥५९॥

धेतुषुडगण्डकण्डूतिपाण्डित्यपरिपन्थिना ।
हरिणा हरिणालीपु कथ्यता क पराक्रम ॥६०॥

नीरान् निर्मलतो जनिर्मधुरता रामामुखस्पर्धिनी
वास किञ्च हरे करे परिमलो गोर्वाणचेतोहर ।
सर्वस्व तदहो महाकविगिरा कामस्य चाम्भोरुह
त्व चेत् प्रीतिमुरीकरोयि मधुपे तत् त्वा किमाचक्ष्महे ॥६१॥

लोलामुकुलितनयन कि सुखशयन समातनुपे ।
परिणामद्वियमहरिणा करिनायक वर्धते धर्म ॥६२॥

विदुषा वदनाद् वाच सहसा यान्ति नो वहि ।
याताश्चेन न पराञ्चन्ति द्विरदाना रदा इव ॥६३॥

औदार्यं भुवनत्रयेऽपि विदित सभूतिरम्नोनिधे-
र्वासी नन्दनकानने परिमलो गोर्वाणचेतोहर ।
एव दातृगुरोर्गुणा सुरतरो सर्वेऽपि लोकोत्तरा
स्यादयिप्रवरार्यितार्पणविधावको विवेको यदि ॥६४॥

एको विश्वसता हराम्यपधृण प्राणानह प्राग्नि-
मित्येव परिविन्त्य मात्ममनसि व्याधानुताप कृया ।
भूपाना भवनेषु कि च विमलक्षत्रेषु गूढाशया
साधूनामरयो वसन्ति कति न त्वत्तुल्यकृता नरा ॥६५॥

विश्वास्य मधुरवचने साधून ये वञ्चयन्ति नम्रतमा ।
तानपि दधासि मात काश्यपि यानस्तवापि च विवेक ॥६६॥

अन्या जगद्धितमयी मनस प्रवृत्ति-
रन्येव कापि रचना वचनाबलीनाम् ।
लोकोत्तरा च कृतिराकृतिरार्तहृद्या
विद्यावता सकलमेव गिरा दधीय ॥६७॥

आपद्गत. खलु महाशयचक्रवर्ती
विस्तारयत्यकृतपूर्वमुदारभावम् ।
कालीगुणैर्हृनमध्यगत समन्ताल
लोकोत्तर परिमल प्रकटीकरोति ॥६८॥

विश्वाभिरामगुणगौरवगुम्फितानां
 रोषोऽपि निर्मलधियां रमणीय एव ।
 लोकंपृणैः परिमलैः परिपूरितस्य
 काश्मीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ॥६९॥

लीलालुण्ठितशारदापुरमहासंपद्भराणां पुरो
 विद्यासद्यविनिर्गलत्कणमुषो वल्गन्ति चेत् पामराः ।
 अद्य इवः फणिनां शकुन्तशिशवो दन्तावलानां शशाः
 सिंहानां च सुखेन मूर्धसु पदं घास्यान्ति शालावृकाः ॥७०॥

गीभिर्गुह्याणां परुषाक्षराभि-
 स्तिरस्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् ।
 अलब्धशाणोत्कषणा नृपाणां
 न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥७१॥

वहति विषधरान् पटीरजन्मा शिरति मषीपटलं दधाति दीपः ।
 विधुरपि भजतेतरां कलङ्कं पिशुनजनं खलु विभ्रति क्षितीन्द्राः ॥७२॥

सत्पूरुषः खलु हिताचरणैरमन्द-
 मानन्दयत्यखिललोकमनुक्त एव ।
 आराधितः कथय केन करंरुदारं-
 रिन्दुर्विकासयति कैरविणीकुलानि ॥७३॥

परार्थव्यासद्गगाद्रुपजहृदय स्वार्थपरता-
 मभेदं कत्वं यो वहति गुणभूतेषु सततम् ।
 स्वभावाद् यस्यान्तः स्फुरति ललितोदात्तमहिमा
 समर्थो यो नित्यं स जयतितरां कोऽपि पुरुषः ॥७४॥

वंशभवो गुणवानपि सद्गविशेषेण पूज्यते पुरुषः ।
 न हि तुम्बीफलविकलो वीणादण्डः प्रयाति महिमानम् ॥७५॥

अमितगुणोऽपि पदार्थो दोषेणैकेन निन्दितो भवति ।
 निखिलरसायनमहितो गन्धेनोप्रेण लशुन इव ॥७६॥

उपकारमेव तनुते विषद्गतः सद्गुणो नितराम् ।
 मूर्च्छां गतो मृतो वा निदर्शनं पारदोऽत्र रसः ॥७७॥

धनान्ते खेलन्ती शशकशिशुमालोक्य चकिता
 भुजप्रान्तं भर्तुर्भजति भयहर्तुः सपदि या ।
 अहो सेयं सीता दशवदननीता हलरदः
 परोत्ता रक्षोभिः श्रयति विवशा कामपि दत्ताम् ॥७८॥

पुरो गीर्वाणाना निजभुजवलाहोपुरुषिका-

महो कारकार पुरभिदि शर समुखयत ।

स्मरस्य स्वर्बालानयनसुममालार्चनपद

वपु सद्यो भालानलभसितजालास्पदमभूत ॥७९॥

युक्त सभाया खलु मकटाना शाखास्तरुणा मृदुलासनानि ।

सुभाषित चीत्कृतिरातिथेयी दन्तर्नखाग्रंश्च विपाटितानि ॥८०॥

किं तीर्थं हरिपादपद्मभजन किं रत्नमच्छा मति

किं शास्त्र श्रवणेन यस्य गलति द्वैतान्धकारोदय ।

किं मित्र सततोपकाररसिक तत्त्वादबोध सप्त

क शत्रुर्वद खेदेदानकुशलो दुर्वासनाना चय ॥८१॥

निष्णातोऽपि च वेदान्ते साधुत्व नैति दुर्जन ।

चिर जलनिधौ मग्नो मंनाक इव मार्दवम् ॥८२॥

नर्गुण्यमेव साधोयो धिगस्तु गुणगौरवम् ।

शास्त्रिनोऽन्ये विराजन्ते खण्डयन्ते चन्दनद्रुमा ॥८३॥

परोपसर्पणान्तचिन्तानलशिखाशतै ।

अचुम्बितान्तकरणा साधु जीवन्ति पादपा ॥८४॥

शून्येऽपि च गुणवत्सामातन्वान स्वकीयगुणजालं ।

विवराणि मुदयन् द्रागूर्णाधिरिव सुजनो जयति ॥८५॥

खल सज्जनकार्पासरक्षणंकहुताशन

परदु खान्निशमनो मारुत केन दर्ष्यताम् ॥८६॥

परगुह्यगुप्तिनिपुण गुणमयमखिलं समीहित नितराम ।

ललिताम्बरमिव सज्जनमाखव इव दूषयन्ति खला ॥८७॥

यश सौरभ्यलशुन शान्तिशैत्यहुताशन ।

कारुण्यकुसुमाकाश खल सज्जनदु खद ॥८८॥

घत्ते भर कुसुमपत्रफलावलीना

घर्मव्यया वहति शीतभवा रज च ।

यो नेहमर्षयति चान्यसुखस्य हेतो-

स्तस्मै वदान्यगुरवे तरवे नमोऽस्तु ॥८९॥

हालाहल खलु पिपासति कौतुकेन

कालानल परिचुचुम्बियति प्रकामम् ।

ध्यालाधिपं च यतते परिरब्धुमद्वा

यो दुर्जनं वशयितुं तनुते मनीषाम् ॥९०॥

दीनानामिह परिहाय शुष्कसस्या-

न्यौदार्यं प्रकटयतो महीधरेषु ।

औश्रत्यं विपुलमवाप्य दुर्मदस्य

ज्ञातोऽयं जलधर तावको विवेकः ॥९१॥

गिरयो गुरवस्तेभ्योऽप्युर्ध्वो गुर्वी ततोऽपि जगदण्डम् ।

तस्मादप्यतिगुरवः प्रलयेऽप्यचला महात्मानः ॥९२॥

व्योमनि धीजाकुप्ते चित्रं निर्माति सुन्दरं पवने ।

रचयति रेखाः सलिले यस्तु छले चरति सत्कारम् ॥९३॥

हारं वक्षसि केनापि दत्तमज्ञेन मकंटः ।

लेडि जिघ्रति संक्षिप्य करोत्युन्नतमासनम् ॥९४॥

मलिनेऽपि रागपूर्णा विकसितवदनामनल्पजल्पेऽपि ।

त्वयि चपलेऽपि च सरसां भ्रमर कथं वा सरोजिनो त्यजति ॥९५॥

स्वार्थं धनानि धनिकात् प्रतिगृह्णतो य-

दास्यं भजेन् मालिन्तां किमिदं विचित्रम् ।

गृह्णन् परार्थमपि वारिनिधेः पयोऽपि

मेघोऽयमेति सकलोऽपि च कालिमानम् ॥९६॥

जनकः सानुविशेषो जातिः काष्ठं भुजङ्गमर्षः सद्भगः ।

स्वगुणरेव पटीरज यातोऽसि तथापि महिमानम् ॥९७॥

कस्मै हृत फलाय सज्जन गुणप्रामार्जने सज्जसि

स्वात्मोपस्करणाय चेन् मम दचः पथ्यं समाकर्णय ।

ये भावा हृदयं हरन्ति निन्तरां शोभाभरं संभृता-

स्तैरेवास्य कलेः कलेवरपुषो दैनंदिनं वर्तनम् ॥९८॥

धूम्रायिता दश विंशो दलितारविन्दा

देहं दहन्ति दहना इव गन्धवाहाः ।

त्वामन्तरेण मृदुताम्रदलाभ्र मञ्जु-

गुञ्जन्मधुव्रत मधो किल कोकिलस्य ॥९९॥

भिन्ना महागिरिशिलाः करजाप्रजाप्र-

दुद्दामशौर्यनिकरं करटिभ्रमेण ।

वैवे पराचि करिणामरिणा तथापि

कुत्रापि नापि खलु हा पिशितस्य लेशः ॥१००॥

गर्जितमाकर्ष्यं मनागदके मातुनिशार्धजातोऽपि ।
 हरिशिशुहृत्पतितु द्रागदगान्याकुञ्च्य लीपते निभृतम् ॥१०१॥
 किमहं वदामि खलु दिव्यमते गुणपक्षपातमभितो भवतः ।
 गुणशालिनो निखिलसाधुजनान् यदहर्निशं न खलु विस्मरसि ॥१०२॥
 रे खलु तव खलु चरितं विदुयामप्रे विविच्य वक्ष्यामि ।
 अथवाल पापात्मन् कृतया वक्ष्यापि ते हतया ॥१०३॥
 आनन्दमृगदावाग्नि शीलशास्त्रिमदद्विष ।
 ज्ञानदीपमहावायुरयं खलुसमागम ॥१०४॥
 खलास्तु कुशला साधुहितप्रत्यूहकर्मणि ।
 निपुणा फणिन प्राणानपहर्तुं निरागसाम ॥१०५॥
 वदते विनिवेशिता भुजङ्गी पिशुनाना रसनामिषेण घात्रा ।
 अनया कथमन्यथाबलीढा न हि जीवन्ति जना मनागमन्त्रा ॥१०६॥
 कृत त्वयोपेत कृत्यमर्जित चामलं यशः ।
 यावज्जीव सखे तुभ्य दास्यामो विपुलाशिय ॥१०७॥
 अबिरत परकार्यकृता सता मधुरिमातिशयेन वचोऽमृतम् ।
 अपि च मानसमम्बुनिधिर्धर्मशो विमलशरदचन्द्रिचन्द्रिका ॥१०८॥
 निर्गुण शोभते नैव विपुलाङ्गुवरोऽपि ना ।
 आपातरम्यपुष्पश्रीशोभितं शालमलियंथा ॥१०९॥
 पङ्कजविना सरो भाति सदं लज्जनिविना ।
 कटुवर्णविना काव्यं मानसं विषयविना ॥११०॥
 तत्त्वं किमपि काव्यानां जानाति विरलो भुवि ।
 मार्मिक को मरन्दानामन्तरेण मधुव्रतम् ॥१११॥
 सरजस्का पाण्डुवर्णा कण्ठकप्रकरान्विताम ।
 केतकीं सेवते हन्त कथं रोलम्बं निस्त्रय ॥११२॥
 यथा तानं विना रागो यथा मानं विना नृप ।
 यथा दानं विना हस्ती तथा ज्ञानं विना यति ॥११३॥
 सन्त स्वतः प्रकाशन्ते गुणा न परतो नृणाम् ।
 आमोदो न हि कस्तूर्या शपयेन विभाव्यते ॥११४॥
 अयि वत गुरुगर्वं मा स्म कस्तूरि यासो-
 रल्लिखपरिमलानां मौलिना सौरभेण ।
 गिरिगहनगुहाया लीनमत्यन्तदीनं
 स्वजनकममुनेव प्राणहीनं करोषि ॥११५॥

दूरीकरोति कुमतिं विमलीकरोति चेतश्चिरन्तनमघं चुलुकीकरोति ।
भूतेषु किं च कदनां बहुलीकरोति सङ्गः सतां किम् न सङ्गलमातनोति ॥

अविरतपरोपकरणव्यग्रीभवदमलचेतसां महताम् ।
आपातकाटवानि स्फुरन्ति वचनानि भेषजानीव ॥११७॥

व्यागुञ्जन्मधुकरपुञ्जमञ्जुगीतामाकर्ष्यं स्तुतिमुदयन्नयातिरेकात् ।
आभूमीतलनतकन्धराणि मन्येऽरण्येऽस्मिन्नवनिरुहां कुटुम्बवानि ॥११८॥

मृतस्य लिप्सा कृपणस्य दिप्सा विमार्गंगायाश्च रुचिः स्वकान्ते ।
सर्पस्य शान्तिः कुटिलस्य मंत्रो विधातृसूष्टौ न हि दृष्टपूर्वा ॥११९॥

उत्तमानामपि स्त्रीणां विश्वासो नैव विद्यते ।
राजप्रियाः कैरविष्यो रमन्ते मधुरैः सह ॥१२०॥

अयाचितः सुखं दत्ते याचितश्च न यच्छति ।
सर्वस्वं चापि हरते विधिरुच्छृङ्खलो नृणाम् ॥१२१॥

खण्डितानेत्रकञ्जालिमञ्जुरञ्जनपण्डिताः ।
मण्डिताखिलदिक्प्रान्ताश्चण्डांशोः पान्तु भानवः ॥१२२॥

(७) शृङ्गारविलासः

(७) शृङ्गारविलासः

न मनापि राहुरोषशङ्का
न कलङ्कानुगमो न पाण्डुभावः ।
उपचीयत एव कापि शोभा
परितो भामिनि ते मुखस्य नित्यम् ॥१॥

नितरां परुषा सरोजमाला
न मृणालानि विचारपेशलानि ।
यदि कोमलता तवाङ्गकाना-
मय कां नाम कथापि पल्लवानाम् ॥२॥

स्वेदाम्बुसान्द्रकणशालिकपोलपाली-
दोलापितश्रवणकुण्डलमण्डनीषा ।
आनन्दमङ्कुरयति स्मरणेन कापि
रम्या दशा मनसि मे भदिरेक्षणाया ॥३॥

कस्तूरिकातिलकमालि विधाय साय
स्मेरानना सपदि शील्य सौघमौलिम् ।
प्रौढि भ्रजन्तु कुमुदानि मुदामुदारा-
मुल्लासयन्तु परितो हरितो मुखानि ॥४॥

तन् मञ्जु मन्दहसितं श्वसितानि तानि
सा वै कलङ्कविधुरा मधुराननधी ।
अद्यापि मे हृदयमुन्मदयन्ति हन्त
सायंतनाम्बुजसहोदरलोचनायाः ॥५॥

प्रातस्तरा प्रणमने विहिते गुरुणा-
माकर्ष्य वाचममला भव पुत्रिणीति ।
नेदीयसि प्रियतमे परमप्रभोद-
पूर्णादर दयित्तया दधिरे दृगन्ता ॥६॥

गुरुजनभयमद्विलोकनान्त समुदयदाकुलभावमावहन्त्याः ।
दरदलदरविन्दसुन्दर हा हरिणदृशो नयन न विस्मरामि ॥७॥

वदरामलकाभ्रदाडिमानामपहृत्य श्रियमुन्नतौ क्रमेण ।
अधुना हरणे कुचौ यतेते दयिते ते करिशावकुम्भलक्ष्म्याः ॥८॥

कपोलपालि तव तन्वि मन्ये
 लावण्यघन्ये दिशमुत्तरायाम् ।
 विभाति यस्यां ललितालकायां
 मनोहरा वैश्रवणस्य लक्ष्मीः ॥९॥

नीवीं निपम्य शिथिलामुपसि प्रकाश-
 मालोक्य वारिजदृशः शयनं जिहासोः ।
 नैवावरोहति कदापि च मानसान् मे
 नाभेः प्रभा सरसिजोदरसोदरायाः ॥१०॥

आलीपु केलीरभसेन बाला मुहुर्ममालापमुपालयन्ती ।
 आरादुपाकर्ष्यं गिरं मदीयां सौदामिनीयां सुषमामयासीत् ॥११॥

सुधैव मन्तुं परिकल्प्य गन्तुं सुधैव रोषादुपजल्पतो मे ।
 उदभ्रुच्चञ्चलयना नताङ्गी गिरं न कां कामुररीकरोति ॥१२॥

तदवधि कुशली पुराणशास्त्र-
 स्मृतिशतचारुविचारजो विवेकः ।
 यदवधि न पदं दधाति वित्ते
 हरिणकिशोरदृशो दृशोद्यिलासः ॥१३॥

आगतः पतिरितीरितं जनैः शृण्वती वकितमेत्य देहलीम् ।
 कौमुदीव शिशिरीकरिष्यते लोचने मम कदा मृगक्षणा ॥१४॥

अवधौ दिवसावसानकाले भवनद्वारि विलोचने दधाना ।
 अवलोक्य समागतं तदा भामिभ्य रामा विकसन्मुखी बभूव ॥१५॥

वक्षोजाग्रं पाणिनामृश्य दूरं
 पातस्य द्वापानताङ्गं प्रियस्य ।
 शोणाप्राभ्यां भामिनी लोचनाभ्यां
 जोषं जोषं जोषमेवावतस्थे ॥१६॥

गुरुभिः परिवेल्लितापि गण्डस्थलकण्डूयनचारुकृतवेन ।
 दरदाशतहेमबाहुनाला मयि बाला नयनाञ्चलं चकार ॥१७॥

गुरुमध्यगता मया नताङ्गी निहता नीरजकोरकेण मन्दम् ।
 दरकुण्डलताण्डवं नतभ्रूलतिकं मामवलोक्य घृणितासीत् ॥१८॥

विनये नयनारुणप्रसाराः प्रणती हन्त निरन्तराश्रुधाराः ।
 अपि जीवितसंशयः प्रयाणे नहि जाने हरिणासि केन तुष्येः ॥१९॥

अकरुण मृषाभाषासिन्धो विमुञ्च ममाञ्चलं

तव परिचितः स्नेहः सम्यङ् मयेत्यभिधायिनीम् ।

अद्विरलगलद्वाप्सा तन्वीं निरस्तविभूषणा

क इह भवतीं भद्रे निद्रे विना विनिवेदयेत् ॥२०॥

तीरे तृण्या वदनं सहासं

तीरे सरोजं च मिलद्विकासम् ।

आलोक्य घावत्युभयत्र मुग्धा

भरन्दलुब्धालिकिशोरमाला ॥२२॥

वीक्ष्य वक्षसि विपक्षकामिनीहारलक्ष्म दयितस्य भामिनी ।

असदेशविनिवेशिता क्षणादाचकर्यं निजबाहुवल्लरीम् ॥२३॥

दरानमत्कधरबन्धनीपत्रिमीलितस्निग्धविलोचनाब्जम् ।

अनल्पनिःश्वासभरालसाङ्ग स्मरामि सङ्गं चिरमङ्गनायाः ॥२३॥

रोषावेशान् निर्गतं धामयुग्मादेत्य द्वारं काचिदाह्वया गूणन्तम् ।

मामाज्ञार्थंवाययौ कातराक्षी मन्दं मन्दं मन्दिरादिन्दिरेव ॥२४॥

हृदये कृतशंवलानुषङ्गा मुहुरङ्गानि यतस्ततः क्षिपन्ती ।

प्रियनामपरे मुखे सखीनामतिदीनामियमादधाति दृष्टिम् ॥२५॥

इत एव निजालयं गताया वनिताया गुह्यं समावृतायाः ।

परिवर्तितकधरं नतभ्रुः स्मयमानं वदनाम्बुजं स्मरामि ॥२६॥

कथय कथमिवाशा जायता जीविते मे

मलयभुजगवान्ता वान्ति वाताः कृतान्ताः ।

अयमपि खलु मुञ्जन् मञ्जु माकन्दमौली

चुलुकयति मदीया चेतना चञ्चरीकः ॥२७॥

निरुध्य यान्तीं तरसा कपोतीं कूजत्कपोतस्य पुरो दधाने ।

मयि स्मिताद्रं वदनारविन्दं सा मन्दमन्दं नमयावभूव ॥२८॥

तिमिरं हरन्ति हरितां पुरःस्थित

तिरपन्ति तापमथ तापशालिनाम् ।

वदनत्वपस्तव चकोरलोचने

परिमुद्रयन्ति सरसोरुहश्रियः ॥२९॥

कुचकलशयुगान्तमामिकीर्णं नखाङ्क

सपुलकतनुं मन्दं मन्दमालोकयन्ती ।

विनिहितवदनं मां बोध्य बाला गयासे
चकितनतनताद्गो सद्य सद्यो विवेश ॥३०॥

विधाय सा मद्ददनानुकूलं कपोलमूलं हृदये शयाना ।
तन्वो तदानीमतुलां बलारेः साम्राज्यलक्ष्मीमधरीचकार ॥३१॥

मूहुरर्यतयाद्य निद्रया मे
वत धामे चरमे निवेदितायाः ।
चिबुकं सुदृशो मृशामि यावन्
मयि तावन् मुदिरोऽपि निर्दयोऽभूत् ॥३२॥

श्रुतिशतमपि भूयः शीलितं भारतं वा
विरचयति तथा नो हन्त सन्तापशान्तिम् ।
अयि सपदि यथार्यं केलिविश्रान्तशान्ता-
वदनकमलवल्गत्कान्तिसान्द्रौ नकारः ॥३३॥

लवलीं तत्र लीलया कपोले
कवलीकुर्वति कोमलत्वया ।
परिधाण्डुरपुण्डरीकखण्डे
परिपेतुः परितो महाधयः ॥३४॥

धीधनोद्गमनितान्तशङ्कताः शीलशौर्षबलकान्तिलोभिताः ।
संजुबन्ति विकसन्ति राघवे जानकीनयननीरजश्रियः ॥३५॥

अधिरोप्य हरस्य हन्त चायं
परितापं प्रशमय्य बान्धवानाम् ।
परिणेध्यति वा युवा न चायं
निरपायं मिथिलाधिनायपुत्रीम् ॥३६॥

भुजपञ्जरे गृहीता नवपरिणीता धरेण रहसि वधूः ।
तत्कालजालपतिता बालकुरङ्गोव वेपते नितराम् ॥३७॥

उपनिषदः परिपीता गीतापि च हन्त मतिपयं नीता ।
तदपि न हा विष्णुवदना मानससदनाद् बहिर्प्राति ॥३८॥

अकरणहृदय प्रियतम मुञ्चामि त्वामितः परं नाहम् ।
इत्यालपति कराम्बुजभावायालीजनस्य विकला सा ॥३९॥

लोभाद् वराटिकानां विभ्रेतुं तद्रमरुममटन्ध्या ।
लब्धो गोपकिङ्कोर्या मध्येरध्यं महेन्द्रनीलमणिः ॥४०॥

रूपार्थं च निरसितु रसयन्त्या हरिमुखस्य लावण्यम् ।
शिव शिव सुदृश सकले जाता सकलेवरे जगत्यर्थं च ॥४१॥

किं जल्पसि मुग्धतया हत ममाङ्ग सुवर्णमिति ।
तद् यदि पतति हृताशे तदा हताशे तुला तवारोहेत ॥४२॥

औत्सुक्यात् परिमिलता त्रपया सकोचमञ्चता च मुहु ।
नवसगमयोर्नोर्नयनानामुत्सवो जयति ॥४३॥

गरिमाणमर्पयित्वा लधिमान कुचतटात् कुरङ्गदृशाम ।
स्वीकुवते नमस्ते यूना धर्याय निर्विवेकाय ॥४४॥

न्यञ्चति वयसि प्रथमे समुदञ्चति किञ्च तर्णिमनि सुदृश ।
दधति स्म मधुरिमाण वाचो गतयश्च विभ्रमाश्च भृशम् ॥४५॥

नि सीमशोभासोभाग्य नताङ्ग्या नयनद्वयम् ।
अन्योपालोकनानन्दविरहादिव चञ्चलम् ॥४६॥

गुरुमप्ये हरिणाक्षी मातिकशकलैर्निहृत्सुकाम माम ।
रदयन्त्रितरसनाय तरलितनयन निवारयाचक्रे ॥४७॥

नयनाञ्चलावमर्शं या न कदाचित् पुरा सेहे ।
आलिङ्गितापि जोष तस्यौ सा गतुकेन दयितेन ॥४८॥

मानपराग्वदनापि प्रिया श्यानेत्रे दयितकरकमले ।
उद्वेल्लदभुजमलसप्रोवाबन्ध कपोलभाघत्ते ॥४९॥

लोचनफुल्लाम्भोजद्वयलोभान्दोलितकमना ।
कस्तूरीतिलमिषादपमलिकेशलिस्तबोल्लसति ॥५०॥

अधिरजनि प्रियसविधे कथमपि सवेशिता गुरुभि ।
किं भवितेति सशङ्क पङ्कजनयना परामुशति ॥५१॥

चितामीलितमानसो मनसिज सहयो विहीनप्रभा
प्राणेश प्रणयाकुल पुनरसावास्ता समस्ता कया ।
एतत् त्वा विनिवेदयामि मम चेदुचित् हिता मन्यसे
मुग्धे मा दुःख मानमाननमिद राक्यपतिर्जेष्यति ॥५२॥

अलकर्तुं कर्षो भृशमनुभवन्त्या नवहज
ससोत्कार तियम्बलितवदनाया मृगदृश ।
कराञ्जव्यापारानतिमुहुतसारान् रसयतो
जनु सर्वश्लाघ्य जयति ललितोत्तस भवत ॥५३॥

आयातं च निशा निशापतिकरैः पूर्णं दिशामन्तरं
 भामिन्यो भवनेषु भूषणगणैरद्भगान्यलंकुर्वन्ते ।
 मुग्धे मानमपाकरोषि न मनागद्यापि रोयेण ते
 हा हा बालमृणालतोऽप्यतितरां तन्वी तनुः क्षाम्यति ॥५४॥

वाचो माङ्गलिकीः प्रयाणसमये जल्पत्यनल्पं जने
 केलीमन्दिरमास्तायनमुखे विन्यस्तवक्त्राम्बुजम् ।
 निःस्वासग्लिषिताधरं परिपतद्वाष्पाद्रिवक्षोरुहः
 बाला लोलबिलोचना शिव शिव प्राणेशमालोकते ॥५५॥

दारिद्र्यं भजते कलानिधिरयं राकाधुना ग्लायति
 स्वरं करवकाननेषु परितो मालिन्यमुन्मीलति ।
 द्योतन्ते हरिदन्तराणि मुहुदां वृन्दं समानन्दति
 त्वं चेदञ्चसि काञ्चनाद्विग वदनाम्भोजे विकासश्रियम् ॥५६॥

पाटीरद्रुभुजद्भगपुद्भगवमुखायाता इवातापिनो
 वाता वान्ति दहन्ति लोचनममी ताम्ना रसालद्रुमाः ।
 एते हन्त किरन्ति कूजितमयं हालाहलं कोकिला
 बाला बालमृणालकोमलतनुः प्राणान् कथं रक्षतु ॥५७॥

आयातं च निशा मनो मुगदुशामुन्निद्रमातन्वती
 मानो मे कथमेष संप्रति निरातद्भक्तं हृदि स्यास्यति ।
 ऊहापोहमिमं सरोजनयना यावद् विधत्तेतरां
 तावत् कामनुपातपत्रमुषमं बिम्बं वभासे विधोः ॥५८॥

प्रभातसमयप्रभां प्रणयिनि हनुवाना रसा-
 दमुष्य निजपाणिना दृशममोलयल् लीलया ।
 अयं तु खलु पश्चिनीपरिमलालिपाटच्चरै
 रवेरुदयमध्यगादधिकचाह तैर्मास्तैः ॥५९॥

विदूरादाश्चर्यंस्तिमितप्रथ किञ्चित्परिचया-
 बुदञ्चञ्चाञ्चल्पं तदनु परितः स्फारितर्षच ।
 गृह्णाणं संघातं सपदि मयि याते समजनि
 त्रपाघूर्णन्तारं नयनमिह सारद्भगजदुशः ॥६०॥

कपोलाबुन्मीलत्पुलकनिकुरम्बो मयि मनाक्
 स्पृशत्यन्तःस्मेरस्तवकितमुखाम्भोऽहृष्टचः ।
 कथंकारं शक्याः परिगदितुमिन्दीवरदुशो
 दलद्द्राक्षानिर्यद्रसभरसपशा भणितयः ॥६१॥

राजान जनयावभूव सहसा जंवातृक त्वा तु य
 सोऽय कुण्ठितसर्वशक्तिनिकरो जातो जरातो विधि ।
 सप्रत्युन्मदलञ्जरीटनयनाप्रव्रथाय नित्यश्रिये
 दाता राज्यमखण्डमस्य जगतो धाता नवो मन्मथ ॥६२॥

आविर्भूता यदविधि मधुस्यन्दिनी नन्दसूनो
 कान्ति काचिन निखिलनयनाकयणे कार्मणसा ।
 श्वासो दीर्घस्तदविधि मुञ्जे पाण्डिमा गण्डमूले
 शून्या वृत्ति कुलमृगदृशा चेतसि प्रादुरासीत् ॥६३॥

प्रसङ्गे गोपाना गुरुषु महिमान यदुपने-
 रूपाकर्ण्यं स्वद्यत्पुलकितकपोश कुलवध ।
 विषज्वालाजाल इदिति घमत् पन्नगपटे
 फणाया साश्चर्यं कथयतितरा ताण्डद्विधिम् ॥६४॥

कंशोरे वयसि क्रमेण तनुतामायाति तन्व्यास्तना-
 वागामिन्यखिलेश्वरे रतिपतौ तत्काल्मस्याज्ञया ।
 आस्य पूषशशाङ्कता नयनयेस्तादात्म्यमम्भोरुहा
 किं चासीदमुतस्य भेदविगम साचिस्मिते तात्त्विक ॥६५॥

शयिता शंवलशयन सुधमाशेषा नवेन्दुलेखेव ।
 प्रियमागतमपि सविध सत्कुरुते मधुरवीक्षणैव ॥६६॥

विरहेण विकलहृदया विलपन्ती दयित दयिनेति ।
 भागतमपि सा सविध परिचयहीनव वीक्षते वाचा ॥६७॥

अघरद्युतिरस्तपल्लवा मुल्लशोभा शशिकाचिलङ्घिनी ।
 तनुरप्रतिमा च सुभ्रूवो न विघेरस्य कृति विवक्षति ॥६८॥

ध्ययस्त लपति क्षण क्षणमहो मौल समात्कथ्यते
 सवस्मिन् विदधाति किं च विषये दृष्टि निरालम्बनाम् ।
 श्वास दीवमुरीकरोति न मनागङ्गषु धत्ते धृति
 वंदेहोविरह यथाविकलितो हा हन्त लडकेश्वर ॥६९॥

उदित मण्डलमिदो रुदित सद्यो वियोगिवर्णे ।
 मुदित च सकलललनाच्चूडामणिशासनेन मदनेन ॥७०॥

इदमप्रतिम पश्य सर सरसिर्जवंतम् ।
 सखे मा जल्प नारीणा नयनानि दहन्ति माम् ॥७१॥

मुञ्चसि नाद्यापि रुधं भामिति मुदिरालिरुदियाय ।
इति सुदृशः प्रियवचनैरपापि नयनाब्जकोणशोणरुचिः ॥७२॥

आलौष्य सुन्दरि मुखं तव मन्दहासं
नन्दन्यमन्दमरविन्दधिया मिलिन्दाः ।
किं चासिताक्षि मृगलाञ्छनसम्भ्रमेण
चञ्चूपुटं चटुलयन्ति चिरं चकोराः ॥७३॥

स्मितं नैतत् किन्तु प्रकृतिरमणीयं विकसितं
मुखं झृते को वा कुसुममिदमुद्यत्परिमलम् ।
स्तनद्वन्द्वं मिथ्या कनकनिभमेतत् फलयुगं
लता रम्या सेयं भ्रमरकुलनम्या न रमणी ॥७४॥

संग्रामाद्गणसंमुखाहतकियद्विश्वंभराधीश्वर-
ध्यादीर्णोकृतमध्यभागविवरोन्मीलन्नभोनीलिमा ।
अङ्गारप्रखरैः करैः कवलयक्षेतन् महीमण्डलं
भार्तण्डोऽपमुदेति केन पशुना लोके शशाङ्कीकृतः ॥७५॥

श्यामं सितं च सुदृशो न दृशोः स्वरूपं
किं तु स्फुटं गरलमेतदयामृतं च ।
नो चेत् कथं निपतनादनयोस्तदैव
सोहं मुदं च नितरां दधते युवानः ॥७६॥

अलिर्मृगो वा नेत्रं वा यत्र किञ्चिद् विभासते ।
अरविन्वं मृगाङ्को वा मुखं वेदं मृगीदृशः ॥७७॥

दयिते रदनत्विषां मिषा-
दयि तैऽमो विलसन्ति केतराः ।
अपि चालकवेषधारिणो
मकरन्दस्पृह्यालवोऽलयः ॥७८॥

अनिशं नयनाभिरामया
रमया संमदिनो मुखस्य ते ।
निशि निःसरद्विन्दिरं कथं
तुलयामः कलयापि पङ्कजम् ॥७९॥

अङ्गः सुकुमारतरुः सा कुसुमानां धियं हरति ।
विकलयति कुसुमवाणो बाणालीभिर्मम प्राणान् ॥८०॥

खिद्यति सा पयि यान्ती कोमलचरणा नितम्बभारेण ।
खिद्यामि हन्त परितस्तद्रूपधिलोकनेन विकलोऽहम् ॥८१॥

मयुरागमनोन्मुखे मुरारा-

वसुभारतिभृता व्रजाङ्गनानाम् ।

प्रलयज्वलनायते स्म राका

भवनाकाशमजायताम्बुराशि ॥८२॥

केलीमन्दिरमागतस्य शनकैरालीरपास्येद्भित्तं

सुप्ताया सरुप सरोरुहदृश सञ्जीवन कुर्वन् ।

जानन्त्याप्यनभिज्ञयेव कपटव्यामीलिताश्या सखि

श्रान्तासीत्यभिघाघ वक्षति तथा पाणिर्ममासञ्जित ॥८३॥

मान्यर्थमाप गमन सह शैशवेन

रक्त सहैव मनसाघरविम्बमासीत् ।

किं चाभवन् मृगकिशोरदृशो नितम्ब

सर्वाधिको गुरुरय सह मन्मथेन ॥८४॥

श्वासोऽनुमानवेद्य शीतान्दङ्गानि निश्चला दृष्टि ।

तस्या सुभग वयेष तिष्ठतु तावत् कथान्तर कथय ॥८५॥

पाणौ कृत पाणिरिलासुताया

सस्वेदकम्पो रघुनन्दनेन ।

हिमाम्बुगङ्गानिलविह्वलस्य

प्रभातपद्मस्य वभार शोभात् ॥८६॥

अरणमपि विद्रुमद्रु मृदुलतर चापि पल्लव बाले ।

अघरोकरोति नितरा तवाघरो मधुरिमातिशयात् ॥८७॥

नयन बहतां नु सञ्जनानामिह नानाविधमङ्गभङ्गभाग्यम् ।

मुल्लमेतु तुला कथ सुशोभ सुदृशो भङ्गगुरसम्पदाम्बुजेन ॥८८॥

सुदृशो जितरत्नजालया सुरतान्तश्रमबिन्दुमालया ।

अलिङ्गेन च हेमकान्तिना विदधे कापि रुचि परस्परम् ॥८९॥

परपूह्यदृष्टिपातवज्राहतिभीता हृदय प्रियस्य सीता ।

अविशत् परकामिनोभुजङ्गीभयत् सत्वरमेव सोऽपि तस्या ॥९०॥

जम्बीरश्रियमतिलद्वय लीलपंच

व्यानम्रीकृतकमनीयहेमकुम्भौ ।

मीलाम्भोरुहनयनेऽधुना कुचौ ते

स्पर्धते किल कनकाचलेन सार्धम् ॥९१॥

अङ्गानि दत्त्वा हेमाङ्गि प्राणान् श्रीणासि चेन् नृणाम् ।

युक्तमेतन् न तु पुन कोण नयनपद्मयो ॥९२॥

जितरत्नरुचां सदा रदानां
 सहवासेन परां मुदं दधानाम् ।
 विरसावधरोकरोति नासा-
 मधुना साहसशालि मौक्तिकं ते ॥९२॥

निभाल्य भूयो निजगौरिमाणं
 मा नाम मानं सहसैव यायाः ।
 गृहे गृहे पश्य तत्राङ्गवर्णा
 मुग्धे सुवर्णावलयो लुठन्ति ॥९४॥

करिकुम्भतुलामुरोजयोः क्रियमाणां कविभिर्विशुद्धखलैः ।
 कथमालि श्रृणोषि सादरं विपरोत्तार्यविदो हि योषितः ॥९५॥

तिरस्कृतो रोषवशात् परिष्वजन्
 प्रियो मृगाक्ष्या शयितः पराङ्मुखः ।
 किं दुःखितोऽसाविति कांविशीकया
 कथाचिदाचुम्ब्य चिराय सस्यजे ॥९६॥

चेलाञ्चलेनाननशीतरश्मि
 संवृष्वतीनां हरिदृश्यरीणाम् ।
 ब्रजाङ्गनानां स्मरजातकम्पा-
 दकाण्डसम्पातमियाय नीबो ॥९७॥

अधरेण समागमाद् रदानामरुणिम्ना पिहितोऽपि शुद्धभावः ।
 हसितेन सितेन पद्मलाक्ष्याः पुनरुल्लासमवाप जातपक्षः ॥९८॥

सरसिरुहोदरसुरभावधारितबिम्बाधरे मृगाक्षि तव ।
 वद वदने मणिरदने ताम्बूलं केन लक्षयेम वयम् ॥९९॥

शयिता सविधेऽप्यनीश्वरा सफलीकर्तुमहो मनोरथान् ।
 दयिता दयिताननाम्बुर्जं दरमीलन्नयना निरीक्षते ॥१००॥

किमिति कृशासि कृशोदरि किं तव परकीयवृत्तान्तैः ।
 कथय तथापि मुदे मम कथयिष्यति पथिक तव जाया ॥१०१॥

वदनारविन्दसीरभलोभादिन्दिन्दिरेषु निपतत्सु ।
 मध्यघराथिनि सुदृशो दृशो जयन्त्यतिरुपा पदयाः ॥१०२॥

यदवधि दयितो विलोचनाभ्यां सहघरि देववशेन दूरतोऽभूत् ।
 तदवधि शिथिलीकृतो मदीयैरयं करणैः प्रणयो निजक्रियामु ॥१०३॥

निखिला रजनीं प्रियेण दूरादुपयातेन विबोधिता कयाभि ।
अधिक न हि पारयामि वक्नु सखि मा जल्प तवापसी रसजा ॥१०४॥

निपतद्वाष्पसरोधमुवतचाञ्चल्यतारकम् ।
कदा नयननीलाब्जमालोकेय भृगोदृश ॥१०५॥

यदि लक्ष्मण सा मृगेक्षणा न मदीक्षासरणि समेध्यति ।
अमुना जडजीवितेन मे जगता वा विफलेन किं फलम् ॥१०६॥

भवन कृणावती विशन्ती गमनासालप्रलाभलाञ्छेषु ।
तरुणेषु विलोचनाब्जमालामय बाला पथि पानर्यात्रभूव ॥१०७॥

पाप हन्त मया हतेन विहित सीतापि यद यापिता
सा मामिन्दुमुखी विना वत्त वने किं जीवित धास्यति ।
आलोकेय कथं मुखं मुकुतिना किं ते वदिष्यन्ति मा
राज्य यातु रसातल पुनरिदं न प्राणितुं कामये ॥१०८॥

उषसि प्रतिपक्षकामिनीसदनादन्तिकमञ्चति प्रिये ।
सुदृशो नयनाब्जकोणयोरुदियाय त्वरपारुण्यद्युति ॥१०९॥

क्षमापर्णकपदयो पदयो पतति प्रिये ।
शेभु सरोजबदनानयनारुणकान्तय ॥११०॥

निर्वासयन्तीं धृतिमद्गनना शोभा हरेरेणदृशो घयन्त्या ।
च्चिरापराधस्मृतिमासलोऽपि रोष क्षणप्राघुणिको बभूव ॥१११॥

राज्ञो मत्प्रतिकूलान् मे महद भयमुपस्थितम् ।
बाले वारय पान्यस्य वासदानविधानत ॥११२॥

मलयानिलमनलीयति भणिभवन काननोयति क्षणत ।
विरहेण विकलहृदया निर्जलमीनायते महिला ॥११३॥

कालागुरुद्रव सा हालाहलवद विचानती नितराम् ।
अपि नीलोत्पलमाला बाला व्यालावलिं किलामनुते ॥११४॥

विधिवञ्चितया मया न यात सखि सङ्केतनिकेतन प्रियस्य ।
अधुना वत् किं विधातुकामो मयि कामो नृपति पुनर्न जाने ॥११५॥

प्रादुर्भवति पयोदे कञ्जलमलिन बभूव नभ ।
रक्त च पथिकहृदय कपोलपाली भृगोदृश पाण्डु ॥११६॥

सुविरलमौक्तिकतारे घबराशुकचन्द्रिकाचमत्कारे ।
वदनपरिपूर्णचन्द्रे सुन्दरि रात्रासि नात्र सदेह ॥११७॥

रूपजला चलनयना नाभ्यावर्ता कचावलीभुजगा ।
मज्जन्ति यत्र सन्तः सेयं तरुणो तरङ्गिणी विद्यमा ॥११८॥

शोणाघरांशुसंभिन्नास्तन्वि ते वदनाम्बुजे ।
केसरा इव काशन्ते कान्तदन्तालिकान्तयः ॥११९॥

तया तिलोत्तमीयन्या मृगशावकचक्षुषा ।
ममायं मानुषो लोको नाकलोक इवाभवत् ॥१२०॥

अङ्कायमानमलिके मृगनाभिपद्मं पङ्केरहाक्षि वदनं तव वीक्ष्य विभ्रत् ।
उल्लासपल्लवितकोमलपक्षमूलाश्चञ्चूपुटं चटुलयन्ति चिरं धकोराः ॥१२१॥

शिशिरेण यथा सरोरुहं दिवसेनाभूतरश्मिमण्डलम् ।
न मनागपि तन्वि शोभते तत्र रोषेण तथेदमाननम् ॥१२२॥

चलद्भृङ्गमिवाम्भोजमधीरनयनं मुखम् ।
तदीयं यदि दृश्येत कामः क्रुद्धोऽस्तु किं ततः ॥१२३॥

शतकोटिकटिनचित्तः सोऽहं तस्याः सुधेकमयमूर्तेः ।
येनाकारिषि मित्रं स विकलहृदयो विधिर्वाच्यः ॥१२४॥

श्यामलेनाद्भकितं बाले भाले केनापि लक्षणा ।
मुखं तवान्तरामुप्तभृङ्गफुल्लाम्बुजायते ॥१२५॥

अद्वितीयं रुचात्मानं मत्वा किं चन्द्र हृष्यति ।
भूमण्डलमिदं मूढ केन वा विनिभालितम् ॥१२६॥

नीलाञ्चलेन संवृतमाननमाभाति हरिणनयनायाः ।
प्रतिबिम्बित इव यमुनागभीरनीरान्तरेणाद्भकः ॥१२७॥

स्तनाभोगे पतन् भाति कपोलात् कुटिलोऽलकः ।
शशाङ्कबिम्बतो मेरौ लम्बमान इवोरगः ॥१२८॥

यथा लतायाः स्तम्बकानतायाः स्तनावनग्रे नितरां समाति ।
तथा लता पल्लविनी सगर्वे शोणाघरायाः सदृशी तत्रापि ॥१२९॥

इदं लताभिः स्तम्बकानताभिर्मनोहरं हन्त वनान्तरालम् ।
सदं व सेव्यं स्तनभारवत्यो न चेद् युवत्यो हृदयं हरेभुः ॥१३०॥

सा मदागमनबृंहिततोषा जागरेण गमिताखिलदोषा ।
बोधितापि ब्रह्मधे मधुपर्नं प्रातराननजतोरभलुब्धेः ॥१३१॥

अविचिन्त्यशक्तिविभवेन सुन्दरि प्रथितस्य शम्बररिपो प्रभावत ।
विधुभावमञ्चतितमा तवानन नयने सरोजदलनिविशेषताम् ॥१३२॥

मीनवती नयनाभ्या करचरणाभ्या प्रफुल्लकमलवती ।
शंवालिनो च केशं सुरसेय सुन्दरी सरसी ॥१३३॥

पान्थ मन्दमते किं वा सतापमनुविन्दसि ।
पयोधर समाशास्व येन शान्तिमवाप्नुया ॥१३४॥

सपश्यता तामतिमात्रतन्वीं शोभाभिराभासितसर्वलोकाम् ।
सौदामिनी वा सितयामिनी वेत्येव जनाना हृदि सशयोऽभूत् ॥१३५॥

सपल्लवा किं नु विभाति बल्लरी सफुल्लपञ्चा किमिय नु पद्मिनी ।
समुल्लसत्पाणिपद्मा स्मिताननामितीक्षमाणं समलम्बि सशय ॥१३६॥

नेत्राभिराम रामाया वदन वीक्ष्य तत्क्षणम् ।
सरोज चन्द्रबिम्ब वेत्यखिला समशेरत ॥१३७॥

एनकद्रवकान्तिकान्तया मिलित राममुदीक्ष्य कान्तया ।
अपलाप्युतवारिदभ्रमात ननृते चानकपोतकंबने ॥१३८॥

यनितेति वदन्त्येता लोका सर्वे वदन्तु ते ।
यूना परिणता सेप तपस्येति मत मम ॥१३९॥

स्मयमानानना तत्र ता विलोक्य विलासिनीम् ।
चकोरादञ्चञ्चरीकाश्च भुव परतरा ययु ॥१४०॥

वदनकमलेन बाले स्मितमुद्यमालेशमादधासि यदा ।
जगदिह तद्वै जाने दशार्धबाणेन विजितमिति ॥१४१॥

कलिन्दजानीरभरेऽर्धगन्गा दका प्रकाम कृतभूरिशब्दा ।
ध्वान्तेन वंराद् विनिगौर्यमाणा कोशन्ति मन्ये शशिन किशोरा ॥१४२॥

परस्परासङ्गमुखान् नतभ्रुव पयोधरी पीनतरौ बभूवतु ।
तयोरमृष्यन्नयमुन्नति परामर्षमि मध्यस्तनिमानमञ्चति ॥१४३॥

जनमोहकर तवालि मन्ये चिकुराकारमिद घनान्धकारम् ।
वदनेन्दुहचामिहाप्रचारादिव तन्वङ्गि नितान्तकान्तिकान्तम् ॥१४४॥

दिवानिश वारिणि कण्ठदध्ने दिवाकराराधतमाचरन्ती ।
वक्षोजतार्यं किमु पक्षमलाश्यास्तपश्चरत्यम्बुजपङ्क्तिरेया ॥१४५॥

वियोगवद्विन्दुकुण्डेऽस्मिन् हृदये ते वियोगिनि ।
प्रियसङ्गसुखायेव मुक्ताहारस्तपस्यति ॥१४६॥

निधिं लावण्यानां तत्र खलु मुखं निर्मितवतो
महामोहं मन्ये सरसिरुहसूनोरुपचितम् ।
उपेक्ष्य त्वां यस्माद् विधुमयमकस्मादिह कृती
कलाहीनं दीनं विकल इव राजानमकरोत् ॥१४७॥

स्तनान्तर्गतमाणिक्यवपुर्बेहिरुपागतम् ।
मनोऽनुरागि ते तन्वि मन्ये वल्लभमीक्षितुम् ॥१४८॥

जगदन्तरममृतमयैरंशुभिरापूरयन् नितराम् ।
उदयति वदनव्याजात् किमु राजा हरिणशावतयनायाः ॥१४९॥

तिमिरशारदचन्द्रिचन्द्रिकाः कमलविद्रुमचम्पककोरकाः ।
यदि मिलन्ति कदापि तदाननं खलु तदा कलया तुल्यामहे ॥१५०॥

प्रिये विषादं जहिहीति वाचं प्रिये सरागं वदति प्रियायाः ।
धारामुदारा विजगाल धारा विलोचनाभ्यां मनसश्च मानः ॥१५१॥

राज्याभिषेकमाज्ञाय शम्बरासुरवैरिणः ।
सुधाभिजंगतीमध्यं लिम्पतीव सुधाकरः ॥१५२॥

आननं मृगशावाक्ष्या वीक्ष्य लोलालकावृतम् ।
भ्रमद्भ्रमरसंभारं स्मरामि सरसीरुहम् ॥१५३॥

यान्ती गुरुजनैः साकं स्मयमानाननाम्बुजा ।
तिर्यग्ग्रीवं यदद्राक्षीत् तस्मिन्पत्राकरोञ्ज जगत् ॥१५४॥

मृणालमृदानिलचन्दनानामुशीरशंवालकुशशयानाम् ।
वियोगद्वूरीकृतचेतनानां विनैव शैत्यं भवति प्रतीतिः ॥१५५॥

विबोधयन् करस्पर्शैः पद्मिनी मुद्रिताननाम् ।
परिपूर्णोऽनुरागेण प्रातर्जयति भास्करः ॥१५६॥

आनम्य चल्गुवचनैर्विनिवारितेऽपि
रोषात् प्रयातुमुदिते ममि दूरदेशम् ।
बाला कराङ्गुलिनिदेशवशंवदेन
श्रीडाबिडालशिशुनाशु रुरोध मार्गम् ॥१५७॥

अभूदप्रत्यूहः कुसुमशरकोदण्डमहिमा
विलीनो लोकानां सह नयनतापोऽपि तिमिरैः ।

तवास्मिन् धीमूर्धं किरति परितस्तन्वि बद्धने ।
कुतो हेतोः श्वेतो विधुरयमुदेति प्रतिदिनम् ॥१५८॥

विनेव शस्त्रं हृदयानि यूनां विवेकभाजामपि दारयन्त्यः ।
अनल्पमायामपवल्युलीला जयन्ति मीलाब्जदलापताक्ष्यः ॥१५९॥

यदवधि विलासभवनं यौवनमुदियाय चन्द्रवदनायाः ।
वहनं विनेव तदवधि यूनां हृदयानि दहन्ते ॥१६०॥

न मिश्रयति लोचने सहसितं न संभाषते
कयासु तव किं च सा विरचयत्यरालां भ्रुवम् ।
विपक्षमुदृशः कथामिति निवेदयन्त्या पुरः
प्रियस्य शिथिलीकृतः स्वविषयेऽनुरागग्रहः ॥१६१॥

बडवानलकालकूटवन्मकरव्यालगर्णः सहैधितः ।
रजनीरमणो भवेन् नृणां न कथं प्राणवियोगकारणम् ॥१६२॥

लभ्येत पुष्पगृहिणी मनोज्ञा तया सुपुत्राः परितः पवित्राः ।
स्फीतं यशस्तैः समुदेति नित्यं तेनास्य नित्यः खलु नाकलोकः ॥१६३॥

प्रभुरपि याचितुकामो भजते वामोरु लाघवं सहसा ।
यदहं त्वयाघरार्यो सपदि विमुह्यतां निराशतां नीतः ॥१६४॥

जलकुम्भमुम्भितरसं सपदि सरस्याः समानयन्त्यास्ते ।
तदकुञ्जगूढसुरत भगवानेको मनोभवो वेद ॥१६५॥

त्वमिव पथिकः प्रियो मे विटपिस्तोमेषु गमयति क्लेशम् ।
किमितोऽन्यत् कुशल मे संप्रति यत् पान्य जीवामि ॥१६६॥

तुलामनालोक्य निजामल्लवं गौराङ्गि गवं न कदापि कुर्यात् ।
लसन्ति नानाफलभारवत्यो लताः कियत्यो गहनान्तरेषु ॥१६७॥

इयमुल्लसिता मुखस्य शोभा परिफुल्लं नयनाम्बुजद्वयं ते ।
जलदालिमयं जगद् वितन्वन् कलितः क्वापि किमालि नीलमेघ ॥१६८॥

आसायं सलिलान्तः सवितारमुपास्य सादरं तपसा ।
अधुनाब्जेन मनान् तव मानिनि तुलना मुखस्यापि ॥१६९॥

अपि मन्दस्मितमधुरं बदनं तन्बडगि यदि मनाक् कुरुषे ।
अधुनेव कलय शमितं राकारमणस्य हन्त साम्राज्यम् ॥१७०॥

मधुरतरं स्मयमानः स्वस्मिन्नेवालपञ्च छनैः किमपि ।
कोकनदपंस्त्रिलोकीमालम्बनशून्यमोक्षते क्षीवः ॥१७१॥

मधुरसान् मधुरं हि तवाधरं तरुणि भद्रदने विनिवेश्य ।
मम गृहाण करेण कराम्बुजं प-प-पतामि ह-हा भ-भ-भूतले ॥१७२॥

शतेनोपायानां कथमपि गतः सौधशिलरं
सुधाफेनस्वच्छे रहसि शयितां पुष्पशयने ।
विबोधय क्षामाङ्गीं चकितनयनां स्मेरवदनां
सनिःश्वासं श्लिष्यत्यहह सुकृती राजरमणीम् ॥१७३॥

गुञ्जन्ति भञ्जु परितो गत्वा धावन्ति संमुखम् ।
आवर्तन्ते विवर्तन्ते सरसीषु मधुव्रताः ॥१७४॥

यथा यथा तामरसेक्षणा मया पुनः सरागं नितरां निषेविता ।
तथा तथा तत्त्वकथेव सर्वतो विकृष्य मामेकरसं चकार सा ॥१७५॥

हरिणीप्रेक्षणा यत्र गृहिणी न विलोक्यते ।
सेवितं सर्वसंपद्भिरपि तद् भवनं धनम् ॥१७६॥

लोलालकावलिचलन्नयनारविन्दलीलावशंवदितलोकविलोचनायाः ।
सापाह्नि प्राणयिनो भवनं व्रजन्त्याइचेतो न कस्य हरते गतिरङ्गनायाः ॥१७७॥

दन्तांशुकान्तमरविन्दरमापहारि सान्द्रामूर्तं चदनमेणविलोचनायाः ।
षेया विधाय पुनरुक्तमिवेन्दुबिम्बं दूरीकरोति न कथं विदुषां वरेण्यः ॥१७८॥

सानुकम्पाः सानुरागाश्चतुराः शीलशीतलाः ।
हरन्ति हृदयं हन्त कान्तायाः स्वान्तवृत्तयः ॥१७९॥

विलसत्पाननं तस्या नासाग्रस्थितमौषितकम् ।
आलक्षितबुधाश्लेषं राकेन्दोरिव मण्डलम् ॥१८०॥

(८) करुणाविलासः

(८) करुणाविलासः

देवे पराग्वदनशालिनि हन्त जाते
याते च सम्प्रति दिव प्रति बन्धुरत्ने ।
कस्मै मन कथयितासि निजामवस्थां
क शीतलं शमयिता वचनंस्तवाधिम् ॥१॥

प्रतपुद्गता सविनय सहसा पुरेव
स्मेरं स्मरस्य सचिर्वं सरसावलोकं ।
मामद्य मञ्जुरचनं वचनं च बाले
हा लेशतोऽपि न कथं शिशिरीकरोषि ॥२॥

सर्वेऽपि विस्मृतिपथ विषया प्रयाता
विद्यापि खेदगलिता विमुखीवभूव ।
सा केवल हरिणशावकलोचना मे
नैवापयाति हृदयादधिदेवतेव ॥३॥

निर्वाणमङ्गलपद त्वरया विशन्त्या
मुक्ता दयावति दयापि किल त्वयासौ ।
एन मा न भामिनि निभालयसि प्रभात-
नीलारविन्दमदभङ्गकरं वटाक्षं ॥४॥

धृत्वा पदस्खलनभीतिवशात् कर मे
यारूढवत्यसि शिलाशकल विवाहे ।
सा मा विहाय कथमद्य विलासिति द्या-
मारोहसीति हृदय शतधा प्रयाति ॥५॥

निर्वूषणा गुणवती रसभावपूर्णा
सालकृति श्रवणकोमलवर्णराजि ।
सा मामकीनकवितेव मनोऽभिरामा
रामा कदापि हृदयान मम नापयाति ॥६॥

चिन्ता शशाम सकलापि सरोरुहाणा-
मिन्दोश्च बिम्बमसमा मुषमामयासीत् ।
अभ्युद्गत कलकल किल कोकिलाना
प्राणप्रिये यदवधि त्वमितो गतासि ॥७॥

सौदामिनीविलसितप्रतिमानकाण्डे
दत्त्वा कियत्यपि दिनानि महेन्द्रभोगान् ।

मन्त्रोज्झितस्य नृपतेरिव राज्यलक्ष्मी-
भर्ग्यच्युतस्य करतो मम निर्गतासि ॥८॥

केनापि मे विलसितेन समुद्गतस्य
कोपस्य किं नु करभोर वशंवदानुः ।
यन् मां विहाय सहस्रं पतिव्रतापि
यातासि मुक्तिरमणीसदनं विदूरम् ॥९॥

काव्यात्मना मनसि पर्यणमन् पुरा मे
पीयूषसारसरसास्तव ये विलासाः ।
तानन्तरेण रमणीरमणीयशीले
चेतोहरा मुकविता भविता कथं नः ॥१०॥

या तावकीनमधुरस्मितकान्तिकान्ता
भूमण्डले विफलतां कविषु व्यतानीत् ।
सा कातराक्षि विलयं त्वयि यातवत्यां
राकाघृणा वहति वैभवमिन्दिरायाः ॥११॥

मन्दस्मितेन सुधया परिपिच्य या मां
नेत्रोत्पलैर्विकसितैरनिशं समीजे ।
सा नित्यमद्गलमयी गृहदेवता मे
कामेश्वरी हृदयतो दयिता न याति ॥१२॥

भूमौ स्थिता रमण नाथ मनोहरेति
सम्बोधनैर्यमधिरोपितवत्यसि चाम् ।
स्वर्गं गता कथमिव क्षिपसि त्वमेण-
शावाक्षि तं धरणिघूलियु मामिदानीम् ॥१३॥

लावण्यमुज्ज्वलमपास्ततुलं च शीलं
लोकीतरं विनयमर्यमयं नयं च ।
एतान् गुणानशरणानय मां च हित्वा
हा हन्त सुन्दरि कथं त्रिदिवं गतासि ॥१४॥

काम्या सुवर्णवरया परया च शुद्धया
नित्यं त्विकाः खलु शिखाः परितः क्षिपन्तीम् ।
चेतोहरामपि कुशेशयलोचने त्वां
जानामि कोपकलुपो दहनो ददाह ॥१५॥

कर्पूरवतिरिव लोचनतापहन्त्री
फुल्लाम्बुजस्रगिव कण्ठमुखकहेतुः ।

चेतश्चमत्कृतिपदं कवितेव रम्या

नम्या नरीभिरमरीव हि सा विरेजे ॥१६॥

स्वप्नान्तरेऽपि खलु भामिनि पत्नुरम्यं

या दृष्टवत्यसि न कंचन साभिलापम् ।

सा सम्प्रति प्रचलितासि गुणैर्बिहीनं

प्राप्तुं कथं कथय हन्त परं पुमांसम् ॥१७॥

दयितस्य गुणाननुस्मरन्ती

शयने सम्प्रति या विलोकितासीत् ।

अधुना खलु हन्त सा कृशाङ्गी

गिरमङ्गीकुरते न भावितापि ॥१८॥

रीतिं गिराममृतवृष्टिकरीं तदीया

तां चाकृति कृतिवरैरभिनन्दनीयाम् ।

लोकोत्तरामय कृतिं करुणारसाद्रां

स्तीतु न कस्य समुदेनि मन प्रसारः । १९॥

(६) शान्तविलासः

(६) शान्तविलासः

विशालविषयाटवीवलयलग्नदावानल-

प्रसुत्वरशिखावलोविकलित मवीय मन ।

अमन्दमिलदिन्दिरे निखिलमाधुरीमन्दिरे

मुकुन्दमुखचन्दिरे चिरमिद चकोरायताम् ॥१॥

अये जलधिनन्दिनीनयननीरजालम्बन

ज्वलज्ज्वलनजित्वरज्वरभरत्वरभङ्गुरम् ।

प्रभातजलजोघ्नमद्गरिमगर्वंसर्वकपै-

जंगत्त्रितयरोचनै शिशिरयाशु मां लोचनं ॥२॥

स्मृतापि तरुणातप करुणया हरन्ती नृणा-

मभङ्गुरत्तनुत्विषी बलयिता शर्तविद्युताम् ।

कलिन्दनगनन्दिनीतटसुरद्रुमालम्बिनी

मवीयमत्तिचुम्बिनी भवतु कापि कावम्बिनी ॥३॥

कलिन्दगिरिनन्दिनीतटवनान्तर भावयन

सदा पथि गतागतक्लमभर हरन प्राणिनाम् ।

लताबलिशतावृतो मधुरया रुचा सभृतो

ममाशु हरतु श्रमानतितरा तमालद्रुम ॥४॥

वाचा निर्मलया सुधामधुरया या नाय शिक्षामदा

स्तां स्वप्नेऽपि न सस्मराम्यहमहभावावृतो निस्त्रप ।

इत्यागशतशालिन पुनरपि स्वीयेषु मा बिभ्रत-

स्वत्तो नास्ति दयामिधियदुपते मत्तो न मत्तोऽपर ॥५॥

पाताल ध्रज याहि वा सुरपरीमारोह मेरो शिर

पारावारपरम्परास्तर तथाप्याशा न शान्तास्तव ।

आधिव्याधिजरापराहत यदि क्षेम निज वाञ्छसि

श्रीकृष्णेति रसायन रतय दे शून्यं किमन्यं शर्म ॥६॥

मृद्धीका रसिता सिता समशिता स्फीत निपीत पय-

स्वयतिन सुधाप्यघाधि कतिवा रम्भाधर खण्डित ।

सत्य ब्रूहि मवीय जीव भवता भूयो भवे भ्राम्यता

कृष्णेत्यक्षरयोरय मधुरिमोद्गार ष्वचिल् लक्षित ॥७॥

वज्र पापमहीभृता भवगदोद्रेकस्य सिद्धौषध

मिथ्याज्ञाननिशाविशालतमसस्तिग्माशुबिम्बोदय ।

श्रूरवलेशमहीरुहामुरुभरज्वालाजटालः शिली
द्वारं निर्वृत्तिसधनो विजयते कृष्णेति वर्णद्वयम् ॥८॥

रे चेतः कथयामि ते हितमिदं वृन्दावने चारयन्
वृन्वं कोऽपि गवां नवाम्बुदनिभो बन्धुर्न कार्यस्त्वया ।
सौन्दर्यामृतमुद्गिरद्भिरभितः संमोह्य मन्दस्मितै-
रेष त्वां तव वल्लभांश्च विषयानाशु क्षयं नेष्यति ॥९॥

अव्याख्येयां वितरति परां प्रीतिमन्तर्निमग्ना
कण्ठे लम्बा हरति नितरां यान्तरध्वान्तजालम् ।
तां द्राक्षाद्यैरपि बहुमतां माधुरीमुद्गिरन्तीं
कृष्णेत्याख्यां कथय रसने यद्यसि त्वं रसज्ञा ॥१०॥

सन्त्येवास्मिन् जगति बहवः पक्षिणो रम्यरूपा-
स्तेषां मध्ये मम तु महती वासना चातकेषु ।
यैरध्यक्षैरथ निजसखं नीरदं स्मारयद्भि-
श्चित्ताहृदं भवति किमपि ब्रह्म कृष्णाभिधानम् ॥११॥

विष्वद्वीच्या भुवनमभितो भासते यस्य भासा
सर्वेषामप्यहमिति विदां प्रत्ययालम्बनं यः ।
तं पृच्छन्ति स्वहृदयतलावेदिनो विष्णुमन्या-
नन्यायोऽयं शिव शिव नृणां केन वा वर्णनीयः ॥१२॥

सेवायां यदि साभिलाषमसि रे लक्ष्मीपतिः सेव्यतां
चिन्तायामसि सस्पृहं यदि तदा चक्रायुधश्चिन्त्यताम् ।
आलापं यदि काङ्क्षसि स्मररिपोर्गथा तदालप्यतां
स्वार्प वाञ्छसि चेन् निरगलसुखे चेतः सखे सुप्यताम् ॥१३॥

भवप्रीष्मप्रौढातपनिवहसंतप्तवपुषो
बलाद्गुन्मूल्य द्राङ् निगडमविवेकव्यतिकरम् ।
विशुद्धेऽस्मिन्नात्मानामृतसरसि नैराश्यशिशिरे
विगाहन्ते द्वरीकृतकलुषजालाः सुकृतिनः ॥१४॥

बन्धोन्मुक्त्यै खलु मल्लमुखान् कुर्वते कर्मपाशा-
नन्तःशान्त्यै मुनिशतमतानल्पचिन्तां भजन्ते ।
तीर्थे मज्जन्यशुभजलधेः पारमारोढुकामाः
सर्वं प्रामादिकमिह भवभ्रान्तिभाजां नराणाम् ॥१५॥

प्रयमं क्षुम्बितचरणा जडघाजानूहनाभिहृदयानि ।
बालिङ्ग्य भावना मे खेलतु विष्णोर्मुखाब्जशोभायाम् ॥१६॥

तरणोपायमपश्यन्नपि मामकं जीव तान्म्यसि कुतस्त्वम् ।
चेत्तरणावस्था किं नागन्ता कदापि नन्दसुत ॥१७॥

श्रियो मे मा सन्तु क्षणमपि च माद्यवगजघटा-

मदभ्रान्म्यद्भृङ्गावलिमधुरझकारसुभगा ।

निमग्नाना यामु द्रविणरस्पर्षाकुलदृशा

सपर्यासौकर्यं हरिचरणयोरस्तमयते ॥१८॥

किं निःशक शेषे शेषे धयस समागतो मृत्यु ।

अथवा सुख शयीया निकटे जागर्ति जाह्नवी जननी ॥१९॥

सतापयामि किमहं धाव धाव घरातले हृदयम् ।

अस्ति मम शिरसि सतत नन्दकुमार प्रभु परम् ॥२०॥

रे रे मनो मम मनोभवशातनस्य

पादाम्बुजद्वयमनारतमानमन्तम् ।

किं मा निपातयसि ससृतिगतंमध्ये

नैतावता तव गमिष्यति पुत्रशोक ॥२१॥

मरकतमणिमेदिनीधरो वा तरुणतरस्तहरेय वा तमाल ।

रघुपतिमवलोक्य तत्र दूरादृषितिकरैरिति सशय प्रपेदे ॥२२॥

तरणितनया किं स्यादेया न तोयमयी हि सा

मरकतमणिज्योत्स्ना वा स्यान् न सा मधुरा कुत ।

इति रघुपते कायच्छायादिलोकनकौतुकं-

वंनवसतिभिः कैः कैरादी न सदिदिहे जने ॥२३॥

चपला जलदाश्च च्युता लता वा तस्मुष्यादिति सशये निमग्न ।

गुहनिःश्वसितं कपिर्मनोयो निरपेक्षीदय ता वियोगिनीति ॥२४॥

भूतिर्नोचगृहेषु विप्रसदने दारिद्र्यकोलाहलो

नाशो हन्त सतामसत्पयजुषामायुः शताना शतम् ।

दुर्नीतिं तव वीक्ष्य कोपदहनज्वालाज्जटालोऽपि सन्

किं कुर्वे जगदीश यत पुनरहं दीनो भवानीश्वर ॥२५॥

आ मूलाद् रत्नसानोर्मलयवलपितादा च कूलात् पयोधे-

र्यावन्त सन्ति काव्यप्रणयनपटवस्ते विशदक वदन्तु ।

मृद्धीकामध्यनिर्गन्मसृणरसझरीमाधुरीभाग्यभाजा

वाचामाचार्यताया पदमनुभवितुं कोऽस्ति धन्यो मदन्य ॥२६॥

गिरा देवी वीणागुणरणनहीनादरकरा

पदीयाना वाचाममृतमयमाचामति रसम् ।

वचस्तस्याकर्ण्य श्रवणसुभगं पण्डितपते-

रघुन्वन् मूर्धानं नृपशुरयवायं पशुपतिः ॥२७॥

मद्वाणि मा कुरु विषादमनादरेण

मात्सर्यमग्नमनसां सहसा खलानाम् ।

काव्यारविन्दमकरन्दमधुव्रताना-

मास्येषु घास्यसितमां कति नो विलासान् ॥२८॥

मधु द्राक्षा साक्षादमृतमय वामाथरमुधा

कदाचित् केषांचिन् न खलु विदधीरश्रपि मुदम् ।

ध्रुवं ते जीवन्तोऽप्यहह मृतका मन्दमतयो

न येषामानन्दं जनयति जगन्नायभणितिः ॥२९॥

निर्माणे यदि भार्मिकोऽसि नितरामत्यन्तपाकद्रवन्-

भृद्धीकामधुमाधुरीमदपरीहारोद्धुराणां गिराम् ।

काव्यं तर्हि सखे सुखेन कथय त्वं संमुखे मादृशां

नो चेद् दुष्कृतमात्मना कृतमिव स्वान्ताद् बहिर्मा कृयाः ॥३०॥

धुर्यैरपि माधुर्यैर्द्राक्षाक्षीरेक्षुमाक्षिकसुधानाम् ।

बन्धैव माधुरीयं पण्डितराजस्य वादितायाः ॥३१॥

शास्त्राभ्याकलितानि नित्यदिधमः सर्वेऽपि संभाविता

दिल्लीवल्लभपाणिपल्लवतले नीतं नवीनं वयः ।

संप्रत्युज्जितवासनं मधुपुरीमध्ये हरिः सेव्यते

सर्वं पण्डितराजराजितिलकेनाकारि लोकाधिकम् ॥३२॥

दुर्वृत्ता जारजन्मानो हरिष्यन्तीति शङ्कया ।

मदीयपद्यरत्नानां मञ्जूषया कृता मया ॥३३॥

जगज्जालं ज्योत्स्नामयनवसुधाभिर्जटिलयन्

जनानां संतापं त्रिविधमपि सद्यः प्रशमयन् ।

श्रितो वृन्दारण्यं नतनिखिलवृन्दारकवृत्तो

मम स्वान्तध्वान्तं तिरयतु नवीनो जलधरः ॥३४॥

प्रीध्मचण्डकरमण्डलभीध्मज्वालसंसरणतापितमूर्तेः ।

प्राद्वेषेण्य इव वारिधरो मे वेदनां हरतु कृष्णिवरेण्यः ॥३५॥

अपारे संसारे विषमविषयारण्यसरणौ

मम भ्रामं भ्रामं विगलितविरामं जडमतेः ।

परिश्रान्तस्यायं तरणितनयातीरनिलयः

समन्तात् संतापं हरिनवतमालस्तिरयतु ॥३६॥

आलिङ्गितो जलधिकम्पकया सलीलं
 लग्नः प्रियद्गुलतयेव तरुस्तमाल ।
 देहावसानसमये हृदये मदीये
 देवश्चकास्तु भगवानरविन्दनाभः ॥३७॥

नयनानन्दसंदोहतुन्दिलोकरणक्षमा ।
 तिरयत्वाशु संतार्य कापि कादम्बिनी मम ॥३८॥

गणिकामिलमुह्यानवता भवता वताहमपि ।
 सीदन् भवमरुगतं करुणामूर्ते न सर्वयोपेक्ष्यः ॥३९॥

मलयानिलकालकूटयो रमणीकुन्तलभोगिभोगयो ।
 श्वपचात्मभवोनिरन्तरा मम भूयात् परमात्मनि स्थितिः ॥४०॥

निखिलं जगदेव नश्वर पुनरस्मिन् नितरां कलेवरम् ।
 अय तस्य कृते कियानयं कियते हन्त जनैः परिश्रमः ॥४१॥

प्रतिपलमखिलाल्लोकान् मृत्युमुखं प्रविशतो निरीक्ष्यापि ।
 हा हन्त किमिति चित्तं विरमति नाद्यापि विषयेभ्यः ॥४२॥

सपदि विलयमेतु राज्यलक्ष्मीरुपरि पतन्त्वथवा कृपाणघाराः ।
 अपहरतुतरा शिरः कृतान्तो मम तु मतिर्न मनागपंतु धर्मात् ॥४३॥

अपि बहलबहनजालं मूर्ध्नि रिपुर्मे निरन्तरं धमतु ।
 पातयतु वासिधाराभह्मणुमात्रं न किञ्चिदपि भाषे ॥४४॥

(१०) आसफविलासः

(१०) आसफविलासः

श्रीगजवदनाय नमः ॥ अस्ति समस्तप्रशस्तभूपालमस्तकमणिमयूखमालालालित-
चरणनखरक्षरदिन्दुचन्द्रिकाचयचमत्कारचुलुकितचराचरान्तरतिभिरघोरणि सपुलकसुरासुर-
सुन्दरीसमुद्गीयमानस्फारपारदपरम्परासहोदरयश सुधापटलसङ्गवामाङ्गितवामाङ्गीकवाम-
देवकलेवरप्रतिभटीवृत्तलोकालोकावनिघरो महस्तरुणतरणिकिरणसरणिसमुल्लासितजगदण्ड-
मण्डलपुण्डरीक साहिजहानाभिघश्चक्रवर्ती ।

अपि च -

पारोन्द्राणा घुरीर्णरवनिघरगुहागर्भतः प्रोत्पतद्भिः
स्वापभ्रंशप्रकोपप्रचलितनयनप्रान्तमाकर्ण्यमानः ।
यत्प्रस्थानान्तरद्वयप्रलयजलधरध्वानधिकारधीरो
घृष्टक्षीरोदतीरो जगति विजयते दुन्दुभिद्वन्द्वनादः ॥१॥

द्वारान्दोलन्मदान्घद्विरदधनघटाण्डपट्टप्रसर्पद्-
दानोद्दामप्रणालीमिलदलिवलयोद्गीतचापप्रतापाः ।
भूपास्तेऽपि प्रभातोन्मदकमलसमुल्लासिज्ञोभाभिरामां
दैन्यग्रामान्घकारकयनदिनकृतो यस्य दृष्टिं श्यन्ते ॥२॥

यस्योद्दामदिवानिर्धार्यविलसद्दानप्रवाहप्रथा-
भाकर्ण्यधनिमण्डलागतविषद्वन्द्वोद्ग्वन्द्वाननात् ।
ईर्ष्यानिर्भरफुल्लरोमनिकरव्यावलाङ्घ्र्य स्रवत्-
पीयूषप्रसरंः सुरेन्द्रसुरभि प्रावृट्पयोवायते ॥३॥

हवतो निशि शंशवेन दूरीकृतनिद्रस्य गजाननस्य गौरी ।
उपग्रायति भीतये यदुद्यन्मदयूषाधिपयूयदानकीर्तिम् ॥४॥

स कदाचिद्विपुलवलवसोभवद्भुमनीवलयवेल्लनीकृतयशोविमलाशुक् प्रचण्डभुज-
दण्डमण्डलीभवत्कोदण्डनि सरत्काण्डखण्डीकृताशेषशात्रव करटतटनिर्गलन्मदद्रवनिर्झराणा
सम्प्रति समुत्पन्नाना धराधरशिन्नुनामिव रिङ्गता मतद्गजाना सघट्टै प्रथमसमागमवस्त-
नवाङ्गनानासाध्रलम्बिमुक्ताफलचापल्यमलिम्लुचाना प्रतिक्षुरनिकरशिलातलसघट्टसमुच्छल-
द्विचुद्वल्लीकृतविपुलविस्फुलिङ्गच्छटापटलाना वाजिना राजिभिश्च समाकुलया सागरसमा-
नया सेनया समावृतो विपमनरारोहावरोहाभि स्वरावृत्तिभिरिव क्लेशप्रचुरपरिणामसुखाभि-
र्वैदिककमंसरणिभिरिव पद्धतिभिरनाकलितदु खलेस वदमीरदेशमाजगाम ।

यस्मिन्ननवरतमपरिमितपयोदपटलपर्यायतत्प्रालेयपुञ्जपञ्जरितेन परितः स्फुरता
रजतप्रावारणेव गौरीगुरुणा हिमगिरिणा वेष्टितापरिमितकुसुमामोदमाद्यन्मधुव्रतत्रातगीत-
माहात्म्यं कैरपि परिणतरसभारतुन्दिलाना फलाना प्रकरेणोपनम्रशास्त्रासतंरातिपेयैरिव

गृहस्थैरसंख्यैः शास्त्रिभिः शोभिता परिफुल्लपद्मिनीपरिपद्मिधूननोद्भूतपरागपटलपाण्डुरितैश्च-
ञ्चुपुटैरतिरसलम्पटाभिवंरटाभिः कण्डूयितकपोलानां राजहंसानामावलिभिः सेवितैरेकीभव-
दिन्द्रनीलमणिमयूखमांसलानामन्तर्विभावनाविशेषविलोकनीयशेषशिखामणीनां सलिलानामा-
करैः कमनीयतरा निविडतरशाढलश्यामलिम्ना मरकतमणिमयीव समुल्लसति वसुमती ।

अथ तत्र सकलसामन्तचक्रचूडाचुम्बितनिखिलभूमण्डलमण्डनापितचरणकमलपरिमल-
लम्पटीभवद्बहुलविबुधजनव्रातमाद्यदिन्दिन्दिरमञ्जुलगुञ्जितैर्मुखरितहरिदन्तरालो विलसित-
हिमशैलश्रृङ्गस्खलत्तुङ्गागङ्गातरङ्गभाभिरामत्विषा शरदभ्रालिविभ्राजिशुभांशुवरकिरण-
कान्तिद्विषा चतुर्दधिपारशिलया यशःसुधापटलेन परिपाण्डरितजगदण्डमण्डलोऽनवरतविविद्बद्दु-
मद्रोहिदारिद्र्यमाद्यद्विषोद्दामदपौषविद्रावणप्रौढपञ्चाननो महामहीरुह इव द्विजकुलाय-
हितः क्रतुरिव मधुरिव सकलसुमन प्रसादनोऽपि हिमाशुरिव सकलासुमन प्रसादनः समरा-
चितोप्यमराचित. सार्वभौमसंबन्धिषु सकलेषु सामन्तेषु वाङ्मयेष्विव काव्यकलापः काव्य-
कलापेष्विव ध्वनि. ध्वनिष्विव रसो रसेष्विव श्रृङ्गारः सकलसहृदयहृदयंगमेन महिम्ना
मधुरिम्णा च सम्भावितः सकलशास्त्रसारवगाही नवावासफजाही ।

कदाचिन् कुतुकाकुलतया विविधसुमनःसमूहसुपमासमास्तरणसंभावितविश्वंभरावलय-
यमुपरिमिलवलपुञ्जमञ्जुलगुञ्जितैर्वन्दिवृन्दवदनविनिर्गतविबुधविटपिविजयविषुदावलीभि-
रिवानतकन्धरैरसंख्यैरवनीरुहैः कठिनकरकरनिकरसंश्रासतः शरणागतैरिव तिमिरकुटुम्बै-
रम्बुनिकुम्बैरापूरिताभिर्वापीभिश्च मनोहरमेकीकृतमिव त्रैलोक्यलक्ष्मीलावण्यं निशातो-
पवनं प्रविशद्भिर्वाङ्मनसवर्मातिवर्तिपुञ्जीकृतसकलकुसुमसौकुमार्यसारमयैरवयवैः स्वय-
मनङ्गोनेव निर्मिताभिः भृशं नयननिपातस्थानीभवदङ्गीभिस्तनुतरतनुच्छायादन्तुरित-
यनान्तराभिर्निकपशिलातलोल्लिखिताभिरिव काञ्चनरेखाभिः निविडतरनीलपयोदभ्रमेणा-
गताभिरिव सौदामिनीभिर्दरविकसितरदनमणिकिरणसरणिस्माप्यायितचकोरीभिरुपरिवि-
भ्राम्यमाणेनापि स्वतो नीराजितात्मनेव परिफुल्लकमलेन राजितकरकिसलयभिर्दूरा-
दुन्मुक्तपाथोरूहाणामुमुखं धावतामुन्मत्तमधुव्रतानामालिभिराकुलीकृताभिः काभिरपि किञ्चि-
दुच्चपरिणतफलग्रहणालसातितुङ्गीभवत्कुचतटसमापतत्प्रियनयनसकोचितेन चोप्रमितप-
रावर्तितभुजलताभिरन्याभिः करकमलकलितमुकुरमण्डलप्रतिबिम्बितप्रियवदनचुम्बनमुकुली-
कृताघराभिः काभिरपि गायन्तीभिः सारिकावलिवृथाङ्गुलीकम्पसम्पादितवोणागोतभ्रमा-
भिरङ्गनाभिरनङ्गः समुल्लासयाप्यभूवे ।

तं च गुणानां परस्परससर्गजनितगुरुगर्वनिर्वासनाय विधिना निर्मितमिव सभामण्डलं
परमसौन्दर्यसुन्दरीकरणलालितलोचनलोभनीयमूर्ति ताश्चानङ्गसर्वस्वायमानरूपयौवनशालि-
नीरवधीनभिरामतागुणस्य निदानानि प्रथमरसस्यागोचर कविगवोनां तच्च निखिलजनन-
यननिर्माणसाफल्यमिव वनमालोचय चण्डीशक्तराण्डचितचण्डदण्डाहृतिखण्डीकृतकोटिकोटी-
रकोटिभिर्परणितलपूलिधवलीभवदष्टाङ्गाभिरामैः पितामहादिभिरमरनिकरैः सेवितं भग-
वन्तममरैस्वरास्यं सदाशिवमर्चयितुमायातः वरमोरमण्डलमाखण्डलो नयनसाहस्रविहृती-
कृताननमात्मानं सुहृतिपरम्परोपभोग्यास्त्रिदशतरुणीनिशातोपवनापहूतरमणीयतया निव-
नयनानामनानन्दनं नन्दनं च नाति बहु मेने ।

अथ सकललोकनिस्तारविस्तारितमहोपकारपरम्परापराधीनमानसेन प्रतिदिनमुद्यदन-
 वद्यहृद्यगद्यपद्याद्यनकविद्याविद्योतितान्त करणं कविभिरपास्यमानन वृत्तयुगीकृतकल्पा
 लेन कुमतिवृणजालसमाच्छादितवेदवनमागविलोकनाय समुदीपितसत्तकदहनज्वालाजालेन
 मूर्तिमतेव नवावासफलानमन प्रसादेन द्विजकुलसेवाहेवाकिवाङ्मन कायन माथुरकुलसमु-
 द्रेन्दुना रायमुकुन्देनादिष्टन श्रीसावभौमसाहिजहानप्रसादाधिगतपण्डितरायपदवीविराजितेन
 तैलद्गकुलावतसेन पण्डितजगन्नाथनासफविलासाख्ययमाख्यायिका निरमीयत । सेयमनुग्रहेण
 सहृदयानामनुदिनमुल्लसिता भवतात ।

इति श्रीतैलद्गवेङ्गिनाटीयकुलोदभवश्रीपण्डितराजजगन्नाथविरचिता
 आख्यायिका समाप्ता ।

(११) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि

(११) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि

॥ उपक्रमाशपद्यानि ॥

स्मृतापि तरुणातप करणया हरन्ती नृणा-
मभङ्गुरतनुत्विषा बलयिता शतंविद्युताम् ।
कलिन्दगिरिमन्दिनीतटसुरद्रुमालम्बिनी
मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी ॥१॥

श्रीमज्जानेन्द्रभिक्षोरधिगतसकलद्रष्टमविद्याप्रपञ्च
काणादीराक्षपादीरपि गहनगिरो धो महेन्द्रादवेदीत् ।
देवादेवाध्यगोष्ठ स्मरहरनगरे शासन जैमिनीय
शेषाङ्कप्राप्तशेषामलभणितिरभूत् सर्वविद्याधरो य ॥२॥

पाषाणादपि पीयूष स्यन्वते यस्य लीलया ।
त धन्दे पेरुभट्टाख्य लक्ष्मीकान्त महागुरुम् ॥३॥

निमग्नेन बलेशंभननजलधेरन्तरुदर
मयोज्ञोतो लोके ललितरसगङ्गाधरमणि ।
हरप्रभन्तर्ध्वान्त हृदयमधिरुढो गुणवता-
मलङ्कारान् सर्वानपि गलितगर्वान् रचयतु ॥४॥

परिष्कुर्वन्त्वयान् सहृदयधुरीणा कतिपये
तथापि बलेशो मे कथमपि गताथो न भविता ।
तिमोन्द्रा सक्षोभ विदधतु पयोधे पुनरिमे
किमेतेनायासो भवति विफलो मन्दरगिरे ॥५॥

निर्माय नूतनमुदाहरणानुरूप
काव्य मयात्र निहित न परस्य किञ्चित् ।
किं सेव्यते मुमनसा मनसापि गन्ध
कस्तूरिकाजननशक्तिभृता मृगेण ॥६॥

मननतरितीर्णविद्यार्णवो जगन्नाथपण्डितनरेन्द्र ।
रसगङ्गाधरनाम्नी करोति कुतुकेन काव्यमीमासाम् ॥७॥

रसगङ्गाधरनामा सन्दर्भोज्य चिर जयतु ।
किं च कुलानि कवीना निसर्गसम्पञ्चि रञ्जयतु ॥८॥

॥ उदाहरणपद्यानि ॥

अगाधं परितः पूर्णमालोक्य स महार्णवम् ।
हृदयं रामभद्रस्य सस्मार पवनात्मजः ॥१॥

अङ्कितान्यससंघातैः, सरोगाणि सर्वेव हि ।
शरीरिणां शरीराणि कमलानि न संशयः ॥२॥

अतिमात्रबलेषु चापलं विदधानः कुमतिर्विनश्यति ।
त्रिपुरद्विषि वीरतां बहन्नबलिप्तः कुसुमायुधो यया ॥३॥

अमहाय सकलबान्धवचिन्तामुद्धास्य गुरुकुलप्रणयम् ।
हा तनय विनयशालिन् कथमिव परलोकपथिकोऽभूः ॥४॥

अपि वधित गिरां पतिः स्वयं यदि तासामधिदेवतापि वा ।
अयमस्मि पुरो ह्याननस्मरणोल्लङ्घितवाङ्मयाम्बुधिः ॥५॥

अबलानां श्रिय हृत्वा धारिवाहैः सहानिशम् ।
तिष्ठन्ति चपला यत्र स कालः समुपस्थितः ॥६॥

अभिरामतासदनमम्बुजानने नयनद्वयं जनमनोहरं तव ।
इयति प्रपञ्चविषयेऽपि वैधसे तुलनामुदञ्चति परस्परान्मना ॥७॥

अमृतद्रवमाधुरीभूतः सुखयन्ति श्रवसी सखे गिरः ।
नयने शिशिरीकरोतु मे शरदिन्दुप्रतिमं मुखं तव ॥८॥

अमृतस्य चन्द्रिकाया ललितायाश्चापि कवितायाः ।
मुजनस्य च निर्माणं जनयति नहि कस्य सन्तोषम् ॥९॥

अम्बरत्यम्बरं यद्भत् समुद्रोऽपि समुद्रति ।
विक्रमार्कमहोपाल तथा त्वं विक्रमार्कति ॥१०॥

अम्भोजिनीबान्धवनन्दनायां कूजन् बकानां समजो विरेजे ।
रूपान्तराक्रान्तगूहः समन्तात् पुञ्जीभवञ् शुकल इवाश्रयार्थो ॥११॥

अयं सज्जनकार्पासिरक्षणकट्टताशनः ।
परदुःसाग्निशमनमाप्तः केन धर्ष्यते ॥१२॥

अयि पवनरयाणां निर्बयानां हृयानां इलयय गतिमहं नो सद्गारं द्रष्टुमीहे ।
धृतिविबरममो मे दारयन्ति प्रकृप्यद्भुजगनिभुजानां बाहुजानां त्रिनादाः ॥१३॥

अयि लावण्यजलानय तस्या हा हन्त मीननयनायाः ।
दूरस्थे त्वयि किं वा कथयामो विस्तरेणालम् ॥१४॥

अये राजन्नाकर्णय कुतुकमाकर्णनयन

स्फुरन्ती हस्ताम्भोरुहि तव कृपाणी रणमुखे ।

विपक्षाणा बक्षस्यहह तरुणाना निपतति

प्रगल्भा श्यामानामनुपरतकामा प्रकृतय ॥१५॥

अये राजन्नाकर्णय कुतुकमाकर्णनयन

त्वदाधारा कीर्तिर्वसति किल मौली दशदिशाम् ।

त्वदेकालम्बोऽय गुणगणकदम्बो गुणनिधे

मुखेषु प्रौढाना विलसति कवीनामविरतम् ॥१६॥

अये लीलाभग्नत्रिपुरहरकोदण्डमहिमन्

कथा यन् नोदञ्चत्यतुलबलधैर्यस्य भवत ।

अय को वा तत्र प्रसृमरफणाकोणनिहित-

क्षिति शेष श्रीमान् कमठकुलचूडामणिरपि ॥१७॥

अर्जुनस्य गुरुर्मायामनुज परम पुमान् ।

गुञ्जापुञ्जघर पायादपायादिह कोऽपि व ॥१८॥

अर्थिनो दातुमेवेति त्रातुमेवेति कातरा ।

जातोऽय हन्तुमेवेति घीरास्त्वा देव जानते ॥१९॥

अधिभिश्छिद्यमानोऽपि स मुनिर्न व्यकम्पत ।

विनाशोऽप्युन्नत स्थैर्यं न जहाति द्रुमो यथा ॥२०॥

अलका फणिशावतुल्यशीला नयनास्ता परिपुद्गलितेपुलीला ।

घपलोपमिता खलु स्वयं या बत लोके मुखसाधन कथं सा ॥२१॥

आह्लादिनी नयनयो रुचिरैन्दवीव कण्ठे कृतातिशिशिराम्बुजमालिकेव ।

आनन्दिनी हृदि गता रसभावनेव सा नैव विस्मृतिपथ मम जातु याति ॥२२॥

इवमुदधेरुदरं वा नयनं वात्रेरुतेश्वरस्य मन ।

दशरथगृहे तदानीमेव सशरते स्म कवयोऽपि ॥२३॥

इन्दुना परसौन्दर्यसिन्धुना बन्धुना विना ।

ममाय विषमस्ताप केन वा शमयिष्यते ॥२४॥

इन्दुस्तु परमोत्कृष्टो य क्षीणो वर्धते मुहु ।

धिगिद यौवनं तन्वि क्षीणं न पुनरेति यत् ॥२५॥

इयति प्रपञ्चदिवये तीर्थानि कियन्ति सन्ति पुण्यानि ।

परमार्थतो विचारे देवी गङ्गा तु गङ्गेव ॥२६॥

ईश्वरेण समो ब्रह्मा पिता साक्षान् महेश्वरः ।
 पावंत्या सदशी लक्ष्मीर्माता मातुः समा भुवि ॥
 पितास्य काष्ठसदृशः स्वयं पावकसन्निभः ॥२७॥

उत्सद्गो तव गद्गो पायं पायं पयोऽतिमधुरतरम् ।
 शमिताखिलभ्रमभरः कथय कदाहं चिराय शयिताहे ॥२८॥

उदुम्बरफलानीव ब्रह्ममाण्डान्यति यः सदा ।
 सर्वगर्वापहः कालस्तस्य के मशका वयम् ॥२९॥

उन्मूलितः सह मदेन बलाद् बलारेक्यापितो बलभृतां सह विस्मयेन ।
 नीलातपत्रमणिदण्डरुचा सहैव पाणो घृतो गिरिधरेण गिरिः पुनातु ॥३०॥

उपकारमस्य सापोर्नैवाहं विस्मरामि जलदस्य ।
 वृष्टेन येन सहसा निवेद्यते नवधनश्यामः ॥३१॥

उर्वी शासति मय्युपद्रवलवः कस्यापि न स्यादिति
 प्रीढं व्याहरतो वचस्तव कथं देव प्रतीमो वयम् ।
 प्रत्यक्षं भवतो विपक्षनिवहंर्धाम्पतद्भिः ऋषा
 यद् युष्मत्कुलकोटिमूलपुरुषो निर्भिद्यते भास्करः ॥३२॥

ऋतुराजं भ्रमरहितं यदाहमाकर्णयामि नियमेन ।
 आरोहति स्मृतिपथं तदेव भगवान् मुनिर्व्यासः ॥३३॥

एकीभवत्प्रलयकालपयोधिकल्प-
 मालोक्य संगरगतं कुरुवीरसैन्यम् ।
 सस्मार तल्पमहिपुङ्गवकायकान्तं
 निद्रां च योगकलितां भगवान् भुकुन्दः ॥३४॥

एतावति प्रपञ्चे सुन्दरमहिलासहस्रभरितेऽपि ।
 अनुहरति सुभग तस्या वामार्धं दक्षिणार्धस्य ॥३५॥

एतावति प्रपञ्चेऽस्मिन् सदेवासुरमानुषे ।
 केनोपमीयतां तर्ज्जं रामो रामपराश्रमः ॥३६॥

एतावति महोपालमण्डलेऽवनिमण्डन ।
 तारकापरिपन्मध्ये राजन् राजेव राजसे ॥३७॥

ऋट् जल्पति कश्चिदल्पवेवी यदि चेदीदृशामत्र किं विदध्मः ।
 कथमिन्दुरिवाननं त्ववीर्यं सकलदृकः स कलद्वहीनमेतत् ॥३८॥

कतिपयदिवसविलास नित्यसुखासङ्गमङ्गलसवित्री ।
खर्वमति स्वर्वास गीर्वाणघुनीतटस्थितिनितराम ॥३९॥

कमलति वदन पस्यामलयन्त्यलका मृणालतो बाहू ।
शंवालति रोमाबलिरदभुतसरसीव सा बाला ॥४०॥

करकलितचक्रघटनो नित्य पीताम्बरस्तमोऽराति ।
निजसेविजाडघनाशनचतुरो हरिरस्तु भूतये भवताम ॥४१॥

करतलनिर्गलदबिरलदानजलोल्लासितावनीबल्य ।
घनदाप्रमहिनमूर्तिर्जयतितरा सावभौमोऽयम ॥४२॥

कलितकुलिशघाता केऽपि खेलति वाता कुशलमिह कथ वा जायता जीविते मे ।
अयमपि बत गुञ्जत्रालि माक दमौली चुलुकयति मदीया चेतना चञ्चरीक ॥४३॥

कलिदशलादियमाप्रयाग केनापि दीर्घा परिखा निखाता ।
मन्ये तलस्पर्शविहीनमस्यामाकाशमानीलमिद विभाति ॥४४॥

कस्तूप्येन् भामिकस्तवि रमणीयेषु वस्तुषु ।
हित्वान्तिक सरोजिन्या पश्य याति न पदपद ॥४५॥

कातरा परदु खेषु निजदु खेष्वकातरा ।
अर्ष्वलोभा यशसि सलोभा सति साधव ॥४६॥

कान्तारे विलपन्तीना त्वदरातिमगीवृशाम ।
देवनानि समाकर्ष्य हरिदभिरपि चुभुभे ॥४७॥

कारुण्यकुमुमाकाश शक्तिशैत्यहुताशन ।
यशसौरभ्यलशुन पिशुन साधुदु खद ॥४८॥

कि कुवते दरिद्रा कासारवती धरा मनोजतरा ।
कोपावनस्त्रिलोक्या ॥४९॥

कि नाम तेन न कृत सुकृत पुरारे दासोऽकृता न खलु का भुवनपु लक्ष्मी ।
भोगा न के बुभुजिरे विबुधरलभ्या यनाचितोऽसि करुणाकर हेलयापि ॥५०॥

किमह कथयामि योपितानघर विम्बफल समप्य या ।
सुरसानि हरन्ति हन्त हा विदुया पुण्यफलानि सत्वरम् ॥५१॥

कियदिदमधिक मे यद् द्विजायायधित्रे कवचमरमणीय कुण्डले चापयामि ।
अकरुणमवकृत्य द्राक कृपामेन नियद्बहलशधिरघार मौलिमावेदयामि ॥५२॥

कुडकुमद्रवल्लिप्ताङ्गः काषायवसनो यतिः ।
कोमलातपबालाभ्रः सन्ध्याकालो न संशयः ॥५३॥

कुचकलशेष्वबलानामलकायामथ पयोनिधेः पुलिने ।
क्षितिपाल कीर्तयस्ते हारन्ति हरन्ति हीरन्ति ॥५४॥

कुचाभ्यामालीढं सहजकठिनाभ्यामपि रमे
न काठिन्यं धत्ते तव हृदयमत्यन्तमृदुलम् ।
मृगाङ्गानामन्तर्जननि निवसन्तो खलु चिरं
न कस्तुरी दूरीभवति निजसौरभ्यविभवात् ॥५५॥

कुण्डलीकृतकोदण्डदोदण्डस्य पुरस्तव ।
मृगारातेरिव मृगाः परे नैवावतस्थिरे ॥५६॥

कुत्र शैवं धनुरिदं क्व चायं प्राकृतः शिशुः ।
भङ्गस्तु सर्वसंहर्त्रा कालेनैव विनिर्मितः ॥५७॥

कुलिशमिव कठिनमसतां हृदयं जानीहि हृदयमिव कुलिशम् ।
प्रकृतिः सतां सुमधुरा सुधेव हि प्रकृतिरिव च सुधा ॥५८॥

कुसुमानि शरा मृणालजालान्यपि कालायसककंशान्यभूयन् ।
सुदृशो दहनायते स्म राका भवनाकाशमयाभवत् पयोधिः ॥५९॥

कृतमपि महोपकारं पय इव पीत्वा निरातद्भकम् ।
प्रत्युत हन्तुं यतते काकोदरसोदरः खलो जगति ॥६०॥

कृत्वा सूत्रैः सुगूढार्यैः प्रकृतेः प्रत्ययं परम् ।
आगमान् भावयन् भाति वैयाकरणपुङ्गवः ॥६१॥

कृपया सुधया सिञ्च हरे मां तापमूर्च्छितम् ।
जगज्जीवन तेनाहं जीविष्यामि न संशयः ॥६२॥

कृष्णपक्षाधिरुद्विः सदा सम्पूर्णमण्डलः ।
भूपोष्यं निष्कलङ्कत्मा मोदते यमुघातले ॥६३॥

केऽपि स्मरन्त्यनुसरन्ति च केविदग्धे
पश्यन्ति पुण्यपुरुषाः कति च स्पृशन्ति ।
मातर्मुंरारिचरणाम्बुजमाध्वि पङ्गे
भाग्याधिकाः कतिपये भवतीं पिवन्ति ॥६४॥

केदण्डच्युतकाण्डमण्डलसमाकीर्णत्रिलोकीतलं
रामं दृष्टवतीं रणे दशमुखप्राणापहारोद्यतम् ।

दुर्दशोऽपि नृणामभूदुहमख्द्वेगप्रचण्डीकृत-

ज्वालाभिर्जंगतीतल क्वलयन् कालानलो गोचरः ॥६५॥

कोपेऽपि वदन तन्वि तुल्य कोकनदेन ते ।

उत्तमाना विकारेऽपि नापति रमणीयता ॥६६॥

कोमलातपशोणाभ्रसन्ध्याकालसहोदरः ।

काषायवसनो याति कुड्कुमालेपनो यति ॥६७॥

कौमुदीव भवती विभाति मे कातराक्षि भवतीव कौमुदी ।

अम्बुजेन तुलित विलोचन लोचनेन च तवाम्बुज समम् ॥६८॥

क्रूरसत्त्वाकुलो दोषाकरभूस्तोषधिर्यया ।

न तथा त्व यतो भूप स्थिरधीरसि निमल ॥६९॥

एवचिदपि कार्ये मृदुल क्वापि च कठिन विलोक्य हृदय ते ।

को न स्मरति नराधिप नवनीत किं च शतकोटिम् ॥७०॥

एव वा राम कामप्रतिभटललाटतपबल-

स्तव क्वामी धीरा रणशिरसि धीरा मखभुजाम् ।

दिग्धक्षोस्त्रंलोक्य प्रलयशिखिन पद्मनयन

प्रगल्भं प्रालेयं प्रशममसि कर्तुं व्यवसित ॥७१॥

एव शुभतय एव वा मुक्ता एव पद्मकः एव च पद्मकजम् ।

एव मृगा एव च कस्तूरी धिग् विघालुर्विदग्धताम् ॥७२॥

एव सा कुसुमसाराद्गो सीता चन्द्रकलोपमा ।

एव रक्ष स्रदिराद्गारमध्यसवासर्वशसम ॥७३॥

खर्वाकृतेन्द्रगर्वं त्वरया चनेण भिन्ननक्रमुख ।

लीलात्तकोलमूर्ते मामुद्धर्तुं कथं न शक्तोऽसि ॥७४॥

खल कापटजदोषेण दूरेणैव विसृज्यते ।

अपायनाडकिभिलोकेविषेणाशीविषो यथा ॥७५॥

खलानामुक्तयो हन्त कोमला शीतला अपि ।

हृदयानीह साधूना छिन्दन्त्यथ दहन्ति च ॥७६॥

गगनचर जलदिम्ब कथमिव पूर्णं वदन्ति विद्वांसः ।

दशरथचक्रवर्चारी हृज्ज्वरहारी विधुस्तु परिपूर्ण ॥७७॥

गगनाद् गलितो गभस्तिमानुत वाऽयं शिशिरो विभावसु ।

मुनिरेवमरन्धतीपति सकलज्ञ समशेत राघवे ॥७८॥

गद्गगा हृद्या यथा गद्गगा गद्गगा गद्गगेव पावनी ।
हरिणा सद्गुशो बन्धुर्हरितुल्यः परो हरिः ॥७९॥

गाम्भीर्येणातिमात्रेण महिम्ना परमेण च ।
राघवस्य द्वितीयोऽन्धिरम्बुधेश्चापि राघवः ॥८०॥

गाहितमखिलं विपिनं परितो दृष्टाश्च विटपिनः सर्वे ।
सहकार न प्रपेदे मधुपेन तथापि ते समं जगति ॥८१॥

गिरं समाकर्णयितुं यदीयां सदा रसज्ञैरनुभावनीयाम् ।
समीहते नित्यमनन्यचेता नभस्वदात्मभरिवंशनेता ॥८२॥

गिरामविषयो राजन् विस्तारस्तव चेतसः ।
सावकाशतया यत्र शोते विश्वाश्रयो हरिः ॥८३॥

गोष्पतिरप्याङ्गिरसो गदितुं ते गुणगणान् सगर्वो न ।
इन्द्रः सहस्रनयनोऽप्यद्भुतरूपं परिच्छेत्तुम् ॥८४॥

गुणबृद्धौ परे यस्मिन् नैव स्तः प्रत्ययात्मके ।
बुधेषु सदिति ह्यपातं तद् ब्रह्म समुपास्महे ॥ ८५॥

घकोरनयनानन्दि कहलाराह्लादकारणम् ।
तमसां कदनं भाति वदनं सुन्दरं तव ॥८६॥

चन्द्रांशुनिर्मलं धारि चन्द्रो हंससमद्युतिः ।
हंसास्तु शरदि स्मेरपुण्डरीकमनोरमाः ॥८७॥

चाञ्चल्ययोगि नयनं तव जलजानां शिष्यं हरतु ।
विपिनेऽतिचञ्चलानामपि च मृगाणां कथं हरति ॥८८॥

जगति नरजन्म तस्मिन् धेदुष्यं तत्र सत्कविता ।
कवितायां परिणामो दुष्प्रापः पुष्पहीनेन ॥८९॥

जगत्प्रपत्राणधृतप्रतस्य क्षमातलं केदलमेव रक्षन् ।
कथं समारोहसि हन्त राजन् सहस्रनेत्रस्य तुलां द्विनेत्रः ॥९०॥

जनयन्ति परप्रोति नराः सत्कुलसम्भवाः ।
नहि कारस्करः श्वापि तापनिर्वापणक्षमः ॥९१॥

जीवितं मृत्युना लोडं सम्पदः श्वासविभ्रमाः ।
रामाः क्षणप्रभाराभाः शल्यान्पेतानि देहिनाम् ॥९२॥

ज्योत्स्नाभमञ्जुहसिता सकलकलाकान्तकान्तवदनश्री ।
राकेव रम्यरूपा राघवरमणी विराजते नितराम् ॥९३॥

तल्पगतापि च सुतनु इवासासद्ग न या सेहे ।
सम्प्रति सा हृदयगत प्रियपाणि मन्दमाक्षपति ॥९४॥

तापत्रय खलु नृणा हृदि तावदेव यावन न ते दलति देव कृपाकटाक्ष ॥
प्राचीललाटपरिचुम्बिनि नालुचिम्बे पटकेरुहोदरगतानि कुतस्तमासि ॥९५॥

तीर्थं गङ्गा तदितरदपा निर्मल सद्गमात्र
देवौ तस्या प्रसवनिलयी गाकिनोऽन्ये वराका ।
सा यत्रास्ते स हि जनपदो भूत्तिकामात्रमन्यत
ता यो नित्य नमति स बुधो बोधशून्यस्ततोऽन्य ॥९६॥

त्वत्प्रतापमहादीपशिखाविपुलकञ्जलं ।
नून नभस्तले नित्य नीलिमा नूतनायते ॥९७॥

त्वदङ्गणसमुदभूता सिक्वा कुङ्कुमवारिभि ।
त्वदङ्गतुलना याति कदाचिल लवलीलता ॥९८॥

त्वद्विपक्षमहीपाला स्वर्वालाधरपल्लवम ।
पीडयन्तितरा तीव्रदाष्णदंशनक्षतं ॥९९॥

त्वयि कुपिते रिपुमण्डलखण्डनपाण्डित्यसम्पदुद्दृष्टे ।
गिरिगहनेऽरिष्यूना विवसं सह लोचनानि बर्षन्ति ॥१००॥

त्वा गीर्वाणगुरु सर्वे वदन्तु कवयस्तु ते ।
समानकक्षस्तेनासीत्येयोऽर्षस्तु मतो मम ॥१०१॥

त्वामन्तरात्मनि लसन्तमनन्तमज्ञा
स्तीर्थेषु हन्त भवनान्तक शोधयन्त ।
विस्मृत्य कण्ठनटमध्यपरिस्फुरन्त
विन्तामणि क्षितिरज सु गवेषयन्ति ॥१०२॥

दन्तप्रभापुष्पचिता पाणिपलवशोभिनी ।
केशपाशालिबन्धेन मुवेषा हरिणक्षणा ॥१०३॥

दशाननेन दृष्टेन नीयमाना वनौ सती ।
द्विरदेन मदान्येन कृष्यमाणेव पद्मिनी ॥१०४॥

दूरोक्तुं प्रिय बाला पद्मेनाताडयद रया ।
स वाणेन हतस्तेन तामाशु परिपस्वजे ॥१०५॥

दृष्टिर्मुग्दीशोऽप्यन्तं श्रुत्यन्तपरिशीलिनी ।
मुच्यन्ते बन्धनात् केशा विचित्रा बंधसो गतिः ॥१०६॥

देव त्वद्दशनादेव लीयन्ते पुष्परशयः ।
किं चादशानतः पापमशेषमपि नश्यति ॥१०७॥

ब्राह्मेव मधुरं वास्यं चरितं कौमुदी यया ।
सर्दवाद्राणि चेतोसि मुषेव सुमहात्मनाम् ॥१०८॥

द्रुमपङ्कजविद्वांसः सर्वसंतोषपोषकाः ।
मूर्ध्वं हन्त हन्यन्ते कुठारहिमदुर्जनैः ॥१०९॥

द्रोहो निरागसां लोके हीनो हालाहलादपि ।
अयं हन्ति कुलं साध्रं भोक्तारं केवलं तु सः ॥११०॥

नगरान्तमंहोन्द्रस्य महेन्द्रमहितश्रियः ।
सुरालये खलु सीवा देवा इव विरेजिरे ॥१११॥

न नगाः काननगा यद् रुदतीषु त्वदरिभूपनुदतीषु ।
शकलीभवन्ति शतधा शङ्के श्रवणेन्द्रियाभावात् ॥११२॥

मयनानि बहन्तु खञ्जनानामिह नानाविधमद्गमद्गमभाग्यम् ।
सर्वशं क्यमाननं सुशोभं सुदृशो भद्गुरसम्पदाम्बुजेन ॥११३॥

मयनेन्द्रिन्दिरानन्दमन्दिरं मिलदिन्दिरम् ।
इदमिन्दोवरं मन्ये सुन्दराद्गि तवाननम् ॥११४॥

नयने सुदृशां पुरो रिपूणां वचने वश्यगिरां महारुवीनाम् ।
मिथिलापतिनन्दिनीभुजान्तःस्थित एव स्थितिमाप रामचन्द्रः ॥११५॥

नवप्रसङ्गं दयितस्य लोभाद्भगोरुरोति स्म यदा नताद्भगी ।
श्लथं तदालिद्भगनमप्यक्स्माद् घनो निनादर्घनतां निनाय ॥११६॥

नवाद्भगनेवाद्भगोर्जपि गन्तुमेव प्ररुम्पते ।
इयं सौराष्ट्रजा नारी स्त्राभट इवोद्भटा ॥११७॥

नवीच्छलितवीचनस्फुरदत्तरंगवञ्जरे
मदीयगुणामुंके गलितताप्यसं घुञ्चति ।
अयं पततु निर्दयं दलितदुप्तभूनुद्गल-
स्तलद्रुधिरघस्मरो मम परस्वपो भंरवः ॥११८॥

निखिलजगन्महनीया यस्याभा नवपयोधरवत् ।
अम्बुजवद् विपुलतरे नयने तद् ग्रहम संधये सगुणम् ॥११९॥

निखिले निगमकदम्बे लोकेष्वप्येव निविवादोऽयं ।

शिव इव गुरुर्हारीयान् गुरुरिव सोऽय सदाशिवोऽपि तथा ॥१२०॥

नितरा धनमाप्तुर्मयिभि क्षितिप रवा समुपास्य यत्नत ।

निधन समलम्बि तावकी खलु सेवा जनवाञ्छितप्रदा ॥१२१॥

नितरा हिनपाद्य निद्रया मे बत यामे चरमे निवेदिताया ।

सुदृशो वचन शृणोमि यावन् मयि तावत प्रचुकोप वारिवाह ॥१२२॥

नितान्त मौवनोन्मत्ता गाडरवता सदाह्वे ।

वसुन्धरा समालिङ्गय शरते धीर तेऽरय ॥१२३॥

नितान्तरमणोयानि वस्तूनि कश्चिद्विन्दन् ।

काल सहरते नित्यमभावादिव चक्षुष ॥१२४॥

निरपाय मुघानाय पयस्तव पिबन्ति ये ।

जहनुजे निर्जरावास वसन्ति भुवि ते नरा ॥१२५॥

निर्मलाम्बररम्यथी किञ्चिद्दितनारका ।

हस्ताबलीहारयुता शरव विजयतेतरान् ॥१२६॥

निशाकरादालि कलङ्कपद्मकिलाद

गुणाधिक निर्मलमानन ते ।

अनल्पमाधुर्यंकिरोऽधरादिना

गिरोऽधरा गुप्तरसा कवीनाम ॥१२७॥

निष्कलङ्क निरातङ्क चतु षष्टिकलाधर ।

सदापूर्ण महीप त्व चन्द्रोऽसीति मृषा वच ॥१२८॥

नीतो नासान्तिव तन्व्या मालत्या कुमुमोत्कर ।

बन्धूकभावमानिन्ये रागेणाधरवतिना ॥१२९॥

नृत्यस्वद्वानिरामिप्रखरज्जुरपुटप्रोदृतैर्धूलिजालं

रालोकालोकभूमीधरमतुन्निरालोकभाव प्रयाति ।

विश्रान्ति कामयन्ते रजनिरिति निया भूतये सबलोका

कोका श्रदन्ति शोवानलविकलतया कि च नन्दन्युलूका ॥१३०॥

पञ्चशाल प्रभो यस्ने शाला सुरतरोरसौ ।

अन्यथानेन पूर्यन्ते क्य सवमनोरया ॥१३१॥

पद्मपत्रं नृणा नेत्रं सह लोकत्रयभिया ।

उन्मीलन्तो निमीलन्तो जयन्ति सधितु करा ॥१३२॥

पद्मासनप्रमुखनिर्जरचित्तवृत्ति-

दुष्प्रापदिव्यमहिमन् भवतो गुणीघान् ।
तुष्टूषतो मम नितान्तविशुद्धसलस्य
मन्तुं शिशोः शिव न मन्तुमिहासि योग्यः ॥१३३॥

परिफुल्लाब्जनयना चन्द्रिका चारुहासिनी ।
हंसावलीहारयुता शरद् विजयतेतराम् ॥१३४॥

पाण्डित्यं परिहृत्य यस्य हि कृते बन्दिस्त्वमालम्बितं
दुष्प्रापं मनसापि यो गुरुतरः क्लेशैः पदं प्रापितः ।
रुद्धस्तत्र स चेन् निर्गोपं सकलां पूर्वोपकारावलीं
दुष्टः प्रत्यवतिष्ठते तदधुना कर्म किमाचक्ष्महे ॥१३५॥

पूर्वं नयनयोर्लङ्घना ततो मग्ना मनस्यभूत् ।
अथ सैव प्रियस्यासीत् सर्ववेदनगोचरा ॥१३६॥

प्रयमं श्रितकञ्जकोरकाभावथ शोभामनुभूय फन्दुकानाम् ।
अधुना श्रयितुं कुचौ यतेते दयिते ते करिशावकुम्भलीलाम् ॥१३७॥

प्रफुल्लकहलारनिभा मुखश्री
रदच्छदः कुडकुमरम्यरागः ।
नितान्तशुद्धा तव तन्वि वाणी
विभाति कर्पूरपरम्परेव ॥१३८॥

प्रमोदभरतुन्दिलप्रमयदत्ततालावली-
विनोदिनि विनायके डमरुडिण्डिमध्वानिनि ।
ललाटतटविस्फुटभ्रवकृपीटयोनिच्छटो
हठोद्धतजटोद्भटो गतपटो नटो नृत्यति ॥१३९॥

प्राणापहरणेनासि तुल्यो हालाहलेन मे ।
शशाङ्क केन मुग्धेन मुष्पांशुरिति भाषितः ॥१४०॥
प्राणेशविरहालान्तः क्षपोलस्तव मुन्दरि ।
मनोभवव्याधिमत्वान् मृगादकः खलु निर्मलः ॥१४१॥

प्रायः पतेद् द्यौः शकलीभवेद् प्लौः
सहाचलंरम्युधिभिः स्तलेद् गोः ।
नूनं ज्वलिष्यन्ति दिशः समस्ता
यद् द्रौपदी रोदिति हा हतेति ॥१४२॥

बहु मन्यामहे राजन् न क्षयं भवतः कृतिम् ।
विपद्भिः सह दौषन्ते सम्पदो भवता यतः ॥१४३॥

बाहुजाना समस्तानामभाव इव मूर्तिमान् ।
जयत्यतिबलो लोके जामदग्न्य प्रतापवान् ॥१४४॥

बुद्धिरविधर्महीपाल यशस्ते सुरनिम्नगा ।
कृतयस्तु शरत्कालवाह्यन्दिरचन्द्रिका ॥१४५॥

बुद्धिर्दोषकला लोके यया सर्वं प्रकाशने ।
अबुद्धिस्तामसी रात्रियया किञ्चिन् न भासते ॥१४६॥

ब्रह्माण्डमण्डले भान्ति न ये पिण्डीकृता अपि ।
परस्परपरिचिन्ना वसन्ति त्वयि ते गुणाः ॥१४७॥

भुजगाहितप्रवृत्तयो गाण्डमन्त्रा इवावनीरमण ।
तारा इव तुरगा इव सुखलीना मन्त्रिणो भवत ॥१४८॥

भूधरा इव मत्तेभा मत्तेभा इव सूनव ।
सुता इव भटास्तस्य परमोन्नतविग्रहा ॥१४९॥

भूमीनाय शहावदीन भवतस्तुल्यो गुणाना गणं-
रेतद्भूतभवप्रपञ्चविषये नास्तीति किं ब्रूमहे ।
घाता नूतनकारणंयदि पुन सृष्टि नवा भावयेत्
न स्यादेव तथापि तावक्तुलालेश दघानो नर ॥१५०॥

भूषितानि हरेर्भक्तैर्दूषितानि पराङ्मुखं ।
स्वकुल नगर देशो द्वीप सर्वा च मेदिनी ॥१५१॥

मध्येगल विहरता गरल निकाम
नागाधिप शिरसि भालतले हृतास ।
प्याता भवज्वलनमध्यगतस्तथापि
ताप तद्वै हरते हर ते तनुधी ॥१५२॥

मनुष्य इति मूढेन खल केन निगद्यते ।
अथ तु सज्जनाम्भोजवनमत्तमतङ्गज ॥१५३॥

मन्त्रार्पितहृदिर्दोषहृताज्ञानतनुभुव ।
शिक्षास्पर्शेन पाञ्चाल्या स्याने दग्ध सुयोजन ॥१५४॥

मन्मथामात्यमायान्तमह मन्ये महामहम् ।
चक्षुश्चमत्कृति घत्ते यदहो किल कोकिल ॥१५५॥

मा कुश कशा कराब्जे कवणावति कम्पते मम स्वान्तम् ।
खेलन् न जातु यौर्परम्ब विलम्ब करिष्यामि ॥१५६॥

माधुर्यं परमसीमा सारस्वतजलधिमयनसम्भूता ।

पिबतामनल्पसुखदा वसुधायां ननु सुधा कविता ॥१५७॥

मामनुरक्तां हित्वा यदि राजन् पुरुषसिंह यातोऽसि ।

भुक्त्वा वनमिदमेष्ट्यति वनलक्ष्मीमत्र किं चित्रन् ॥१५८॥

मां पाहीति विधिर्बिधेयविषयो वाच्यः स्वतन्त्रे कथं

नोपेक्ष्यो भवतास्मि दीन इति गोः श्लाघ्या न संस्थावताम् ।

एवं दोषविचारणाकुलतया देव त्वयि प्रोन्मुखे

वक्तव्यप्रतिभादरिद्रमतयः किञ्चिन् नहि ब्रूमहे ॥१५९॥

मित्रात्रिपुत्रनेत्राय त्रयीशात्रवशत्रवे ।

गोत्रारिगोत्रजत्राय गोत्रात्रे ते नमो नमः ॥१६०॥

मुकुलितनयनं करिणो गण्डं कण्डूयतो विषद्रुतटे ।

उदभूदकाण्डदहनज्वालाजालाकुलो देहः ॥१६१॥

यस्य तुलामधिरोहसि लोकोत्तरवर्णपरिमलोद्गारः ।

कुमुमकुलतिलक चम्पक न वयं तं जातु जानीमः ॥१६२॥

युक्तं तु याते दिवमासफेन्दी तदाश्रितानां यदभूद् विनाशः ।

इदं तु चित्रं भुवनावकाशे निराश्रया खेलति तस्य कीर्तिः ॥१६३॥

रमणीयस्तवकयुता विलसितवक्षोजयुगलशालिन्यः ।

लतिका इव ता वनिता वनिता इव रेजिरे लतिकाः ॥१६४॥

रम्यहासा रसोल्लासा रसिकालिनिपेविता ।

सर्वाद्विगतोभासम्भारा पद्मिनी कस्य न प्रिया ॥१६५॥

रथितुरगदिग्गजेषु स्वर्णाचलजलधिघनदकोपेषु ।

सत्स्येव राजपुद्गव किं दातास्मोति गर्वमावहसि ॥१६६॥

रागं विना विराजन्ते मूनयो मणयस्तु न ।

कौटिल्येन विना भाति नरो न कबरीभरः ॥१६७॥

राजन् प्रचण्डमार्तण्डमण्डलोद्दण्डशासन ।

कथमक्रूरसत्त्वस्त्वं पयोधिरिव गीयसे ॥१६८॥

लङ्कापुरादतितरां दुपितः फणोव निगंत्य जातु पृतनापतिभिः परीतः ।

ऋद्धं रणे सपदि दाशरथि दशास्यः संरब्धदानरथिदर्शमहो ह्वयं ॥१६९॥

सता कुमुमभारेण शीलभारेण मुन्दरी ।

कविता चार्यभारेण धयते क्षामपि श्रियम् ॥१७०॥

लावण्येन प्रमदा मदातिरेकेण वारणाधिपति ।

भाति विभवेन भवकान् राजन् भवता च वसुमतीवल्यम् ॥१७१॥

लोहितपीतं कुसुमं रात्रतमाभाति भूभृत शिखरम् ।

दाद्यज्वलनज्वालं कदाचिद्राकीर्णमिन्न समये ॥१७२॥

वचने तव यत्र मापुरी सा हृदि पूर्णा कल्पना च कोमलेऽभूत् ।

अधुना हरिणाक्षि हा वय वा कटुता तत्र कठोरताविरासीत् ॥१७३॥

वदन विना सुकविता सदन साध्वीं विना वनिताम् ।

राज्य च विना धनिता न नितान्त भवति कमनीयम् ॥१७४॥

वराका य राकारमण इति वल्यन्ति सहसा

सरः स्वच्छ मन्ये मिलदमृतमेतन्न मलभुजाम् ।

अमुष्मिन् या कापि द्युतिरतिघना भाति मिषता-

मिय नीलच्छायादुपरि निरपायाद गगनत ॥१७५॥

वसु दातु यज्ञो धातु विधातुमरिमर्दनम् ।

त्रातु च मादृशान् राजन्नतीव निपुणो भवान् ॥१७६॥

वसुधावल्यपुरदर विलसति भवत कराम्भोजे ।

चिन्तामणिकल्पद्रुमवामगवीभि कृत जगति ॥१७७॥

वागिव मधुरा मूर्तिर्मूर्तिरिवात्यन्तनिर्मला कीर्ति ।

कीर्तिरिव जगति सर्वस्तवनीया मतिरमुष्य विभो ॥१७८॥

वामाकल्पितवामाद्गो भासते भाललोचन ।

शम्पया सपरिष्वक्तो जीमूत इव शारद ॥१७९॥

वारिधिराकाशसमो वारिधिसदृशस्तथाकाश ।

सेतुरिव स्वर्गद्गगा स्वगङ्गान्तरा सेतु ॥१८०॥

विज्ञत्व विदुषा गणे सुकविता सामाजिकाना कुले

माङ्गल्य स्वजनेषु गौरवमयो लाकेषु सर्वेष्वपि ।

दुर्बुत्तेऽशनिता नूलोकबलये राजत्वमव्याहृत

मित्रत्व च बहूनाकिचनजने देव त्वमेको भुवि ॥१८१॥

विद्धा मर्मणि वाग्धानैर्घृणन्ते साधव खलं ।

सद्भिर्बचोऽमूर्तं सिक्ता पुन स्वस्था भवन्ति ते ॥१८२॥

विद्वत्सु विमलज्ञाना विरक्ता यतियु स्थिता ।

स्वीयेषु तु शरोद्गारा नानाकारा क्षितौ खला ॥१८३॥

विमलतरमतिगभीरं सुपवित्रं सत्त्ववत् सुरसाम् ।
हंसावासं स्थानं मानसमिह शोभते नितराम् ॥१८४॥

विमुञ्चसि यदि प्रिय प्रियतमेति मां मन्विरे
तदा सह नयस्य मां प्रणययन्त्रणायन्त्रितः ।
अय प्रकृतिभीरुरित्यखिलभीतिभङ्गक्षमान्
न जातु भुजमण्डलादवहितो ब्रह्मिर्भावय ॥१८५॥

विष्णुवक्षःस्थितो भाति नितरां कौस्तुभो मणिः ।
अङ्गारक इवानेकतारके गगनाङ्गणे ॥१८६॥

द्योमाङ्गणे सरसि नीलिमदिव्यतोये
ताराबलीमुकुलमण्डलमण्डितेऽस्मिन् ।
आभाति षोडशकलादलमङ्ककभृङ्गं
सूराभिमुह्यविकचं शशिपुण्डरीकम् ॥१८७॥

शरदिन्दुरिवाह्लादजनको रघुनन्दनः ।
धनस्रजा विभाति स्म सेन्द्रचाप इवाम्बुदः ॥१८८॥

शरीरं ज्ञानजननं रोगो विष्णुस्मृतिप्रदः ।
विपद् वीराग्यजननी त्रयं सुखकरं सताम् ॥१८९॥

शान्तिमिच्छसि चेदाशु सतां वागमृतं शृणु ।
हृदये धारणाद् यस्य न पुनः क्षेदसंभवः ॥१९०॥

शीलभारवती कान्ता पुष्पभारवती लता ।
अयंभारवती वाणी भजते कामपि श्रियम् ॥१९१॥

शैत्यं विना न चन्द्रधीनं दीपः प्रभया विना ।
न सौगन्ध्यं विना भाति मालतीकुमुमोत्करः ॥१९२॥

स्पन्देणस्वरत्नलादुपापतं सुष्यदाननञ्जिलो विलोकयन् ।
कम्पमानतनुराकुलेक्षणः स्पन्दितुं नहि शक्नोति लावकः ॥१९३॥

धोतातपादीर्घहिते निबन्धे निरूपिता मूतनयुक्तिरेषा ।
अद्भ्यं गवां पूर्वमहो पवित्रं न या कथं रासभधर्मपत्न्याः ॥१९४॥

सदसद्विषेकरतिकरालोक्य समस्तलोकभय कविभिः ।
गणिता गगनलतादेर्गणनायां तन्वि तव सवुशी ॥१९५॥

सवुशी तव तन्वि निमिता विधिना नेति समस्तसंमतम् ।
अप चेन् निपुणं विभाष्यते मतिमारोहति कौमुदी मनात् ॥१९६॥

सदैव स्नेहाद्रं सुरतटिनि निष्किचनजने

यदि त्व नाघत्से सुरभिरिव वत्से मयि कृपाम ।

तदा चिन्तारत्नत्रिदशपतिभूमोरुहमुखा

बदीरर्त्तयिभ्य किमिति कणभिक्षामपि जडा ॥१९७॥

स पण्डितो य स्वहितार्थदर्शी हित च तद यत्र परानपक्रिया ।

परे च ते ये श्रितत्ताधुभावा सा साधुता यत्र चकास्ति केशव ॥१९८॥

सपदा सपरिष्वक्तो द्विद्यया चानवद्यया ।

नरो न शोभते लोके हरिभक्तिरस विना ॥१९९॥

सरसिजवनबन्धुश्रीसमारम्भकाले

रजनिरमणराज्य नाशमाशु प्रयाति ।

परमपुरुषवक्त्रादुद्गताना नराणा

मधुमधुरगिरा च प्रादुरासीद् विनोद ॥२००॥

सम्भूत्यर्थ सकलजगतो विष्णुनाभिप्रपन्न

यन्नाल स त्रिभुवनगुणवेदनायो विरिञ्चि ।

ध्येय धन्यालिभिरतितरा स्वप्रकाशस्वरूप

पद्माह्वय तत् किमपि ललित वस्तु वस्तुष्टयेऽस्तु ॥२०१॥

सरसि प्लवदाभाति जम्बीर सुपचेलिमम ।

आदिकारणतोषौघ इव ब्रह्माण्डमण्डलम् ॥२०२॥

सर्प इव शान्तमूर्ति श्वेवाय मानपरिपूर्ण ।

क्षीय इव सावधानो मर्कट इव निष्क्रियो नितराम् ॥२०३॥

ससारे चेतनास्तत्र विद्वांसस्तत्र साधव ।

सायुष्वपि स्पृहाहीनास्तेषु धन्या निराशया ॥२०४॥

साम्राज्यलक्ष्मीरियमृष्यकेतो सौन्दयसृष्टेरधिदेवता वा ।

रामस्य रामानवलोक्य लोकरिति स्म बोला रुहे तदानीम् ॥२०५॥

साहकारसुरासुरावलिकुराकृष्टभ्रमन्मन्दर-

क्षुभ्यरक्षीरधिवलुवीचिवलयश्रीगर्वसर्वकया ।

तृष्णातान्मयमन्दतापसकुलं सानन्दमालोकिता

भूमौभूषण भूषयन्ति भुवनाभोग भवत्कीतय ॥२०६॥

सिन्दूराक्षणवपुषो देवस्य रदाङ्कुरो गणाधिपते ।

सन्ध्याशोणाम्बरगतनवेन्दुलेखायित पातु ॥२०७॥

सुजनाः परोपकारं शूराः शस्त्रं धर्मं कृपणाः ।

कुलवत्यो मन्दाज्ञं प्राणाल्यय एव मुञ्चन्ति ॥२०८॥

सुधायाश्चन्द्रिकायाश्च संजोदिव्या महीपथेः ।

दयादृष्टेश्च ते राजन् विश्वसंजोदनं गुणः ॥२०९॥

सुधासमुद्रं तव रम्यवाणी वाचं क्षमाचन्द्र सुधासमुद्रः ।

माघुष्यंमध्यापयितुं दधाते खर्वेतरामान्तरगर्वमुद्राम् ॥२१०॥

सुराङ्गनाभिरादिलिष्टा व्योम्नि वीरा विमानगाः ।

विलोकन्ते निजान् देहान् फेनारोभिरावृतान् ॥२११॥

सुराणामारामादिह जगिति ज्ञानानिलहताः

पतेयुः शाखोन्द्रा यदि तदखिलो नन्दति जनः ।

किमेभिर्वा कार्यं शिव शिव विवेकेन विकल्पः

विरं जोवन्नास्तामधिघरणि दिल्लीनरपतिः ॥२१२॥

सुवर्णस्य कृते तन्वि देशं देशमटाम्यहम् ।

तस्य दुष्प्रापताहेतोदिचन्ताक्रान्तं मनो मम ॥२१३॥

सूर्याचन्द्रमसौ यस्य वासो रञ्जयतः करैः ।

अद्भगरागं सृजत्यग्निस्तं वन्दे परमेश्वरम् ॥२१४॥

स्तनान्तर्गतमाणिक्यवपुर्वंहिरुपागतम् ।

मनोज्जुरागि ते तन्वि मन्ये वल्लभमीक्षते ॥२१५॥

स्मरदीपदीप्तदृष्टेर्धनान्यकारेऽपि पतिगृहं यान्त्वाः ।

शटिति प्रादुरभूवन् सख्यादिव चञ्चलाः परितः ॥२१६॥

स्वर्गनिर्गतनिरगलगातुद्भगभद्गुरतरद्भगसखानाम् ।

केवलामृतमुष्णां घचनानां यस्य लास्यगृहमास्पसरोजम् ॥२१७॥

स्वर्णार्णवेषु स्तु दन्तलक्ष्मीर्दानं प्रपूजे, त्रिपुरा, सप्तर्षिः ।

समुद्धिमल्पेतरभागधेयं भाग्यं च शम्भो तव पादभक्तिः ॥२१८॥

हतकेन मया वनान्तरे वनजाक्षी सहसा विवासिता ।

अधुना मम कुत्र सा सती पतितस्येव परा सरस्वती ॥२१९॥

हरिः पिता हरिर्माता हरिर्माता हरिः सुहृत् ।

हरिं सर्वत्र पश्यामि हरेरन्वन् न भाति मे ॥२२०॥

हरिकरसद्गमादधिकं रमणीयाप्यनुलरागतंवल्लिता ।

मुन्दरि तवाननाप्रे कमलाभा विगलितप्रतिभा ॥२२१॥

हरिचरणकमलनखगणकिरणश्रेणीव निर्मला नितराम् ।
शिशिरपतु लोचन मे देवव्रतपुत्रिणी देवी ॥२२२॥

हरिचरणनखरसङ्गादेके हरमूर्धसस्थितेरन्ये ।
त्वा प्राहु पुष्पतमानपरे सुरतटिनि वस्तुमाहात्म्यात् ॥२२३॥

हरिमागतमाकर्ष्यं मथुरामन्तकान्तकम् ।
कम्पमान श्वसन् कसो निपपात महीतले ॥२२४॥

हरिश्चन्द्रेण सङ्गप्ता प्रगीता धर्मसूनुना ।
खेलन्ति निगमोत्सङ्गे मातर्गङ्गे गुणास्तव ॥२२५॥

हृष्यन्ति क्षणादेव क्षणादेव दहन्ति च ।
यून स्मरपराधीनान् निर्दया हन्त प्रीयित ॥२२६॥

हाहाहलकालानलकाकोदरस्तर्पति करोति विधु ।
अभ्यसितुमिव तवीया विद्यानद्यापि हरशिरसि (गत) ॥२२७॥

हिंसाप्रधानं खलु यातुघानं-
र्यानीयतापावनता सदव ।
रामाङ्घ्रियोगादय सापि वन्या
विन्व्यस्य धन्यास्त मुने सतीव ॥२२८॥

हीरस्फुरद्ददन्शुभिर्मनोभि किं च
सान्द्रामृत वदामेषाविलोचनाया ।
वेधा विधाय पुनरुक्तमिवेन्दुब्रिम्ब
दूरीकरोति न कथं विदुषा वरेष्य ॥२२९॥

(१२) प्राणाभरणम् [जगदाभरणम्]

(१२) प्राणाभरणम् [जगदाभरणम्]

विद्वांसो ब्रमुधातले परवचःश्लाघानु वाचंयमा

भूपालाः कमलाविलासमद्विरोन्मीलन्मदाधूर्णिताः ।

आस्ये घास्यति कस्य लास्यमघृता घन्यस्य कामालस-

स्वर्वाभाधरमाधुरीमधरयन् वाचां विलासो मम ॥१॥

विद्वास इत्यादि प्रायदर्शनाभिप्रायमेतन्, तेन सहृदयेन मनागपि विमनायितव्यम् । भावध्वनिश्चायम् । उत्तरार्धप्रतिपाद्यार्थालम्बनाया एतन्पद्यप्रयोगानुभावायाः कविगत-चिन्तायाः प्राधान्येनाविव्यक्ते । अनुपात्तोभयनिमित्तको व्यतिरेक स्फुटोज्ज्वलकारः । कामाल-सत्त्वं वामाविशेषणमधरमाधुरीप्रकर्षकम् ॥१॥

विद्राणं व गुणज्ञता समुदितो भूपानसूयाभरः

कालोज्यं कलिराजगाम जगतीलावप्यकुक्षिम्भरिः ।

एवं भावनया मदीयकविते मौनं किमालम्बसे

१- जागर्तुं क्षितिमण्डले चिरमिह श्रीकामरूपेश्वरः ॥२॥

[१- जगदा० जागर्तुं क्षितिमण्डलोपरि जगत्सिंहो घराधीश्वरः ।]

कविगतराजविषयकरतिभावध्वनिश्चायम् । इत ऊर्ध्वमयमेव आचरमपद्यमनुवर्ति-प्यते । अस्याश्चात्र मौनानुभावितो वर्णनीयालम्बनो निर्वेदो गुण इति प्रेयोऽलङ्कारास्पदम् । अत्र च अचेतनायां कविताया चेतनत्वाध्यवसायमूला अक्षम्बन्धे सम्बन्धात्मिका अतिशयोक्ति-विचक्षिता । तेन भावनामौननिर्वेदाना सम्बोधनमय च नानुपपत्तिः ॥२॥

पारोन्द्राणां घुरीर्णरवनिधरगुहागर्भतः प्रोत्पतद्भिः

स्वापभ्रंशापराधप्रचलितनयनप्रान्तमाकर्ण्यमानः ।

त्वत्प्रस्थानान्तद्व्यत्प्रलयजलधरश्वानधिक्कारधीरो

घृष्टक्षीरोदतीरो जगति विजयते दुन्दुभिद्वन्द्वनादः ॥३॥

अत्र राजालम्बनस्य तादृशनादश्रवणोद्दीपिनस्य नयनप्रचलनानुभावितस्य गिरिगुहा-गर्भोत्पतनाभिव्यक्तेनामर्षेण सञ्चारिणा परिपोषिनस्य पारोन्द्रगतोत्साहस्य स्थायिनो राज-विषयकरतिभावाङ्गत्वान् रसालङ्कारत्वम् । यदाहुः—“प्रधानेज्यत्र वाक्यार्थे यत्राङ्गं तु रसादयः । काव्ये तस्मिन्नलङ्कारो रसादिरिति मे मति ॥” इति । तृतीयचतुर्थचरणयोस्तु स्फुटावेव व्यतिरेकातिशयो । घृष्टपदेन तादृशनादो वेलाचलप्रतिबद्धत्वाद्ये न गतोऽप्यथा तु लोकालोकाचलमपि स्पृशेदिति भावो नम्यने । अत्र एव मृष्टेति नोक्तम् । तथा सति शैथिल्यप्रत्ययापत्तेः ॥३॥

किं ब्रूमस्तव वीरतां वयममो यस्मिन् घराखण्डल

क्रीडाकण्डलितभ्रूशोणनयने दोर्मण्डलं पश्यति ।

१. भाणिक्रमावलिकान्तिदन्तुरतरंभूपासहस्रोत्करै-
विन्ध्यारण्यगुहागुहावनिरुहास्तत्कालमुल्लासिताः ॥४॥

[१. जगदा० नानाभूषणरत्नजालजटिलास्तत्कालमेवाभवन्
विन्ध्यक्षमाधरगन्धमादनगुहासम्बन्धिनो भूरुहाः ॥]

अत्र विन्ध्यारण्यगतानां गुहागुहाणामवनिरुहाणां च विन्ध्यगतानां गुहागुहाणामरण्य-
गतानामवनिरुहाणां च वा भूषणेन कार्येणाप्रस्तुतेन त्वदरिनारीणां स्वनगराणि परित्यज्य निरि
गुहागुहेषु तरुतलेषु च विन्ध्यस्य सकलाभरणानि कृतसमनानां प्रातस्त्वदागमनसंभ्रमेण तत्त्वमकं
विस्मरणं भारवशात् परित्यागो वा प्रस्तुतो गम्यत इत्यप्रस्तुतप्रसंसा । कार्यस्य यथाकथंचिन्
प्रस्तुतत्वे तु पर्यायोक्तमलङ्कारः ॥४॥

माहात्म्यस्य परोऽवधिनिजगृहं गम्भीरतायाः पिता
रत्नानामहमेक एव भुवने को चाऽपरो मादृशः ।
इत्येवं परिचिन्त्य मा स्म सहता गर्वान्वकारं गमो
दुग्धाब्धे भवता समो विजयते १.श्रीप्राणनारायणः ॥५॥

[१. जगदा० श्रीकर्णजन्मार्णवः । रसगङ्गा० दिल्लीधरायस्लभः ।]

अत्रोपमानस्य गुणविशेषप्रमुक्तसादृश्याभावनिबन्धनमुत्कर्षं परिहर्तुं वर्ण्यमानतादृशता-
दृश्यात्मकः प्रतीपालङ्कारस्य भेदः । स चोपमाविशेष इत्येके । विच्छित्तित्वैलक्षण्यादतिरिक्त
एवेत्यपरे ॥५॥

त्वसौ जन्म सितांशुशेखरतनुज्योस्नानिमगनात्मनो
दुग्धाम्भोनिधिमुग्धबीचिबलयैः साकं परिक्रीडनम् ।
संवासः सुरलोकसिन्धुपुलिने वादः सुधांशोः करैः
कस्मान् नोज्ज्वलिमानमञ्चतितमां देव त्वदीयं यशः ॥६॥

अत्र यशसि धवलतातिशयस्तद्धासिसम्बन्धप्रयुक्तत्वेन कथित इति समस्य विषयः ।
अंशुकृतदचन्द्रे तत्कृतश्च भगवति भगवत्कृतश्च राजनीत्येवमुत्तरोत्तरभूषणीयमानो राजगण
जलकप्यः प्रतीयत इति शारविषयः । वस्तुनस्त्वनुक्तत्वात् प्रौढोक्तिरेवेति ॥६॥

आवध्नास्यलकान्निरस्यसितमां घोळं रताकादक्षया-
लङ्कापादसतां सनोपि कुरुषे जटपाललाटशतम् ।
प्रत्यङ्गं परिमर्बन्निर्दंभमहो चेतः समालम्बते
धामानां विषये नृपेन्द्र भवतः प्रागल्भ्यमत्यद्भुतम् ॥७॥

अत्र प्रकृतपरिमितयोः प्रकृतप्रकृतयोः प्रकृतयोरेव वा वृत्तान्तयोः दृश्यः । स च यद्मु
स्थलेषु धावदनातावनिबन्धनो द्वयोश्चार्थनानात्वनिबन्धनः । द्वाभ्योर्नो घञ्जालङ्काराविति
प्राञ्चः । आद्यो अनुशाठन्यायेन घञ्जदरेपनाच्छन्नादङ्कारो द्वितीयस्त्वेव वृत्तान्तपरिद्वय-
न्यायेनार्थस्त्रेपनादर्पालङ्कार इति नञ्याः ॥७॥

देव एवां परितः स्तुवन्तु वयसो सोभेन किं तावता
स्तुत्यस्त्वं भवितासि यस्य तद्वज्रचरप्रनापोऽपुना ।

क्रोडान्तः कुरुतेतरां वसुमतीमाशाः समालिङ्गति

द्या चुम्बत्यमरावतीं च सहसा गच्छत्यगम्यामपि ॥८॥

अत्र प्रतापगत पृथिव्यादिसम्बन्धो लिङ्गविशेषावच्छिन्नतत्साधारणविशेषणाभि
व्यक्तकामुकवृत्तान्ताभिन्नतया स्थित इति समासोक्तिः, कार्यरूपधर्मप्रयुक्तशुद्धसाधारण्येन
च विशेषणसाम्यमालम्ब्य प्रवृत्ता, सा च निन्दोन्वापकत्वाद् व्याजस्तुती गुण ॥८॥

लोकानां विपदं घुनोषि तनुषे सम्पत्तिमत्युत्कटा-

मित्यल्पेतरजल्पितं जडधिया भूपाल मा गा मदन् ।

यत् कीर्तिस्तव बलभा लघुतरब्रह्माण्डभाण्डोदरे

पिण्डीकृत्य महोन्नतामपि तनु कण्ठेन हा वर्तने ॥९॥

अत्रापि प्राग्वत् । पर त्वाधारावेयान्यनरविश्वनन्वसिद्धिकृत्कान्यनरन्वकल्प-
नात्माधिकालङ्कारोऽपि तस्या गुण ॥९॥

क्षोणीं शासति मध्यपद्मवलवः कस्यापि न स्यादिति

प्रौढं व्याहरतो वचस्तव कय देव प्रतीमो वयम् ।

प्रत्यक्षं भवतो विपक्षनिबर्हं घामुत्पतद्भिः क्रुधा

यद् युष्मत्कुलकोटिमूलपुरयो निर्भिद्यते भाम्बर ॥१०॥

इह त्वधिकसमासोक्तिन्यामनालिङ्गिर्नैव सा (व्याजस्तुति) ॥१०॥

आस्वादेन रसो रसेन कविता काव्येन वाणी तथा

लोकान्तं करणानुरागरसिकं सन्ध्या सभा चामुना ।

दारिद्र्यभ्रानलदह्यमानजगतीपीयूषधाराधर

क्षोणीनाय तथा भवाश्च भवता भूमण्डलं भासते ॥११॥

मालादीपकमेतदिति प्राञ्च । दीपकस्य सादृश्यमूलकतानियमाश्लेषे दीपकम् अपित्वे-
कावलीभेद इति तु वयम् ॥११॥

अम्लायन् धरातिकरैरवकुलान्यम्लासिषु सत्वर

दैन्यध्वान्तरुदम्बकानि परितो नेशुस्तमा तानसा ।

सन्मार्गां प्रसरन्ति साधुनलिनान्युल्लासमातन्वते

तन् मन्ये भवत प्रतापतपनो देव प्रभातोन्मुख ॥१२॥

इह रूपकनिष्पादितलिङ्गकमनुमानं निमित्तविरहादुरद्रेक्षायाः अयोगाद् । वाचकमनु-
मितिपरम् ॥१२॥

उत्क्षिप्ता कवरीभर विबलिताः पार्श्वद्वयं न्यस्कृताः

पादाम्भोजपुगं रुपा परिहृता द्वारेण चेलाञ्चलम् ।

गृह्णन्ति त्वरया भवत्प्रतिभटक्षमापालवामभ्रुवा

यान्तीना गहनेषु कण्ठकचिताः के के न भूमोरुहा ॥१३॥

अत्र कण्ठवचितत्वेन कवरीग्रहणादेः सङ्कीर्णं वात् कार्यधर्मान्तरसङ्कीर्णं शुद्धसाधारण्येन
विशेषणसाम्यमालम्ब्य प्रवृत्ता समासोक्तिः ॥१३॥

दीर्घद्वयकुण्डलीकृतलसत्कोदण्डचण्डाशुग-

ध्वस्तोद्दण्डविपक्षमण्डलमय त्वां धौश्य मध्येरणम् ।

बलाद्गाण्डिवमुक्तकाण्डवलयज्वालावलीताण्डव-

भ्रश्यत्खाण्डवक्ष्ण्टपाण्डवमहो को न क्षितोशः स्मरेत् ॥१४॥

अत्र स्मरणालङ्कारः । भाव इति तु न भ्रमितव्यम् । सादृश्यमूलकत्वतदमूलत्वाभ्या

भावत्वालङ्कारत्वयोरिह व्यवस्थितेः । शब्दवेद्यत्वाच्च ॥१४॥

सृष्टः सृष्टिभुवा पुरा किल परिभ्रातुं जगन्मण्डलं

त्वं चण्डातप निर्दयं तपसि यज् ज्वालाजटालः करैः ।

संरम्भाणलोचनो रणभुवि प्रस्यातुकामोऽधुना

जानीमो भवता न हन्त ^१ विदितः श्रीकामरूपेश्वरः ॥१५॥

[^१ रसमङ्गा० विदितो दिल्लीधरावल्लभः ।]

अत्र राजवर्णनाद्भगत्वेन रवेर्भयोत्पादने वर्ष्यत्वेन प्रस्तुते साक्षात्तदननुगुणत्वेनाप्रस्तु-
तेन प्रस्थानेन साक्षात्तदनुगुणं रिपुकर्तृक सूर्यमण्डलभेदनं कार्यं गम्यते ॥१५॥

आयाता कमलासनस्य भवनाद् द्रष्टुं त्रिलोकीतलं

गीर्वाणेषु दिनानि कानिचिदयो नीत्वा पुनः कौतुकात् ।

भ्रान्त्वा भूवलये महाकविकुलोपास्या तवास्याम्बुजे

राजन् सम्प्रति सत्यधामनि गिरां देवी सुखं वर्तते ॥१६॥

[उपरिलिखितौ इमौ द्वौ श्लोकी पूनास्यभाण्डारकरप्राच्यसंशोधनमन्दिरेष्व-
हस्तलिखितप्राणाभरणे भोपलभ्येते ।]

अत्रैकस्याधेयस्यानेकाधारसम्बन्धात् पर्यायः । तत्र प्रथमचरणगतमधिकरणमार्यम् ।
विश्लेषावधिपञ्चम्या विश्लेषस्योपश्लेषापेक्षत्वेनौपश्लेषिकाधिकरणस्याक्षेपगम्यत्वात् ।
सत्यधामनीति श्लेषभित्तिकाभेदाध्यवसानेन मुखस्य सत्यलोकतासिद्धौ सुखवर्तनसिद्धिः ॥१६॥

दृष्टिः सम्भूतमद्गला बुधमयी देव त्वदीया सभा

काव्यस्याश्रयभूतमास्यमरुणाधारोऽधरः सुन्दरः ।

श्रोषस्तेऽज्ञानिभूदवारपिपणा स्वान्तं तु सोमास्पवं

राजन् नूनमनूतविक्रम भवान् सर्वप्रहालम्यनम् ॥१७॥

विशेषणीभूताना कल्याणादीना श्लेषेणाभेदसम्पादनद्वारा तादृशाद्यमंसाधारणतासम्पत्तौ
तन्निमित्तकोत्प्रेक्षासिद्धिः ॥१७॥

विद्वद्द्वन्द्वतमस्त्रिभूतिरपवा धरोन्द्रवंशाटवी-

दावाग्निः क्षिमहो महोग्गलपनाःशीताशुद्धुषाम्बुधिः ।

किं वानद्भगभुजद्भगदष्टवनिताजीयानुरेयं नृणां

केषामेष नराधिपो न जनयत्यल्पेतराः कल्पनाः ॥१८॥

अत्र कोटीनामारोशान्तरमूलत्वात् परम्परिस्वरसमूलः सरायः । सा साहाय्यः मूला-
रोपस्य तथात्वात् क्वाविव क्विनिवदप्रमात्रन्तरेऽप्याहार्यंयुद्धंविरोधान् ॥१८॥

नदन्ति मददन्तिनः परिलसन्ति वाजिद्रजाः

पठन्ति विश्वाबलीमहितमन्दिरे बन्दिनः ।

इदं तदवधि प्रभो घदवधि प्रवृद्धा न ते

युगान्तदहनोपमा नयनकोणशोणद्युति ॥१९॥

अत्र मुख्यायस्य राजविपयाया कविरनेरनस्कारकस्य यदैव तव कोपोदयस्तदैव तव रिपूणा सम्पदो भस्मसाद् भविष्यन्तीति वस्तुन उपस्कारित्वा नयनकाणशोणद्युनेर्युगान्त-
दहनोपमा ॥१९॥

मयि त्वदुपमाविधौ वसुमनीरा वाचंयमे

न वर्णयति मामसौ कविरिति क्षुध मा कृया ।

चराचरमिदं जगज्जनयतो विधेर्मानसे

पदं न विदधेतरा तव खञ्जु द्वितीयो नरः ॥२०॥

अत्र त्वन्समो नास्तीति प्रन्ययादुपमानद्युप्तोपमा व्यङ्ग्येति प्राञ्च । सर्वयैव साम्यस्या-
प्रतिष्ठानाश्रेयमुपमा । अन्यया व्यतिरेकस्यापि तत्त्वापत्ते । 'दुडोल्लन्तो मरिससि कटक-
कलिआइ केअइवणाइ । मालइकुसुमसरिच्छ भनर भमतो ण पावेसि ॥' इत्यत्र तु न प्राप्स्यसी-
त्युक्त्वा क्वचित् त्वदगोचरे स्थले भवष्यतीति प्रतीने सादृश्यपदप्रतिष्ठानाल्लुप्तोपमास्तु ।
तस्मादसमालङ्कार एवायमिति तु नव्या ॥२०॥

भुजभ्रमितपट्टिशोद्वलितदृप्तदन्तावलं

भवन्तमरिमण्डलकथन पश्यतः सङ्गरे ।

करालकुलिशाहृतिस्फुटविभिन्नविन्ध्याचलो

न कस्य हृदयं ज्ञगिन्यधिरुहो जम्भाहितः ॥२१॥

अत्रापि स्मरणालङ्कार परन्तु लक्ष्य ॥२१॥

यमः प्रतिमहीभृता हृतबहोऽसि तन्नोवृता

सतां खलु युधिष्ठिरो धनपनिर्घनाकाक्षिणाम् ।

गृह शरणमिच्छता कुलिशाकोटिभिर्निर्मित

त्वमेक इह भूतले बहुविधो विधात्रा कृत ॥२२॥

अत्र कविना यमत्वादिना रूपेण राज्ञो रूपवन वरणाद्रपकेण विपक्षभूपालादीना-
मेतस्मिन्नागते यमत्वादिना भ्रान्तेरपि मम्भवान् भ्रान्तिमना तैरेवानेकं ग्रहीतृभिर्यमत्वादि-
कैर्धर्मरत्नेखनादुल्लेखविशेषेण च मह सङ्कीर्णोऽयं सम्बन्धिपच्छन्नभेदप्रयुक्तवर्ष्यानेक-
विषयक उल्लेख ॥२२॥

द्विनेत्र इव धासवः करयुगो दिवस्वानिव

द्वितीय इव चन्द्रमाः श्रितवपुर्मनोभूरिव ।

नराकृतिरिधान्बधिर्गुहरिव क्षमामागतो

नृतो निखिलभूसुरैर्^१क्षयति ^२जामरूपेऽवरः ॥२३॥

[^१ जगदा० विजयते जगत्केसरो । ^२ रसगङ्गा० कोऽपि भूमिपतिः ।]

अत्र राजगताना द्विनेत्रत्वादीनां वासवादितादात्म्यविरोधिनां विरोधनिवर्तनाय वि-
यिषु वासवादिप्वारोपेण साधारणीकरणत् तन्निमित्तकोत्प्रेक्षा । सा चेह मालारूपा । न
चात्रोपमा शक्यनिरूपणा । द्विनेत्रत्वाद्युक्तेनिष्प्रयोजकत्वानत्तेः । न चोपमानिष्पादकं तेषां
साधारण्य तदभावेऽपि परमेश्वर्यादिभिस्तस्याः प्रतीयमानैर्निष्पत्तेः । अमुन्दरत्वेन उपमा-
निष्पादकतया कवेरनभिप्रेतत्वाच्च । एव द्वितीयत्वादीनां चन्द्रादिप्वारोपोऽभ्युपमायां
सत्प्रामाण्यक एव स्यात् ॥२३॥

द्विनेत्रते दयाद्वर्गं निखिलरिपुकुले निदंया किं च मुद्री
काव्यालापेषु तर्कप्रतिवचनविधौ कर्कशत्वं दधाना ।
लुब्धा धर्मेष्वलुब्धा वसुनि परविपद्दर्शने कान्दिशीका
राजप्राजन्मरम्या स्फुरति बहुविधा तावकी चित्तवृत्तिः ॥२४॥

अत्र विषयानेकत्वप्रयुक्तं चित्तवृत्तेरनेकविधत्वमित्युल्लेखः । तत्र च तदीयचित्तवृत्ति-
त्वेनैकत्वाध्यवसानं तन्त्रम् ॥२४॥

देवाः के पूर्वदेवाः समिति मम नरः सन्ति के वा पुरस्ता-
देवं जल्पन्ति तावत् प्रतिभटपूतनावतिनः क्षत्रवोराः ।
यावन् नायाति राजन् नयनविषयतामन्तकत्राप्तिमूर्ते-
मृगघारिप्राणदुग्धाशनमसृणश्चिस्त्वत्कृपाणो भुजङ्गः ॥२५॥

अत्र क्षुब्धपरम्परितरूपकम् ॥२५॥

प्राची सन्ध्या समुद्यन्महिमदिनमणेर्मानमाणिव्यकान्ति-
ज्वालामाला कराला क्वलितजगतः श्लोकाकालानलस्य ।

भासा कान्तापदान्भोरुहतलविगलन्मञ्जुलाक्षारसानां

१० सा भाति क्षोणिशोभाकरणं तत्र बुधोः सङ्गरे शोणिमधीः ॥२६॥

[१० रसगङ्गा० क्षोणीन्धो सङ्गरे ते लसति नयनयोद्धुम्भटा शोणिमधीः ॥]
अत्रापि तदेव परन्तु मालात्मकम् ।

(अस्य पद्यस्य पुनास्यभाण्डारकरसंगोधनमन्दिरस्यहस्तलिखिते ग्रन्थे व्याख्या नास्ति)
॥२६॥

त्वां सुन्दरीनिवहनिष्ठुरधंयंगर्व-

निर्वासनंकरसिकं समरे निरीक्ष्य ।

१० येषामरिक्षितिभृतां नवराज्यलक्ष्मीः

स्वामिप्रतप्तवमपरिस्त्रलितं वभार ॥२७॥

[१० जगदा० का वा रिपुक्षितिभृतां]

अत्र दात्रूणां राज्यलक्ष्मीस्त्वा प्राप्तेन विवक्षितोऽर्थः पातिव्रत्यस्यलक्षणरूपेणाभिहितं
इति पर्यायोक्तम् । तच्च राज्यलक्ष्म्या नायिकात्वमिदं चर्षं ममामोक्षिमपेक्षत इति सा तत्र
पुनः ॥२७॥

नासत्ययागो वचनेषु कीर्त्तौ तपार्जुनः कर्मणि चापि धर्मः ।
चित्ते जगत्प्राणभवो यदास्ते वशवदास्ते किमु पाण्डुपुत्रा ॥२८॥

अत्र पाण्डुपुत्रेषु विषयेषु राजवशवदतादात्म्योत्प्रेक्षाया राजाश्रितत्वरूपो विषयिधर्म
श्लेषेण विषयाणा राजाश्रिताना चासत्याभावशुक्लगुणपुण्यपरमेश्वराणामभेदसम्पादनद्वारा
विषयसाधारणीकृत. ॥२८॥

मन्याचलभ्रमणवेगवशंवदा ये
बुग्धाम्बुधेरुदपतन्नगवः सुघाया ।
तैरेकतामुपगतैर्विधीषधीभि-
र्घाता ससर्ज तव देव दयादृगन्तान् ॥२९॥

अत्र दृगन्तेषु न केवल सजीवकत्रादयोऽमृतमात्रगुणा एव कवेर्बुधोघयिषिणा अपितु
निसिलजनवशीकारकत्वादयोऽन्येऽपीनि मुधाकणेष्वोपधोमसर्गो विशेषणतया अतिशयार्थ-
मुपात्त इति प्रौढोक्ति ॥२९॥

केशैर्वंधूनामय सर्वकोपैः प्राणैश्च साक प्रतिभूपतीनाम् ।
त्वया रणे निष्करुणेन गाढ चापस्य जीवा चकृधे जवेन ॥३०॥

अत्र चापकर्षणकार्याणा केशाकर्षणादीना पौर्वापर्यविपर्ययात्मनातिशयेनानुप्राणिता
सहोक्तिः ॥३०॥

महेन्द्रतुल्यं कवयो भवन्तं वदन्तु किं तानिह वारयाम' ।
भवान् सहस्रं समुपास्यमान. कथं समानस्त्रिदशाधिपेन ॥३१॥

अत्र श्लेषोत्थापितश्रित्वदशत्वसख्यामादाय व्यतिरेक उपात्तोभयनिमित्त ॥३१॥

सं तु वर्षंतु वारि वारिदस्त्वमुदाराराशय रत्नवर्षण' ।
सं कुहूरजनीमलीमसस्त्वमिहास्तर्बंहिरेव निर्मल ॥३२॥

अत्रापि स एव पर तु श्लेषोऽत्रानुत्वापको नियिध्यमान साम्य च न शाब्दमिति विशेष'
॥३२॥

कतिपर्यनिरणायि जनाधिपस्तदपरैरुददडकि घनाधिपः ।
अजनि केवलमेय गिरा पतिर्भुवि मदेकमते कमतेश्वर' ॥३३॥

अत्र नाय राजा किंतु गिरा पतिरित्याकारापह्नुति । तत्र निषेधभाग परमतत्वोक्त्या
पूर्वार्धेन गम्यते । आरोपभागस्तुत्तरार्धेन शाब्द एव ॥३३॥

मकरप्रतिमंभंहाभटं. कविभौ रत्ननिभं. समन्वित' ।
कवितामृतकौत्तचन्द्रयोस्त्वमिहोर्वोरमणासि भाजनम् ॥३४॥

अत्र राज्ञो जलध्युपमाया दग्धेनानभिधानेऽन्यङ्गोपमाभिराक्षोपादेकदेशनिवर्तित्त्वन्युपमा ।
तेनोत्तरार्धे उपमितसमास एव विशेषणसमासवेद्यस्य तादात्म्यस्य प्रकृतेऽनुपयोगात् ॥३४॥

पुरः पुरस्तादरिभूपतीनां भवन्ति भूवल्लभ भस्मशोषाः ।

अनन्तरं ते भ्रुकुटीविटङ्कात् पतन्ति रोपानलविस्फुलिङ्गाः ॥३५॥

अत्र प्रयोजकातिशयकृत्ः प्रयोज्यसौध्यातिशयो गम्यते । कार्यकारणवीर्यरसविशेष-
रूपा चेत्यमतिशयोक्तिः ॥३५॥

भुवनत्रितयेऽपि मानवंः परिपूर्णं विदुर्धंश्च दानवंः ।

न भविष्यति नास्ति नाभयन् नृप यस्ते भजते तुलास्वदम् ॥३६॥

अत्रोपमानशुभोपमेति प्राञ्च । असमाख्यमलङ्कारान्तरमिति तु वयम् ॥३६॥

पीयूषपूपकल्पामल्पामपि ते गिरं निपीतवताम् ।

तोषाय कल्पते नो योषायरविम्बमधुरिमोद्रेकः ॥३७॥

अत्र सम्बन्धेष्वमम्बन्ध इत्यतिशयोक्तिभेदः । उरनेपोपमानविशेषान्वात्म्यत्वोद्दि-
कृतत्वान्वात्म्ययापि सह भूयानपि मधुरिमा यत्र माम्य कर्तुमनीशस्तत्र किं वार्यं भूपस्तेति
बलक्षण्यात्मा व्यतिरेकश्च ॥३७॥

भासयति व्योमस्या जगदखिलं कुमुदिनीविकासयति ।

श्रीतिस्तत्र धरणिगता ^१सगरकुतायासमफलतां नयते ॥३८॥

[^१जगदा० विफलयतितमां भगीरथायासम्]

अत्र व्यज्यमानचन्द्रिकाममुद्ररूपसद्वीर्यं उल्लेखः ॥३८॥

भाग्येन सह रिपूणामुत्तिष्ठसि विष्टरात् ऋषाविष्टः ।

सहसंब पतसि तेषु श्रितिशसत मृत्युना साकम् ॥३९॥

‘वेशवंधूनाम्’ (३०) इत्यत्र वसंग. सहोक्तिः इह तु कर्तृरिति विशेषः ॥३९॥

त्वयि पाकशासनसमे शासति सकलं यमुन्धरादलयम् ।

विपिने वंरिबधूनां शर्यन्ति विलोचनानि च दिनानि ॥४०॥

अत्र वंधूनादचरणीत्याचारविवर्धनेन इत्येवान् इत्येवमूलिका मुष्यसोपिता । रिपु-
कामिनोवर्णनविषयत्वेन उपमानोपमेययो द्वयोरपि प्रकृतत्वान् ॥४०॥

अहितापकरणभेषज नरनाथ भवान् करस्यतो यस्य ।

तस्य कुतोऽहिमयं स्यादखिलामपि मेदिनीं धरतः ॥४१॥

अत्र श्लेषनिवेदिनस्य भेषजयानावस्य उपसादनत्रया उपसातस्य राजनि श्लेषश-
दात्म्यारोपस्याप्युपसादनस्य स्थिते राजमन्त्रनिनि द्विपदानरणरूपे धर्म इत्येवनिवेदिन
सर्पनापकरणतादात्म्यमिति प्रथमधरणे दिल्ष्टपरम्परितरूपकः तृतीये तु श्लेष एव ॥४१॥

कुवलयलक्ष्मीं हरते तत्र श्रीतिस्तत्र किं चित्रम् ।

यस्मान् निवानमस्या सोकनमस्यादधिपदरुजो हि भवान् ॥४२॥

अत्रोपसादनस्यमानसुशशादुत्साहस्योत्सादाभावनमर्गानुक्तः समालङ्कारविशेषः ।
श्लेषदर्शास्मिन् गुणः ॥४२॥

दृष्टः सदसि चेदुप्राश्चन्द्रचन्दनचन्द्रिकाः ।

अथ त्वं सङ्गरे सौम्याः शेषकालानलाब्धयः ॥४३॥

अत्र दृष्टः सदसीति वाक्ये त्वमित्यस्यापकर्षणात् अथ त्वं सङ्गरे इति वाक्ये च दृष्ट इत्यस्यानुवर्तनाद्वाक्ययो पदविनिमयात्मालङ्कारः । पूर्वार्द्धे उत्तरार्द्धे च प्रकृतानामेकधर्मसम्बन्धात् तुल्ययोगिता । उपमेयस्य उत्कृष्टगुणत्वसिद्धये उपमानस्य तद्विषद्वगुणकल्पनात्मकेन अलङ्कारान्तरेण शबलिता ॥४३॥

अपारे खलु संसारे विधिनैकोऽर्जुनः कृतः ।

कीर्त्या निर्मलया भूप त्वया सर्वोर्जुनाः कृताः ॥४४॥

इह श्लेषमूलो व्यतिरेकः ॥४४॥

दधीचिबलिकर्णेषु हिमहेमाचलाधिषु ।

अदातृत्वमर्धयंत्वं दृष्टे भवति भासते ॥४५॥

अत्रापि संबं तथाविधा । यथासस्यसङ्करस्तु विशेषः ॥४५॥

शासति त्वयि हे राजश्रवण्डाबनिमण्डलम् ।

न मनागपि निश्चिन्ते मण्डले शत्रुमित्रयोः ॥४६॥

इहापि तुल्ययोगिता मित्रशब्दश्लेषोत्थापिता व्याजस्तुतिश्च ॥४६॥

भानुरग्निर्धमो धायं बलिः कर्णोऽयवा शिविः ।

प्रत्यर्थिनोऽर्थिनश्चेत्यं त्वयि यान्ति विकल्पनाम् ॥४७॥

इह सशय उल्लेखालिङ्गितः ॥४७॥

कमलावासकासारः क्षमापूतिफणीश्वरः ।

भवान् कुवलयस्येन्दुरानन्दयति मानवान् ॥४८॥

इह श्लिष्टपरम्परितरूपक परन्तु मालारूपम् ॥४८॥

गगने धन्द्रिकायन्ते हिमायन्ते हिमाचले ।

पृथिव्या सागरायन्ते भूपाल तव कीर्तयः ॥४९॥

इह मालोपमालिङ्गित उल्लेखः ॥४९॥

भृगतां हरयन् मध्ये वृक्षता च पटीरयन् ।

नक्षत्रतां महोपाता त्वमिन्दवसि भूपते ॥५०॥

इह शुद्धपरम्परिता मालारूपोपमा । आचारविवन्ताच्छतरि रूपाणि । तिङ्गि चैकम् ॥५०॥

मध्ये मुधासमुद्रस्य सितामयगृहोदरे ।

पूर्वेषुधिष्टरे देव स्यातुं योग्यास्तबोवतयः ॥५१॥

अत्र त्रयाणां मुधासमुद्रादीनां विशेषणविशेष्यभावेन मधुरिमणि परा काष्ठामधिरूडे वत्सीयोक्तिपदसम्बन्धो युक्तो न तु विशकलित इत्यतिशायिका सद्विशेषणनिबन्धना प्रौढोक्तिः ॥५१॥

अमृतलहरीचन्द्रज्योत्स्नारमावदनाम्बुजा-
न्यपरितवतो निर्मर्षादप्रसावमहाम्बुधेः ।

उदभवदयं देव त्वत्तः कथं परमोत्त्वणः

प्रलयदहनश्वालाजालाकुलो महसां गणः ॥५२॥

१. अत्र कारणगुणविरुद्धस्वगुणस्य कार्यस्योत्पत्तेर्विषमालङ्कारः । अमृतलहरीतीना
त्रयाणामधरीकरणात्मना व्यतिरेकेण सजीवकत्वपरमसौतलत्वविशुद्धत्वसौन्दर्याणामतिशयो
गम्यते । एतेषु पद्येषु सम्भवन्तोऽप्यन्येऽलङ्काराः स्फुटत्वान्न विवेचिताः । सहृदयानां प्रीत्या-
वश्यकं किञ्चित् व्याख्यातमन्यत् तैरेवोक्तासनीयमित्यल पल्लवितेन ॥५२॥

[१. जगदा० अत्रामृतलहरीधारीकरणाभिव्यञ्जकं सजीवकत्वपरमाह्लादकत्वपरम-
सौन्दर्यादिभिरनेकैर्गुणैर्वृत्तान् कारणात् तद्विरुद्धगुणस्य वस्त्रत्रायोत्पत्तेर्वर्णनाद्वियमः । व्यति-
रेकस्तु तत्र गुणः । एवमेतेषु पद्येषु सुधीभिः सम्भवन्तोऽप्येऽपि अलङ्कारा उच्येयाः । सहृदय-
प्रीत्या अत्यावश्यकमेव अस्माभिः किञ्चित् निरूपितम् ॥५२॥]

१. तैलद्रगान्वयमद्रगलालयमहालक्ष्मीदयालालितः

श्रीमत्पेरमभट्टसूरनिशं विद्वल्ललाटंतपः ।

सन्तुष्टः कमताधिपस्य कथितामारुण्यं तद्वर्णनं

श्रीमत्पण्डितराजपण्डितजगन्नाथो ध्यघासीदिदम् ॥५३॥

[१. जगदा० तैलद्रगान्वयमद्रगलालयमहालक्ष्मीदयालालितः

श्रीमत्पेरमभट्टसूरितनयो विद्वल्ललाटंतपः

श्रीराणाकलिकर्णनन्दनजगत्सिंहप्रभोर्वर्णनं

श्रीमत्पण्डितराजसत्कविजगन्नाथो ध्यतानीदिदम् ॥

इति महामहोपाध्यायपदवाक्यप्रमाणपारोणतैलद्रगकुलावतंसश्रीपेरमभट्टसूरेस्तनयेन
विनिर्मितं जगदाभरणाख्यं जगत्सिंहवर्णनम् ॥]

(१३) अवशिष्टान्योक्तयः

(१३) अवशिष्टान्योक्तयः

अगस्त्य

गतोऽस्मि तोर जलधे पिपासया
स चापि शुष्कश्चुलुकीकृतो मया ।
न लभ्यते बोपलबोऽपि तोयधे
र्ममं च तत् कर्मफल विजृम्भते ॥१॥

अगुरु

एणाद्या पशव किरातपरिषत् स्नेहेऽगुणप्राहिणी
सचारोऽत्र न नागरस्य विषयोच्छिन्न मुनीना मन ।
धूमेनातिसुगन्धितात्र विपिने दिक्वक्रमामोदय
श्रामूल परिदह्यतेऽगुरुतरु कस्मै किमाचक्ष्महे ॥२॥

अलि

अपि बलन्मुकुले बकुले यया पदमघायि कदापि न हेलया ।
अहह सा सहसा विधुरे विधौ मधुकरौ बदरीमनुवर्तते ॥३॥

अलिरसौ नलिनीकुलवल्लभ
कमलिनीहृदि केलिकृतावर ।
विधिब्रजात् परदेशमुपागत
कुटजपुष्परस बह्वु मन्यते ॥४॥

आजन्मकल्पतृकाननकामचारी
यत् कौतुकावुपगत कुटज मिलिन्द ।
तत् कर्मण सुसदृश फलमेतदेव
यत् प्राप साम्यमधुना मधुमक्षिकाभि ॥५॥

आनम्या स्तवकभरेण पल्लत्रिग्य
शोभन्ते कति न लता परागपूर्णा ।
आमोदे मधुनि च भादंभे च तासा
यो भेद स खलु मधुवर्तकवेद्य ॥६॥

आलिङ्गते चाहलता लवङ्गी-
माचुम्बसे चाम्बुजिनी क्रमेण ।
ता चूतवल्ली मधुप प्रकार
सताड्यस्येव पदं किमेतत् ॥७॥

कति कति न लताः कलिताः संचरता चञ्चरीकरसिकेन ।
नल्लिनि भवन्मधु मधुरं यत् पीतं तत् तदेव परिपीतम् ॥८॥

करी बरीभरोति चेद् दिशं सरोसरोति कां
स्थिरीचरीकरोति चेन् न चञ्चरीकरोतिवाम् ।
बरीधरोति केतकं वरीवरोति सारसं
जरीजरोति मञ्जरी निरीतिरोतिरीदृशी ॥९॥

किं केतकीपरिमलोलित्यतगन्धलुब्धो
पुञ्जन् भ्रमन् भ्रमर वाञ्छति रन्तुमेताम् ।
तत् कण्टकंः परिवृतामतुलामगम्यां
सन्त्यज्य तां व्रज निकुञ्जलतां सपुष्पाम् ॥१०॥

केतवपः कटुकण्टकाः कुमुदिनी दोषोदयान् मोदते
जायन्ते विकलाः कलावति पुनः पङ्केरुहां पङ्कतपः ।
अन्यानि प्रसवानि षट्पदपदग्यासंरवाञ्चि बवचिद्
भृङ्गो भ्राम्यति कल्पवृक्ष विपदामन्तं भवन्तं विना ॥११॥

बवचित् बवचिदयं यातु रन्तुं प्रेमवशंवदः ।
न विस्मरति राज्ञोवं षट्पदं मलिनं हृदि ॥१२॥

गन्धाइषासो जगति विदिता केतकी स्वर्णवर्णा
पद्मभ्रान्त्या रतिक्रमधुपः पुष्पमध्ये पपात ।
अन्धीभूतः कुमुमरजसा कण्टकंभिन्नपक्षः
स्यात् गन्तुं क्षणमपि सखे नैव शक्तो द्विरेफः ॥१३॥

गलितानि मधूनि सर्वतः
प्रविकीर्णानि बलानि मादतैः ।
अधुर्मापि न हन्त माधवीं
मधुपेतामिह मावलम्बते ॥१४॥

दृष्ट्वा हृष्टोऽभवदतिरसो चित्रसंस्ये च पथे
वर्णं रूपं विमिति विमिति ध्याहुरभ्राजगाम ।
नास्मिन् गन्धो न च मधुरूपो नास्ति तत् सीकुमार्यम्
पूर्णं पूर्णं प्रवततमूक्षो षोडश्या निजंगाम ॥१५॥

मन्दनजन्मा मधुपः सुरतरुमुमेषु पीतमकरन्दः ।
ईवाइबनिमुपेतः कुटजमुमेष्वपि समीहते वृत्तिम् ॥१६॥
मष्टे वारिजविपिने षष्टे मष्टेऽप्य मासतीनिहरे ।
तन् वि जीवति लोके मूलमकरन्दविगुना धरतिः ॥१७॥

निधीदतु शिरीषके चरतु वा श्वम्बे चिर
 सनुत्पततु पडवजे कुरवके श्रोतु स्थितिम् ।
 दिन नयतु कुन्दके ननु रसाल कालदमान
 न विस्मरति केवल तव गुणानसौ षटपद ॥१८॥

ति शूद्रक गजपतिगण्डदानधारा-
 माराध्यन् भ्रमर दिनान्यमून्यर्नपी ।
 यावत् तु स्फुरति करान्कर्मताल-
 स्तावत् त्व नवनलिनीधनीमुपेया ॥१९॥

नीत जन्म नवीननीरजवने पीत मधु स्वेच्छया
 मालत्या कुमुमेषु येन सतत केली कृता हेलया ।
 तेनेय मधुगन्धलुब्धमनसा गुञ्जालता सेव्यते
 हा मिग् दंबकृत स एव मधुप का का दशा नागत ॥२०॥

पवनापनीतसौरभपूरोदकपूरपद्मिनीलुब्ध ।
 अपरीक्षितस्वपक्षी गन्ता हन्तापद मधुप ॥२१॥

पीत पट्टकजकानने मधु मया नीपेऽपनीत द्वयो
 बन्धूके धरबन्धुता विरचिता रक्त रसालद्रुमे ।
 किञ्चाकारि कुमुद्वतीपरिकरे नीडाहलाकौशल
 कस्तद् वेत्तु विधीयतेऽद्य बदरीवृन्दस्य यद बन्दनम् ॥२२॥

पुरन्दरपुरे पुरा शचिरकानने मन्दने
 निपीय मधुर मधु प्रकटितारवो योऽभवत् ।
 प्रशुक्कगलतालुको गलितमञ्जुलालापक
 स एव मधुपोऽधुना बदरिकारस काङ्क्षति ॥२३॥

पूर्वं कल्पतरुप्रसूनमदिरास्वादेन मेदस्विनी
 दीव्यद्दिव्यतरुगिणीकमलिनीप्रेङ्खोलिकाखेलिनी ।
 दंबादद्य महीतले मधुकरा निष्पावपुष्पेच्छया
 भ्राम्यन्ती कुक्लासवन्नकुहुर हा हन्त सपाहते ॥२४॥

प्रबन्धन पद्मवने निशाया
 मातङ्गदाने मदकर्णताल ।
 स्वप्राणभङ्ग ललु चम्पकेऽस्मिन्
 सर्वत्र दु ख भ्रमरस्य लोके ॥२५॥

फलाना च दलाना च सन्तु ते ते विवेचका ।
 मकरन्दविशेषतो मिलिन्दमपहाय क ॥२६॥

बन्धनाग्यपि हि सन्ति बहूनि प्रेमरञ्जुतबन्धनमन्यत् ।
दारभेदनिपुणो हि षड्दृष्टिनिष्ठियो भवति पद्मरजवदः ॥२७॥

भृङ्गपुद्गव मरन्दनिर्झरीतघ्न पद्मपहाय साम्प्रतम् ।
जाल्म शाल्मलिमुपैपि किं वृथा शोकमारुत्वितुं समीहसे ॥२८॥

भृङ्गः क्षुधालुरपि विशुक्विभ्रमेण
व्याजृम्भमाणशुकचञ्चुपुटं प्रविष्टः ।
आशां विहाय मधुनोऽवयवंः समग्रं-
निर्गन्तुमिच्छति परं परितप्यमानः ॥२९॥

भ्रम भ्रमर यूधामु मालतीषु चिरं मिल ।
मा पुनश्चम्पकारण्ये स्नेहपूर्णं मनः कृषाः ॥३०॥

भ्रमर मरणभीतिं मुञ्च चाम्पेयपुर्ये
विहर हर तदीयं सौरभं सौहृदेन ।
मधुकर मुक्कुरं चेद् वस्तु हस्तेन लब्धं
भवतु तदुपनोर्गोऽनिष्टमिष्टं फलं वा ॥३१॥

मधुपे मालतीपुष्पं सतृप्णं यानुमुद्यते ।
हन्त देवादुपागम्योपात्तमारण्यकेन तत् ॥३२॥

मन्दारमेदुरमन्दरमालमाङ्गः
स्वर्नागरीनयननन्दन एष भृङ्गः ।
देवादुपेत्य जगतीमगतिविषोदञ्च
छात्तोदरोटरकुटीषु निलीय शोभे ॥३३॥

माशन्दे मधुपानमम्बुजकुले श्रीश बद्धम्बुद्रे
बोलाखेलनशीतुहं कुवलये कः को नवो विभ्रमः ।
येनाकारि मधुद्यतेन सहसा सोऽयं मधुके मधी
माश्रीव परिपीय पीवरतनुर्जातरदो जोदनम् ॥३४॥

यदपि भेदगणेन निषेधितं प्रकटकष्टकचोटिममन्वितम् ।
तदपि पद्मरजमेति मयुव्रतः सुरसमीरभमुन्दरताभयम् ॥३५॥

यस्तोयं न गतः शमोऽनु मन्तोषग्रहयकुलकुलेषु ।
तस्यानेयं हि निम्बे वागः कथय कथं न भवामुपहासः ॥३६॥

यावदेनं न जानाति पारिजातं मयुव्रतः ।
तावद् भ्रमणमेवाग्य कुञ्जे कुञ्जे द्रुमे द्रुमे ॥३७॥

लतास्तास्तास्ताद्दृढमधुरसवती पङ्कजवनी
समालिङ्गगद्गुम्बक्षयमगमयद भूरिसमयम् ।
इदानीं चेन् नोत्रे विचरति शुचरेय लकुचे
कुचेष्टेय धातुर्भवति न हि वाच्यो मधुकर ॥३८॥

विकचसहकारवाटोपरिमलकेलीपरायणो मधुप ।
अधुना ह्ययं निपतिवशादकवने शलभसङ्कुले चरति ॥३९॥

सदम्भोजाम्भोज परिषर्जति सम्भोगरहितो
गतो मन्दे कुन्दे ब्रह्मति मकरन्दे न हि मन ।
ततो मन्येऽरण्ये क्वचिदधिकपुष्पेऽपि ललिता
लवङ्गीमासङ्गी भजति नवभृङ्गीपरिवृढ ॥४०॥

सानन्दमेव मकरन्दमिहारविन्दे
विन्देत घटपदयुवेति जनैरटङ्कि ।
दंवादकाण्डपरिमुद्रितपुण्डरीक-
कोशादभूदहह निःसरण पुमयं ॥४१॥

द्रुताशज्वालाभे स्मितवति रवावद्रिशिखरे
पिपासुर्माञ्चीक प्रविशति सरोज मधुकर ।
तदन्त सरोध न गणयति सन्ध्यासमयज
न चार्तं स्वापाय विमृशति फलकान्तरसिक ॥४२॥

अइव

आजानेय चरित्र भवदीय श्लाघनीयमत्ययम् ।
तव हि चतुष्पादोऽन्ये गतिमनुसर्तुं न शक्नुवन्ति यत ॥४३॥

पावन् न मुञ्चसि तुरङ्गम दुष्टकर्म
तावन् मुहुर्भवामि नेतृजनेन दण्ड्य ।
त्यक्त्वेदृशीं यदि गति सरलोऽभविष्य
सन्तो भवन्तमपि सम्पगमानपिष्यन् ॥४४॥

अइवत्य

अस्ति स्वाडु फल किमत्तुमयवा घ्रातु पुन कोरक
तद् विश्राम्यतु नाम भोक्तुममल पत्र किमस्त्यन्तत ।
सेष्यो हत यदीदृशोऽपि मनुजैर्वृक्षाधम पिप्पलो
दु स्वातन्त्र्यमिदं विधे कयय तत् कस्याप्रतो दृष्टताम् ॥४५॥

यन्मूले भगवान् पुरारिरमलो यत्पर्णशायी हरि-
स्तस्येहाततशाखिनो वटतरोर्नामापि न श्रूयते ।
यच्छाखानिचयः पिशाचनिलयो यन्मूलाः पद्मगा-
स्तस्याश्वत्यतरोरहो कति नमस्काराः कति प्रार्थनाः ॥४६॥

आदिवराहो राहुश्च

इत्येतस्मिन् वा निरवधिचमत्कृत्यतिशये
वराहो वा राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः ।
महीमेको मगनां यदयमवहद् दन्तमुसलैः
शिरःशेषः शत्रुं निगिरति पुनः सन्त्यजति च ॥४७॥

आदिशेषः

बहवः फणिनः सन्ति भेकभक्षणतत्पराः ।
एक एव हि शेषोऽयं भूभारवहनक्षमः ॥४८॥

आरकूटः

अयि डम्बरमारकूट घत्से
कनकस्यापि यदन्ततो निकामम् ।
निकषा निकषं हि तत् तदा चे-
दनुमन्ये सुदृशामलंक्रियात्वम् ॥४९॥

इक्षुः

कान्तोऽसि नित्यमधुरोऽसि रसाकुलोऽसि
किं चासि पञ्चशरकार्मुकमद्वितीयम् ।
इक्षो तवास्ति सकलं परमेकमूनं
यत् सेवितो भजसि नीरसतां क्रमेण ॥५०॥

उत्तमः

सुजनोऽपि हि कुप्यति भूशमनवसरत्नेन याचितः सुहृदा ।
सुरताग्तरे रुदन्तं प्रियमपि पुत्रं शपत्यहो जननी ॥५१॥

उष्टः

दासेरको रसत्येव युक्तं भारेऽधिरोहति ।
उत्तार्यमाणोऽपि पुनर्यत् तत्र किमु कुर्महे ॥५२॥

कञ्चुक

श्रीमता कथय कञ्चुकं पूर्वं कानि कानि सुकृतानि कृतानि ।
जन्म यापयसि येन समस्तं हारहृद्यहृदये हरिणाश्या ॥५३॥

कदली

काले तरोरनुपकारि फलं फलित्वा
लज्जादशादुचितं एव विनाशयोगः ।
एतत् तु चित्रमुपकृत्य फलं परेभ्यः
प्राणान् निजान् शदिति यतः कदली जहाति ॥५४॥

किं केतकी फलति किं पनसस्तु पुष्पं
किं नागवल्लिरिह पुष्पफले प्रसूते ।
कस्यापि कौड्यतिशयोऽस्ति स तेन सदभिः
सम्पूज्यते कदलिं यासि ततः प्रसिद्धिम् ॥५५॥

कपि

वृक्षान्दोलनमद्य ते क्व नु गतं नमं स्वयूयस्य वा
यूकान्देवणरोषसौख्यबहुलाश्चेष्टा मुखोदया क्व ताः ।
बवारण्ये फलपूर्वमलङ्कुहरस्यान्येषु ता भीषिका
भीतं सम्प्रति कौशिकाद गलवलदव्याल कपे नृत्यसि ॥५६॥

वानराणां विवाहेषु तत्र गार्दभगायकाः ।
परस्परं प्रशंसन्ति अहो रूपमहो ध्वनि ॥५७॥

कपिञ्जल

मोघं भ्रमेण हि कपिञ्जलं पोषणं ते
शक्तं परं प्रलपितुं यदि तु त्वदीयमः ।
स्थानं त्यजस्यथ न किञ्चन कर्तुमर्हो
न प्रत्ययस्त्वयि पञ्चायनमेव युद्धे ॥५८॥

कमलादि

अपि त्वया कुरविणि व्यधायि
मुधा मुधाबन्धुमुदबन्धुभावाः ।
जनापवादं परितः प्रयात
समागमो हन्त न जातु जात ॥५९॥

अयि मकरन्दस्यन्दिनि पद्मिनि मन्ये तवैव सुभगत्वम् ।
पुष्पवतीमपि भवतीं त्यजति न वृद्धः शुचिर्हंसः ॥६०॥

एतावत् सरसिजकुड्मलस्य कृत्यं
भित्त्वाम्भः सरसि विनिर्गमो बहिर्षत् ।
आमोदो विकसनमिन्दिरानिवास-
स्तत् सर्वं दिनकरकृत्यमामनन्ति ॥६१॥

किं कुप्यसि कस्मै वा सौरभसाराय कुप्य निजमधुने ।
यस्य कृते शतपत्रं प्रतिपत्रं तेऽद्य मृग्यते भ्रमरैः ॥६२॥

किं बान्धवेन रविणा हरिणापि किं वा
लक्ष्म्यापि किं सरसिजोदरजन्मना वा ।
एकस्य शुद्धचरितस्य सरोरुहस्य
नया तुषारजनिता शमिता विपत्तिः ॥६३॥

खद्योतास्तरला भवन्ति भगवानस्तंगतो भानुमान्
कोकः शोकमुपैति मत्तमनसः ऋडकुर्वन्ते कौशिकाः ।
इत्थं चेत् सदसद्विवेकविधुरो धाता तदेतादृशं
न द्रष्टव्यमितीव भुङ्क्षितवती पद्मेक्षणं पद्मिनी ॥६४॥

जनिः सरोऽङ्कादतिपङ्किकिनो यद्
यल् लोलुपैर्वा मधुपैर्विहारः ।
कलङ्क एवंथ कुमुद्वतीनां
कलङ्किकिनः किं तु कलावतो न ॥६५॥

दलानि मुकुलीकृत्य प्रवेशं न ददासि चेत् ।
पद्म भृङ्गस्य का हानिः फुल्ले जूतवने स्थिते ॥६६॥
पद्मिनि किमिति क्रीडसि मधुपैर्लज्जालवोऽपि न हि किं ते ।
हर हर विस्मृत्योक्तं भव नु लज्जा सवित्तरवतायाः ॥६७॥

मालतीमुकुला याताः कुन्दा मन्दायितास्तथा ।
पङ्कज त्वामिदं ब्रूमः कुत्र यातु मधुव्रतः ॥६८॥
लक्ष्मीसम्पर्कजातोऽयं दोषः पद्मस्य निश्चितः ।
यदेष गुणसन्दोहधाम्नि चन्द्रे पराङ्मुखः ॥६९॥

लक्ष्मीः स्वयं निवसति त्वयि लोकधात्रा
मित्रेण चापि विदितोऽस्ति दुदोऽनुरागः ।
वन्दोव गायति गुणांस्तव चञ्चरीकः
कः पुण्डरीक तव साम्प्यमुरीकरोति ॥७०॥

लक्ष्म्या निवास इति वारिरुहा प्रसिद्धि-
रन्वेयिता कतिपया विरलास्तु सन्ति ।
राज्ञि प्रसारितकरे किमहं ददामि
सद्भकोचितं वदनमम्बुरुहैरितीव ॥७१॥

सम्भूतिस्तव मानसे सरसिज त्वत्सौरभंवांसिता
सर्वास्ता ऋकुभस्तवास्ति परमो बन्धुविष्वानपि ।
त्व चेदद्य गुणानवद्य शिशिरे शीतानिचै शीयसे
प्राय प्राय इदं तदत्र परमं द्रष्टाद्दृष्ट फलम ॥७२॥

हे मल्लि हे मालति हे लवणि
न तादृशी क्वापि भवाद्दृशीनाम ।
क्षण समाधाय मधुव्रत या
विस्मारयेदम्बुजिनीवियोगम ॥७३॥

हसा सर्वाद्भगवबला पद्मेभ्यो बहिरासते ।
अन्तविशन्ति मधुपा श्रीमतामोदृशी गति ॥७४॥

कर्णधारः

जीर्णा तरि सरिदिय च गभीरनीरा
नक्राकुला वहति धायुरतिप्रचण्ड ।
तार्या स्त्रियश्च शिशवश्च तपैव वृद्धा
तत् कर्णधारभुजयोर्वलमाश्रयाम ॥७५॥

कलमा

अस्मानवेहि कलमानलमाहताना
येषा प्रचण्डमुसलैरवदाततैव ।
स्नेहं विमुच्य सहसा खलता प्रयान्ति
ये स्वल्पपीडनवशान् न वयं तिलास्ते ॥७६॥

कलश

भ्रात काञ्चनत्रेपगोपितबहिस्ताम्राकृते सबतो
मा भंषो कञ्श स्थिरो भव चिर देवालयस्योपरि ।
ताम्रत्व गतमेव काञ्चनमयी फीति स्थिरा तेऽप्युना
नान्तस्तस्त्वधिचारणप्रणयिनो लोका बहिर्बुद्धय ॥७७॥

कल्पद्रुम

जन्माभूदुदयो विधौ सहजता वृन्वारकैवन्द्यता
तत्तत्कामफलाय शक्तिरतुला यस्यास्ति वश्यानिशम् ।

विश्रामाय चिराय कल्पलतिका भूयो यमालम्बते
कस्त्वां स्तोतुमपि क्षमोऽस्ति तदपि त्वं जल्प कल्पद्रुम ॥७८॥

न द्वारि द्विरदावली न परितो वानायुजश्रेणयः
किं वा शौक्तिकमौक्तिकेर्मृगदृशां तारा न हारावलिः ।
हे कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः सेवाभवं वैभवं
तुष्यामि त्वयि तावतापि यदि न स्मेरा भवन्ति द्विषः ॥७९॥

न मया रचितं तवालवालं
पयसा वा विहितस्तवाभिषेकः ।
अयि कल्पतरो परोपकारे
भवतो विश्वविलक्षणः प्रकारः ॥८०॥

कलविडकः

गिलितगरलकण्ठः शङ्करो नीलकण्ठः
प्रबलतरविषाशी बर्हिणो नीलकण्ठः ।
अजिरतृणविसर्पंस्कीटदर्पापहारिन्
कलयसि कलविडक त्वं च भो नीलकण्ठः ॥८१॥

कविः

कस्त्वं भोः कविरस्मि तत् किमु सखे क्षीणोऽस्यनाहारतो
धिग् देशं गुणिनोऽपि दुर्गतिरियं देशं न मामेव धिक् ।
पाकार्थी क्षुधितो यदेव विदधे पाकाय बुद्धिं तदा
विन्ध्ये नेन्धनमम्बुधौ न सलिलं नाभ्रं धरित्रीतले ॥८२॥

कस्तूरिका

दुर्लोलपल्लीपतिपुत्रहस्ते
कस्तूरि कस्ते चद दुविपाकः ।
आरभ्यसौरभ्यकथासु मौनं
मालिन्यमात्रे वचसोऽवकाशः ॥८३॥

मृगमद मा कुरु गर्वं परिमलमात्रेण तं त्वमुपयासि ।
परिमलशीतलतानिर्मलताः सुकुमारता च कर्पूरे ॥८४॥

यद्यपि दंवाल लब्धा कस्तूरोभूमिरत्रभूरितरम् ।
नेया किमसौ तदपि हि शौचार्थं जानता पुंसा ॥८५॥

काकः

करोतु करटः शब्दं सर्वदा प्राद्गणने वसन् ।
न शृणोति बुधः प्रीत्या शृणोति पिकभाषितम् ॥८६॥

काकस्य चञ्चुर्यदि हेमयुवता
 माणिक्ययुवती चरणौ च तस्य ।
 एकैकपक्षे गजराजमुरता-
 स्तथापि काको न स राजहस्त ॥८७॥

काका प्रभुप्रणिहिता पिकपद्भितवृन्द-
 म्किन्दवृन्दमकरन्दरसान् पिबन्तु ।
 प्राप्ते वसन्तसमये कयमाचरन्ति
 कर्णामृतानि कल्पञ्चमकूजितानि ॥८८॥

काम सुधाकरकरामृतदिव्यरूप-
 सौधाप्रपीठवसति सुखमस्तु काक ।
 श्रीसुन्दरीरमणसङ्गमकण्ठलग्न-
 पूर्यत्सुधामणितजित् किमसौ कपोत ॥८९॥

तत् काक त्वयि युवता कटुवाग्बवण्प्रभूतंताशुचिता ।
 यदि विष्ठाकृमिपृष्ठे तत्र सदोषा हि तच्चित्रम ॥९०॥

त्रोटीपुट करट कुड्मलयाय तात
 यावत् प्रतिव्रजति नाकमय मराल ।
 नो चेदमङ्गलकठोररवा विहङ्गा
 सर्वे भुवोति निजससदि शसिता न ॥९१॥

बन्ध लब्धवत परस्य वदन भिक्षाशया पश्यत
 स्वाधासञ्च्युतिवेदना विदधत दान्ता विना सीदत ।
 भ्राम्यन्त सहभार्यया प्रतिदिश प्रत्यापग प्रत्यग
 कोरस्याध्ययन हसन्ति विविधक्रीडलसा वायसा ॥९२॥

यद्य काका वय काका किं हृदन्तीति वायसा ।
 तिमिरारिस्तमो हन्ति शङ्कयातडकमानसा ॥९३॥

काच'

अज्ञतया प्रेम्णा वा चूडामणिभाकलय्य काचमणिम् ।
 नृपतिर्वहेत शिरसा तेनासौ नह्यनघमणि ॥९४॥

कार्पास'

नीरसान्यपि रोचन्ते कार्पासस्य फलानि मे ।
 यथा गुणमय जन्म सर्वेषां गुह्यगुप्तये ॥९५॥

कायस्यः

विप्रेभ्यः साधुदानं रिपुजनसुहृदां चोपकारान् कुरु त्वं
सौजन्यं बन्धुवर्गे निजहितमुचितं स्वामिकार्यं यथार्थम् ।
श्रोत्रे ते तप्यमेतत् कथयति सततं लेखिनी भाग्यशालिन्
नो चेन् नष्टेऽधिकारे मम मुखसदृशं तावकास्थं भवेद्धि ॥९६॥

कार्यान्तं गतः

नीकां वै भजते तावद् यावत् पारं न गच्छति ।
उत्तीर्णं तु नदीपारे नीकया किं प्रयोजनम् ॥९७॥

कीरः

अपारः पाथोधिः पुलिनपदवी योजनशतं
निरालम्बो मार्गो विपति बत दून्या दश दिशः ।
इतीवायं कीरः कतिचन पदान्येव गगनं
मुहुर्भ्राम्यन् भ्राम्यन् पतति गुणवृक्षे निपतति ॥९८॥

अमुष्मिन्नारामे तरुभिरभिरामे विटपिनः
स्फुटं नृत्पद्भृद्गोविद्विधनयसंगीतकलनात् ।
परानन्दैः पूर्णा क इव तव धर्पावलिपद-
क्रमश्रोता वेत्ता द्विजवर शुक भ्राम्यसि कुतः ॥९९॥

अये कीरश्रेणीपरिवृढ वृथा वासरशतं
किमर्थं त्वं व्यर्थं क्षपयसि पलाशे रभसतः ।
यदा पुष्पारम्भे मुखमलिनिमा किंशुकतरो-
स्तदंवेदं ज्ञातं फलपरिचयो दुर्लभतरः ॥१००॥

उच्चरेथ तरुः फलं च पृथुलं दृष्ट्वा प्रहृष्टः शुकः
शालि चास्यगतं विहाय निभृतं तन् नारिकेलं गतः ।
तत्रारुह्य बुभुक्षिनेन मनसा यत्नः कृतो भेदनेऽ-
प्याशा तस्य न केवलं विगलिता चञ्चुश्च चूर्णकृता ॥१०१॥

कीर नीरसकरीरपादपे किं स्थितोऽसि कथयामि धीरतः ।
मामकीनसहकारपादपा दुःसमीरलहरीभिराहताः ॥१०२॥

दृष्ट्वा शालायकोर्णं फलभरनमितं भूमिभागावनदं
त्यक्त्वा शालिप्रकाण्डं पनसमुपगतश्चिन्तयित्वेति कीरः ।
हत्वा चञ्चुं प्रहर्षाद् विगलितपयसा सम्भृताशोपपक्षो
भिन्नश्चोड्डीय गन्तुं गगनपरिविता या गतिः सापि नष्टा ॥१०३॥

द्राक्षा प्रदेहि मधु वा बदने निघेहि
 देहे विघेहि किम् वा करलालनानि ।
 जातिस्वभावचपल पुनरेष कीर-
 स्तत्रैव यास्यति कृशोदरि मुवतबन्ध ॥१०४॥

द्विजकुलपते मेघासिन्धो सुभाषितकोविद
 त्वयि गृहमुपायाते जात बहूपकृत मम ।
 यदिह नियत बाला वृद्धा स्त्रिय परिचारिका
 शुक भगवतो नाम प्रीता गृणन्ति मुहुर्महु ॥१०५॥

अतिपर्यरवाणा बायसाना निवासे
 फलवति पिचुमन्दे मन्दबुद्धे कय वा ।
 स्वनसि मधुरवाणी व्यर्थयन् राजकीर
 कुमुमितसहकारप्रान्तभाग विहाय ॥१०६॥

वास काञ्चनपञ्जरे नृपकराम्भोजस्तनोर्मर्जन
 भक्ष्य साधु रसालदाडिमफल पेय सुधाभ पय ।
 पाठ सप्तदि रामनाम सतत धीरस्य कीरस्य मे
 हा हा हन्त तथापि जन्मविदपिक्रोडे मनो धावति ॥१०७॥

शुक तव पठन् व्यसन न गुण स गुणाभास ।
 समजनि धेनाभरण शरण पञ्जरवास्त ॥१०८॥

सुखयति कीरकिशोरवाक्प्रचार
 सुजनमनासि नवामृतप्रसार ।
 मृदुलशकुन्तनिपीडनोप्रभाल
 मदयत किं कलुषान्तर बिडालम ॥१०९॥

सुभाषित्व मुरुपत्व वाचालत्व सुशीलता ।
 एतत् कीरकिशोरस्य व्यर्थमाखुभुज पुर ॥११०॥

सुभाषितस्पाध्यनेऽनुपवत
 शुक वराका प्रहसन्ति काका ।
 तमेव ससत्सु गिर गिरन्त
 दृष्ट्वा भवन्ति त्रपया नतास्या ॥१११॥

हे कीर कंरवसुगीरिति सकलम्य
 मा मात्र सरससि सज्जनरञ्जनाय ।
 बालोऽपि यत्र कलकण्ठमुकण्ठपीठ
 सलेडि कोमलकुहू कृतपूर्णकण्ठ ॥११२॥

कुस्तुम्भरी

कुस्तुम्भरी सनायाति तिनित्प्या मन्त्रिणा सह ।
पलायध्वं पलायध्वं रे रे शाकविडम्बकाः ॥११३॥

कूपः

अमुना मरुरूपेन के के नान न वञ्चिताः ।
हृदत्पथिकनेत्राम्बुपिच्छिलप्रान्तभूमिना ॥११४॥

यद्यपि बहुगुणगम्यं जीवनमेतस्य कूपमुदयस्य ।
जयति तथापि विवेकः सदानपात्रागुमानेन ॥११५॥

रे कूप जीवनागार यदि दातृत्वमिच्छति ।
तदा त्वं गुणवत् पारमेकं वा सन्निधौ कुरु ॥११६॥

हे कूप त्वं चिरं जीव स्वल्पतोषो बहुध्ययः ।
गुणवद्विक्तपात्राणि प्राप्नुवन्ति हि पूर्णतान् ॥११७॥

कूर्मः

पुत्रिष्यः कति नात्र सन्ति भुवनेऽभूवन् कियत्योऽथवा
सौभाग्यैकमठी तथादिकमठी स्त्रीषु प्रशंसास्पदम् ।
भग्ने भोगिनि भङ्गगुरेषु करिषु भण्टोत्तवे वंष्टिणि
क्षोणैः साहसिकाप्रणीस्तुल्यितुं जातानि यस्याः सुतः ॥११८॥

भ्रमति गिरिराट् पृथ्ठे गर्जत्युपर्यपि सागरो
बहति विततज्वालाजालो जगन्ति विषानलः ।
स तु विनिहितप्रीवाकाण्डः कटाहकुटोदरे
स्वपिति भगवान् कूर्मो निद्रानरालसलोचनः ॥११९॥

कृष्णसारः

अपि कुरद्वगि तुरद्वगमविक्रमे
त्यज वनं जवनं गमनं कुरु ।
इह वने विचरन्ति हि नायवाः
सुरभिलोहितलोहितसायकाः ॥१२०॥

अपि कुरद्वगि तपोवनविभ्रमात्
किम् गतासि किरातपुरोमिमाम् ।
इह न पश्यसि दारय मारय
प्रस पिबेति शुकानपि जल्पतः ॥१२१॥

तृणमुखमपि न खलु त्वा त्यजन्ति हे हरिण वंरिण शबरा ।
यशसं च जीवितमिदं त्यज योजितमृद्भृगसद्भ्राम ॥१२२॥

नात्र व्याधनरा पतन्ति परितो नैवात्र दावानली
नैवोच्छ्रावचभीतिरत्र चपला नवास्तृता वागुरा ।
इत्यालोच्य कुरद्भृगकेण विहितो नक्षत्रनायाश्रय
को जानाति त्रिभिर्विनास्पति पुन स्वर्भानुदन्तत्रणम ॥१२३॥

पाशभृण्णखुरस्य बाणपतनप्रच्यवतरवतच्छटा-
च्छन्नाद्भृगस्य दवाग्निदाहविकल्पासेद्रुषोऽप्याश्रमम ।
धिग् देव विधमा मृगस्य दिवसा सर्वानुत्सामयो
मा भंवोरिति भायणेऽपि यदभूद वाचयमोऽय मुनि ॥१२४॥

भुक्त्वा भव्यवृणानि नद्यसलिलान्यापीय वापीतलान
निःशङ्क परिशील्य शीतलतरून रोमन्थमभ्यस्यति ।
या संवाद्य मृगी मृगादनमुखप्राप्त शिशु शोचते
तद्देवा बहुधा विपद्भिरचने बीजानि नापेक्षते ॥१२५॥

विद्धा मृगी व्याधशिलीमुखेन
मृगस्तु तत्कातरबोक्षितेन ।
विहाय देह विगतध्वयंका
परस्य जीवावधिराधिरासीत् ॥१२६॥

वृकस्ते मायावी चरति निकटे स्रञ्जवदय
त्वमेन विलम्भादननुसरसि मूढो यदि मृग ।
शयान त्वा गूढ वचन समज नेष्यति निज
स उतिष्ठन कुक्षि सपदि कणशस्ते दलयति ॥१२७॥

सौरभ्येण त्रिभुवनमतोहारिणा काननेऽस्मिन्
सत्कस्तूरोहरिण भवता वासितो दिग्बिभाग ।
तस्यैतत् ते फलमुपगत पत्रिभिर्लुब्धकानां
विद्ध प्राणास्त्यजसि न गुण श्रेयसे निर्गुणेषु ॥१२८॥

केतकी

एकेन चेत परिहृतोऽसि महेश्वरेण
किं तेन केतक विषादमुरीकरोषि ।
अन्ये न किं जगति सन्ति महागुणता
ये त्वा वहन्ति शिरसा नरदेवदेवा ॥१२९॥

कालक्रमकमनीषश्रेष्ठेय केतकीति का शङ्का ।
वद्वियया यया स्यात् तथा तथा कष्टकोत्कथ ॥१३०॥

हे हेमकेतकि कथं बहुर्गावितासि
संसेव्यसे मधुकरंरखिलंरितीव ।
नैया रसातिशयता नलिनीवियोगात्
तैर्दीयते विकटकण्टकद्रूलक्ष्मणः ॥१३१॥

कोकिलः

अथ कोकिल कुह मौनं जलधरसमयेऽपि पिच्छला भूमिः ।
विकसति कुटजकदम्बे वक्तरि भेके कुतस्तवावसरः ॥१३२॥

अम्भोजप्रकरोऽथ केतककुलं कुन्दोत्करः करव-
द्रातो मल्लिगणोऽथ चम्पकचयो जातीसमूहोऽथवा ।
नो चेदादरमातनोति पिक ते खेदं घृथा मा कृथा
यस्मात् क्वापि कदापि कोऽपि भविता यस्त्वद्गुणान् ज्ञास्यति ॥१३३॥

अयि कोकिलपाक काकनीडे वस यावद् भवतो भवन्ति पक्षाः ।
बहवस्तदनन्तरं निवासाः परिपश्यन्ति रसाधिका रसालाः ॥१३४॥

अहंपुवरर्वाणिनीजनमदापनोदव्रत-
स्फुरच्चतुरपञ्चमस्वरजितान्यपक्षिव्रजः ।
रसालतरुणा कृतामसमकुल्यतामात्मनो
बिहन्तुमिह कोकिलः फलिनमन्यमुद्दीक्षते ॥१३५॥

अहोरात्रं कूजंस्त्वमिति गतशोषं किमग्रसे
तव भ्रातः प्राप्यं परभूतक किंचित् किसलयम् ।
परीक्षापूर्वं किं वितरति रसालः फलमयं
पिकः काकः पान्थः कपिरपि च सर्वेऽपि सदृशाः ॥१३६॥

आकलिकोदयमाशापाशादाश्रित्य कोकिलश्चूतम ।
पाकप्रवणे तस्मिन् काकः परितः कथं जीवेत् ॥१३७॥

आसाद्याभ्रवनोमिमां प्रतिनवामास्वाद्य तन्मञ्जरी-
मैवं पञ्चममञ्च नन्दनवनभ्रान्त्या तया कोकिल ।
एषा धायसमण्डली घनशिरःशूलाहतिव्याकुला
कुध्वानैर्बन्धिरीकरिष्यति वृषा श्रोत्राणि सत्पत्रिणाम् ॥१३८॥

कलकण्ठ यया शोभा सहकारे भवद्गिरः ।
खदिरे वा पलाशे वा किं तथा स्याद् विचारय ॥१३९॥

काका वृका धूकबकाश्च भेकाः
प्रणम्य पुष्मानिदमेव याचे ।
कोलाहलं मा कुहत क्षमध्वं
पुंस्कोकिलः कूजति मञ्जुरावम् ॥१४०॥

किं कोमलं पिकरवं पिक तिष्ठ तूष्णी-
 मेते तु पामरनरा स्वरमाकलय्य ।
 को वारयत्ययमये निक्कटे कटूनि
 रे बध्यतामिति वदन्ति गृहीतदण्डा ॥१४१॥

तत्किं स्मरसि न भुक्त यत् पिक रे काकमन्दिरे पूर्वम् ।
 सहकारकुमुमकाले हठन कुर्येऽधुना राघव ॥१४२॥

तावच् चकोरचरणायुधचक्रवाह-
 पारावतादिविहगा कलमालपन्तु ।
 यावद वसन्तरजनीघटिकावसान-
 मासाद्य कोकिलयुवा न कुहू करोति ॥१४३॥

तावन् मौनेन नीयन्ते कोकिलेदचं व वासरा ।
 यावत् सर्वजनानन्ददायिनी वाक् प्रवर्तते ॥१४४॥

ध्यायन्नञ्जनतोयबुद्बुदकणप्राय स्वक मस्तक
 पदयन्नायसकूटकोटिघटितत्राटीपुट वायसम् ।
 न स्यात् न पलायितु न चलितु नोन्मीलितु मौलितु
 नो मर्तुं न च जीवितु प्रभवति आसाकुल कोकिल ॥१४५॥

भद्र भद्र कृत मौन कोकिलजलदागमे ।
 दर्बुरा यत्र दक्तरस्तत्र मौन हि शोभनम् ॥१४६॥

मलिनात्मना विराग प्रकटीकृत एव कोकिलखलेन ।
 जीवनदानामुन्नतिसमर्प चाच्यमोभवता ॥१४७॥

येनोधित रुचिरपल्लवमञ्जरीयु
 श्रीखण्डमण्डलरसालवने सदैव ।
 दैवात् स कोकिलयुवा निपपात निम्बे
 तत्रापि दुष्टबलिपुष्टकुलंविवाद ॥१४८॥

रसाल तव माधुरीप्रथितसत्फल पक्षिण-
 इचरन्ति महि ते यदा प्रकटयन्ति काष्ठाणु ते ।
 पिकस्तु नवपल्लवप्रसनमेव कुर्वन् स्वरं
 प्रकाशयति दिक्षु ते मृदुलपञ्चमाह्वयंश ॥१४९॥

रे रे कोकिल मा भज मौन किञ्चिद्बुदञ्चय पञ्चमरागम् ।
 नो चेत् त्वामिह को जानीते पाककदम्बकपिहिते चूते ॥१५०॥

वपुर्मलिनमीदृशं तदपि पुष्टमेतत् परैः
शकुन्त बत सन्ततं शकुनिभिर्वने धावसि ।
एव वा वद गरुमता मधुरमीदृशं शिक्षितं
निषिञ्चसि सुधां यतः श्रवणयोरिमं शृण्वतः ॥१५१॥

विपिने धोरतरेऽस्मिन् मा कुह पिरु पञ्चमारावम् ।
काकावलिरधुना ते कुलायमावृत्य रीति घोषेण ॥१५२॥

शृगालशशशार्दूलद्रूपितं दण्डकावनम् ।
पञ्चमं गायतानेन कोकिलेन प्रतिष्ठितम् ॥१५३॥

सन्त्यज्य कोकिलशिशो मधुरप्रवालं
माकन्दबृन्दमलिपोतमिलत्प्रसूनम् ।
निम्बे तु तिक्तहृदये बलिभुक्कुलाढ्ये
मौनेन तिष्ठसि यदीह वदाशु कार्यम् ॥१५४॥

सहकारे चिरं स्थित्वा सलोलं बालकोकिल ।
तं हित्वाद्यान्यवृक्षेषु विचरन् न विलज्जसे ॥१५५॥

हे कोकिलाखिललतासु फलानि सन्ति
सन्त्यज्य तानि ननु चूतलतां सपुष्पाम् ।
किं काङ्क्षसोह चरितुं फलमत्तुकामो
न ज्ञायते नृपतिसेवकभीषणोऽयम् ॥१५६॥

क्षुधितः

घोण्टा कुण्डलिनी प्रकामविषमं काग्तारमन्तर्वनं
गाहं गाहमरालकण्टकमुखच्छिद्राङ्गकेशाम्बरः ।
कृच्छ्रावध्यगमद्भि वृक्षमधिकक्षुरसेव्यवृक्षाशया
हन्त प्रादुरभूद् विपाकुलफलः किम्पाक एवान्तकः ॥१५७॥

खड्गमृगः

अपि बहसि ललाटे खड्ग शृङ्गं यदेकं
ननु कयमसि तस्माद्वश्यशृङ्गणे तुल्यः ।
महिष इव चतुष्पाज् जन्तुरेवासि जात्या
परुषतमतनुस्त्वं नीचता ते एव याति ॥१५८॥

अरे खड्ग पादा गजस्येव रूपं
लुलायेन तुल्यं ललाटेऽस्ति शृङ्गम् ।
स्थलीकूर्मं तुल्यस्त्वचा क्रूरजन्तुः
कुतस्ते जनिर्नोहनोषा तवंपा ॥१५९॥

खदिरसार

विना खदिरसारेण हारेण हरिणीदृशाम ।
नाधरे जायते रागो नानुराग पयोधरे ॥१६०॥

गङ्गा

स किमु सहेत सुधाशु स्मरहरभालानलज्वाला ।
शिशिरं शीकरनिवहं सिञ्चति मुरनिम्नगा नो चेत् ॥१६१॥

गज

अन्तर्बसति मार्जारी शुनी वा राजवेशमनि ।
बहिर्बद्धोऽपि भातद्गस्तत किं लघुता गत ॥१६२॥

आपातालगभीरे मज्जति नोरे निदाघसन्तप्त ।
न स्पृशति पल्वलाम्भ पञ्जरशोषोऽपि कुञ्जर भवापि ॥१६३॥

आलानबन्धनमयाकुशतौरपात-
माधोरणस्य चरणाहतितर्जनं च ।
कण्ठीरवो यदि सहेत मदावलाना
पूजा कुत क्षितिभुजा सदनान्तरेषु ॥१६४॥

श्रीडाकारि तटाकवारिणि गतातडक न पङ्केरुहं-
वल्ली काचन सल्लकीतरुगता नार्कपिता हर्षत ।
नाशिलप्टा करिणी करेण करिणा कामातुरेणामुना
दष्टाभिर्विकटानन शिव शिव व्यालोकि पञ्चानन ॥१६५॥

गजस्य पङ्कमग्नस्य त्रपाकरमिद महत ।
पादमुद्धस्य यद गच्छन् हरिणोऽपि हसत्यसौ ॥१६६॥

जहोहि गुर्गाजित जहिहि शुष्णया धीङ्कृत
परिभ्रम शनैव न किमु गजेन्द्र गर्वापसे ।
यया न किल केसरी गिरिदरीषु निद्रा त्यजन्
विमूर्च्छयति जृम्भया सुभग तावकीन मन ॥१६७॥

त्यक्तो विन्ध्यगिरि पिता भगवती माता च रेवोज्जिता
त्यक्ता स्नेहनिबद्धबन्धुरधियस्तुल्योदया दन्तिन ।
त्वल्लोभान् मनु हस्तिनि प्रतिदिन बन्धाय दत्त वपु-
स्त्व दूरे क्रियसे लुठन्ति च शिर पीठे कठोराङ्कुशा ॥१६८॥

न कुर्याः प्राख्यं किमपि करिपोत प्रतिभयं
 हरीणां बेल्लेयं यदिह बहुबेलं विहरति ।
 अकस्मादेतेषां कुटिलदृशि रोषस्पृशि मनाक्
 निरर्यं भाविन्यो मदकरिदरिद्रा वनभुवः ॥१६९॥

निर्वेवन्तामेते वृषमहिषमेषाश्च हरिणा
 गृहाणि क्षुद्राणां कतिपयतृणैरेव सुखिनः ।
 गजानामास्थानं मदसलिलजम्बालितभुवां
 तदेकं विन्ध्याद्रेर्विपिनमथवा भूपसवनम् ॥१७०॥

पूयान्यथे गतानि प्रबलबलभृतो घट्टवरा मृगेन्द्रा
 मूलादाकृष्यमाणाः सपदि तदरुहो भूहृहा निष्पतन्ति ।
 दृष्ट्वा हृष्यन्ति हन्त प्रतिदिनमल्लिला भिल्लपत्स्या अधीशा
 हस्तालम्बाय केषां कलयतु वदनं पङ्कमग्नः करोन्द्रः ॥१७१॥

सान्द्रामोदवतीः स्वकीयवसतीः पङ्कुरेहणां तती-
 स्त्यक्त्वायं भ्रमरः करोन्द्र भवतामभ्याशमभ्यागतः ।
 एतञ् चेतसि सम्प्रधार्यं जगतीविख्यातदानंस्तथा
 युष्माभिः क्रियतां यथोपरमते हास्याय नास्यागमः ॥१७२॥

स्पर्धन्तां सुखमेव कुञ्जरतया दिक्कुञ्जरैः कुञ्जरा
 ग्राम्या वा वनवासिनो मदजलप्रस्निग्धगण्डस्थलाः ।
 आः कालस्य कुतूहलं शृणु सखे प्राचीनपालीमलैः
 प्रायः स्निग्धकपोलपालिरधमः कालोऽपि न स्पर्धते ॥१७३॥

गर्दभः

यद्यपि का नो हानिः परकीयां चरति रासभे द्राक्षाम् ।
 असमञ्जसमिति मत्वा तथापि खलु लिद्यते चेतः ॥१७४॥

रे रे रासभ वस्त्रभारवहनात् कुप्राप्तमश्नासि किं
 राजाश्यावसथं प्रयाहि चणकाभ्यूषान् सुखं भक्षय ।
 सर्वान् पुच्छवतो हया इति यदन्त्यत्राधिकारे स्थिता
 राजा तैरुपदिष्टमेव मनुते सत्यं तदस्थाः परे ॥१७५॥

गन्धः

नीलोत्पलस्य मत्स्यस्य पद्मस्य कुमुदस्य च ।
 एरुयोनिप्रसूतानां तेषां गन्धः पूयक् पूयक् ॥१७६॥

गुरुमान्

निजत्रोटीकोटीश्रुदितफणिराजन्यशिरस
 शकुन्ताना पर्युगंगनसलजडघालगदत ।
 दरिद्रग्रामीणस्फविरशिदिरप्रान्तपटल-
 ऋडाप्रे जाप्रद्भिर्मशकनिशुभि क परिभव ॥१७७॥

दामोदरमुदराहितभुवन यो बहति लीलया गरुड ।
 कस्य सरोरुपरिप्टान खिन्नोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥१७८॥

अहिरहिरिति सभ्रमपदमितरजन किमपि कातरो भवतु ।
 ब्रिहस्पतेराहारे स तु सरलमृणालदलरचिर ॥१७९॥

गिरिनिर्झर

कल्लोलसञ्चलदगाधजलरलोलं
 कल्लोलिनीपरिवृष्टं किमपेयतोयं ।
 जीयात् स जर्जरतनुर्गिरिनिर्झरोऽय
 यद्विप्रुपापि तृषिता वितृषोभवन्ति ॥१८०॥

गुणप्राही

मार्जारो लभने न मञ्जुलशुकालापेन कौतूहल
 कस्तूरीहरिणस्य सौरभभरं सिंहो न सन्नुष्प्रति ।
 प्रीतिर्नास्ति मयूरताण्डवशतंर्व्याघस्य दुष्टं सदा
 व्याप्ताया भुवि सन्ति केऽपि विरला सन्तो गुणप्राहिण ॥१८१॥

गुणदोषविवेक

सूक्ष्मीभूष स्वयमपि परानन्दनद्वन्द्वनद्रु-
 षंनुदंते रसमनुदिन दत्तघासानुरूपम ।
 हृत्वा मातृहृदयमयते हा स्वय वृश्चिकादि-
 म्, र्वाप्यत्र वमयति नृणा मक्षिका कुक्षिगापि ॥१८२॥

गुणहीननिन्दा

वीणाप्येकगुणेन राजरमणीनीरन्ध्रपीनस्तन-
 द्वन्द्वे खेलति शुष्कदाशनिचया नि सारतुम्बीफला ।
 चञ्चत्पाविकशर्वरीपरिवृष्टप्रौढप्रभाभासुर
 मुक्ताजातमपीह निर्गुणतया योग्य न सम्भाव्यते ॥१८३॥

गुण

गुणंशतुङ्गता याति न तु जातिप्रभेदत ।
 क्षीरोदधिंसमूत्पन्न कालकूट किमुत्तम ॥१८४॥

गुणैरुत्तुङ्गतां याति किमाटोपैः प्रयोजनम् ।
विष्क्रीयन्ते न घण्टाभिः गावः क्षीरविवाजिताः ॥१८५॥

गुलिधिन्दः

सुवर्णसदृशं पुष्पं फलं रत्नसमं तथा ।
सम्प्राप्ते भ्रमरे पश्चाद् भ्रमाज् झणझणायते ॥१८६॥

घूकः

यद्यपि तरणैः किरणैः सकलमिदं विद्वमुज्ज्वलं विदधे ।
तदपि न पश्यति घूकः पुराकृतं भुज्यते कर्म ॥१८७॥

चक्रवाकः

त्यज चक्रवाकि शोकं दधान धैर्यं सहस्रव समयममुम् ।
अयमेव वासरमणिर्हरिष्यते शोकमूर्छां ते ॥१८८॥

चन्दनः

कति न सन्ति महीषु महीरुहा
सुरभिपुष्परसालफलादयः ।
सुरभयन्ति न केऽपि च भूरुहा-
निति यशोऽस्ति परं तव चन्दन ॥१८९॥

कालागुरी सुरभितातिशयेऽपि सङ्गा-
दारभ्यते सुरभितापरपादपेऽपि ।
पाटीर पाटवमिदं तव सङ्गिवात-
स्तादात्म्यमेति कतरो न तरोः समूहः ॥१९०॥

जातः केलिकलावतीकुचतटीसीभाग्यमासादितुं
अंलोवयाधिपतेर्यशः कथयितुं भाले विपद्यापितुम् (?) ।
किं वाच्यं गूणगौरवस्य महिना स्यातोऽखिले भूतले
धिग् दैवं कलये यदत्र मलये भग्नः पटीरद्रुमः ॥१९१॥

पिष्टोऽपि दष्टोऽपि च कालसर्व-
क्षिप्रोऽपि भिन्नोऽपि विदारितोऽपि ।
किं ब्रूम हे चन्दन सौम्यतां ते
लोकोत्तरं सौरभमेव घसे ॥१९२॥

श्रीमच्चन्दनवृक्ष सन्ति बहवस्ते शाखिनः फानने
येषां सौरभमाद्रकं निवसति प्रायेण पुष्पश्रियाम् ।
प्रत्यङ्गं मुकृतेन तेन शुचिना स्यातः प्रसिद्धारमना
यः सौगन्ध्यगुणस्त्वया प्रकटितः पवासाविह प्रेषयते ॥१९३॥

आस्ते विष्णु परमनिर्वृत एव मौली
शम्भोरिति त्रिजगतीजनचित्तवृत्ति ।
अन्तर्निगूढनयनानलदाहदुःख
जानाति क परमृते बत शीतरश्मे ॥१९४॥

इन्दु निन्दतु नाम वाय नलिनी निन्दन्तु चक्राह्वया
नैवानेन सुधाकरस्य सुषमाहानिर्न वा दुर्घश ।
एतेनैव कृतार्थतास्य जनिता यन भेदमालम्बते
यज् ज्योत्स्नासु चिर चकोरपरिषच्च चञ्चूषुट न्यस्यति ॥१९५॥

कलास्तास्ता सम्यग् वहसि यदसि त्व द्विजपति-
द्युतिस्तादृङ् नूत्ना जनिरपि च रत्नाकरकुले ।
बहु धूम किं वा पुरहरशिरोमण्डनमसि
त्वदीय तत् सर्वं शशपर कलङ्काद विफलितम् ॥१९६॥

किरति प्रकर गवा प्ररुषं मुमन स्वच्छतर विधौ कलानाम् ।
कति चेत् कलयन्ति यत् प्रबोध कति चेन् नेति स तत्त्वभाव एव ॥१९७॥

चन्द्र समाश्रयतु नाम तिथिस्त्वनेका
शीणस्य बिम्बपरिपूरणकारणाय ।
एव पुन सकलमण्डलपूर्णवर्णं
सा पूर्णिमैव खलु पूरयितु समर्था ॥१९८॥

जन्म क्षीरनिधौ तथैव विपुल पीयूषवर्णं वपु
सतापातिहर हरस्य शिरसि स्थान सदा मुन्दरम् ।
तारानाय निशामुखैकतिरुद ध्यातौपघोना पते
चन्द्र त्वा वसनाञ्चलस्य दशया सभावयाम कथम् ॥१९९॥

जन्म क्षीरमहाण्वे सहभुव श्रीपारिजातादयो
बिम्ब यस्य सुधामय त्रिभुवनाधोदस्य मूर्ध्नि स्थिति ।
वृत्तिर्यस्य चराचरप्रियतमा तस्योदये वैवल
सद्कोच कमलस्य दुष्कृतिरसौ निन्द्यो न ताराधिप ॥२००॥

जानन्त्येव सदा चकोरनिकरा माधुर्यंलुब्धान्तरा
दुग्धाधोश्वरभूषरेन्द्रबलभिग्मत्तेभमान्याकृते ।
चन्द्रस्योत्तममाधुरीधुर(?) धरद्वारामुधारोचिषा
माधुर्यं किम् पद्मकलग्नहृदया जानन्ति भेकावमा ॥२०१॥

तारागणाश्चन्द्रमस भजते
न जातु नाय नलिनाकराणाम् ।
एतावता तस्य किमस्ति हानि
र्नाता तयोन्तरमेष लोक ॥२०२॥

स्वं भोः शम्भोर्निबससि शिरोदेशमाश्रित्य नित्यं
तत् त्वां यावे जगदुपकृतिव्यापृतिव्यग्रमिन्दो ।
यः सद्भावस्तव परिणतः कैरवे वा चकोरे
दृश्यस्तेन प्रतिनिशमसौ चक्रवाको वराकः ॥२०३॥

दोषाकरोऽपि कुटिलोऽपि कलङ्कितोऽपि
मित्रावसानसमये विहितोदयोऽपि ।
चन्द्रस्तथापि हरवल्लभतानुपति
नैवाश्रितेषु गुणदोषविचारणा स्यात् ॥२०४॥

ध्माता फालतलानलैः कबलिता कण्ठस्थहालाहलै-
रालीढाय जटाटवीविलुठितैराशीविषाणां गणैः ।
छन्ना भस्मभिराहतास्यपटलैः किलन्नार्द्रचर्माम्बरैः
स्वीयां मुञ्चति माधुरीं हरशिरोरत्नं किमिन्दोः कला ॥२०५॥

नक्षत्राणि बहूनि सन्ति परितः पूर्णोदयान्यम्बरे
किं तैः शान्तिमुपैति दीर्घंतिमिरं किं वाग्धिग्ज्जुम्भते ।
किं स्यादार्तचकोरपारणविधिभ्रातः सुधादीधिते
तन् नूनं भुवनैकतापशमनः श्लाघ्यस्तवैवोदयः ॥२०६॥

नानन्दि कैरवमर्वाधि न धाम्बुराशि-
रादोपि नाम्बरमहारि न वाग्धकारः ।
धिग् दैवदुर्विलसितं यदसौ मुधांशु-
रभ्युद्यतश्च तमसा कवलीकृतश्च ॥२०७॥

निशाचरोऽपि दीनोऽपि सकलङ्कोऽपि चन्द्रमाः ।
चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति सर्वदा ॥२०८॥

निष्पीडितो यद्यपि वैवयोगान्
निशाकरश्चापि विद्युन्तुदेन ।
तथापि पीप्षुविशेषवर्षी
सुधाकरः कैरवकाननेषु ॥२०९॥

पूर्णः पङ्कजलोचनामुखतुलामायासि कालक्रमात्
क्षीणोऽपि क्षणदापते पशुपतेरायासि भूयास्पदम् ।
एतस्मिन्नथ संहिकेयकबलबलेशे मनागर्वातिनि
स्वं साधारणवत् सुधाकर मुधा हा हन्त किं ताम्यसि ॥२१०॥

प्रहुर्वता सद्गतिमिन्दुनाधुना
किं किं च लघ्यं जगदीश्वरेण वै ।
कलङ्करुहानिः सुरसिन्धुसद्गमः
कलाक्षयित्वं च पर्वं तयोच्चकैः ॥२११॥

यद् वाञ्छन्ति चकोरकाः प्रतिदिनं ध्यायन्ति यत् कोरकाः
 कासारेषु कुमुदतीव्रभुवो मन्दन्ति यस्मिन् दुःशः ।
 सम्प्राप्तं रजनीमुखं सुखयितुं तच्च छारदं सर्वथा
 तस्मिन् पार्वणशर्वरीश भवता सम्प्राप्यता सशशः ॥२१२॥

प्रोपितवति रजनिकरे बन्धुतया न खनु कंठवाग्धेद ।
 म्लायन्ति किन्तु सहसा भुवनान्यपि तन्नि म्भ्रन्ति ॥२१३॥

भीतो धाडववामतो जलनिधौ शम्भोः शिरः स्त्रिंशत्
 तत्र व्यम्बकमौलिवानुक्विविपञ्चापावनीशक्तिः ।
 तस्माल् लोहमगादिमं निपतितस्तत्रैव राशेर्मुने
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव गान्ध्यासदः ॥२१४॥

मारस्य मित्रमसि किं च सुनामयूष
 शम्भावपि प्रचयिता प्रकटोकरोपि ।
 विश्वासपात्रमसि यद् द्विपनीस्तयोर-
 प्येतत्तव प्रकृतिशुद्धतनोश्चरित्रम् ॥२१५॥

यस्योदयेनेव दिशां प्रसाद-
 स्तापापनोदोऽपि जगत्त्रयस्य ।
 चकोरचञ्चूपुटपारणे तु
 चन्द्रस्य तस्यास्ति कियान् प्रयासः ॥२१६॥

यातेयं भवता सहैव रजनी भावो विकासो दिशां
 सूर्येणापि चिर चकोरनिचयः स्येय क्वचिन् कानने ।
 उद्यद्धारणचण्डभानुकिरणज्वाले जगन्मण्डले
 कस्मै चन्द्र समर्प्य करवकुल व्योमान्तमालम्बते ॥२१७॥

राजानः कति वा न सन्ति जगति ह्याता निनाम्याश्रयान्
 ये पुष्पन्ति बलीयसः परिचिताश्चित्र न मन्नामहे ।
 राजा राजति केवल हिमकरः पुष्पाति दूरस्मितात्
 ज्योत्स्नाभिर्गल्पितान् दिनेशमहसा योज्जो घशोरानिषाम् ॥२१८॥

बभ्रोऽस्तु बाल्ये तदनु प्रवृद्धः
 कलङ्कवानस्तु जडोऽस्तु चन्द्रः ।
 महेशमौली च पदं दधातु
 जायेत बन्धो विविधोपकारात् ॥२१९॥

विमन्मना(?) विनुमाशिताश्चकारा विरितगुणांशुकराभूतययाः ।
 उदयति भूतशादशीकराणां शशितरुद्र, मन्मोष(?) शूकराभाम् ॥२२०॥

शङ्करशिरसि निवेशितपदेति मा गर्भमुद्गहेन्दुकले ।
फलमेतस्य भविष्यति तव चण्डीचरणरेणुमृजा ॥२२१॥

धीमाहेश्वरमौलिमण्डनमणिवैश्वम्भरं लोचनं
त्वं रत्नाकरसम्भवः किमपरं भूदेवदेवो भवान् ।
यद् भ्राजानलतद्गदोदरभसाद् दन्दहृषते नोप्रजाज्
जातं तत् किमिहास्ति ते सुमनसश्चित्रं कलानां निधे ॥२२२॥

सन्दूषितोऽसि पूर्णेन्दो चक्रवाकैर्मदोत्कटैः ।
किं चकोरास्त्वदायत्ता न सन्ति पृथिवीतले ॥२२३॥

हिमकर परभागं भूषयिष्यन् सुमेरो-
ध्वंजसि यदि तदाहं न क्षमः सन्नितोद्भुम् ।
इति तु बहुविधाभिः काकुभिः प्रार्थये त्वां
पुनरपि कुमुदानामेत्य हार्यो विषादः ॥२२४॥

चम्पकः

उद्यानपाल कलशाम्बुनिधेचनाना-
मेतस्य चम्पकतरोरयमेव कालः ।
अस्मिन् निदाघनिहते घनवारिणा वा
संवाधिते तव व्योभययोपयोगः ॥२२५॥

कोपं चम्पक भुञ्च याचकजनैरायासितस्त्वं सखे
मा म्लासीः परितो विलोक्य तरुः कस्तेऽधिहृष्टस्तुलाम् ।
कोपश्चेन् नियतस्तवास्ति हृदये घात्रे तदा कुप्यतां
येन त्वं हि सुवर्णवर्णकुसुमामोदोऽद्वितीयः कृतः ॥२२६॥

यद्यपि खदिरारण्ये गुप्तो वास्ते हि चम्पको वृक्षः ।
तदपि च परिमलमतुलं दिशि दिशि कथयेत् समीरणस्तस्य ॥२२७॥

यन् नादृतस्त्वमलिना मलिनाशयेन
किं तेन चम्पक विषादमुरीकरोपि ।
विश्वाभिरामनवनीरदनीलवेपाः
केशाः कुशेशयदृशां कुशलीभवन्तु ॥२२८॥

रूपसौरभसमृद्धिसमेतं चम्पकं प्रति ययुर्न मिलिन्दाः ।
कामिनस्तु जगृह्णस्तमशेषा प्राहका हि गुणिनां कति न स्युः ॥२२९॥

सकलगुणनिधानं मां विहाय द्विरेफाः
परिमलपरिहीनं हन्त चुम्बन्ति धूर्तम् ।
इति मनसि विषादं मा कृप्याः चम्पकोच्चै-
रिह मधुपसमाजे को विवेकावकाशः ॥२३०॥

सन्त्येकेऽपि महीरहाः प्रतिदिनं संस्रवतमत्तान्यः
 तत्तादुग्गुणिनो लवङ्गलवलीमाकन्दकुन्दादयः ।
 आशास्यं जत्रुरस्य चम्पकतरोर्यत् कौरकान्तर्दलं
 स्वैरङ्गरूपमाय राजरमणी सासूयमालोक्ते ॥२३१॥

घातकः

आकस्मिककर्णः प्राणान् धारयत्येव घातकः ।
 प्रार्थनाभङ्गभीतोऽसौ शक्रादपि न याचते ॥२३२॥

आत्मन्ययाम्भोनिधिरेतु शोष
 ब्रह्माण्डमासिञ्चतु वा तरङ्गः ।
 नास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि
 पथोदवृत्तेः खलु घातकस्य ॥२३३॥

ऊर्ध्वोक्कृतप्रोवमहो मुधेव
 किं याचसे घातकपोत मेघम् ।
 अत्युजितं गजितमात्रमस्मि-
 भ्रम्भोधरे बिन्दुलवस्तु द्वरे ॥२३४॥

के धा न सन्ति भुवि वारिवहावनंसा
 हंसात्रलीबलयिनो जलसन्निवेशाः ।
 किं घातकः फलमवेश्य सुवश्रपाता
 पौरन्दरी कलप्रते नथवारिषाराम् ॥२३५॥

के धामो प्रभवन्ति घातकतृषा विच्छेदसम्प्रत्यये
 प्रागल्भ्य दधते न वाम्बु हरिता सन्तापशान्तावपि ।
 प्रक्षीणास्तरणित्वियोऽपि न तिरोघातु समर्थाः पुनः
 क्षुद्रा धिक् चलयन्ति केवलमपां राशोः पयस्तोयदा ॥२३६॥

घातक धावसि किं घनबुद्ध्या
 करिणमूढीस्य भ्रमयातः ।
 नहि दास्यति स त्वत्सद्दाना
 गजपतिदानं मधुपकुलेभ्यः ॥२३७॥

घातकेन तृपितेन यदम्भो-
 बिन्दुमात्रममलं परिलब्धम् ।
 बंधतस्तदपि वातनिपाता-
 दन्यतः पतितमास्यमपास्य ॥२३८॥

पिपासाक्षामकण्ठेन याचितं चाम्बु पक्षिणा ।
नवमेघोज्जिता चास्य धारा निपतिता भुजे ॥२३९॥

भ्रातश्चातक नीत एव सरसः कालस्त्वया चेत् सुखं
स्वल्पान्येव दिनानि सन्ति विपदो मानच्युति मा कृपाः ।
भूयः कातरनेत्रपालि सरसः पायः किमुद्वीक्षते
लाभश्चञ्चुपुटोदकं तु भवतो दीर्घं कुले द्रुपशः ॥२४०॥

यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलधरमकालवेलायाम् ।
तदपि न कुप्यति जलदो गतिरिह नान्या यतस्तस्य ॥२४१॥

वापी स्वल्पजला सरो विषमयं नीचावगाहो हृदः
स्वच्छस्वादुसुशीतला त्रिपथगा वैकुण्ठपादाग्रजा ।
नीचः क्षारतरो महाञ्ज् जलनिधिगण्डूषमात्रं मूने-
स्तन् मानी खलु चातको जलमूचामुच्चैः पयो बाञ्छति ॥२४२॥

वृथा मुदा धावसि चातक त्वं
नायं धनः किन्तु करो मदान्धः ।
न त्वादुशेभ्यो विदधाति दानं
मातङ्गदानं मधुपेभ्य एव ॥२४३॥

शक्यते येन केनापि जीवनेनापि जीवितुम् ।
किन्तु कौलवतोद्भङ्गप्रसङ्गः परिवुःसहः ॥२४४॥

चित्रम्

कुचुमानि लिखन्तु नाम चित्रे
कतिचित् कालविशेषरूढशिक्षाः ।
सुरभित्वममूनि किं लभन्ते
कथमेतेषु रसं पिबन्ति भृङ्गाः ॥२४५॥

चूतः

अबिभ्रीरुद्याने त्वमसि भवतः पल्लववधौ
धूरोणः कल्याणे तव जगति शाखा श्रमहरा ।
भूवे पुष्पोल्लेखः फलमपि च तुष्टयं तनुभृतां
रसाल त्वां तस्माच् छपति शतशः कोकिलकुलम् ॥२४६॥

अरविन्देषु कुन्देषु रमितं कालयोगतः ।
अये भाकन्द जानीहि तर्बवायं मधुव्रतः ॥२४७॥

यद्यपि विशि विशि तरवः परिमलयह्लादत्र पारिजाताद्याः ।
तदपि रसालस्त्वेकः कोकिलहृदये सदा वसति ॥२४८॥

आकर्ष्याम्रफलस्तुतिं जलमभूत् तन नारिकेलान्तरं
 प्रायः कण्टकितस्तयैव पनसः जातं द्विषोर्बाष्कम् ।
 आस्तेऽधोमुखमेव फादलफलं ब्राक्षाफलं क्षुद्रतां
 श्यामत्वं बत जाम्बवं गतमहो मासस्यंदोयादिह ॥२४९॥

आस्तां गाडतरानुशीलनविधिः संस्पर्शनं दूरतः
 सम्भाषाविषयीकृतो न न मनागङ्गोः पदं प्रापितः ।
 किं ब्रूमः सहकारं तावद्गुणानस्माद्दर्शदुर्लभान्
 सौरभ्येण यद्वचनान् मुहुरहो प्रीणासि दूरावपि ॥२५०॥

आम्रं यद्यपि गता दिवसास्ते
 पुष्पसौरभफलप्रचुरा ये ।
 हन्त सम्प्रति तथापि जनानां
 छायायैव दलयस्पतितापम् ॥२५१॥

आपान्ति निर्यान्ति न वा कियन्ते
 द्विजाः समादाय फलं दलं च ।
 स्वर्ग्येव पुंस्कोकिलकूजितानि
 परोपकारप्रयिते रसाल ॥२५२॥

उत्फुल्लरम्य सहकारं रसालं वन्द्यो
 कूजत्पिकावलिनिवासं तथा विधेहि ।
 गुञ्जद्भ्रमद्भ्रमरकस्तवपि वद्धतृणो
 नान्यान् प्रयाति पिचुमन्वकरीरवृक्षान् ॥२५३॥

उन्मीलद्रसविन्दुगन्धकुमुनावल्पो वसन्तोदये
 कान्ता कोमलपल्लवा कति कति श्रीडावने सन्ति नो ।
 सौभाग्यैकनिधे रसालं तदपि श्रीमञ्जरीशालिन-
 स्स्वस्तोऽन्यत्र च कुत्रचित् मधुकरश्रेणो न विश्राम्यति ॥२५४॥

कति कति न वसन्ते वल्लयः शाखिनो वा
 किसलयसुमनोभिः शोभमाना वभूवुः ।
 तदपि युवजनानां प्रीतये केवलोऽभू-
 दभिनवकलिकालोभारशाली रसालः ॥२५५॥

कुन्देऽरविन्दे कुमुदे कदम्बे
 ययाकर्यंचित् समयं नयन्ति ।
 प्राप्ते वसन्ते पुनरुत्तरङ्गाः
 रसालं जानीहि तर्धैव भूङ्गाः ॥२५६॥

गर्वं मा कुर्व शकंरे तव गुणान् जानन्ति राजां गृहे
 ये दीना धनवर्जिताश्च कृपणाः स्वप्नेऽपि पश्यन्ति नो ।
 आम्ब्रोष्ठं मधुकूपकैर्मम फलंस्तृप्ता हि सर्वे जनाः
 हे रण्डे तव किं गुणा मम फलंस्तुल्यं न किञ्चित्कनम् ॥२५७॥

चिरधान्तो दूरादहमुपगतो हन्त मलयात्
 तदेकं त्वद्गोहे तद्यणि परिणेष्यामि दिवसम् ।
 समीरेणोवर्तवं नवकुमुमिता चूतलतिका
 घुनाना मूर्धानं नहि नहि नहीत्येव घदति ॥२५८॥

छाया रम्या नु शाकं फलमपि रसवत् सद्द्विजानां निवासः
 सन्तप्तानां च तार्पं शमप्रति निखिलं सर्वशायं रसालः ।
 तस्मिन्नुन्मत्तकीशः प्रसभमुपगतान् भर्त्सयत्यप्रतोस्तः
 सोऽप्येकस्तत्र नो चेदयमपि च समः कल्पवृक्षेण नूनम् ॥२५९॥

अपाश्यामा जम्बूदलितहृदयं दाडिमफलं
 सशूलं संधत्ते हृदयमभिमानेन पनसः ।
 भयादन्तस्तोयं तदशिक्षरजं लाडगलिफलं
 समुद्भूते चूते जगति फलराजे प्रसरति ॥२६०॥

त्वं सामान्यतरुभ्रमेण सकलक्षोणीरुहश्चापती
 माकन्देऽपि किरात पातय मुधा मास्मिन्कुठारं हठात् ।
 एष इलाध्यजनस्य जोषितमलिधूहस्य दग्धुर्मघोः
 सर्वस्वं मकरध्वजस्य विजयामात्यः पिकानां गृहः ॥२६१॥

दिद्धमण्डलं परिमलंः सुरभीरुरोषि
 सौन्दर्यमावहसि लोचनलोभनीयम् ।
 हंडो रसाल फलवर्यं तथापि दूये
 यद् ग्रन्थिलं च कटिनं हृदयं विभाति ॥२६२॥

फलितस्य रसालशाखिनः
 फलदानव्यसनंकशिल्पिनः ।
 विनिपात्य वदातु कः फलं
 श्रममुप्ताध्वगपाणिपल्लवे ॥२६३॥

भूरिशोऽपि च घसन्ति कानने शाखिनः फलविशेषशाखिनः ।
 कोकिलस्य तदपीह मानसं नो रसालमपहाय तुष्यति ॥२६४॥

भो भोश्चूत चिरादयं मधुकरो विस्मृत्य वृत्ति निजां
 कावत्काञ्चनशुद्धबुद्धिरभवद् येन त्वया पोषितः ।
 तस्मिन्स्त्वय्यधुना मुधा विधिवशाद् विच्छेदिते सोऽप्यलिः
 कान्तारे प्रतिपादपं वद कथं कुदिम्भरः सञ्चरेत् ॥२६५॥

यदेकस्मिन् वर्षे न फलति रसालस्तरय
 पिक किं काकेष्ट फलितमपि निम्ब व्रजति वा ।
 व्रजन् म्लानि म्लानि न वदति च कस्यापि पुरत
 स्मरन् बारवार पुनरपि रसाल मृगयते ॥२६६॥

यद्यध्वनीन चिरमध्वनि धर्मखिन्न
 कासारतीररुहमाश्रय नम्रमाग्रम ।
 छायां न केवलमित श्रमिता लभन्ते
 काम पचेलिमफल विमल जल च ॥२६७॥

येऽग्नी आमकुलोदगमात् प्रतिदिन त्वामाश्रिता घटपदा
 ते भ्राम्यन्ति फलाद् बहि कथमहो दृष्टवा न सम्भाषते ।
 ये कीटास्तव दृश्यन्ते न च गतास्ते त्वत्फलाभ्यन्तरे
 धिक त्वा चूततरो परापरपरिज्ञानानभिज्ञो भवान् ॥२६८॥

रे रे रसाल तरुसार बचो विधेहि
 वासन्तिकीं स्वफलपल्लवपुष्पलक्ष्मीम् ।
 तावद् विकस्वर पिकद्विजसात् कुश द्राञ्च
 न व्यप्रितोऽसि कलभं शलभंश्च यावत् ॥२६९॥

वेत्ता कोकिल एव ज्ञाता च रसाल एव नियतमिदम् ।
 य पञ्चनमुद्गायति यस्यास्थिषु पुलकमुकुलानि ॥२७०॥

गन्ता धर्मकथा धम शिथिलितस्तीर्णस्तृषामुद्गमो
 बारवारमुदारकोकिलरवरानन्दित मानसम् ।
 सर्वं प्राप्तमभीप्सित तत्र तले चूत प्रसन्नद्विज
 श्रेणीगुञ्जित रञ्जिताखिलमनो यामो वय स्वस्ति ते ॥२७१॥

सौरभ्यगर्भमकरन्दकरम्बितानि
 पङ्केरुहाण्यपि विहाय समागतस्त्वाम् ।
 संसारसार सहकार तथा विधेहि
 येनोपहासविषयो न भवेद् द्विरेफ ॥२७२॥

छाग

साधुत्वमपि दोषाय छाग लोकातिशायि यत ।
 अत एव हि सर्वेषां हिंसनीयोऽसि देहिनाम् ॥२७३॥

छाया

याने यातमय स्थिते स्थितमुपदर्शिते लोकित
 पद् यद् राजशुकोऽयमाकलयते शुद्धान्तमध्यस्थित ।

तत् सर्वं मणिभित्तिभेत्य भवता छायाशुकादृगीकृतं
तस्मिन् कर्णसुखं वितन्वति गिरस्तूष्णीं त्वया स्योयते ॥२७४॥

जन्मान्तरपापफलम्

मर्पादानिलयो महोदधिरयं रत्नाकरो निदिचतः
सर्वाशापरिपूरकोऽनुगमितः सम्पत्तिहेतोर्नया ।
शम्बूकोऽपि न लभ्यते किमपरं रत्नं महार्घं परं
दोषोऽयं न महोदधेः फलमिदं जन्मान्तरीयं मम ॥२७५॥

जम्बीरः

कान्तिस्ते कमकाचलप्रतिनिधिः कान्ताकुचस्पर्धि ते
सौभाग्यं क्षितिपालदर्शनविधौ त्वत्पूर्वकं दर्शनम् ।
सौरभ्यं सकलातिशायि भवतो जम्बीर किं द्रूमहे
कर्पूरप्रतिकूलता यदि न ते त्वय्येव सर्वे गुणाः ॥२७६॥

जलविन्दुः

हे नीरविन्दुक सरोजदलाश्रयेण
मृग्यान् विलोभयसि मौक्तिकडम्बरश्रीः ।
आदाय पाण्डु परोक्षितुमसमस्त्वं
मृक्ताफलैः किमिति मत्सरमातनोयि ॥२७७॥

जोरीगः

उल्लोवनसमूहेषु जोरीगः फोकिलायते ।
सालीजाण्डुसभामध्ये सातानिः पण्डितायते ॥२७८॥

ज्येष्ठादेवी

ज्येष्ठादेवि नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः ।
इतः परं श्रीभगिनि न मां पश्य कदाचन ॥२७९॥

झञ्झावातः

जातं प्राभवमद्य ते विधिवशात् किञ्चित् तदप्यन्ततो
झञ्झामाएत मासमात्रमथवा मासद्वयं स्यात्स्यसि ।
एतस्मिन् घनघाटिकाः कति कति ध्ययं त्वयोत्पाटिता
हा घाप्यः कति शोपिताः कति दिशो धूलोभिः द्रूलिताः ॥२८०॥

टिट्टिनः

कृत्वोत्तानं चरणयुगलं डीपसे टिट्टिभ त्वं
जात्वाकाशस्त्वदुपरि पतेदित्यनर्थभ्रमेण ।

यद्याकाशो ननु गुह्यतया पातयोग्यो यथायं
धूर्णोभूत परमवयवं किं भवेत्स्व तदानीम् ॥२८१॥

तटाक

उद्दामाम्बुदवर्धमानशिलिनीकेकातिरेकाकुले
सम्प्राप्य सलिल स्थलेष्वपि सदा निस्तर्यवर्षागमे ।
भीष्मग्रीष्मभटे परस्परभयादालोकमान मुहु-
र्दीन भीनकुल न पालयति चेत कासार का सारता ॥२८२॥

विहृगंगत मधुकरंदचलित
प्रकरं प्रपातमपि पद्मदृशाम् ।
विभवे गते सकलमेव गत
ध्रुवमेकमञ्चति यश सरस ॥२८३॥

सोपानानि तिरोहितानि पदवी छन्ना दृग्नुतनं
कालुष्य पयसा विलोक्य शनकंरङ्गीय हसा गता ।
माधुर्यं न मधुवतोदितगिरा पद्यानि मग्नानि के
भेकानामिह गजित परमहो वृद्धचंब नष्ट सर ॥२८४॥

तमालः

पास्यन्ति कस्य कुसुमे मधुपा मधूनि
स्यास्यन्ति कस्य शिखरेषु विहङ्गमाला ।
इत्येव शोचति पर परितो विसारि
दावाग्निमग्नवपुरेय तदस्तमाल ॥२८५॥

ताम्रपर्णी

मलयस्य गिरेरपत्यमादौ तदनु भ्रातृमती पटीरवृक्षं ।
किमु चित्रमपा निधे कलत्र तटिनी काचन मौक्तिकानि सूते ॥२८६॥

ताम्बूलम्

किं वीरयो भुवि न सन्ति सहस्रशोऽन्या
यासा दलानि न परोपकृति भजन्ते ।
एकं च यन्लिषु विराजति नागवल्ली
या नागरोवदनचन्द्रमलङ्करोति ॥२८७॥

तारा

असन्निधाने हे तारा प्रकाशध्वेऽर्कसोमयो ।
तत्प्रकाशसमीपे तु न दृश्यध्वे कदाचन ॥२८८॥

तारा हिमांशोर्यदसन्निधाने
विभाय यूयं परिपूर्णशोभाः ।
तत्सन्निधाने न तथा कथं नु
पतिव्रता इत्पुंररीक्रियध्वे ॥२८९॥

तालवृक्षः

अये ताल बीडां प्रज गुरुतया भाति न भवान्
फलं न च्छाया नो कठिनपरिवारो हि भवतः ।
इयं धन्या धन्या सरलकदलो सुन्दरदला
परात्मानं मन्ये सुखयति फलेनामृतवता ॥२९०॥

जगत्प्राणै प्रौढे निकटमुपयाते सति हठाद्
विनम्रा आम्नाद्याः शुक्रपिकवचश्चाटुपटवः ।
सुराभाण्डं कण्ठे वहति ननते तालहृत्के
सुदुर्वृत्ते तस्मिन् क्षतिरिह पुनः का च महताम् ॥२९१॥

तुम्बी

एके तुम्बा अतिकरगताः पात्रतामानयन्ति
गाग्रन्त्यन्ये सरसमधुरं शुद्धवंशे विलग्नाः ।
एके तावद् प्रथितसगुणा दुस्तरं तारयन्ति
तेषां मध्ये ज्वलितहृदया रक्तमेके पिबन्ति ॥२९२॥

तुला

गुण्यु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुसूक्ष्मता समेषु समा ।
उचितज्ञासि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफलैः कनकम् ॥२९३॥

दमनः

यद् प्रादुर्भावावधि परिभलावस्थितदृशा
जगत्प्रां विख्याता दमन कमनीयास्तव गुणाः ।
तथाप्यस्मिन् भूङ्गे मधुरसपिपासापरवशे
दुष्टप्रेमाबद्धे कथय कथमौदास्यमकरोः ॥२९४॥

वाडिमः

मयि जीवति बीजाद्ये किमन्ये बीजपूरकाः ।
इति सञ्चिन्त्य मनसा विदधे वाडिमौफलम् ॥२९५॥

दाता

एक कर्णमहीपति प्रतिदिन लक्षाधिका याचना
 कर्म किं वितरिष्यतीति मनसा चिन्ता वृथा मा कृया ।
 आस्ते किं प्रतिपाचरु सुरतरु प्रत्यम्बुज किं रवि
 चन्द्र किं प्रतिकरव प्रनिलतागुन्म किमम्भोधर ॥२९६॥

दारिद्र्यम

दारिद्र्य शोचामि भवन्तमेव-
 मस्मच्छरीरे सुहृदित्युपित्वा ।
 विपन्नदेहे मयि मन्दभाग्ये
 ममेति चिन्ता क्व गमित्यसि त्वम ॥२९७॥

गतास्ते दिवसा यत्र ह्ययवज्ञा कल्पशाखिनाम् ।
 औदुम्बरफलेभ्योऽपि स्पृहयामोऽद्य जीवितुम् ॥२९८॥

दीप

न मणेरितोऽधिका भा नो मृदुता न प्रकाशसमता वा ।
 अचिरस्थितिरिति दीपो नहि बट्टमूल्योऽभवत् प्रायः ॥२९९॥

प्रदीप किमु कुप्यासि प्रलयमारुतप्रज्वलत-
 प्रभापटलपाटलप्रकटपावकव्यवतये ।
 त्वमद्ग किमु कामिनीकुचतटीपटीपल्लव-
 प्रकम्पनपरिस्फुरत्यवनलेशपारङ्गत ॥३००॥

बहिरतिनिर्मलरूप दहतस् दीप दंवतो जगति ।
 अवगतमचिरादान्तरमोज्ज्वल्य कञ्जलद्वारा ॥३०१॥

या कान्तिं घृसि परा प्रदीप भद्र ।
 स्वोपासाविति हृदि मा स्म मन्यथा(?)स्त्वम् ।
 सन्नेहे त्वयि निशि भानुनाहितासी
 नैव चेदहनि सति क्व वा गता सा ॥३०२॥

रे रे दीप तिरस्कृताखिलतमस्तोमारिबर्गस्य ते
 रात्रौ गूढनिजाङ्गप्राप्तिशालभाघातेन किं पीत्यम् ।
 तत् कर्माचर येन तावरयशो नूयात् प्रभाते पुन
 न स्नेहो न च सा दशा नहि पर ज्योति पर स्यात्स्यति ॥३०३॥

दुर्जन.

कस्तूरिकां नृणभुजामटवीचराणा
 विन्यस्य नाभियु वधाय वृथा चकार ।

मूढो विधिः स किल दुर्जनलोलजिह्वा-
मूलेषु निक्षिपति चेत् सकलोपकारः ॥३०४॥

खलः करोति दौरात्म्यं मलः पतति साधुषु ।
रावणेन हृता सीता बन्धनं तु महोदधेः ॥३०५॥

दुर्वृत्तसङ्गतिरनर्थपरम्पराया
हेतुः सतां भवति किं वचनीयमत्र ।
लङ्केश्वरो हरति दाशरथ्येः कलत्रं
प्राप्नोति बन्धमथ दक्षिणसिन्धुराजः ॥३०६॥

दुर्लभगुणाः

कवित्वे वादित्वं कनककुसुमे सौरभगुणो
पनित्वे दातृत्वं पिषतरुफले स्वादुरसता ।
कुलीने सौजन्यं कुवलयदले रागरचना
नरेन्द्रे विद्वत्ता परभृतमुखे मानुषवचः ॥३०७॥

देशविशेषः

छेद्यं चन्दनचूतचम्पकवदनं रक्षा च शाखोटके
हिंसा हंसमयूरकोकिलगणे काके च बह्वावरः ।
मातङ्गे तुरगे खरे च समता कर्पूरकार्पासयो-
रेषा यत्र विचारणा गुणगणे देशाय तस्मै नमः ॥३०८॥

द्राक्षा

यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति रासभे द्राक्षाम् ।
असमञ्जसमिति मत्वा तथापि खलु खिद्यते चेतः ॥३०९॥

धनम्

सतां धनं साधुभिरेव भुज्यते
दुरात्मभिर्दुश्चरित्ताश्मनां धनम् ।
शुकादयश्चूतफलानि भुञ्जते
भवन्ति निम्बानि च काकभोजनम् ॥३१०॥

पुत्रः

पुत्ररु कण्ठफलप्रतिरोधबुद्ध्या
वंरं वर्यं व कुण्डे पनसेन सार्यम् ।
सन्तो हसन्ति न भजन्ति च चेतसा त्वां
भ्रान्ता भवन्ति पुण्यास्तव सेयनेन ॥३११॥

घुत्तूर धूर्तं तदणेन्दुनिवासयोग्य-
स्थाने पिशाचपतिना विनिधेशितोऽसि ।
ऽि कंरवाणि विकसन्ति तम प्रयाति
चन्द्रोपल स्रवति वार्धिरूपेति बृद्धिम् ॥३१२॥

माधुर्यंसाराघरितामृतस्य
तत् कण्टकित्व पनसस्य सहजम् ।
उग्मादिनी मातुलपुत्रकस्य
कय सहामो बत कण्टकित्वम् ॥३१३॥

रे रे घुत्तूर भित्ते परिमृदितमृद इवापि कोणे जनित्वा
प्राप्याभिहया तदाह्या कनकमिति पुन काञ्चनस्यापि लोके ।
मन्द मन्द स्मरारैर्मणिभृकुटतटे तत्र लब्ध्वावकाश
नो जानीष फलेश स्मरसि ३ च पुन पूर्ववृत्तान्तलेऽम् ॥३१४॥

नगरम्

इह नगरे प्रतिरप्य भुजङ्गसदृशसञ्चारे ।
प्रिमसखि मम मतमेतत नकुलप्रतिपालन श्रेय ॥३१५॥

नदी

गङ्गाप्रवाह गिरिर्दीकशिर स्थितस्य
युक्त तवार्णवमुर्षुमनिहृनवेन ।
यत् त्व पथि स्पृशति भूरिनदान्तराणि
तत ते न युवतमिति ध्वस्त पृथग्जनोऽपि ॥३१६॥

यास्पति जलधरसमपस्तथ च समृद्धिलंघोपसी नूनम् ।
भविता तटिनि तदद्गमपातनमेक चिरस्यापि ॥३१७॥

नारिकेल

भो नारिकेल तव मस्तकभेदकाना
साध्य भवेत तव जल कटिनस्वरूप ।
नाह त्वदीपतलिऽग्रहणे समय-
स्वल्पन्तखेदेविमुख शुकराजवाल ॥३१८॥

नासाभूषणम्

हारस्यापि दुरापमस्ति भुवने हे नासिकामूषण
त्वत्सीभाग्यमिति प्रतीहि धनितावक्त्रेन्दुकातिप्रद ।
या कान्ता तनुसङ्गमाय सहने गान्तविभेदध्वया
सा नासापुटभेदनादपि भवत्सङ्ग यतो वाञ्छति ॥३१९॥

निम्बः

पश्यानुरुपमिन्विन्दिरेण माकन्दशेखरो मुखरः ।

अपि च पिचुमन्दमुकुले मौकुलिकुलमाकुलं मिलति ॥३२०॥

विमलतरदलैरपि प्रवालैरपि कुसुमैरपि तिक्ततां विदित्वा ।

उपवसति सखे फलाशया किं परिणतवानपि तिरत एव निम्बः ॥३२१॥

शकंराशतभारेण निम्बवृक्ष उपाधितः ।

पयसा सेवितो नित्यं न निम्बो नधुरायते ॥३२२॥

परशुरामः

त्वं जामदग्न्य जननीवधपातकेन

सन्दूषितः ऋतुविदां घुरि नाऽभविष्यः ।

गोर्वाणवन्द्यवरणस्तव चन्द्रनीलि-

राक्षार्पकं स भगवान् यदि नाकरिष्यत् ॥३२३॥

पलाण्डुः

कर्पूरधूलीरचितालवालः

कस्तूरिकाकल्पितदोहदश्रीः ।

हिमाम्बुपूरैरभिविच्यमानः

प्राञ्चं गृणं मृञ्चति किं पलाण्डुः ॥३२४॥

पलाशः

उपनदिपुलिने महापलाशः

पवनसमुच्चलदेकपत्रपाणिः ।

दवदहनविनष्टजीवितानां

सलिलमिवैष ददाति पादपानान् ॥३२५॥

किशुके किं शुकाः कुयुरारामाशानिरोधिनि ।

महोन्नते पल्लविते पुष्पिते फलितेऽपि वा ॥३२६॥

किशुक किं शुकमुखवत् कुसुमानि विकासयस्यदिशम् ।

यस्यां जनोऽनुरागी सा गीरेतैः कदापि नोच्चार्या ॥३२७॥

त्यज किशुक पुष्पिताभिमानं

निजशीर्षे भ्रमरोपसेवनेन ।

विकसन्नवमालिकादियोगात्

कुदते वह्निधिया त्वयि प्रवेशम् ॥३२८॥

मा किशुक प्रकटपात्मनि मौनमुद्रां

मन्मस्तके विचरतीति मधुजतोऽप्यम् ।

यन् मालतीधिरह्वेदनया त्वदीय
बृष्ट्वा प्रसूनमुपयात्यनलभ्रमेण ॥३२९॥

पितुरपि पुत्रस्य विशेष

कुम्भ परिमितमम्भ पिवति यपो कुम्भसम्भवोऽम्भोधिम् ।
अतिरिच्यते मुजग्मा कदिच्चज जनकान् निजेन चरितेन ॥३३०॥

पिपीलिका

योजनाना सहस्राणि शनैर्याति पिपीलिका ।
अगच्छन् धनतेयोऽपि पदमेक न गच्छति ॥३३१॥

प्रभुपरिग्रह

प्रसिद्धिहेतुभूतानां प्राय प्रभुपरिग्रह ।
सहस्र जलघी शङ्खा पाञ्चजन्यस्तु विधुत ॥३३२॥

बक

नेमंत्य वपुषस्तवास्ति वसति पथाकरे जायते
मन्द याहि मनोरमा बद्ध गिर मौन च सम्पादय ।
धन्यस्त्व बक राजहसतुलना प्राप्तोऽसि किं तैर्गुण-
नीरक्षोरविभागकमनिपुणा शक्ति कथ लभ्यते ॥३३३॥

बडवानल

तेजासि यस्य प्रशम प्रयान्ति
वारां प्रवाहेण स वह्निरन्य ।
अय पुनर्वाडवनामधेय
समुद्रमापीय विभति तेज ॥३३४॥

बर्बर

आमूलाप्रनिबद्धकण्टकतनुनिर्गन्धपुष्पोद्गम-
शलाया न धमहारिणी न च फल क्षुत्क्षामसतपणम् ।
बर्बरद्रुम साधुसङ्गरहित पन्थानमाक्रामसि
स्थन्येषां फलशाखिना फलवता गुर्वी वृतिर्जायते ॥३३५॥

बाला

ये शिरसा निहिता अपि न भवन्ति सजे समानमुखद्रुक्षा ।
चिकुरा इव ते बाला एव जरापाण्डुभावेऽपि ॥३३६॥

बिडालः

किं कीरवत् तव वचो मधुरं बिडाल
 किं व्याघ्रवद् बलपराक्रमिता तवास्ति ।
 किं फेष्टवन् मतिबलं समयोचितं ते
 निर्लज्जतंव तव वृत्तिकरो बभूव ॥३३७॥

मा गर्वमुद्बुह बिडाल महीपतीना-
 मन्तःपुरं मणिमयं निलयो ममेति ।
 पट्टाभिषेकसमये पृथिवीपतीनां
 बाह्यस्थितस्य कलभस्य तु मण्डनश्रीः ॥३३८॥

रे रे बिडाल परिगर्जसि मां विलोक्य
 कीरं मनोहरमिमं निजपञ्जरस्थम् ।
 श्वानं विलोक्य न हि दर्शयसि स्ववीर्यं
 स्वद्देहपाटनपट्टं दशनैः करालैः ॥३३९॥

क्षीरोदधेश्च गाम्भीर्यं जानाति मथनाद्धरिः ।
 लेहनाप तटं प्राप्तः कथं विद्याद् बिडालकः ॥ ३४०॥

बिडालभक्षितः

बिडालभक्षिते दुःखं यादृशं गृहकुक्कुटे ।
 न तादृक् ममताशून्ये कलविडकेऽप्य मूषिके ॥३४१॥

भेकः

गङ्गादीनां सकलसरितां प्राप्य तोर्यं समुद्रः
 किञ्चिद् गर्वो न भवति पुनद्विव्यरत्नाकरोऽपि ।
 एको भेकः परममुदितः प्राप्य गोष्पादनीरं
 को मे को मे रटति बहुधा स्पर्धया विश्वमुच्चैः ॥३४२॥

दिव्यं चूतरसं पीत्वा गर्वं नायाति कोकिलः ।
 पीत्वा कदंमपानीर्यं भेको बकवकायते ॥३४३॥

मत्स्यविशेषः

क्षारं वारि न चिन्तितं न गणिताः क्रूराश्च नकादयः
 चञ्चद्वीचिकदम्बडम्बरमिलत्नासोऽपि दूरीकृतः ।
 मध्येऽम्भोनिधि मत्स्यरङ्क भवता शम्पः कृतो लीलया
 सम्पत्तिभंकराजं विपदिह प्राणप्रयाणावधिः ॥३४४॥

वक्र विधातरि कथं विपदां निवृत्तिं
 कथं ककशकरप्रहणाच्च च्युतोऽपि ।
 जाले पुननिपतित शफरो वराक
 सस्तस्तत्रोपि गलतो गिलितो वकेन ॥३४५॥

मधु

अस्मिन् केलिबन् सुगन्धपवन श्रीडत्तपुराघीजन
 गुञ्जन्मद्गकुले विनालवकुले कूञ्जिकैसकुले ।
 उन्मीलन्नवपात्लापरिमन्ने मन्त्रीप्रभूनाकुञ्ज
 यद्यथापि न मालती विकसिता तत किं न रज्यो मधु ॥३४६॥

मयूर

अहमस्मि नीलकण्ठ तव खलु तुष्यामि शब्दमात्रेण ।
 नाहं जलयर भवतश्चातक इव जीवन् यावे ॥३४७॥

उत्तसाय सख मयूर भवतस्तापिच्छपिच्छाभरा
 देकं च द्रकमपययनसतो दत्त न रोमाप्यती ।
 व्याधास्तु प्रसभ निरुध्य चरणरारीडघ हिंवा घृणा
 मादायास्य कलापमद्गणभव समाजन तदने ॥ ३४८॥

रे रे गिलावल शिवाभरणाय बह
 मेक दिगपनुनयान मम किं ददासि ।
 भिल्लाय वामचरण हृदय निधाय
 निलुञ्चते दिगसि निदपमध्यमान ॥३४९॥

समन्तादाश्रान्ता देवदेहनसघ शिखरिण
 किरातराकीर्णां करकलितकाण्डवनभुव ।
 बिडालरालीडा सपदि सरसीना परिसरा
 शिखण्डी पाण्डिय निजमहह कुत्र प्रव्यत ॥३५०॥

मरकत

आसीत पूव विमलजलधौ मण्डन भूपनीता
 नारीणा च प्रबलमुकुट काञ्चनन प्रसगात् ।
 तन्त्रीबद्ध कथमित्महो काचलण्डन साय
 भिल्लीकण्ठ मरकतमण कामवस्या गतोऽसि ॥३५१॥

मलयाचल

विद्योतन्ते कति न गिरयस्तेषु किं नोदयन्ते
 गालावन्त स्रदिरबदरीगालगालोटकाद्याः ।

धन्यस्तावन् मलयशिलरौ यत्र जातास्त एव
स्वैरामोऽस्त्रिभुवनमय प्रीणयन्तः स्फुरन्ति ॥३५२॥

मल्लिका

न च गन्धवहेन चुम्बिता न च पीता मधुपेन मल्लिका ।
निहर्तव्य कठोरशालया परिणामस्य जगाम गोचरम् ॥३५३॥

महान्तः

मनस्वी म्रियते वापि स्वोत्कर्षं नैव मुञ्चति ।
अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥३५४॥

महिषः

नीलतया स्थूलतया दूरतया दानलोलुपमंधुपः ।
धावितमिभराजधिया हन्तासीदन्ततो महिषः ॥३५५॥

मानसम्

नो वा कियन्तः परितः स्फुरन्ति
जलाशया निर्मलभूरितोयाः ।
सदाबदातं चिरमेकमेव
हंसस्य विधामपदं वदन्ति ॥३५६॥

मालती

अपि किं गुणवति मालति जीवति भवतीं विना कथं मधुपः ।
अथ यदि जीवति जीवतु जीवितमपि तस्य जीविताभासः ॥३५७॥

अपि मालति सौरभसारविनि-
जितसंविकसत्कमलानिलये ।
मधुपानविधौ मधुपस्य पुन-
र्भुवने भवतीमहमाकलये ॥३५८॥

आमूलाहुन्मूल्य भूगतसारं प्रभञ्जनोशीरम् ।
दिशि दिशि विसरत्परिमलगन्धभरां मालतीं भा त्वम् ॥३५९॥

कति सन्ति लवङ्गलता ललिता
नवकोरकिता धरणीमुतले ।
गतिबन्धुरगन्धभूतस्तरवो
गुरवो निवसन्ति गिरी मलये ॥३६०॥

किं मालति म्लायसि मां विहाय चुचुम्ब तुम्बोकुसुमं पङ्कजिः ।
लोकश्चतुर्भिश्चरणैः पशुः स्यात् स पङ्कजिभिरत्यर्थपशुर्न किं स्यात् ॥३६१॥

धिलससि मनोज्ञमनसा मालति मलिनेन गन्धवाहेन ।
कुसुमाकरेऽपि रमसे मुग्ध वंदग्ध्यमीवृश कस्या ॥३६२॥

मिथ्याराजस्तुति

इन्द्रो यमोऽसि बरुणोऽसि हुताशनोऽसि
बृहमा हरो हरिरस्तीत्यसकृद यदुक्ति ।
भूपालमौलिनणिरञ्जितपादपीठ
तस्यानृतस्य फलमिन्धनमुद्ब्रह्मामि ॥३६३॥

मुक्ता

अत्युच्चैनाऽविरुद्धेन सुवृत्तेनातिचाहणा ।
अर्स्ताभिन्नेन सम्प्राप्त मौक्त्तिकेन निबन्धनम् ॥३६४॥
गुञ्जाराञ्जितकबरीशबरीततिभिगरीयसी नारी ।
इह न हि मुक्तावणिज कोपि न मुक्तागुणतोऽपि ॥३६५॥

जन्मस्थली वारणराजमूर्धा
महीपतीना मकुटे निवास ।
अनादर चेत कुह्लेऽनाभिज्ञो
मुक्ताफलानामिह कोऽपराध ॥३६६॥

मुक्ताफल त्वामिभकुम्भसस्य
पञ्चाननो मुञ्चतु मासलोभी ।
किरन्तु गुञ्जाभरणा किराता
कि तेन हीयेत महार्घता ते ॥३६७॥

रत्नाकरे परिहृता वसति किमन्य-
दङ्गोवृत्त कठिनवेधनदु खभार ।
वक्षोजकुम्भपरिरम्भणलोलुपेन
कि कि न तेन विहित बत मौक्तिकेन ॥३६८॥

हरिनखरविमुक्ता रक्तसिक्ता हि मुक्ता
परिणतबदराणोत्यादरेणोपगृह्य ।
सपत्रि सरसि धीता प्रत्यभिज्ञाय मुक्ता
परिकिरति किरानी हन्त कातार एव ॥३६९॥

हृदये कुह सञ्चय गुणाना
याधि रे वाञ्छसि नासिके निवासन ।
इति मौक्तिक ते धर्वाम नून
गुणहीनोऽहति नासिके न धासम् ॥३७०॥

मुरली

परिपीड्य करद्वयेन गाढं
परपुंसा परिचुम्बिताननापि ।
मुरली महनीयवंशजाता
मुहुराक्रन्दमन्दमातनोति ॥३७१॥

साधवस्य मुरली मुखलम्ना रागभावहतु कितु वयस्ये ।
वंशजाऽहमिति मास्तु सगर्वा या विभति बहूशो विवराणि ॥३७२॥

मूर्खः

यासां वृष्ट्वा नयनपुगलं बङ्गवाराङ्गनानां
देशत्यागः परमकृतिभिः कृष्णसारंरकारि ।
तासामेव स्तनयुगजिताः कुम्भिनः सन्ति मत्ताः
प्रायो मूर्खः परिभवविधौ नाभिमानं विधत्ते ॥३७३॥

मूषिकः

धान्यागारप्रभृतिषु बिलं मूषिकात्सि प्रकुर्वन्
यस्मिन् जीवस्यहह भवने तत् करोष्येव भग्नम् ।
ये वृष्टास्तान् दशसि च नरान् स्वान् परान् वा शिशूँस्त्वं
खादस्येधं प्रथितदुरितस्तेन वध्योऽसि सर्वैः ॥३७४॥

मृगतृणिका

जलभ्रमोत्पत्तिकृतो गुणोधान्
प्रकाशयन्त्यां मृगतृणिकायाम् ।
जलाशय भ्रान्तिरभून् मर्मथा
प्रभूतसंतापकरो पिपासा ॥३७५॥

मेघः

अयि मेघ भवानेव कृतघ्नो धरणीतले ।
पुष्पाति यस्त्वामत्यर्थं तमेव त्वं जिघांसति ॥३७६॥
तारतम्यमविज्ञाय गिरिणा योद्धुमिच्छति ।
मेघ त्वमेव शीर्षस्य बलनेन धिनक्षयति ॥३७७॥

मूषी

यूथि यथोचितविधिना विधेयमातिव्यमेतस्मिन् ।
मालतिकाप्राणेश. प्राणुणिवस्ते घृणाक्षरन्यायात् ॥३७८॥

रङ्गम्

हे रङ्ग हेमतुलया तुलितोऽसि नित्यं
 मान जहीहि किमु पश्यसि नो विशेषम् ।
 स्वर्णं सरत्नघटित नृपशेखरेषु
 त्व पाप पामरबधूचरणेषु लीन ॥३७९॥

रत्नानि

अधिभावित एव केवल खनिगर्भे मणिरेप जीर्यतु ।
 न तु सीदतु मूल्यहानितो वणिगालोकनगोचरीकृत ॥३८०॥

एणाक्षीणा बरकुचतटे चन्दनामोदरभ्ये
 यस्यंकान्त विलसितमभून मौक्तिकाना कलापं ।
 सोऽप्य पुञ्जफलशञ्जलितो दंबपोशादिदानैः
 भिल्लीकण्ठे मरकतमणे कामवस्था गतोऽसि ॥३८१॥

काचा काञ्चनभूषिता कति न वा मुष्णन्ति रत्नश्रिय
 मौली वा कति नोद्ग्रहस्यपधियस्तानव रत्नभ्रमात ।
 अक्षणा ये पुनरुन्मृजन्ति तिमिर यन्ताम रत्नाकर
 सिन्धुस्ते पुथगव हन्त मणयस्तेष्वप्यभिज्ञा पुथक् ॥३८२॥

घन्योऽप्य मणिरेकश्छिन्नो भिन्नश्च शाणनिर्घृष्ट ।
 युक्तस्तेजोनिचयैर्घन्यो बु छऽपि योऽधिकभास ॥३८३॥

पयोषे सबस्व शिरसि धृतवान् य नृपगण
 पणो यस्य क्षोणीचतुर्दधिसीमावधिरभूत ।
 स एवाय दंबाच छबरवनितापाणिपतिनो
 मणिर्मण्डप्रोवाद्भिगुणगुणबद्धो विहरति ॥३८४॥

विरम रत्न मुघा तरलायसे
 तव न कश्चिद्विहास्ति परीक्षक ।
 विधिबशेन परिच्युतमाकरात
 त्वमपि काचमणोऽकृतमोश्वरं ॥३८५॥

समुद्रेणान्तस्यस्तटभुवि तरङ्गारकरुणं
 समुत्क्षिप्तोऽस्मीति त्वमिह परिताप त्यज मणे ।
 अवश्य कथापि त्वद्गुणपरिचयाकृष्टहृदयो
 नरेन्द्रस्त्वा बुयान् निजमुकुटकोटिप्रणयिनम् ॥३८६॥

रामचन्द्रः

संप्रामाद्गणभागते दशमुखे सौमित्रिणा विस्मितं ।
सुप्रीवेण विवर्तितं हनुमता ध्यालोलमालोकितम् ।
श्रीरामेण परन्तु पीनपुलकस्फूर्जत्कपोलधिया
सान्द्रानम्बरसालसा निवधिरे बाणासने वृष्टयः ॥३८७॥

रोहितः

अगाधजलसञ्चारी न गर्व याति रोहितः ।
अद्गुष्ठोदकमात्रेण शफरी फर्करापते ॥३८८॥

लज्जालयागः

यः कुन्तपाणिरिह भूप इति प्रसिद्धो
भूखण्डमात्रविभवः परसेवकश्च ।
तस्यात्मजः सततमिच्छति राजशब्दं
श्रीडे जगज्जननि हुन्त निराश्रयासि ॥३८९॥

लता

चित्रं कनकलताया पल्लव एवामृतं सूते ।
कुसुमसमुद्गमसमये नो जाने किं फलं भावि ॥३९०॥

माकन्दे मकरन्दशीघ्रमधुरे पुष्पाण्यूति भ्रमद्-
भुङ्गोनादविनोदभाजि बकुले पुष्पोद्गमामोदिनि ।
अन्येष्वत्र महीरूहेषु परितः प्राप्तेषु काचिल् लता
बाला कष्टकितं तर्हं शिष्य शिष्य स्वर समालिङ्गति ॥३९१॥

लवङ्गलता

अपि दुष्कृतकेन केन घस्ते हलिकद्धारि लवङ्गणि पुष्पितासि ।
स्तम्बकास्तथ पांसुभिः परीताः परितः प्राङ्गणसीम्नि यल् लुठन्ति ॥३९२॥

वनमार्जालः

वनमार्जालबीजन्तु वेवभोगाय कल्पते ।
लरस्य वृषणं स्पृशं कस्मै वा किं प्रयोजनम् ॥३९३॥

वनवहिनः

सत्यय्येऽपि धरातले हुतभुजश्चुस्लीपु भिल्लोवधू-
पाणिधेणिपुराणशूर्पवनप्रस्कालविस्तारिताः ।
ते सर्वे गजकर्णतालपुगलीघात्यावितत्याहृत-
श्वालाट्टकविट्टकघट्टनवलद्राया न दावानलः ॥३९४॥

वराटक

तुलामारोहपेद्भेन्ना सह काणवराटिकाम् ।
वर्णनिर्णयवेलाया नारोहो निकयस्थले ॥ ३९५॥

वराटक त्व वरवर्णिनीना
वर्णान्तिरोत्कर्षगुणस्य पुष्टिम् ।
कर्तुं समर्थो न तथा तुलाया
गुवर्णसाम्य भजसे न लज्जाम् ॥ ३९६॥

वराह

सर्वलोरुपरितोषकारिणि स्वर्धुनीविमलवारिणि स्थिते ।
पूतिगन्धवति पल्वलादके सूकर सुखमतीव मन्यते ॥ ३९७॥

बलय

गुणानामज्ञानादनुभवतु तावत् प्रतिपद
मूहुर्वाहृच्छेदव्यतिकरमसौ स्वर्णबलय ।
अपि ज्ञाते तत्त्वे तव गुणसमुद्रस्य पुरत
सम गुञ्जापुञ्जस्तुलनमतिलञ्जाकरमिदम् ॥ ३९८॥

वश

छिन्न मुनिशितं शस्त्रैर्विद्धश्च नव सप्तधा ।
तथापि हि सुबशेन विरस नापजल्पितम् ॥ ३९९॥

वसन्त.

एक द्विज च स्पृहणीयवाच
मत्तद्विरेफ च मधु पुषोव ।
सतो गुणानप्यसतोऽपि बोधान्
जातया विहीनो न विवेचतुमोष्टे ॥ ४००॥

जीर्णं पर्णसमूहं फलमपि गलितं निदाघदाहेन ।
माधव तव करुणात् पुनरपि तरुणायते चूत ॥ ४०१॥

श्रीमन् वसन्त भवदभ्युदये न वृक्षा
के नाम पुष्पफलपन्तवशालिनं स्यु ।
अस्माकमल्पतपसा बदरीतरुणा
भ्रष्ट फल चिरशिक्षापटल प्रलूनम् ॥ ४०२॥

वायुः

अहह चण्डसमीरण दारुणं
किमिदमाचरितं चरितं त्वया ।
यदिह चातकचञ्चुपुदोदरे
पतति वारि तदेव निवारितम् ॥४०३॥

प्राथमिकी घनवृष्टिः प्राप्ता शिखिनो निदाघतप्तस्य ।
आकस्मिकेन सा पुनरपनीता क्वापि पवनेन ॥४०४॥

राजीविनीविपिनसौरभसारगन्धो
योऽभूद् घसन्तदिवसेषु जनकबन्धुः ।
रथ्यारजांसि विनुदन् निहजन् नगेन्द्रा-
नुमत्सवद् भ्रमति पश्यसि सोऽत्र वायुः ॥४०५॥

वायुरेव महाभूतं वदन्तु निखिला जनाः ।
आयुरेवैष भूतानामिति मन्यामहे वयम् ॥४०६॥

सभ्रा नाधिकधोरणी निपतिता मध्ये जलं क्षेपणी
पन्याः पर्वतदुर्गमो घनघनच्छन्नश्च तारापथः ।
भो भो मास्तु दुस्तरो जलनिधिः शीर्णा च नीरद्य न-
स्तां निर्मञ्जय वा तदं गमय वा हस्ते तवास्ते द्वयम् ॥४०७॥

वारिदः

अकूपाराद् वारि प्रचुरतरमादाय जलदः
स दानाध्यक्षोऽपि प्रकिरति जलं नाद्भुतमिदम् ।
स मेघो घन्यो यत् परिकिरति भुवताफलतपा
यदीयासौ कीर्तिर्नटति नृपनारोकुचतटे ॥४०८॥

अन्ये ते विहगाः पयोद परितो घाबन्ति तृष्णातुरा
वापीकूपतटाकसागरसरित्तोयेषु बद्धावराः ।
चित्रं पश्य य एष चातकशिशुः शुष्कोष्ठकण्डोऽपि सन्
नान्य पश्यति नोपसर्पति न च प्रस्तौति नोद्गायति ॥४०९॥

आश्रयः कियतामेव तसुः सम्मार्गमाश्रितः ।
पायोद सिध्यता काले नोपेक्ष्यो दूरभावतः ॥४१०॥

आसक्ताः प्रतिकोटरं त्रियधराः भानोः करा मूर्धनि
ज्वालाजालकरालदाघवहनः प्रत्यङ्गमालिङ्गति ।
सर्वानन्दनचारुघन्दनतरोरेतस्य जीवातवे
रे जीमूत विमृञ्च वारि बभ्रुशो मुष्मद्यशो जृम्भताम् ॥४११॥

अस्या प्रावृषि चातकैर्जलकणा लब्धा न चेत् किं ततो
भाविप्रावृषि वास्यते द्विगुणमित्यत्र त्वया भग्यते ।
एतेऽर्धव लय व्रजन्ति पृथुर्करेतत्कुलीनोऽपि चे-
देकः प्राणिति तावदेतदलमित्यत्रैव न सशय ॥४१२॥

आपो विमुक्ता क्वचिदाप एव
क्वचिन् न किञ्चिद् गरल क्वचिद् च ।
यस्मिन् विमुक्ता प्रभवन्ति मुक्ता
पयोद तस्मिन् विमुख कुतस्त्वम् ॥४१३॥

आसन् कणानि यावन्ति चातकास्त्राणि तेऽम्बुद ।
तावन्तोऽपि त्वयोदार न मुक्ता जलविन्दव ॥४१४॥

कामारेषु सरिस्तु सिन्धुषु तथा नीचेषु नीरप्रह
धिक् तत्रापि शिरोनति किमपर हेय भवेन मानिनाम् ।
इत्यालोच्य विमुच्य चातकपृष्ठा तेषु स्पृहामादरा-
बुद्धप्रोवस्तव वारिवाह कुरते धाराधरालोकनम् ॥४१५॥

किसलयानि कुत कुसुमानि वा
क्व च फलानि तथा नवबीरुधाम् ।
अपमकारणकारुणिको न चेद
धितरतीह पयासि पयोधर ॥४१६॥

गर्जन्म्वु इवाति तच्च च कणिकारूपेण यत्र क्वचित्त
कालापेक्षतया प्रदानसमये नैह्य विधत्ते मुखे ।
पश्चात् पाण्डुरतामुर्पति लघुतामभ्येति भूयस्तरा
वीर श्रीप्रभुरत्नशेखरमणे दाता कियान् वारिव ॥४१७॥

गर्जतापि जलदेन विकीर्णा-
श्चातकैर्जंगुहिरे जलरेखा ।
बातुराश्रितजना पर्योक्ती-
रप्यनन्यगतिरु हि सहन्ते ॥४१८॥

गर्जति नो घन मुञ्चति तोय चातकपक्षी व्याकुलितोऽप्यम ।
बंबवशाद् यदि पश्चिमवात वत्र त्वं क्वाय क्व च जलपात ॥४१९॥

श्रीष्मोष्मा दलितो वन विकसित धाराभिषिक्ता धरा
दावाग्नि शमितौ हरिस्तु रसितैरानतिता केकिन ।
प्राप्योच्चं पदमम्बुदेन विहित पद वं त्रिलोकोहित
तत्कीर्ति परिवर्तितामिह शरन्मेषान् वदन्ति भ्रमात् ॥४२०॥

जलधर भवतश्चरितं किमिदं पूर्णोऽपि पूरयामि ।
चिरयाचकसारङ्गे परिमिततृष्णे न शोकरं किरसि ॥४२१॥

ज्ञाता त्वन्मृदुशब्दता सुविदितं मित्रानुकूल्यं च ते
संत्राताः शबराभयाश्च बहवः प्राबल्यकाले तव ।
त्वत्सम्पत्तिघनं दिनं हि मुदिनं पाथोद किं ब्रूमहे
सौजम्यं प्रकटीकृतं हि भवतो हंसैर्मृणालाशनैः ॥४२२॥

तवंव प्रावीण्यं जलद जगदानन्दकरणं
यदम्भःपालीराहरसि खलसत्त्वाञ्जलनिधेः ।
निसर्गात् क्षारास्ता नयसि च कथंचिन्मधुरता-
मयासारंस्तासां युगपदुपकर्तासि जगतः ॥४२३॥

ते ते चातकपोतका वितृषिता दावाग्निमग्नं वनं
संनिर्वापितमुष्णतापितमही निर्वापिता सर्वतः ।
कासाराः परिपूरिताः पृथुपयोधाराभिरम्भोधर
त्वप्येवायमहो महोर्जितमहादानावदानक्रमः ॥४२४॥

त्यक्ता नद्यः कमलसरसी राजहंसावतंसा
पुण्याश्चेतो हिमगिरिभुवस्त्वत्कृते येन मुक्ताः ।
सम्प्राप्तेऽस्मिन् जलद बहनोच्चण्डदाहे निदाघे
पर्जन्य स्वीकुरु तमघुना चातकं पातकं वा ॥४२५॥

त्वं प्राप्नोषि महोन्नतिं क्षितिभूतां कृत्वा पदं मस्तके
सर्वस्वामुपजीयतीति मुदितस्त्वद्दत्तदृक् चातकः ।
नान्यानेषु जलाशयान् मृगयते नापेक्षते नेक्षते
काले तं समुपेक्षते यदि भवान् किं नाम कुर्यादसी ॥४२६॥

वयितोऽसि ततस्ततः पृथिव्या-
मयि जीमूत जनस्य जीवने च ।
विषयादपि गच्छतः किमेतान्
ध्वनिभिर्भाषयसीह राजहंसान् ॥४२७॥

धाराधर धरा धारिधाराभिरभिपूरिता ।
खगत्रोटीपुटद्रोणीपूरणे किं नु ते श्रमः ॥४२८॥

धाराधर विवेकात्मन् मुधा वर्षसि धारिधौ ।
धिरश्रितं कणानुप्तं चातकं किं न लोकसे ॥४२९॥

नरेभ्योऽपि हृद्भ्योऽपि पिबन्त्यग्रे सदा पयः ।
चातकस्य तु जीमूत भवानेवावलम्बनम् ॥४३०॥

नाथो स्कन्धनति सरस्वु न मनो वापीषु नापीहित
 कर्णोऽप्यर्णवसक्या न च कृता नाद्यापि नद्या मन ।
 सारङ्गणेण समुत्तरङ्गरसनादण्डेन चण्डातप-
 क्लान्तेनापि निरन्तर जलत्र हे त्वप्येव वक्त मन ॥४३१॥

नायाति चैव भवदम्बुकर्णभिलापात्
 सारङ्गण्डिम्भकवरोऽम्बुधरान्तिक ते ।
 किन्तु त्वदीयघनतासरसत्वलील्यान
 नो घेन न सन्ति कति सारसवत्सरासि ॥४३२॥

निष्पद्य शिशिरेण घीवरगर्णेनिमंतस्यनिष्कूमक
 ध्यार्धनिर्विहग निरम्बु रविणा निर्नालक दन्तिभि ।
 निशालूरमकारि सूकरगर्णनिर्मिकशेष सरो
 हे पायोद परोपकारक पयोदानेन तत पूरय ॥४३३॥

नीर दूर तदपि धिरस जङ्गमा नो लताद्या
 तस्मिन् दातव्यंपि जलनिधौ को लभेताम्बुविन्दुम ।
 दानाप्यक्षे त्वयि जलधर ष्वापि कुत्रापि शंला
 शालावन्तोऽमृतनिभजलंस्तपिता सर्वे एते ॥४३४॥

नैवालवालवलय भरित द्रुमाणा
 नार्द्राकृतापि वन चातरपोतचञ्चु ।
 दावानलाकुञ्जतह शमितो न शीघ्र
 भाराय धारिघर धारिपद तवाभूत ॥४३५॥

पपात पाय कणिका न भूमौ
 समाप शान्ति ककुभा न ताप ।
 दृष्टर्षव जीवातुरय तदित्वान
 कृषीवलाना मुदमुद्भवाम ॥४३६॥

पयोद हे धारि ददासि वा न वा
 त्वदेकचित्त पुनरेष चातक ।
 वर महत्या म्रियते पिपासया
 तथापि नान्यस्य करोत्युपासनाम ॥४३७॥

पानीयमानीय परिश्रमेण
 पायोद पायोनिधिमध्यतस्तवम ।
 कल्पद्रुमे सीदति साभिलाय
 महोदरे मुञ्चति किं निमित्तम् ॥४३८॥

प्रसीदतु पयोद ते हृदयमार्थिते चातके
 यदस्य तयिमे गुणाः पुनरनन्यसाधारणाः ।
 न नीचजनमाचर्न न शरणान्तरालोचनं
 न गौरवविमोचनं न निजदुर्वशासूचनम् ॥४३९॥

प्रावृषि शैलध्रेणीनितम्बमुञ्जन् दिगन्तरं भ्रमसि ।
 चपलान्तर घन किं तव वचनीयं पवनवशयोऽसि ॥४४०॥

भो भो वारिद वारिणा मम मुखं सम्पूरय प्रेमवान्
 वाता त्वं जगदेकरक्षणपरो जानासि मामप्यलम् ।
 त्वामेकं शरणागतं नदनदीकूपेषु मुक्तस्पृहं
 बीनं चातकबालकं निजगृहं त्यक्त्वान्तराले स्थितम् ॥४४१॥

मुञ्च मुञ्च सलिलं दयानिधे
 नास्ति नास्ति समयो विलम्बने ।
 अद्य चातककुले मृते पुन-
 वारि वारिघर किं करिष्यसि ॥४४२॥

मुञ्चस्यम्भः सममनुपमं क्षत्रगर्भे स्थले वा
 साम्यं सम्पग् जलघर गतिश्चन्दने शीतहेतोः ।
 न श्लाघ्यं तत् तदपि कृतिनां नेदमन्तर्भूतं स-
 द्योनिः काले भवति भवतो यद् विषं जीवताया ॥४४३॥

यत् पल्लवः समभवत् कुसुमं यदासीत्
 तत् सर्वमस्य भवतः पयसः प्रसादः ।
 यद् भूरुहे फलविधौ न ददासि वारि
 प्राचीनमम्बुद यशो मलिनीकरोषि ॥४४४॥

यद्यपि सन्ति बहूनि सरासि
 स्वादुमुशीतिलसुरभिपयांसि ।
 चातकपोतः तदपि च तानि
 त्यक्त्वा धाचति जलदजलानि ॥४४५॥

यावत् तिष्ठति चातकोऽयममुभिः कण्ठस्वलस्यायिभिः
 तावद् देहि पयः पयोद फलतु त्वद्धारिकल्पद्रुमः ।
 नो चेदस्य तृयातिपीडिततनोः प्राणैः प्रयाणे कृते
 कर्म बास्यसि को ग्रहीष्यति पुनः पापं तु ते स्यास्यति ॥४४६॥

ये सपनकिरणशुष्कास्तदनु च बावानलेन संदायाः ।
 जलघर शिखिनोऽप्येते त्यज्जलसेकेन जीवन्ति ॥४४७॥

रे धाराधर धीर नीरतिकररेषा रसा नीरसा
 शेषा पूषकरोत्कररतिखरंरापूरि भूरि त्वया ।
 एफान्तेन भवन्तमम्बरगत स्वान्नेन सचिन्तय-
 आश्चर्यं परिपोडितोऽभिरमते यच्च चातकस्तृष्णया ॥४४८॥

यातंविधूनय विभीषय भीमनावं
 सचूर्णय त्वमथवा करकाभिघातं ।
 त्वद्धारिविन्दुपरिपोषितजीवितस्य
 नान्या गतिर्भवति धारिद चातकस्य ॥४४९॥

सर्वत्र स्रवतोऽस्य किञ्चिदुदकं दिष्ट्या मुहूर्ते क्वचिच्च
 द्रुक्तीनामुदरेषु भौदितकमभूत काले कदाचित् किल ।
 अद्यत्वे च तथा करोतु पटुता यद्यस्ति सा दूरत
 शृङ्खरेव तु गर्जितंर्दय्यति श्रेत्राणि धाराधर ॥४५०॥

सर्वं वनं तुणाल्या पिहितं पीता सितानुरवितारा ।
 प्रघ्वस्ता पन्थानी मलिनोदगम्य मेघेन ॥४५१॥

सेवतघ्नो यदि माघवस्तहरय पायोद पाथोलवं
 अघ्याज परिपिञ्च किं चिरयसे कालं परिक्लामति ।
 मूले मुक्तरसे दले विगलिते शुष्ये तथा वल्कले
 कस्मै दास्यसि को प्रहीष्यति परीतापात कथं स्यात्यति ॥४५२॥

स्निग्धाभूद्वनी धनी मरकतश्यामा च कल्लोत्तिनी
 नानावर्तविहारिणी जलधर स्वच्छाम्बुपुर सर ।
 सर्वं सायु तथोदये किमिह तदं दुर्नीतिमालोक्ये
 यदं भेका मुखरीभवन्ति विरलीभूताश्च पुस्कोकिला ॥४५३॥

हृष्यं वर्यं विघ्नसे विरसमयतृषा शुष्यता चातकाना
 भूमेस्तापोपशान्तिं वितरमि तरसा लोकशोकं घुनोपि ।
 अम्भोदंतत् तवंकं परममनुचितं यत् पिष्यसे सुव्यांशु
 भासामीश कवि वा दुधमपि वहसि प्रेम खद्योतवर्णं ॥४५४॥

पण्डित

हसो न भाति बलिभोजनवृन्दमध्ये
 गोमायुमण्डलातो न विभाति सिंह ।
 जात्यो न भाति तुरगं खरयूयमर्घ्यं
 विद्वान् न भाति पुहपश्च निरक्षरेषु ॥४५५॥

वृकः

सार्धं समीक्ष्य भृगुमस्य जिघांसया त्व-
मीहामृगात्मकुलमिच्छसि नेतुमेनम् ।
एवं भविष्यति यदि प्रबलस्त्ववप्रे
जन्तुस्तदा क्व नु निनीषसि किं च कुर्याः ॥४५६॥

वृक्षः

अध्वन्यध्वनि तरवः पथि पथि पथिकंष्टपास्यते छाया ।
विरलः स कोऽपि विटपो यमध्वगो गृहगतः स्मरति ॥४५७॥

आयान्ति त्वरिता गभीरसरितां कूलेषु भूमीरुहां
मूले यत् पथिका निदाघमथिताः कृत्यं तवेषां परम् ।
सत्पुष्पैरधिवासनं निविड्या यच्च छायाया पालनं
यन् मन्दैरुपवीजनं च पवनैः कृत्यं तदुर्वोरुहाम् ॥४५८॥

आसीच्च च चारिजनितः स्वयमडकुरो यो
जातस्ततो द्विदलितो विटपाश्रयश्च ।
काले यदैव कृतिभिः कुसुमोपगूढः
सोऽयं फली यदि तदा सफलः श्रमस्ते ॥४५९॥

इयं बाला वल्ली मृदुकिसलयं तापविलयं
घनच्छायं सालं नवमतिविशालं परिगता ।
परंत्वस्याप्यन्तर्गललवभस्मीकृतवनं
भुजङ्गं प्रोत्तुङ्गं कयमिव वराको कलयतु ॥४६०॥

एकस्त्वं मरुभूरुहेन्द्र दिततैः शाखाशतैरञ्चितैः
पुष्पत्युष्पलताग्नितैरमृदितैर्जोषाः सहस्रं समाः ।
अथान्तं श्रमलग्नवान्यजनतासर्वार्यनिर्वाहणं
कस्त्वां सार्विकमन्तरेण भुवने निर्मातु धर्माशयः ॥४६१॥

कश्चिन् नवं पल्लवमाददाति
कश्चित् प्रसूनानि फलानि कश्चित् ।
परं करालेऽस्य निदाघकाले
मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥४६२॥

छायाभिः प्रथमं ततश्च कुमुमैः पदचात् फलैः स्वादुभिः
प्रीणात्येव तरुर्महानिति पथि थान्तैः समागम्यते ।
को जानाति यवत्र बौटरपुटे प्रत्यग्रहालाहल-
उवालाजालकरालभालफलकः शूरः कण्ठी यत्तैः ॥४६३॥

छायामन्यस्य कुर्वन्ति स्वयं तिष्ठन्ति चातपे ।
फलन्ति च परायेषु नात्महेतोर्महाद्रुमा ॥४६४॥

तीव्रोऽयं नितरा निदाघसमय प्रोद्यत्प्रचण्डद्युति-
मार्गो भारव एष तत्र पथिका सञ्चारिण कोटिशः ।
तेषां कश्चिदिहाथ्यस्तद्वरो दैवेन सम्पादित
सोऽप्येकं मुकृती करोतु कियतां सन्तापनिर्वापणम् ॥४६५॥

धत्से मूर्धनि दुःसहा विनमणेरुद्दामधामच्छटा-
श्छायाभि पथिकान् निदाघमयितान् प्रीणासि पुष्पं फलं ।
धैर्यं मञ्चसि नैव नैव भवत शावा सुविस्फारिता-
स्तेनाशामु च तन्यने तव यशस्तोम समञ्जुम्भित ॥४६६॥

वृश्चिकः

विषभारसहस्रेण गर्वं नापाति वासुकि ।
वृश्चिको बिन्दुभात्रेणाप्यर्ध्वं वहति कष्टकम् ॥४६७॥

धूपम

आत्मो गव मुद्युष्टो वामेतरचरणभेद उपदेश ।
श्यातिर्गुणधवल इति भ्रमसि मुख धूपम रव्यासु ॥४६८॥

व्ययनामानि

आकाशश्चाम्बराख्यो हरिरिति गहन दर्दरस्याभिधान
काकस्यापि द्विजत्व विषमफणिपतेर्नाम भोगो भुजङ्गः ।
क्षुद्राश्मा शक्रेति द्विरदमदजन्त दानमयैतं शून्य
केचिन् नामानि चैव दवति तनुभूतः सन्ति साडम्बराणि ॥४६९॥

व्याघ्रः

सर्वोद्वेगकर मृगादनमम् सत्यज्य हा धिक् त्वया
लोकस्यातपकारिण गिरिनदीतीराटवीनिर्युतम् ।
अश्नन्त तृणमेणशावमदय व्याघ्र घ्नतान् वृथा
देवो दुर्बलघातकोऽयमिति मा गाया ययार्योऽकृता ॥४७०॥

शङ्ख

इव वाम्भौधो जन्म इव च वपुरिव कुन्दधवल
इव चावासस्थान कृतमहहृ विष्णो करतलम् ।
इव नीचानामास्ये परिणतिरिय चम्बनविधा-
वितीवाय शङ्ख कर्णकर्ण रोदिति मुहुः ॥४७१॥

जलनिधौ जननं धवलं वपुः मुररिपोरपि पाणितले स्थितिः ।
इति समस्तगुणान्वित शङ्ख भोः कुटिलता हृदये न निवारिता ॥४७२॥

ध्वनिरतिमधुरः शुचित्वमुच्चं-
जंनिरपि शङ्ख नदीनतस्तवाभूत् ।
अवगतमखिलं बहिः सितत्वं
कुटिलतरं पुनरन्तरं न विद्यः ॥४७३॥

शम्बूकः

शम्बूकः सिकतिलभूतलानुकापी
संविन्देच्च चिरमुरसा पदानि गच्छन् ।
द्वित्राणि क्षुभितमहार्णवस्तिमोन्द्रो
द्वे कूले चरति मुदेति लोकवार्ता ॥४७४॥

शरः

कोटिद्वयस्य लाभेऽपि नतं सदृशजं धनुः ।
असदृश्यः शरः स्तब्धो लक्षलाभाभिकांक्षया ॥४७५॥

शशः

आत्मीयपक्षपरपक्षविनाशधुर्यं
स्वोयान् परानपि शिशून् शश हन्त हंसि ।
पापोऽसि पापमत एव तवावल्लोकाद्
भिन्दन्ति तावकशिरो मनुजाश्च वण्डैः ॥४७६॥

शारिका

लोकैरतीव गण्यं ते नैपुण्यं भुवि शारिके ।
यः पाठयति यद् वाक्यं तद्देव ब्रवीषि तत् ॥४७७॥

शारिका मधुरालापा न रञ्जयति कं जनम् ।
वाक्येनैवाधिको लाभः शरीरे नैत्यमेव हि ॥४७८॥

शाकः

न भ्रूणां स्फुरणं न चञ्चुचलनं नो चूलिकाकम्पनं
न घोषाचलनं मनागपि न यत् पक्षट्टयोत्क्षेपणम् ।
नासाप्रेक्षणमेकपाददमनं कष्टकनिष्ठं परं
यावत् तिष्ठति हीनमोनयदनस्तावद् बकस्तापसः ॥४७९॥

शाल्मलि

उच्चैस्त्वाद् वयसा च शाल्मलितरो नि सार मा गा मद
 माकन्दस्य नवस्य न्यस्य विपिने जानासि नून गुणान् ।
 एतस्यैव वने वने परभूता वादान्यक काननै
 माञ्चीकप्लवङ्गनिका मधुलिहो गायन्ति गाढ यश ॥४८०॥

उत्तुङ्गमम्भोजसमानपुष्प
 बृहत्फल शाल्मलिञ्जमेव ।
 दूरान् सभालोचय दिपात्रकाले
 शुका समाश्रित्य यता निराशम् ॥४८१॥

दूरे मार्गान् निवससि पुन कण्ठकरावृत्तोऽसि
 घृष्टायाश्नून्य फलमपि च ते वानरैरप्यभश्यम् ।
 निर्गन्धस्त्व मधुपरहित शाल्मले सारश्नून्य
 सेवास्माक भवति विफला तिष्ठ नि श्वस्य याम् ॥४८२॥

शालिश्यामाकी

एकभूरुहयोरेकदलयोरेवकाण्डयो ।
 शालिश्यामाकयोर्भेद फलेन परिचीयते ॥४८३॥

शिव

इय तावत् लीला यदधिरुहे वृद्धवृषभो
 यदुन्नहे रुड यदिह चित्तभस्मापि लिलिपे ।
 अय को ध्यापारो यदतिलकि भाले हृतबहो
 मदप्रेषि ध्यालो यदकवालि हालाहलमपि ॥४८४॥

उरसि फणियति शिखी ललाटे
 शिरसि विष्णु सुरवाहिनी जटायाम् ।
 प्रियसखि वययामि कि रहस्य
 पुरमयनस्य रहोऽपि तप्तदेव ॥४८५॥

भस्मनि स्मररिपोरनुरागे हीयते न घनसारपरान् ।
 भूषण यदि फगी न मगोना काचिदप्यश्विनं च हेम्न ॥४८६॥

शुनक

उच्छिष्टपत्रनिचये तिरजातिवर्गे-
 र्मुद्ग कुरुष्व कलहप्रिय सारमेय ।
 पूम्प बिलोचय नरदेवगृहे करीन्द्र
 मा रोदन कुरु फल न हि तेऽस्ति किञ्चित् ॥४८७॥

द्वारं न प्रजहाति जातु नियतं जागति रात्रोरपि
स्वल्पेनापि मुदं प्रयाति किमुन श्वा श्वेव तावानपि ।
सम्पाद्यो महता घनेन सततं भोग्यस्तु सान्त्वरिति
त्यक्त्वा मत्तगजं पदेऽस्य महति स्याप्यः किमेतावता ॥४८८॥

पञ्चास्यस्य पराभवाय भयको मांसेन गोभृयना
दध्यन्नैरपि पायसः प्रतिदिनं संवर्धिनोऽङ्गेन यः ।
सोऽयं सिंह्रवाद् गुहान्तरगताद् भीत्याकुलः संभ्रमात्
हन्ताशावल्यं गतो हतविधे लाम्नः परं गोवधः ॥४८९॥

श्वन् ग्रामसिंह इति सिंहपदं दधासि
लज्जां विहाय महतां परिहामपात्रम् ।
नैव्यं क्व याति तव सा गुरुता कथं नु
कण्ठीरवस्य धृतिरोश्वरता च लम्बा ॥४९०॥

शेषः

युक्तोऽसि भुवनभारे मा वभ्रां वितनु कन्धरां शेष ।
त्वय्येकस्मिन् दुःखिनि सुखितानि भवन्ति भुवनानि ॥४९१॥

सङ्गः

छिद्रिणां निकटे घासः कर्तव्ये नैव धीमता ।
वारिहारि घटीपात्रं ताड्यते तत्र शल्लरी ॥४९२॥

मलयाचलसंसर्गान् न वेष्मश्चन्दनायते
अन्तःसारविहीनानां रसः केनोपजायते ॥४९३॥

सत्सङ्गो यदि लभ्यः पुण्यफलैः पोषणीय एवासौ ।
पयि पयि सुलभा वृक्षा न लभ्यते कुत्रचिदपि कल्पतरुः ॥४९४॥

समुद्रः

अन्यार्थं क्रियतीरुवाह महतोर्मन्याद्रिमर्मम्यपा
मर्यादामतिवर्तने न कतिभिर्वात्याभिरत्याकुलः ।
कुसौ क्षोणिभूतो विभति पयसा पुष्पाति लोकरयं
तेनैवाम्बुनिधेर्महत्त्वमधिकं वर्धति सर्वोपरि ॥४९५॥

आस्तां तावदहो समुद्रमहिमा दूरे तु कर्मप्रिय-
स्तोरे यस्य पिपासयैव मरणं प्राप्नोति शीघ्रं जनः ।
तस्मादम्बुनिधेर्वरं लघुमरुः क्वोऽपवा वापिरा
यत्र स्वोपकरद्वयेन सलिलं वेणीयने स्वेच्छया ॥४९६॥

जलधे श्रयन्ति बहवो बलाहका
दिश जीवनानि सहसा यथोचितम् ।

कलशोद्भवेन करपल्लवोदरे

शुलुकीकृतस्त्वमसि केन पाचितः ॥४९७॥

तरङ्गमालिकाभील धिक् ते सागर गर्जितम् ।

यस्य तोरे तृपाक्रान्ता. पान्था पृच्छन्ति वापिकाम् ॥४९८॥

निधान रत्नानां निधिरमृतलक्ष्मीन्दुपयसा-

मितः प्रीत. शेते हरिरिति भजामो जलनिधिम् ।

कथं वा जानीमः शठकमठपाठीनमकर-

ग्रहप्राहात्युग्रककचविकचावान्तरभयम् ॥४९९॥

निष्पीतपीनतिमिराणि मनोहराणि

रत्नानि सन्ति न कियन्ति तवान्तिकेषु ।

एतस्य कौस्तुभमणेर्वजतं परन्तु

पायोनिधे स्मरणमान्तरमावहेया ॥५००॥

पीत्वा गर्जन्त्यपस्ते दिशि दिशि जलदास्त्व शरण्यो गिरीणा

सुत्रामन्नासभाजा त्रिदशविटपिना जन्मभूमिस्त्वमेव ।

गाम्भीर्यं तच्च च तादृक् त्वयि सलिलनिधे रित्तु विज्ञाप्यमेतन्न

सर्वोपायेन मंत्रावरुणिभुनिकृपादृष्टय काक्षणीया ॥५०१॥

पीयूषेण कृतायिता दिविषदो लक्ष्म्या हरि. प्रीणित

चन्द्रार्धेन विभूषितः पशुपतिः कल्पद्रुमंवांसव ।

आत्मानं परिमथ्न्ताप्युवधिना किं किं न तेषा कृत

तस्यागस्त्यमुनिप्रपीतपयसो नोच्चं कृतंकाङ्गुलि. ॥५०२॥

पीयूषेण सुरा श्रिया मुररिपुमंर्यादया मेदिनी

शक्र कल्परुहं शशाङ्कवलया श्रीशङ्करस्तोपितं ।

मन्ताकादिनगा त्रिजोदरगता यत्नेन सरक्षितः।

मञ्जुन्वीकरणे घटोद्भवमुनिः केनापि नो वारित ॥५०३॥

महद्य श्रीरिति शाङ्गभूत् त्रिदशराट् चिन्तामणिर्महद्यमि-

त्यञ्जो महद्यमितीश्वर सुरगणो महद्य मुधा चास्त्विति ।

सर्वे सन्त्यपहर्तुमेव जलधे सर्वस्वमेन एषा

हन्ताघामति तापसे न गदितु कोऽप्यस्ति तन्न मास्त्विति ॥५०४॥

मा कुरु गुस्तागर्वं लघुरन्यो नास्ति सागर त्यक्त ।

जलसग्रहमन्यस्मात् त्वयि सति कुर्वन्ति पीतस्या ॥५०५॥

लक्ष्म्या श्रीपुरुषोत्तमो हिमरुचा गौरीप्रियोऽहंहुनो
 देवेन्द्रोऽपि विमानशारंगहयस्त्रीरताकल्पद्रुमः ।
 पौषुर्धर्मितंस्त्वया दिविपदश्यान्वे कृताप्योऽकृताः
 श्रीमन् वारिनिधे त्वदीयमहिमा नूनं न वाग्गोचरः ॥५०६॥

शेते यत्र हरिर्वसन्ति गिरयो मञ्जन्ति विग्दन्तिनो
 भत्स्याः सन्ति तिनिगिलप्रभूतयो गर्भं दधात्वम्बुदः ।
 पर्यायेण खरांशुशोतकिरगावुन्मञ्जयो मञ्जतः
 पापस्तत्र न संपिबन्ति यदि ते किं दूषणं वारिधेः ॥५०७॥

हंहो वारिनिधे विधेः समुचितं येनासि रत्नाकरो
 रत्नं चेदवमन्यसे वद दिभो नैतत् पवं विन्दसि ।
 पश्यालङ्करणं पुरन्दरपुरे चिन्तामणिः कौस्तुभो
 विष्णोर्बभसि मोनकेतनरिपोः शीर्षे कलानां निधिः ॥५०८॥

सरः

कासारवयं कलिताम्बुरुहावनंस
 मुक्तासमानजलविन्दुतरङ्गरङ्ग ।
 किं भूषणं तव बर्कवह्निभिः कुरावं-
 हंसंविना कलरवंनरदेवपूज्यः ॥५०९॥

छायाभिर्निविडाभिराभिरभितः पुष्प्यत्प्रसूनोदरा-
 दुन्मीलद्भिरनुत्तमः परिमलः स्निग्धश्च मुग्धदलः ।
 मन्वस्पन्दवता शिवेन मरुता संशीलिताश्चेदिह
 बलान्ति पान्यजनास्त्यजन्ति सरसस्तोरेऽप्यलं मञ्जनैः ॥५१०॥

भो भोः सरस्त्वदुदरान्तरवर्तितस्य
 त्वत्पूर्णतातिपरितोयितचित्तवृत्तेः ।
 त्वज्जीवनेन सह जीवनमस्य नश्येन्
 मोनः एव जीवति कमाभ्ययतेऽतिवीनः ॥५११॥

सर्पः

जानामि नागेन्द्र तव प्रभावं
 कण्ठे स्थितो गर्जति शङ्करस्य ।
 स्थानं प्रधानं न बलं प्रधानं
 स्थानस्थितः कापुरुषोऽपि तिहः ॥५१२॥

तावद् गर्जन्ति मण्डूकाः कूपमाभित्य निर्भयाः ।
 यावत् करिष्यताकारः कृष्णसर्पो न बुद्ध्यते ॥५१३॥

सुजनानामपि हृदय पिशुनपरिष्वङ्गमल्लिभमिह भवति ।
पवन परागवाहो रथ्यासङ्गे रजस्वलो भवति ॥५१४॥

सिंह.

अन्तबलान्यहममुष्य भृगाधिपस्य
वाचा निवेद्य कयमद्य लघूकरोमि ।
जानन्ति किन्तु करजशतकुम्भिकुम्भ-
निर्मुक्तमोक्षितकमपाति वनान्तराणि ॥५१५॥

अप्यकुर्वन् सटाटोपमगर्जन्नपि केसरी ।
भूभूत. कुरुते शोभा गर्जन्नपि न कुञ्जरः ॥५१६॥

उत्सुङ्गमस्तमातद्गमस्तकन्यस्तलोचन ।
आसन्नेऽपि न सारङ्गे करोत्याज्ञा भृगाधिप. ॥५१७॥

उत्प्लुत्य य शिखरिण मदकुम्भिकुम्भ-
मुब्भिद्य सानुशतमापतमुल्ललङ्घे ।
पञ्चानने नियतया जरयाभिभूत
सोय करौ विलति बृहति लोहिनाश ॥५१८॥

एणाल सभ्रमेण त्यज गवय भय संरिभ स्वरमास्व
क्षोभ मा गास्तरक्षो विहर गिरिभुवि स्वेच्छर्वनाच्छभक्त ।
पारीन्द्र. पारदृशवा निखिलवनभुव केवल मोदतेऽज्ञी
मायत्कुम्भोन्द्रकुम्भस्थलविपुलतटोमुवनमुक्ताकलापै ॥५१९॥

काक. पक्षबलेन भूपतिगृहे प्राप्तं यदि प्राप्तवान्
किं वा तस्य महत्त्वमस्य लघुता पञ्चाननस्यागता ।
येनाक्रम्य करोन्द्रगण्डमुगल निर्भिज्य हेलालबाल्
लघ्वा प्रासवर वराटकधिया मुक्तागणस्त्यज्यने ॥५२०॥

किं पुष्पासि भृगान् भृगादनकुलात् किं वापर त्रायसे
त्वद्भागेन तथाप्यनी वनभुवि स्वरं चरित्वा तृणम् ।
त्वा राजानमुपासितु यदि किल ऋद्धा निवृणन्ति ते
हे हर्षक्ष गुहागृहादपि क्षिनिर्पन्तु तवाद्य धम ॥५२१॥

कुरङ्गीणा यूय निभूतमिदमद्गोहृतमव
निरातङ्को यन् निर्दयहृदयभावोऽर्दयतु तत् ।
निवेद्यो वा कस्मिन्नयमविनय. केसरियुवा
हृद्यन् मत्तेभानां मूर्धतिपु विधत्ते नखपदम् ॥५२२॥

कोलः केलिमलंकरोतु करिणः शौडन्तु कान्तासत्राः
कासारं वनकासराः सरभसं मज्जन्त्विह स्त्रेच्छया ।
अभ्यस्यन्त्वभयोधितश्च हरिणा भूयोऽनुरूपं गति
कान्तारान्तरसञ्चरिष्णुरधुना पञ्चाननो वर्तते ॥५२३॥

चिरं शासित्वायं मृगपतिरशेषं मृगकुलं
जराजीर्णो यातः परिभवरत्वं विधिवशात् ।
उवासीनस्तिष्ठेयंदि तक्षणकण्ठीरव गति-
स्तवाप्येवंरूपा किमु न भविता जम्बुकवृकः ॥५२४॥

जातः स्तन्यं न जग्राह कण्ठीरवकिशोरकः ।
चक्षुर्व्यापारयामास कुञ्जे कुञ्जरशालिनि ॥५२५॥

जित्वानेकान्यरण्यान्यतिविषमलतागुल्मदुर्गाभ्यदूरा-
दायान्तं मां विलज्जा भयकततिरियं बुक्कनधिक्करोति ।
लज्जन्ते हन्तुमेनां मदकरटिघटाकुम्भनिर्भेदहृद-
श्रीडापौरैयधारा मम खरनखराः किं करोमि ध्व यामि ॥५२६॥

द्विद्वनागाः प्रतिपेदिरे प्रयमतो जात्यैव जेतव्यतां
सम्भाव्यस्फुटविक्रमोऽथ वृषभो गौरेव गौरीपतेः ।
विक्रान्ते निकषं करोतु कतमं नाम त्रिलोकीतले
कण्ठेकालकुटुम्बिनोकृष्णया सिक्तः स कण्ठीरवः ॥५२७॥

पारोन्द्रशावक न तावकरोतिरेषा
वेपान्तरंविहरसि श्वशुगालशायः ।
कुम्भीन्द्रकुम्भदलनोत्पतनक्रमेच्छा
वंशोचितां न ललु रीतिमुरीकरोषि ॥५२८॥

प्रकटय सहजं मुगेन्द्र धीर्यं
ननु विपिने न तथा करोषि चेत् त्वम् ।
विदधति ननु जम्बुका वृकाश्च
स्ववशमिदं तव जीवनं वनं च ॥५२९॥

भिनन्ति भीमं करिराजकुम्भं
बिभन्ति वेगं पवनादतीष ।
करोति वासं गिरिगह्वरेषु
तथापि सिंहः पुनरेव नाग्यः ॥५३०॥

यद्यपि च वंशयोगात् सिंहः पतितोऽतितुस्तरे कूपे ।
तथापि च वाञ्छति सतत करिकुम्भविदारण मनसि ॥५३१॥

यद्यपि रटति सरोय मृगपतिपुरतोऽपि मत्तगोमायु ।
तदपि न कुप्यति सिंहोऽप्यसदृशगुह्येषु क कोप ॥५३२॥

यस्मिन् जीवति सिंहे वनमिदमासीद् कुरासद द्विरदं ।
घटयन्ते कटिसूत्र तस्य सटाभि शबरशिखव ॥५३३॥

यूना येन विभिन्नवारणघटाकुम्भोच्चलन्मौक्तिक
श्रेणोभि परिपूरितास्तटभुवो भूमीभूना कोटिश ।
तस्यैवाद्य निवासतीम्नि कलभा क्रोडन्ति नि साध्वस
पारीन्द्रस्य जरातुरस्य तदहो सन्नो जिगीवारस ॥५३४॥

वयोऽभिमानादवमानना चेद्
विधीयते फेरुजरत्तरेण ।
हेलाहतानेककरोन्द्रयूनो
हरोन्द्रसूनोर्नहि कापि हानि ॥५३५॥

वरनुन्नतलाद्गूलात् सटाधूननभीषणात् ।
सिहात् पादप्रहारोऽपि न शृगालाधिरोहणम् ॥५३६॥

श्वान सन्त्यभितोऽपि दन्तमुकुलव्यावर्तनोत्पादित-
स्वरोत्तानितविड्वराहपृथुका किं तं स्थितैर्वा मूर्तं ।
वस्तव्य गिरिराजमौलिषु विहर्तव्य पुन स्वेच्छया
हन्तव्या करिणो मृगन्त्र इति च प्राप्तव्यमुच्चैर्वश ॥५३७॥

स्वर संरिभयूथपरिह सर शृङ्गण विक्षोभिन
तावन न्यङ्कुकुल च हृष्टिशतैर्विद्रावित द्वीपिभि ।
हेलाक्षिप्तपदे पराश्रमनिघावुज्जृम्भमाण हरौ
चित्र सब तयं चित्रलिखितेवासोदरप्यस्थली ॥५३८॥

हेलाक्षिबलितकरिकुल कण्ठीरव कीदृश प्रकोपोऽप्यम् ।
लोले बालशृगाले केवलकोलाहलाधारे ॥५३९॥

हे हयक्ष सहस्र सप्रति लघुर्गोमायुरप्ये सता
यत् साधारणवन्यजन्तुमनसा गुगारव सव्यधान् ।
नीचाना प्रकृतिभ्रंमो मुखरता चात कथ लिद्यसे
शाईले द्विरदे मृगे शशकुले कस्ते विपक्षज्वर ॥५४०॥

सुवणम्

आदौ त्व निरूपेण किं च तुलया वक्त्रेण बहूनेभवे
शुद्धात्मापि सुवण क्षण्डनविधौ नातिस्त्वयि श्रीमति ।

कण्ठालिङ्गिनि कर्णचुम्बिनि कुचप्राहिण्यहो सुभ्रुवां
पाणिप्राहिणि भेखलास्पृशि सुखं लोकः कथं पश्यति ॥५४१॥

हेम्नः खेदो न दाहेन छेदेन कथणेन वा ।
तदेव हि परं दुःखं यद् गुञ्जासमतोलनम् ॥५४२॥

सूर्यः

अजस्रं लसत्पद्मिनीवन्दसद्गं
मधूनि प्रकामं पिबन्तं मिलिन्दम् ।
रविमोचयत्यञ्जकारापृहेभ्यो
दयालुर्हि नो द्रुष्टवद् बोधवर्षी ॥५४३॥

करस्फोटोऽम्बरत्यागः तेजोहानिः सरापता ।
वारुणीसद्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥५४४॥

दूरं यान्तु निशाचराः शशिकराः बलेशं लभन्तांतरा-
मुद्योतं कलयन्तु हन्त न चिरं खद्योतका द्योतले ।
ध्वान्तं ध्वंसमुपेतु हंसनिबहः पद्याकरे शाम्यतु
प्राचोपवंतमौलिमण्डनमणिः सूर्यः समुञ्जम्भते ॥५४५॥

यिक् छीतमोहितजगज्जनरञ्जनादि
सर्वं भविष्यति रवेरिख चन्द्रतोऽपि ।
किं त्वस्तगामिनि रवौ भविता न जाने
राजीवजीवनविधौ कतमः प्रकारः ॥५४६॥

पततु नभसो गच्छत्वस्तं निमञ्जतु वारिष्यौ
अजतु धरुणागारद्वारं प्रभाभिरनादृतः ।
तदपि तरणिदंत्वा पादं शिरस्सु महोभृतां
दलिततिमिरघ्रातः प्रातः पुनः सकृदेष्यति ॥५४७॥

पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य पद्मकजयनान्युत्सार्य नैशं तमः
हृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।
मध्याह्ने सरितां पयः प्रधिततरापीय दीर्घतः करः
सायाह्ने रविरस्तमेति विवशः किं नानुशोच्यं भवेत् ॥५४८॥

हंसः

एषेन राजहंसेन या शोभा सरसो भवेत् ।
न सा बहसहस्रेण परितस्तोरवासिना ॥५४९॥

एषा पुष्करिणी मरुत मन्त्रिंश्छत्रा कुम्भीनीजत्रं-
यस्यामजतया विधेरकृपया चेद यस्तुमाकाङ्क्षते ।
विलम्बो दकमण्डलेषु द्विनयो नेकेषु सबन्धिना
राज्यन्धेषु विधीयता कृपयता कोपष्टिकश्रेणियु ॥५५०॥

कञ्चिदेव समय समागमात्
त्वा न विस्मरति शश्वदम्बुजम् ।
मानसे विहर हस मानसे
मा विमुञ्च पुनरस्य सौहृदम् ॥५५१॥

काके काष्ण्यमलौकिक घवलता हने निसर्गस्थिता
गाम्भीर्ये महदन्तर दक्षसि यो भेद स कि कथ्यते ।
एतावत्सु विशेषणेष्वपि सत्ते यत्रेदमालोक्यते
के काका एतु क च हसशिशवो देशाय तस्मै नम ॥५५२॥

पीत येन पुरा पुरन्दरपुरे रम्भोदनेलिस्त्रलन्-
मन्दाराङ्कुरज्जणंपुरसुरभि स्वर्गविगाया पत्र ।
सोऽय भारववारि पामरदधूपाम्नापंगप्रोच्चलत-
पङ्कगतद्विकितभेकभिन्नमघृणो हस समाशसते ॥५५३॥

दककोपष्टिभिर्गुष्टे पन्बले मानन कुत ।
मोदते हि मरालस्य सम्मानसविहारिण ॥५५४॥

यत्रापि कुत्रापि नवन्ति हसा
हसा महीमण्डलमण्डनानि ।
हानिस्तु तेषा हि सरोवराणा
यथा मरालं सह विप्रयोग ॥५५५॥

य र्वाधता कनकपटकजरेणुनघ्य
मन्दाकिनीविमलनीरतरङ्गमध्ये ।
ते साम्प्रत प्रतिदिन एतु राजहसा
शंवालजालजटिल जलमाश्रयन्ते ॥५५६॥

सानन्द विसिनोदले विहरमे नुद्धभे मृषाचोचता
शश्वन् गिन्दसि राजहस तत्रपि त्व कि नु राजीविनीम् ।
एतान् दधरशाडुपागतवतो दृष्टयंब माञ्चीलिहो
माञ्चीलाभजुषो महेच्छ मनसि दृष्या न सदृश्यते ॥५५७॥

संघ संघ सरसो रमणीया यत्र यत्र बलने तत्र रंग ।
राजहस रत्तिक स्मरणीया श्रीमता तदपि मानसकलि ॥५५८॥

हा हन्त मानससरःसलिलावतंस
 रे राजहंस पयसोः प्रविवेचनाय ।
 यच्च एक्यमान् खलु भवान् न तथा किमु स्यात्
 किं वा कपोत उत वा कलविद्धकपोतः ॥५५९॥

हंसो वेत्ति परागपिञ्जरतनुः कुत्रापि पचाकरे
 प्रेषान् मे बिसकन्दलोकिसलयं भुङ्क्ते हृषयं निर्वृतः ।
 नो जानाति तपस्विनी यदनिशं जम्बालमालोडयन्
 शंवालाडकुरमप्यसां न लभते हंसो विशीर्णच्छदः ॥५६०॥

हंसोऽध्वगश्रममपोहयितुं दिनान्ते
 कारण्डकाकवककडककुलं प्रविष्टः ।
 मूकोऽयमित्युपहसन्ति लुनन्ति पक्षान्
 नीचाश्रयो हि महतामवमानहेतुः ॥५६१॥

हंसः श्वेतो बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः ।
 क्षोरनीरविभागेन हंसो हंसो बको बकः ॥५६२॥

हे हंस पक्षिप पयः सजलं विवेक्तुं
 शक्तस्य सम्प्रति मतिः क्व नु ते प्रयाता ।
 कासारवारिणि कलां पतितां यदिन्वो-
 रादातुमिच्छसि विसाडकुरवाञ्छया त्वम् ॥५६३॥

हारः

गुणवतस्तव हार न युज्यते
 परकलत्रकुक्षेषु विलुष्टमम् ।
 स्पृशति शीतकरो जघनस्थली-
 मुचितमस्ति तवेय कलद्भकिनः ॥५६४॥

मुक्ताहार गुणीभूय नोपसर्ग्यः स्तनस्त्वया ।
 विभवे यस्य काठिन्यं ध्ययं तदुपसर्पणम् ॥५६५॥

हेमकारः

साधो कुण्डलघटनापरिश्रमादलमविद्धकर्णां पूः ।
 वसति दिगम्बरनगरे रजकश्चतुरोऽपि किं कुर्वते ॥५६६॥

हे हेमकार परदुःखविहारबध
 किं मां प्रतापयसि धारशतानि बहूनी ।
 आतापितेन मम याति गुणातिरेको
 धूमस्तर्षव यदने शिल भस्मपातः ॥५६७॥

(मुद्रितयन्त्र उपक्रमांशगताः श्लोकाः)

सरस्वतीप्रार्थना

त्वया कृत्वा युद्धे कुपितमनसो मित्रमपि मा
विभिन्दन्तो यान्तोत्परिगृह्मितीनाय दयया ।
पदप्राप्तादित्य परिवृड इवानेन हसता
धरानायेन ब्राह्म्यवतु रथपन् मामविरतम् ॥५६८॥

देवीप्रार्थना

उषसि माणधमद्गलगापकंर्णंति जागृहि जागृहि जागृहि ।
अतिदयार्द्रकटाक्षनिरीक्षणंर्णंदिद जगदम्ब सुलोकुव ॥५६९॥

शिवप्रार्थना

उदरद्वयभरणभयादर्धाद्ग्राहितदार ।
यदि नैव तस्मैकसुत क्यमद्यापि कुमार ॥५७०॥
किरोटे निशेशो ललाटे हुताशो भुजे भोगिराजो गले कालिमा च ।
तनी कामिनी यम्य तत्तुल्यदेव न जाने न जाने न जाने न जाने ॥५७१॥

हरिप्रार्थना

वित्तभूचित्तभूमत्तभूपालकोपासनावासनायासनादन्वहम् ।
साधुता सा धुता साधिता साधिता कि तथा चिन्तया चिन्तयामो हरिम् ॥५७२॥
अधहरणचणचरणदल गलगहनदलनसरलशर ।
अतरलनतरतनय जय जय दशरयतनय जलजदलनयन ॥५७३॥

कविप्रशंसा

व्यासतु स तु गौतमतु व्यालेन्द्रतु यो न वेत्ति साहित्यम् ।
त प्रति सम्प्रति कम्प्रति शिरो मदीय पुरश्च न तिरश्च ॥५७४॥
अनाराध्य कालीमनास्वाद्य गौडो विना मन्त्रतन्त्र विना शब्दचौर्यम् ।
प्रबन्ध प्रवक्तु प्रयोक्तु प्रशस्त विरिञ्चिप्रपञ्चे मदन्य कवि क ॥५७५॥
कवयति पण्डितराजे कवयन्त्यन्येऽपि विद्वांस ।
नृत्यति पिनारुपाणौ नृत्यन्त्यन्येऽपि भूतवेताला ॥५७६॥

कविताप्रशंसा

परिच्छिन्न स्वादोऽमृतगुडमधुक्षौद्रपयसा
कदाचिच् चाभ्यासाद् भजति ननु र्वरस्यमधिकम् ।

प्रियाबिम्बोष्ठे वा रुचिरकविवाङ्मयेऽप्यनवधि-
नवानन्दः कोऽपि स्फुरति तु रसोऽसौ निरुपमः ॥५७७॥

तथापि क्रियते ग्रन्थः सन्ति यद्यपि दुर्जनाः ॥
न हि दस्युभयाल् लोको दैन्यवानेय वतंते ॥५७८॥

नृपतिप्रशंसा

दिल्लीश्वरो वा जगदीश्वरो वा मनोरथं पूरयितुं समर्थः ।
अन्यैर्नृपालैः परिदीपमानं शाकाय वा स्यात् लवणाय वा स्यात् ॥७९॥
स्थितः स्वर्णपीठे नृतः पण्डितौघैः धितः सत्कवीन्द्रै रतः सत्कव्यामु ।
स तु क्रूरबुद्ध्या युतः क्षमापतिश्चेत् ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥५८०॥
न याचे हिन्दूकं पर्वणि दत्तकताम्रडम्ब्रुकम् ।
याचे मुगल्मुलूकं तूणीकृतस्वर्णचन्द्रुकम् ॥५८१॥

लवङ्गीप्रशंसा

न याचे गजार्जुन न वा बाजिराजि न विलेपु चित्तं मवीयं कदापि ।
इयं सुस्तनी हस्तविन्यस्तकुम्भा लवङ्गी कुरङ्गीदृगङ्गीकरोतु ॥५८२॥
इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तहस्ता कुसुम्भारुणं चारु वासो वराना ।
अरं भासमानापि रम्भासमाना लवङ्गी कुरङ्गीदृगङ्गीकरोतु ॥५८३॥
इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुम्भा कुसुम्भारुणं चारु वासो वराना ।
समस्तस्य लौकस्य चेतःप्रवृत्तिं गृहीत्वा घटे न्यस्य यावीय भाति ॥५८४॥
यवनी मयनीतकोमलाङ्गी शयनीयं यदि नीयते कदाचित् ।
अवनीतलमेध साधु मन्ये न यनी माघवनी विनोदहेतुः ॥५८५॥
यवनी रमणी विपदः शमनी कमनीयतमा नवनीतसमा ।
उहिर्ऋहिवचोऽमृतपूर्णमूलो स गुचो जगतीह यदद्रुगना ॥५८६॥
मुखं पद्मरुजं लोचने सञ्जरीटी कुचो धोरुके विमुदेयाद्रगपष्टिः ।
यदि प्राणनायेन हीना मुकेऽपी ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥५८७॥
कालपोमन्दिरे बालपोनस्तनी जानु पीतागया लाजपोति प्रिया ।
नागराजीमदाभोदभेश्विनो मागरं मा गमः शाहजिन्नाहजी ॥५८८॥

(१४) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि
(अवशिष्टाः)

(१४) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि

(अवशिष्टाशः)

अधर बिम्बमाज्ञाय मुखमग्ज च तन्वि ते ।
कीराश्च चञ्चरीकाश्च विन्दन्ति परमा मुदम् ॥१॥

अनल्पजाम्बूनददानवयं
तथैव हर्षं जनयञ्ज् जनेषु ।
दारिद्र्यघर्मक्षपणक्षमोऽथ
धाराधरो नैव धराधिनाय ॥२॥

अनल्पतापा कृतकोटिपापा
गदं कशीर्णा भवदुःखजोर्णा ।
विलोक्य गङ्गा विचलत्तरङ्गा-
ममी समस्ता सुखिनो भवन्ति ॥३॥

अनुकूलभावमयवा पराद्भुजत्व सहैव नरलोके ।
अन्योऽन्यविहितमन्त्री विधिदिल्लीवल्लभौ बहूत ॥४॥

अन्धेन पातभीत्या सञ्चरता विषमविषयेषु ।
बृढमिह मया गृहीता हिमगिरिश्रृङ्गादुपागता गङ्गा ॥५॥

अपकुबुंद्भिरनिश घृतराष्ट्र तवात्मजं ।
उप्यन्ते मृत्युबीजानि पाण्डुपुत्रेषु निश्चितम् ॥६॥

अल हिमानीपरिदीर्णगात्र
समापित फाल्गुनसङ्गमेन ।
अत्यन्तमाकाङ्क्षितकृष्णवर्त्मा
भीष्मो महात्माजनि मायतुल्य ॥७॥

अवाप्य भङ्ग खलु सङ्गराङ्गणे नितान्तमङ्गाधिपतेरमङ्गलम् ।
परप्रभाव मम गाण्डिव धनुर्विनिन्दतस्ते हृदय न कम्पते ॥८॥

अविरतविन्तो लोके वृक इव पिशुनोऽत्र पिशुन इव च वृक ।
भारतमिव सच्चित्त सच्चित्तमिवाय भारत सकृपम् ॥९॥

अविरलविगलद्दानोदकधारामारतितवतधरणितल ।
अनदाप्रमहितमूर्त्तिजपतिहरा सार्वभौमोऽयम् ॥१०॥

अशीतलोप्रदचण्डांशुरनुप्रशिशिरः शशी ।
उप्रशीतस्त्वमेकोऽसि राजन् कोपप्रसादयोः ॥११॥

अस्थिमालामयीं दत्त्वा मुण्डमालामयीं तनुम् ।
गृह्णतां त्वत्पुरस्थानां को लाभः स्मरशासन ॥१२॥

अहं लतायाः सदशीत्यखर्वं गौराद्गि गर्वं न कदापि यायाः ।
गवेषणेनालमिहापरेषामेषापि तुल्या तव तावदस्ति ॥१३॥

अहमेको रणे रामो धातुधानाननेकशः ।
असहाया महात्मानो यान्ति कारुचन वीरताम् ॥१४॥

अहितव्रत पापात्मन् मैवं मे दर्शयाननम् ।
आत्मानं हन्तुमिच्छामि येन त्वमसि भावितः ॥१५॥

अहीनचन्द्रा लसताननेन
ज्योत्स्नावती चापि शुचिस्मितेन ।
एषा हि योषा सितपक्षदोषा
तोषाय केषां न महीतले स्यात् ॥१६॥

आखण्डलेन नाकः कुण्डलिफुलकुण्डलेन पातालम् ।
नरमण्डन रिपुखण्डन भवता भूमण्डलं विभातितमाम् ॥१७॥

आज्ञा मुमेषोरविलडघनीया
किं वा तदीया नवचापयष्टिः ।
घनस्थिता किं घनदेवता धा
शकुन्तला वा मुनिकन्यकेयम् ॥१८॥

आताम्रा सिन्धुकन्याधवचरणनखोल्लासिकान्तिच्छटाभि-
र्ज्योत्स्नाजालैर्जटानां त्रिपुरविजयिनो जानजाम्बूनदम्भीः ।
स्वाभाष्यादच्छमुत्रताफलरचितलसाद्गुच्छसच्छायराया
पायादापासजालादमरसरिदघत्रातजातधमान् नः ॥१९॥

आत्मनोऽस्य तपोदाननिर्मलीकरणं हि यत् ।
क्षालनं भास्करस्येदं सारसं सलिलोत्करं ॥२०॥

आनन्दनेन लोकानामातापहरणेन च ।
कलाधरतया चापि राजत्रिन्द्रूपमो भवान् ॥२१॥

कलाधरस्येव कलायनिष्टा विलूनमाला सत्रलीलतेषु ।
अशोरुमूलं परिपूर्णशोका सा रामयोषा चिरमप्युयात् ॥२२॥

कलेव सूर्यादमला नवेन्दो कृशानुपुञ्जात् प्रतिमेव हेमी ।
विनिर्गता यातुनिवात्तमध्यादध्याबभौ राघवधर्मपत्नी ॥२३॥

काव्य सुधा रसज्ञाना कामिना कामिनी सुधा ।
घन सुधा सलोभाना शान्ति सन्यासिना सुधा ॥२४॥

स्रञ्जनदृशा निकुञ्ज गतवत्या गा गवेषयितुम् ।
अपहारिता समस्ता गावो हरिवदनपद्मकजालोकात् ॥२५॥

गाढमालिङ्गघ्न सकला यामिनीं सहतस्युषीम् ।
निद्रां विहाय स प्रातरालिलिङ्गाय चेतनाम् ॥२६॥

चराचरजगज्जालसदन वदन तव ।
गलद्गगनगाम्भीर्यं वीक्ष्यास्मि हृतचेतना ॥२७॥

चराचरोभयाकारजगत्कारणविग्रहम् ।
कल्पान्तकालसक्रुद्ध हर सर्वहर नुम ॥२८॥

ध्रुवामणिपदे घत्ते योऽम्बरे रविमागतम् ।
सता कार्यातियेयीति बोधयन् गृहमेधिन ॥२९॥

त दृष्टवान् प्रथममद्भुतधर्मवीर्य-
गाम्भीर्यमक्षणविमुक्तसमीपजानिम् ।
वीक्ष्याय दीनमबलाविरहव्ययानं
रामो न वायमिति सशयनाप लोक ॥३०॥

तद्दर्शनोपायविमर्शनार्थं
भया तदालीसदन गतेन ।
तत्रैव सालक्ष्यत पद्मलाक्षी
दाक्षायणीमर्चयितु प्रायाता ॥३१॥

तपस्यतो मुनेर्बक्त्राद् वेदार्यमधिगत्य स ।
वामुदेवनिचिष्टात्मा चिदेश परम पदम् ॥३२॥

तपोनिधे कौशिक रामचन्द्र
निनीपसे चेन् नय कि विकल्पं ।
निरन्तरालोकनपुष्यघन्या
भवन्तु घन्या अपि जीवभाज ॥३३॥

तवाग्रे यदि दारिद्र्य स्थित भूप द्विजन्मनाम् ।
शनं सवितुरप्यग्रे तम स्यात्स्यत्यमशयम् ॥३४॥

तस्मिन् मणिद्रातहतान्यकारे
पुरे निशालोपविधानदक्षे ।
सद्यो विमुक्ता दिवसावसानं
कोकाः सशोकाः कथयन्ति नित्यम् ॥३५॥

तुपारास्तापसव्राते तामसेषु च तापिनः ।
दृगन्तास्ताडकाशश्रोभूयानुभम भूतये ॥३६॥

प्रासंबिना विराजन्ते शूराः सन्मणयो यया ।
न दानेन विना भान्ति नृपा लोके द्विषा इव ॥३७॥

त्वयि दृष्टे त्वया दृष्टे भवन्ति जगतीतले ।
महान्तोऽप्यणवो राजभ्रणवश्च महत्तराः ॥३८॥

त्वामवश्यं सिसृक्षन् यः सृजति स्म कलाधरम् ।
किं घाच्यं तस्य वंदुष्यं पुराणस्य महामुनेः ॥३९॥

दिवि सूर्यो भुवि त्वं च पाताले पद्मगाप्रणीः ।
विष्णु दिक्पालवर्गश्च राजपुङ्गव राजते ॥४०॥

वीनद्रुमान् वचोभिः खलनिकरंरनुदिनं दलितान् ।
पल्लवपन्त्युल्लसिता नित्यं तंरेव सञ्जनधुरीणाः ॥४१॥

दृश्यतेऽनुदिते यस्मिन्नुदिते नैव दृश्यते ।
जगदेतन् नमस्तस्मै कस्मैच्चिद् बोधभानवे ॥४२॥

धनुर्विदलनध्वनिधवणतत्क्षणाविर्भवन्-
महागुरुवधस्मृतिः श्वसनवेगधूतापरः ।
विलोचनविनिःसरद्रहलयिस्फुलिङ्गप्रजो
रधुप्रवरमाक्षिपञ्ज् जयति जामदग्न्यो भुनिः ॥४३॥

धर्मस्यात्मा भाग्येयं क्षमायाः सारः सृष्टेर्जावितं शारदायाः ।
आता साक्षाद् ब्रह्मणो वेदमूर्तेराकल्पान्तं राजतामेव राजा ॥४४॥

धर्मेण बुद्धिस्तव देव शुद्धा
बुद्ध्या निबद्धा सहस्रैव लक्ष्मीः ।
लक्ष्म्या च तुष्टा भुवि सर्वलोका
लोकैश्च नीना भूवनेषु कीर्तिः ॥४५॥

न कपोतकपोतकं तव स्पृशन्तु श्येन मनागपि स्पृहा ।
इदमद्य मया समर्पितं भवने चारुतरं कलेवरम् ॥४६॥

न कपोत भवन्तमप्यपि स्पृशतु इयेनसमुद्भवं भयम् ।
इदमद्य मया तृणीकृतं भवदायुकुशलं क्लेश्वरम् ॥४७॥

नखकिरणपरम्पराभिरामं किमपि पदाम्बुरहद्वयं मुरारेः ।
अभिनवसुरदीधिकाप्रवाहप्रकरपरीतमिव स्फुटं चकासे ॥४८॥

नखैर्विदारितान्त्राणां शवाता पुनरोणितम् ।
आननेष्वनुलिम्पन्ति हृष्टा वेतालयोपित. ॥४९॥

न भवानिह मे लज्ज. क्षत्रवर्णविलोपन' ।
के धा विटपिनो राम कुलाचलभिदः पवेः ॥५०॥

न भाति रमणीयोज्ज्वि वंराग्येण विना यति ।
बंदुष्येण विना विप्रो नरलोकस्त्वया विना ॥५१॥

नरैर्वरगतिप्रदेत्यय सुरैः स्वकीयापणे-
त्युदारतरसिद्धिदेत्यलिलसिद्धसर्धरपि ।
हरेस्तनुरिति धिता मूनिभिरस्तसद्गंगरिय
तनोतु मम श तनो. सर्पदि शन्तनोरङ्गना ॥५२॥

न धर्मं कवमस्तव स्तव
मृष कुर्वामिहि यन् मृषाक्षरम् ।
रणसौमिन् तवावलोकने
तदुपाको दिनकौशिकायते ॥५३॥

नान्यास्ति किं भूमितले सुहृषा
सीतंद वा किं भवतोऽनुहृषा ।
आकर्षता चन्दनशालिशालां
प्रघोधितोऽयं भवता फणीन्द्रः ॥५४॥

नार्यः स यो न स्वहितं समीक्षते
न तद्वितं यन् न परानुतोषणम् ।
न ते परे यैर्नहि साधुताधिता
न साधुता सा नहि यत्र माधवः ॥५५॥

न्यञ्चति बाल्ये सुदृशः समुदञ्चति गण्डसौमिन् पाण्डिमनि ।
मालिन्यमाविरासीद् राकाधिपलबलिकनकानाम् ॥५६॥

परिहरतु धरो फणिप्रवोरः सुखमयतां कमठोज्ज्वि ता विहाय ।
अहमिह पुच्छत पक्षकोणे निखिलमिदं जगदक्लमं यहाँमि ॥५७॥

पाण्डित्येन प्रचण्डेन येन माद्यन्ति दुर्जनाः ।
तेनैव सज्जना रुडा यान्ति शान्तिमनुत्तमाम् ॥५८॥

पूर्णमसुरं रसातलममरंः स्वर्गो वसुन्धरा च नरः ।
रघुवंशवीरतुलना तयापि खलु जगति निरवकाशं ॥५९॥

प्राणानप्यं सीतां वा गृध्रांस्तप्यं वा द्विजान् ।
यमं भजस्व रामं वा ययेच्छसि तथा चर ॥६०॥

प्रियो हृदयवर्तो मे न मां मुञ्चति जातुचित् ।
उत्तरे नावकाशोऽस्ति दूरतस्ते मनोरयः ॥६१॥

भगवद्दनाम्भोजं पश्यन्त्या अप्यहनिशम् ।
तृष्णाधिकमुदेति स्म गोपसौमन्तिनीदृशः ॥६२॥

भवद्द्वारि ऋष्यञ्जयविजयदण्डाहतिबलत्-
किरोटास्ते कौटा इव विधिमहेन्द्रप्रभृतयः ।
वितिष्ठन्ते युष्मन्नयनपरिपातोत्कलिकया
धराकाः के तत्र क्षपितमूर नाकाधिवतयः ॥६३॥

भाग्यं ते शात्मलितरो यद किं परिकल्प्यते ।
द्विजैः फलाशया युक्तेः सेव्यसे यदहर्दिवम् ॥६४॥

भास्करसूनावस्तं याते जाते च पाण्डवोत्कर्षे ।
दुर्योधनस्य जोषित कर्मिव नाद्यापि निर्यासि ॥६५॥

भुजो भगवतो भाति घञ्चंश्चाणूरचूर्णने ।
जगन्मण्डलसंहारे वेगवानिव धूर्जटिः ॥६६॥

महर्षेर्प्राप्तपुत्रस्य धावं धावं वचःमुधाम् ।
अभिमन्युसुतो राजा परां मुदमवाप्तवान् ॥६७॥

महीभृता खलु गणे रत्नसानुरिव स्थितः ।
त्वं काप्ये वसुधाधीश वृषपर्वेव राजसे ॥६८॥

मुनिः श्ववदपं भाति सततं पर्यटन् मटीम् ।
विनिवृत्तत्रिव्याजानः श्वापि लोके नृकायते ॥६९॥

यथा तथाननं चन्द्रस्तथा हागोर्नपि चन्द्रिवा ।
यथा चन्द्रसमश्चन्द्रस्तथा त्वं सद्गुणो तव ॥७०॥

यदि ते चरणाम्बुज हृदा
 बहतो मे न हतो विपद्गण ।
 अथ चण्डकरेण मण्डिते
 दिनमघ्येऽपि जित तमोगणं ॥७१॥

यदि सा मिथिलेन्द्रनन्दिनी नितरामेव न विद्यते भुवि ।
 अम मे कथमस्ति जीवित न विनालम्बनमाश्रितस्थिति ॥७२॥

यद्यनुष्णो भवेद् वह्निर्यद्यशीत भवेज् जलम् ।
 मन्ये दृढव्रतो रामस्तदा स्यादप्यसत्यवाक् ॥७३॥

यश्चरणत्राणीकृतकमलासनपद्मगन्द्रलोकयुग ।
 सर्वाङ्गिगावरणपटीकृतकनकाण्ड स वामनो जयति ॥७४॥

ये त्वा ध्यायन्ति सतत त एव कृतिना धरा ।
 मुधा गत पुराराते भवदन्याधिया जनु ॥७५॥

रणाङ्गणे रावणवैरिणो विभो शरा समन्ताद् बलिता विरेजिरे ।
 निदाघमव्यन्दिनवर्तिनोऽम्बरे सहस्रभानो प्रखरा करा इव ॥७६॥

रणे दीनान् देवान् दशवदन चिद्राव्य वहति
 प्रभावप्रागल्भ्य त्वयि तु मम कोऽप्य परिकर ।
 ललाटोद्यञ्ज्वालाकवलितजगज्जालविभवो
 भवो मे कोदण्डव्युत्विशिखवेग कलयतु ॥७७॥

रराज राजराजस्य राजहस्त करस्थित ।
 हस्तनक्षत्रसक्त इव पूर्णो निशाकर ॥७८॥

राघवविरहज्वालासन्तापितसहस्रशंलशिखरेषु ।
 शिशिरे सुख शयाना कपय कुम्पन्ति पवनतनयाय ॥७९॥

राजा दुर्पोषनो नाम्ना सर्वसत्त्वभयङ्कर ।
 दीपानामिव साधूना क्षञ्जावात इवाभवत् ॥८०॥

राजा युधिष्ठिरो नाम्ना सर्वधर्मसमाश्रय ।
 द्रुमाणामिव लोकाना भवुमास इवाभवत् ॥८१॥

राजेव सम्भूत कोष केदारमिव कर्षक ।
 भवन्त शायता नित्य भयेभ्यो भगवान् भव ॥८२॥

राम स्निग्धतरश्याम विलोक्य वनमण्डले ।
 धाराधरधिया धीर नृत्पन्ति स्म शिलावला ॥८३॥

रामं स्निग्धतरुण्यमं विलोक्य धनमण्डले ।
प्रायो धाराधरोऽयं स्यादिति नृत्यन्ति कैकिनः ॥८४॥

रामायमानः धीरामः सीता सीतामनोहरा ।
ममान्तःकरणे नित्यं विहरेतां जगद्गुरु ॥८५॥

रामो विजयने यस्य क्षनान् तानपंबोजनान् ।
दावाग्निदग्धवान्तारलोलं लङ्कानुरो दधौ ॥८६॥

रूपवत्पि च शूरा कामिनी दुःखदायिनी ।
अन्तःकाटवनमूर्णा मुपश्वेवेन्द्रवारणी ॥८७॥

रोगस्य ते चिकित्सां निदानमालोष्य मुन्दरि करिष्ये ।
मा हन्त कातरा नूः रमाश्रियायां निदाननिजुषोऽस्मि ॥८८॥

लोलया विहितसिन्धुबन्धनः सोऽयमेति रघुवंशनन्दनः ।
दपेदुर्विलमिती दशाननः कुत्र यामि निकटे कुलजयः ॥८९॥

यामयति हीनमत्त्वाननिनत्त्वानुद्धतान् विवानयति ।
श्रासयति सकलशत्रून् नीतिविदामप्रणीतराधिपतिः ॥९०॥

विचारिते महिमनि त्वदीये नित्यनिर्मले ।
परमात्मन् गयनमप्याधते परमानुतान् ॥९१॥

द्वन्द्वानिगृह्यतचरो कुमुमानुपजननहननशक्तिधरो ।
अरिगुल्लान्छिन्नकरो भोजि मे हृष्टिरो हृदयान् ॥९२॥

ध्यानमारचलितादचंब स्फारिताः परमाकुलाः ।
पाण्डुपुत्रेषु पाञ्चाल्याः पनन्ति प्रथमा दृशाः ॥९३॥

शशभृद्गणपतुलंसत्करा
गयनाम्नोरहमालिकाधराः ।
तनयैः सह भाविजन्मनां
तव खेत्तन्नि नरेन्द्र वैरिणः ॥९४॥

श्यामं शशोपशोत्रं तव किमिति शयोमदगमान् कुत्र जातः
सोऽयं शोतांगुक्त्वापयमि कथमनुन् तज्जलं कज्जलात्मन् ।
ध्यातुष्यन्मूरदीनांशिरमन्परिजुषोऽपि नृत्पशमनाशो-
सशाशोपाधुपारासमृदिनमरिनां सर्वतः सद्गमेन ॥९५॥

सदा ज्ञानानुषङ्गपापमदगानां सद्गतरस्मयन् ।
रदगामिभयानानि तत्तत्पुण्याण्डकैः ॥९६॥

सरोजतामय सता शिशिरतंबताधुना ।
बर्भता सर्वंधर्माणा राज्ञानेन विदर्भितम् ॥९७॥

साग्निद्वीपकुलाचला वसुमतीमाक्रम्य सप्तान्तरा
सर्वा द्यामपि सस्मितेन हरिणा मन्द समालोकित ।
प्रादुर्भूतपरप्रमोदविदलद्रोमाञ्चितस्तत्क्षणं
ध्यानमग्रीकृतकन्धरोऽसुरवरो मौलि पुरो न्यस्तवान् ॥९८॥

सिन्दूरं परिपूरित किमयवा लाक्षारसं क्षालित
लिप्त वा किमु कुङ्कुमद्रवभरंरेतन् महीमण्डलम् ।
सन्देह जनयन् नृणामिति परिव्रातत्रिलोकस्विषा
घात प्रातरुपातनोतु भवता भव्यानि भासा निघे ॥९९॥

सुधेव वाणी वसुधेव मूर्ति सुधाकरश्रीसद्गुणी च कीर्ति ।
पयोधिकल्पा मतिरासफेन्दोर्महीतलेऽन्यस्य नहीति मन्ये ॥१००॥

स्थितेऽपि सूर्ये पश्चिन्यो वर्तन्ते मधुपं सह ।
अस्त गते तु सुतरा स्त्रीणा क प्रत्ययो भुवि ॥१०१॥

स्पृशति त्वयि यदि चाप त्वाप प्रादन् न केऽपि नरपाला ।
शोणे तु नयनकोणे को नेपालेन्द्र तव सुख स्वपितु ॥१०२॥

हालाहलसमो मन्युरनुकम्पा सुधोपमा ।
कीर्तिस्ते चन्द्रसद्गुणी भटास्तु मकरोद्भटा ॥१०३॥

**INDEX OF VERSES
AND
PROSE PASSAGES**

INDEX OF VERSES AND PROSE PASSAGES

[The References are to pages and verses]

अ

- अकरुण मृषामाषा ५३-२०
 अकरुणहृदय प्रियतम ५४-३९
 अकूपाराद्धारि प्रचुर १७०-४०८
 अगर्ष्यैरिन्द्राद्यै २३-५
 अगाध परित पूर्णम् ९०-१
 अगाधजलसञ्चारी १६८-३८८
 अघहरणचणचरण १८९-५७३
 अङ्कायमानमलिके ६२-१२१
 अङ्कितान्यक्षसघातं ९०-२
 अङ्गानि दत्त्वा ५९-९२
 अङ्गानि ब्राह्मणाना ३३-२२
 अङ्गं सुकुमारतरै ५८-८०
 अजस लसत् १८६-५४३
 अज्ञतया प्रेम्णा वा १३३-९४
 अतिपरुपरवाणा १३५-१०६
 अतिमात्रबलेषु चापल ९०-३
 अत्युच्चैनाविरुद्धेन १६५-३६४
 अथ कोकिल कुरु १३८-१३२
 अथ तत्र सकलसामन्त पृ ८४
 अथ सकललोकनिस्तार पृ ८५
 अथ सर्वमिद मया १९-३९
 अद्वितीय रुचात्मान ६२-१२६
 अघर बिम्बमाज्ञाय १९३-१
 अघरद्युतिरस्तपल्लवा ५७-६८
 अघरेण समागमाद् ६०-९८
 अधिरजनि प्रियसविधे ५५-५१
 अधिरोप्य हरस्य ५४-३६
 अधि धीरुद्याने १५०-२४६
 अध्वन्यध्वनि तरव १७६-४५७
 अनल्य जल्पन्तु २६-२६
 अनल्यजाम्बूनद १९३ २
 अनल्यतापा वृत् १९३-३
 अनल्पैर्वादीन्द्रै २५-१८
 अनाथ स्नेहार्द्राम् ५-२४
 अनाराध्य कालीम् १८९-५७५
 अनिश नयनाभि ५८ ७९
 अनुकूलभावमथवा १९३-४
 अनेकद्रह्माण्ड २५-२३
 अन्तर्धावापृथिव्यो ३२-१५
 अन्तर्नीर नदीनाम् ३२-१३
 अन्तर्वलान्यहममुष्य १८३-५१५
 अन्तर्मी क्तिकपुञ्ज १३-४
 अन्तर्वसति मार्जारी १४१-१६२
 अन्धेन पातभीत्या १९३-५
 अन्या जगद्धितमयी ४३-६७
 अन्यायं कियतीरुवाह १८०-४९५
 अन्ये ते विहगा पयोद १७०-४०९
 अपकुर्वद्भिरनिश १९३-६
 अपनीतपरिमलान्तर ३८-२०
 अपहाय सकलबाधव ९०-४
 अपार पायोधि १३४-९८
 अपारे खलु ससारे ११९-४४
 अपारे ससारे विपम ७८ ३६
 अपि घ्नन्तो विप्रान् ७-३४
 अपि त्वया कैरविणि १२९-५९
 अपि दलन्मुकुले १२३ ३
 अपि प्राज्य राज्य ३-६
 अपि बहलदहनजाल ७९-४४
 अपि वक्ति गिरा पति ९०-५
 अपि शर्वपिता १९-३८
 अप्यकुर्वन् सटाटोप १८३-५१६
 अबलाना श्रिय हृत्वा ९०-६
 अभिरामतासदन ९०-७
 अभूदप्रत्यूह कुसुम ६४-१५८

अमूदप्रत्यूहः सकल २६-३०
 अमरतरकुसुम ३९-२६
 अमितगुणोऽपि पदार्थः ४४-७६
 अमुना मरुकूपेन १३६-११८
 अमुष्मिन्नारामे १३४-९९
 अमृतद्रवमाधुरीभृतः ९०-८
 अमृतलहरीचन्द्र १२०-५०
 अमृतस्य चन्द्रिकायाः ९०-९
 अम्बरत्यम्बरं यद्वत् ९०-१०
 अम्भोजप्रकरोऽय १३८-१३३
 अम्भोजिनीवान्धव ९०-११
 अम्लायन् यदराति ११३-१२
 अयं पण्डितराजेन १४-११
 अयं सज्जनवार्पाम ९०-१२
 अयमत्यघमोऽपि १८-१७
 अयाचितः सुम्नं दत्ते ४८-१२१
 अयि किं गुणवति १६४-३५७
 अयि कुरद्गि तपोवन १३६-१२१
 अयि कुरद्गि तुरद्गम १३६-१२०
 अयि कोकिलपाक १३८-१३४
 अयि गतंमुखे गतः १८-२६
 अयि हम्बरमारवूट १२८-४९
 अयि दलदरविन्द ३७-४
 अयि दीनतरं दयानिधे १७-१३
 अयि दुष्कृतकेन १६८-३९२
 अयि पवनरपाणां ९०-१३
 अयि वन गुरगर्वं ४७-११५
 अयि मन्त्रन्दम्यन्दिनि १३०-६०
 अयि मन्दस्मिन्मपुंरं ६५-१७०
 अयि मलयत्र ३८-१०
 अयि मालति मौरत्र १६४-३५८
 अयि मेघ भवानेव १६६-३७६
 अयि रोगमुरीत्ररोपि ४१-४२
 अयि श्वाक्चक्रलासय ९०-१४
 अयि वह्नि स्रष्टाटे १४०-१५८
 अयि शीतवन्त्रान्त्रिः १८-३२
 अये वीरभेजो १३४-१००

अये जलधिनन्दिनी ७५-२
 अये तालश्रीडां व्रज १५६-२९०
 अये मानलक्षिम् २७-४०
 अये राजभ्रातृर्णय ९१-१५
 अये राजभ्रातृर्णय कुतुक ९१-१६
 अये लीलाभग्ननिपुर ९१-१७
 अरविन्देषु कुन्देषु १५०-२४७
 अरिगीर्णगजेन्द्र २०-५०
 अरुणमपि विद्रुमद्रुं ५९-८७
 अरे खड्ग पादाः १४०-१५९
 अर्जुनस्य गुरुर्माया ९१-१८
 अर्थिनो दातुमेवेति ९१-१९
 अर्थिभिरिच्छमानोऽपि ९१-२०
 अलङ्कृतं कर्णौ ५५-५३
 अलङ्कृर्वाणाना २६-२८
 अलं हिमानीपरिदीपं १९३-७
 अलङ्काः फणिनाय ९१-२१
 अलम्ब्य सौरभ्यं कविकुल २५-२५
 अलम्ब्यं सौरभ्यं हरति ७-३५
 अलिरसो नलिनी १२३-४
 अलिर्मङ्गो वा नेत्रं ५८-७७
 अवधो दिवमावसान ५२-१५
 अवाप्य भद्रं तलु १९३-८
 अबिचिन्त्यनाक्तिविभवेन ६३-१३२
 अबिभाविन एव वेवलं १६७-३८०
 अविरतचिन्तो लोके १९३-९
 अविरतपरोपकरण ४८-११७
 अविरतं परकार्यं ४७-१०८
 अविरलविगलहानोदकः १९३-१०
 अविद्यान् जन्मावपि ८-४५
 अव्याग्नयो विनरति ७६-१०
 अशीतलोषद्वग्मानुः १९४-११
 अगन्निधाने हे तापः १५५-२८८
 अग्नि मन्मन्प्रगन्तभूनाल ५. ८३
 अग्नि स्वादु फलं १२७-४५
 अग्ध्यमात्कामयो १९४-१२
 अस्मानवेहि वनमान् १३१-७६

अस्मिन् केलिवने १६३-३४६
 अस्या प्रावृषि चातकं १७१-४१२
 अहयुवरवर्णिनी १३८-१३५
 अह लताया सदुशी १९४-१३
 अहनेको रणे राम १९४-१४
 अहमस्मि नीलकण्ठ १६३-३४७
 अहमेव हि दीप १९-३३

अहह चण्डसमीरण १७०-४०३
 अहितत्रत पापात्मन् १९४-१५
 अहितापकरणभेषज ११८-४१
 अहिरहिरिति सम्भ्रम १४३-१७९
 अहीनचन्द्रा लसता १९४-१६
 अहोरात्र कूजन् १३८-१३६
 अह्नि क्रीडोचिताना ३१-६

आ

आकर्ष्याम्रफलस्तुति १५१-२४९
 आकल्कोदयमाशा १३८-१३७
 आकस्मिककर्णं प्राणान् १४९-२३२
 आकाशश्चाम्बराख्य १७७ ४६९
 आखण्डलेन नाक १९४-१७
 आगत पतिरितीरित ५२-१४
 आजन्मकल्पतरु १२३-५
 आजानेय चरित्र १२७-४३
 आज्ञा सुमेपो १९४-१८
 आताम्रा सिन्धुकन्या १९४-१९
 आत्मनोऽस्य सपोदानं १९४-२०
 आत्मन्ययाम्भोनिधिः १४९-२३३
 आत्मीयपक्षपरपक्ष १७८-४७६
 आदौ त्व निकयेण १८५-५४१
 आनन मृगशावाश्याः ६४-१५३
 आनन्दनेन लोकानां १९४-२१
 आनन्दमृगदावान्नि ४७ १०४
 आनम्य वल्लुवचनं ६४-१५७
 आनम्रा स्तवकभरेण १२३-६
 आपद्गत खलु ४३-६८
 आपातालगभीरे १४१-१६३
 आपाथोजासनायु ३३-२१
 आपेदिरेऽम्बरपथ ३८-१६
 आपो विमुक्ता क्वचिद् १७१-४१३
 आवघ्नास्पलकान् ११२-७
 आमूलाग्रनिवद्ध १६१-३३५
 आमूलादुन्मूलय १६४-३५९

आमूलाद्रत्नसानो ७७-२६
 आम्र यद्यपि गता १५१-२५१
 आयाता वमलासनस्य ११४-१६
 आयातैव निशा निशापति ५६-५४
 आयातैव निशा मन ५६ ५८
 आयान्ति त्वरिता १७६-४५८
 आयान्ति नियान्ति १५१-२५२
 आरामाधिपति ३९-२९
 आलानवग्धनमथाड्कुश १४१-१६४
 आलिङ्गसे चारुलता १२३ ७
 आलिङ्गितो जलधि ७९ ३७
 आलीपु केलीरभसेन ५२ ११
 आलेपा हिङ्गुलीना ३१ ७
 आलोक्य सुन्दरि मुख ५८ ७३
 आविर्भूता यदवधि ५७-६३
 आश्रय कियतामेय १७०-४१०
 आसक्ता प्रतिकोटर १७०-४११
 आसन् कणानि यावन्ति १७१ ४१४
 आसाद्याम्बवनीमिमा १३८-१३८
 आसाय सलिलान्त ६५ १६९
 आसीच्च वारिजनित १७६-४५९
 आसीत्पूर्वं विमलजलधौ १६३-३५१
 आस्ता गाढतरानुशीलन १५१-२५०
 आस्ता तावदहो समुद्र १८०-४९६
 आस्तो विधु परम १४५-१९४
 आस्वादेन रसो रसेन ११३-११
 आह्लादिनी नयनयो ९१-२२

६

इत एव निजालयं ५३-२६
 इदं लताभिः स्तवकानताभिः ६२-१३०
 इदं हि ब्रह्माण्डं ६-२७
 इदमप्रतिमं पश्य ५७-७१
 इदमुदधेरुदर वा ९१-२३
 इन्दु निन्दतु नाम १४५-१९५
 इन्दुना परसौन्दर्यं ९१-२४
 इन्दुस्तु परमोत्कृष्टः ९१-२५
 इन्द्रो यमोऽसि वरुणोऽसि १६५-३६३
 इमा पीयूषलहरी ९-५३

इयं तावल्लीला १७९-४८४
 इयं बाला वल्ली मृदु १७६-४६०
 इयं मुस्तनी १९०-५८३
 इयं मुस्तनी मस्तकः १९०-५८४
 इयति प्रपञ्चविषये ९१-२६
 इयत्या सम्पत्तावपि ४०-४१
 इयत्येतस्मिन् वा १२८-४७
 इयमुल्लसिता मुखस्य ६५-१६८
 इह नगरे प्रतिरष्यं १५९-३१५

६

ईश्वरेण समो ब्रह्मा ९२-२७

उ

उच्चैरेप सहः फल च १३४-१०१
 उर्ध्वस्त्वाद् वयसा १७९-४८०
 उच्छिष्टपत्रनिचये १७९-४८७
 उरिधाप्ताः षबरीभर ११३-१३
 उत्तसाय सरो मयूर १६३-३४८
 उत्तमानामपि स्त्रीणा ४८-१२०
 उत्सुद्गमत्तमानद्ग १८३-५१७
 उत्सुद्गमम्भोज १७९-४८१
 उत्प्लुत्य यः गिरिणि १८३-५१८
 उत्पुल्लरम्य सहार १५१-२५३
 उत्पद्ये तव गदगै ९२-२८
 उदञ्चन्मानंण्ड ३-३
 उदरद्वनिनिम्न १९-४८
 उदरद्वयभरणभयात् १८९-५७०
 उदित मण्डलमिन्द्रोः ५७-७०
 उदुम्बरफलाजीव ९२-२९

उद्दामाम्बुद वष्यमान १५५-२८२
 उद्यानपाल कलशाम्बु १४८-२२५
 उन्मीलद्रमविन्दुगन्ध १५१-२५४
 उन्मूलित सह मरेन ९२-३०
 उपरारमस्य माषो. ९२-३१
 उपरारमेव तनुते ४४-७७
 उपनिदि पुलिने १६०-३२५
 उपनिपद परिपीताः ५४-३८
 उपरि करवालपारा ३८-१३
 उपरि फणिपतिः १७९-४८५
 उपरम्यम्य भद्रपद् २३-३
 उर्वी धामनि मय्युपद्रव ९२-३२
 उन्नाग पुञ्जद्वेष ३१-१
 उन्नीवनसमूहेषु १५४-२७८
 उपरि प्रतिपञ्चकामिनो ६१-१०९
 उपरि मागध १८९-५६९

ऊ

ऊर्ध्वीकृतपीवमहो १४९-२३४

ऊर्ध्वं पापारक्षिभ्यः ३४-३०

ऋ

ऋगुराज भ्रमरहित ९२ ३३

ए

एक द्विजञ्च १६९-४००
 एकभूरह्यो १७९-४८३
 एक कर्णमहीपति १५७-२९६
 एकस्त्व गहने ३९-२३
 एकस्त्व मरुभूरहेन्द्र १७६-४६१
 एकीभवत्प्रलयकाल ९२-३४
 एके तुम्बा व्रतिकरगता १५६-२९२
 एकेन चेत् परिहृत १३७-१२९
 एकेन राजहसेन १८६ ५४९
 एको विश्वसता ४३-६५

एणाक्षीणा वरकुचतटे १६७-३८१
 एणाद्या पदाव १२३-२
 एणाल सभ्रमेण १८३-५१९
 एणीणेषु गुरुगर्व ४१ ४७
 एतावति प्रपञ्चे ९२-३५
 एतावति प्रपञ्चेऽस्मिन् ९२ ३६
 एतावति महीपाल ९२ ३७
 एतावत् सरसिञ्ज १३०-६१
 एया पुष्करिणी १८७-५५०

औ

औत्सुक्यात् परिमिलता ५५-४३

औदार्यं भुवनत्रयेऽपि ४३-६४

क

कञ्चिदेव समय १८७ ५५१
 कट्टु जल्पति कश्चि ९२-३८
 कट्टुजल्पनमल्प कस्य १९-३५
 कति कति न लता १२४-८
 कति कति न वसन्ते १५१-२५५
 कति न सन्ति महीषु १४४-१८९
 कतिपयदिवसविलास ९३ ३९
 कतिपर्यन्तिरपायि ११७-३३
 कति सन्ति लवङ्गलता १६४-३६०
 कथय कथमिवासा ५३-२७
 कदाचित् कुतुकानुकुलतया पृ० ८४
 कनकद्रवकान्तिकान्तया ६३-१३८
 कनकद्रवगौर १९-४९
 कपर्दादुल्लस्य प्रणय ७-४०
 कपोलपालि तव ५२-९
 कपोलाबुन्मीलत्पुलक ५६-६१

कपोले ते दोलायित २६ ३३
 कमलति वदन ९३-४०
 कमलावासकासार ११९-४८
 कमलिनि मलिनोकरोपि ३७-८
 करकलितचक्रघटन ९३-४१
 करतलनिर्गलदविरल ९३-४२
 करस्फोटोऽम्बरत्याग १८६-५४४
 करिकुम्भतुलामुरोजयो ६०-९५
 करी बरीमरीनि चेद् १२४ ९
 करुणाकर दुर्दशाकुल १९-३४
 करोतु करट शन्द १३२-८६
 कर्पूरधूलौरचिताल वाल १६०-३२४
 कर्तृस्वतिरिव ७०-१६
 कलकण्ठ यथा शोभा १३८ १३९
 कलकवाणा काञ्ची २४-१६
 कलम तवान्तिक ३९-२५

कलाधरस्यैव कला १९४-२२
 कलास्तास्ताः सम्यग् १४५-१९६
 कलितकुलिशघाताः ९३-४३
 कलिन्दगिरिनन्दिनी ७५-४
 कलिन्दजानीरभरे ६३-१४२
 कलिन्दशैलादियमाप्रयागं ९३-४४
 कलेव सूर्यादमला १९५-२३
 कल्लोलसञ्चल १४३-१८०
 कवयति पण्डितराजे १८९-५७६
 कवित्वे वादित्वं कनक १५८-३०७
 कश्चिन् नवं पल्लव १७६-४६२
 कस्तूरिका तृणभुजा १५७-३०४
 कस्तूरिकातिलक ५१-४
 कस्तूर्यन्मामिकः ९३-४५
 कस्त्वं भोः कविरस्मि १३२-८२
 कस्मै हन्त फलाय ४६-९८
 काकः पक्षबलेन १८३-५२०
 काकस्य चञ्चुर्यदि १३३-८७
 काकाः प्रभुप्रणिहिताः १३३-८८
 काका वृका घूक १३८-१४०
 काके काण्ण्यमलौकिक १८७-५५२
 काचाः काञ्चनभूयिताः १६७-३८२
 कातराः परदुःखेषु ९३-४६
 कान्तारे विलपन्तीना ९३-४७
 कान्तिस्ते कनकाचल १५४-२७६
 कान्तोऽसि नित्यमघृष्टः १२८-५०
 कान्त्या सुवर्णवरया ७०-१५
 कामं सुधाकरकरामृत १३३-८९
 कारुण्यकुसुमाकाशः ९३-४८
 कालत्रभकमनीष १३७-१३०
 कालपीमन्दिरे बाल १९०-५८८
 कालागुरुद्रवं सा ६१-११४
 कालागुरौ सुरभि १४४-१९०
 कालिन्दीति कदापि १३-६
 काले तरोरनुपकारि १२९-५४
 काव्य सुधा रसज्ञानां १९५-२४
 काव्यात्मनामसि ७०-१०

कासारवयं कलिताम्बु १८२-५०९
 कासारेषु सरित्तु १७१-४१५
 किं कौरवत् तव वचः १६२-३३७
 किं कुप्यसि कस्मै १३०-६२
 किं कुर्वते दरिद्राः ९३-४९
 किं केतकीपरिमलोत्पित १२४-१०
 किं केतकी फलति १२९-५५
 किं कोमलैः पिकरवैः १३९-१४१
 किं खलु रत्नैरेतैः ४०-४०
 किं जल्पसि मुग्धतया ५५-४२
 किं तीर्थं हरिपाद ४५-८१
 किं नाम तेन न कृतं ९३-५०
 किं निःशब्दकं शेषे ७७-१९
 किं पुष्पासि मृगान् १८३-५२१
 किं बान्धवेन रविणा १३०-६३
 किं ब्रूमस्तव वीरतां १११-४
 किं मालति म्लायसि १६४-३६१
 किं वीरुषो भुवि १५५-२८७
 किंशुक किं शुकमुख १६०-३२७
 किंशुके किंशुकाः १६०-३२६
 किमहं कथयामि ९३-५१
 किमहं वदामि खल ४७-१०२
 किमिति कृशासि ६०-१०१
 कियदिदमधिकं मे ९३-५२
 कियन्तः सन्त्येके ७-३६
 किरति प्रकरं गवां १४५-१९७
 किरीटे निशेशः १८९-५७१
 किसलयानि कुतः १७१-४१६
 कीर नीरसकीर १३४-१०२
 कीलालैः कुङ्कुमानां ३१-८
 कुङ्कुमद्रवलिप्ताद्गः ९४-५३
 कुचकलशयुगान्तः ५३-३०
 कुचकलशेष्वबलानां ९४-५४
 कुचाम्यामालीढं ९४-५५
 कुचौ ते दुग्धाम्भो २५-२१
 कुण्डलीकृतकोदण्ड, ९४-५६
 कुत्र शैवं धनुर्दि ९४-५७

कुन्देऽरविन्दे कुमुदे १५१-२५६
 कुम्भ परिमितमम्भ १६१-३३०
 कुरङ्गीणा यूथ १८३-५२२
 कुलिशमिव कठिनमसता ९४-५८
 कुलिशाङ्कुशावम्बु २०-५१
 कुलं कस्तूरीणा २६-३२
 कुवलयलक्ष्मी हरते ११८-४२
 कुसुमानि लिखन्तु १५०-२४५
 कुसुमानि शरा मृणाल ९४ ५९
 कुस्तुम्भरी समायाति १३६-११३
 कृत त्वयोन्नत ४७-१०७
 कृतक्षुद्राघोधानथ ५-१७
 कृतमपि महोपकार ९४-६०
 कृत्वा सूत्रं सुगूढार्थं ९४-६१
 कृत्वोत्तान चरणयुगल १५४ २८१
 कृष्णपक्षाधिकरुचि ९४-६३
 कृपया मुघया सिञ्च ९४-६२
 केतव्य वटुकण्टका १२४-११
 केनापि मे विलसितेन ७०-९
 केऽपि स्मरन्त्यनुसरन्ति ९४-६४
 केलीमन्दिरमागतस्य ५९-८३
 के वा न सन्ति भुवि १४९-२३५
 के वामी प्रभवन्ति १४९-२३६

केसैर्वधूनामय सर्वकोपं ११७-३०
 केशोरे वयसि क्रमेण ५७-६५
 कोटिद्वयस्य लाभेऽपि १७८-४७५
 कोदण्डच्युतकाण्ड ९४-६५
 कोप चम्पक मुञ्च १४८-२२६
 कोपेऽपि वदन तन्नि ९५-६६
 कोमलातपनोणाग्र ९५-६७
 कोऽ केलिमलङ्करोतु १८४-५२३
 कौमुदीव भवती ९५-६८
 क्रीडावारि तटाक १४१-१६५
 क्रूरसत्वाकुल ९५-६९
 क्वचित् क्वचिदय १२४-१२
 क्वचिदपि कार्ये मृदुल ९५ ७०
 क्व वाम्भोघी जन्म १७७-४७१
 क्व वा राम ९५-७१
 क्व शुक्तय क्व वा मुक्ता ९५-७२
 क्व सा कुमुमसाराङ्गी ९५-७३
 क्षमापणैकपदयो ६१-११०
 क्षार वारि न चिन्ति १६२-३४४
 क्षीरोदधेच्च गाम्भीर्यं १६२-३४०
 क्षुधितस्य नहि १८-१८
 क्षोणी शासति ११३-१०

ख

खञ्जनदृशा निकुञ्ज १९५-२५
 खण्डितानेत्रकञ्जालि ४८-१२२
 खद्योतास्तरला १३०-६४
 खर्वीहृतेन्द्रगर्वं त्वरया ९५-७४
 खल करोति दौरात्म्य १५८-३०५

खल कापटघदोषेण ९५-७५
 खल सञ्जन ४५ ८६
 खलानामुक्तायो हन्त ९५-७६
 खलास्तु कुशला ४७ १०५
 खिद्यति सा पथि ५८-८१

ग

गगनचर जलविम्ब ९५ ७७
 गगनाद् गलितो गभस्तिमान् ९५-७८
 गगने चन्द्रिकायन्ते ११९-४९
 गङ्गादीना सकलसरिता १६२ ३४२

गङ्गाप्रवाह गिरि १५९-३१६
 गङ्गा हृद्या यया ९६-७९
 गजस्य पङ्कमग्नस्य १४१-१६६
 गणिकाजामिलमुस्यान् ७९-३९

गतास्ते दिवसा यत्र १५७-२९८
 गतोऽस्मि तीर १२३-१
 गन्धाढ्यासौ जगति १२४-१३
 गभीरामुद्वेला २५-२०
 गरिमाणमर्पयित्वा ५५-४४
 गर्जतापि जलदेन १७१-४१८
 गर्जन्मन्वु ददाति १७१-४१७
 गर्जसि नो घन मुञ्चसि १७१-४१९
 गर्जितमाकर्ष्यं मनाक् ४७-१०१
 गर्वं मा कुरु शर्करे १५२-२५७
 गलितानि मघूनि १२४-१४
 गाढमालिङ्गञ्च सकला १९५-२६
 गाम्भीर्येणातिमात्रेण ९६-८०
 गाहितमखिल विपिन ९६-८१
 गिर समाकर्णयितु ९६-८२
 गिरयो गुरवस्तेभ्यः ४६-९२
 गिरां देवी वीणागुण ७७-२७
 गिरामविषयो राजन् ९६-८३
 गिरिगह्वरेषु गुहं ४२-५१
 गिलितगरलकण्ठः १३२-८१

गीर्भिर्गुह्याणां ४४-७१
 गीर्वाणप्रामणीभिः ३३-१७
 गीष्पतिरप्याङ्गिरसः ९६-८४
 गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे ३८-१८
 गुञ्जन्ति मञ्जु परितः ६६-१७४
 गुञ्जारञ्जितकवरी १६५-३६५
 गुणवत्तस्तव हार १८८-५६४
 गुणवृद्धी परे ९६-८५
 गुणानामज्ञानात् १६९-३९७
 गुणैरुत्तुङ्गता याति १४४-१८५
 गुणैरुत्तुङ्गता याति न तु १४३-१८४
 गुरजनभयमद्विलोकनान्तः ५१-७
 गुरुभिः परिवेल्लितापि ५२-१७
 गुरुमध्यगता मया ५२-१८
 गुरुमध्ये हरिणाक्षी ५५-४७
 गुरुषु मिलितेषु १५६-२९३
 ग्रीष्मचण्डकरमण्डल ७८-३५
 ग्रीष्मे भीष्मतरैः ४०-३३
 ग्रीष्मोष्मा दलितः १७१-४२०

घ

घोष्ठा कुण्डलिनी १४०-१५७

च

चकोरनयनानन्दि ९६-८६
 चन्द्रं समाश्रयतु नाम १४५-१९८
 चन्द्रांशुनिर्मलं वारि ९६-८७
 चपला जलदाञ्छ्युता ७७-२४
 चरणाम्जनखाव १९-४५
 चराचरजगज्जाल १९५-२७
 चराचरोभयाकार १९५-२८
 चलद्भृद्गमिवाम्भोजं ६२-१२३
 चाञ्चल्ययोगि नयनं ९६-८८

चातक धावसि किं १४९-२३७
 चातकेन तृपितेन १४९-२३८
 चित्रं कनकलतायां १६८-३९०
 चिन्तामीलितमानसः ५५-५२
 चिन्ता शशाम सकलापि ६९-७
 चिरं शासित्वायं १८४-५२४
 चिरश्रान्तो दूरात् १५२-२५८
 चूडामणिपदे घते १९५-२९
 चेलाञ्चलेनानन ६०-९७

छ

छायाभिः प्रथमं १७६-४६३
 छायाभिर्निविडाभिः १८२-५१०

छायामन्यस्य कुर्वन्ति १७७-४६४
 छाया रम्या नु शाकं १५२-२५९

छिद्रिणा निकटे वास १८० ४९२
छिन्न मुनिशितं १६९-३९९

छेद्य चन्दनचूत १५८-३०८

ज

जगज्जाल ज्योत्स्ना ७८ ३४
जगति नरजन्म तस्मिन् ९६ ८९
जगत्त्रयत्राणघृत ९६-९०
जगत्त्रयत्राणविधौ १७ ५
जगत्प्राणे प्रौढे १५६ २९१
जगदन्तरममृतमयै ६४-१४९
जगन् मिथ्याभूत २५ १७
जठरज्वलनज्वलता ४१-४८
जडानन्धान् पद्मगून् ४-१५
जनक सानुविशय ४६ ९७
जनमोहकर तवालि मन्ये ६३ १४४
जनयन्ति परप्रीति ९६ ९१
जनि सरोज्जकात् १३० ६५
जम क्षीरनिधौ १४५-१९९
जम क्षीरमहाणवे १४५ २००
जन्मस्यली वारण १६५ ३६६
जन्मामुदुदधौ १३१ ७८
जम्बीरश्रियमतिलघ्य ५९ ९१
जलकुम्भमुम्भितरस ६५-१६५
जलघर भवतश्चरित १७२ ४२१

त च गुणाना परस्पर पृ ८४
त दृष्टवान् प्रथम १९५-३०
तदिनि चिराय ३८ २१
तत् काक त्वयि १३३ ९०
तत्कि स्मरसि न भुक्त १३९ १४२
तत्त्व किमपि काव्याना ४७ १११
तथापि क्रियते ग्रन्थ १९० ५७८
तदवधि कुशली ५२-१३
तद्सनोपायविमर्श १९५-३१
तमञ्जु मन्दहसित ५१ ५
तपस्तेपे तीव्र २६-२९

जलधे श्रयन्ति बहव १८१-४९७
जलनिधौ जनन १७८ ४७२
जलभ्रमोत्पत्तिकृती १६६-३७५
जहीहि गुरुगर्जिन १४१ १६७
जात प्राभवमद्य ते १५४-२८०
जात केलिकलावती १४४ १९१
जान स्तन्य न जग्राह १८४ ५२५
जानन्त्यव सदा १४५ २०१
जानामि नागन्द्र १८२ ५१२
जान्मो गुरु मुष्पृष्ट १७७-४६८
जिनरत्नरुचा सदा ६०-९३
जित्वानकान्वरण्यानि १८४ ५२६
जीर्णं पणसमूह १६९ ४०१
जीर्णा तरि सरिदिय १३१ ७५
जावातुजाञ्चजाला ३३ १८
जीविन मृत्युना लीड ९६ ९२
ज्ञाना त्वमृदुतान्दता १७२ ४२२
ज्यष्टादेवि नमस्तुभ्य १५४ २७९
ज्यात्स्नाभमञ्जुहसिता ९७ ९३

त

तपस्यतो मुनवक्त्राद १९५ ३२
तपोनय कौशिक १९५-३३
तया तिलोत्तमीयन्त्या ६२ १२०
तरङ्गमालिकामील १८१ ४९८
तरणितनया कि स्यादेया ७७ २३
तरणोपायमपत्यतपि ७७ १७
तरकुलमुपमापहरा ३९ २४
तल्पगतापि च मुननु ९७ ९४
तव श्रोत्र फुल्लोत्पल २७-३६
तवाग्र यदि दारिद्र्य १९५-३४
तवालम्बादम्ब ३ ४

तवैव प्रावीर्यं १७२-४२३
 तस्मिन् मणित्रात १९६-३५
 तपत्रय खलु नृणां ९७-९५
 तारतम्यमविज्ञाय १६६-३७७
 तारागणाश्चन्द्रमस १४५-२०२
 तारा हिमाशोयंत् १५६-२८९
 तावच्चकोरचरणायुध १३९-१४३
 तावत् कोकिल विरसान् ३७-६
 तावत् पापकदम्ब १३-५
 तावद् गर्जन्ति मण्डूकाः १८२-५१३
 तावन् मौनेन नीयन्ते १३९-१४४
 तिमिर हरन्ति ५३-२९
 तिमिरशारदचन्द्रि ६४-१५०
 तिरस्कृतो रोषवशात् ६०-९६
 तीरे तरुण्या बदनं ५३-२१
 तीर्थं गङ्गा तदितर ९७-९६
 तीव्रोऽप्य नितरां १७७-४६५
 तुलामनालोक्य निजा ६५-१६७
 तुलामारोहयेद् धेम्ना १६९-३९५
 तुषारास्तापसत्राते १९६-३६
 तृणमुखमपि न खलु १३७-१२२
 तृष्णालोलविलोचने ३७-३
 तेजासि यस्य प्रशम १६१-३३४
 ते ते चातकपोतकाः १७२-४२४
 तैलङ्गान्वयमङ्गलालय १२०-५३
 तोयैरल्पैरपि ३९-२८
 त्यक्ता नद्यः कमल १७२-४२५

त्यक्तो विन्ध्यगिरिः १४१-१६८
 त्यज किशुक पुष्पिता १६०-३२८
 त्यज चक्रवाकि शोकं १४४-१८८
 त्रपन्ते तीर्थानि ६-२८
 त्रपाश्यामा जम्बूः १५२-२६०
 त्राण त्रैविष्टपानां ३२-१६
 त्रातामीवार्तलक्षाः ३१-३
 त्रासंविना विराजन्ते १९६-३७
 त्रोटिपुट करट १३३-९१
 त्वं जामदग्न्य १६०-३२३
 त्व प्राप्नोषि महोन्नति १७२-४२६
 त्वं भोः शम्भोनिवससि १४६-२०३
 त्वं सामान्यतरुभ्रमेण १५२-२६१
 त्वत्तो जन्म सितांशु ११२-६
 त्वत्प्रतापमहादीप ९७-९७
 त्वदङ्गणसमुद्भूता ९७-९८
 त्वदद्भिफुल्लाम्बुज १७-४
 त्वद्विपक्षमहीपालाः ९७-९९
 त्वमिव पथिकः प्रियो मे ६५-१६६
 त्वया कृत्ता युद्धे १८९-५६८
 त्वयि कुपिते रिपु ९७-१००
 त्वयि दृष्टे त्वया १९६-३८
 त्वयि पाकशासनसमे ११८-४०
 त्वा गीर्वाणगुहं ९७-१०१
 त्वामन्तरात्मनि ९७-१०२
 त्वामवश्यं सिसृक्षन् १९६-३९
 त्वा सुन्दरीनिवह ११६-२७

द

दधानः प्रेमाण ३९-३१
 दधीचिबलिकर्णेषु ११९-४५
 दन्तप्रभापुष्पचिता ९७-१०३
 दन्ताशुकान्तमरविन्द ६६-१७८
 दयितस्य गुणाननु ७१-१८
 दयिते रदनत्विषा ५८-७८
 दयितोऽसि ततः १७२-४२७
 दरपाण्डुरगण्ड १९-४३

दरस्मितसमुल्लसत् ९-४९
 दरानमत्कन्धर ५३-२३
 दरिद्राणा दैन्य ३-२
 दलानि मुकुलीकृत्य १३०-६६
 दबदहनजटाल ४०-३४
 दशाननेन दृष्टेन ९७-१०४
 दानान्धीकृतगन्ध १३-३
 दामोदरमुदराहित १४३-१७८

दारिद्र्य भजते कलानिधि ५६-५६७
 दारिद्र्य बोचामि १५७-२१७
 दासेरको रसत्येष १२८-५२
 दिगन्ते श्रूयन्ते ३७-१
 दिङ्नागा प्रतिपेदिरे १८४-५२७
 दिङ्मण्डल परिमलै १५२-२६२
 दिल्लीश्वरो वा १९०-५७९
 दिवानिश वारिणि ६३-१४५
 दिवि सूर्यो भुवि त्व १९६-४०
 दिव्य चूतरस पीत्वा १६२-३४३
 दीनद्रुमान् वचोभि १९६-४१
 दीनव्राते दयार्द्रा ११६-२४
 दीनानामिह परिहाय ४६-९१
 दुरापा दुर्वृत्तं २७ ३५
 दुर्लोलपल्लीपति १३२-८३
 दुर्वृत्तसङ्गतिरनर्थं १५८ ३०६
 दुर्वृत्ता जारजन्मान् ७८ ३३
 दूर यान्तु निशाचरा १८६-५४५
 दूरीकरोति कुमति ४८-११६
 दूरीकर्तुं प्रिय बाला ९७-१०५
 दूरे मार्गाधिवससि १७९ ४८२
 दृश्यतेऽनुदिते १९६ ४२

घत्ते भर कुसुमपत्र ४५ ८९
 घत्से मूर्धनि दु सहा १७७-४६६
 घनुविदलनध्वनि १९६-४३
 घन्धोऽप्य मणिरैक १६७-३८३
 घर्मस्यात्मा भागधेय १९६-४४
 घर्मण बुद्धिस्तव १९६-४५
 घान्यागारप्रभृतिषु १६६-३७४
 घाराघर घरा १७२ ४२८
 घाराघर विवेकात्मन् १७२ ४२९
 घिक् छीतमोहति १८६-५४६

न कपोतकपोतक १९६-४६

दृष्ट सदसि चेदुग्राः ११९-४३
 दृष्टिर्मृगीदृशोऽयन्त ९८-१०६
 दृष्टि सम्भृतमङ्गला ११४-१७
 दृष्ट्वा शाखावकीर्णं १३४-१०३
 दृष्ट्वा हृष्टोऽभवत् १२४-१५
 देव त्वद्दंशनादेव ९८-१०७
 देव त्वा परित स्तुबन्तु ११२-८
 देवा के पूर्वदेवा ११६-२५
 देवे पराग्वदनशालिनि ६९-१
 दोर्दण्डद्वयकुण्डलीकृत ११४ १४
 दोषाकरोऽपि कुटिल १४६-२०४
 द्यूते नागन्द्रकृत्ति ९-५१
 द्राक्षा प्रदेहि मधु १३५-१०४
 द्राक्षेव मधुर वाक्य ९८-१०८
 द्रागर्कत वितन्वन् ३४-२५
 द्रागाहृत्य प्रभाते ३३-२४
 द्रुमपङ्कजविद्वास ९८-१०९
 द्रोहो निरागता लोके ९८-११०
 द्वार न प्रजहाति १८०-४८८
 द्वारान्दोलनमदान्ध ८३-२
 द्विजकुल्पते मेघा १३५-१०५
 द्विनेत्र इव वासव ११५-२३

ध

धीरध्वनिभिरल ४३ ५९
 धुत्तूर कण्ठकफल १५८ ३११
 धुत्तूर धूर्त तरुणेन्दु १५९-३१२
 धुर्येऽपि माधुर्ये ७८ ३१
 धमायिता दवा दिसा ४६-९९
 धृन्वा पदस्त्वलन ६९ ५
 ध्माता कालतलानलं १४६ २०५
 ध्यायन्नञ्जनतोय १३९-१४५
 ध्वनिरतिमधुर १७८-४७३

न

न कपोत भवन्त १९७-४७

न कुर्याः प्राखर्यं १४२-१६९
 न कोऽप्येतावन्तं ६-३०
 नक्षत्राणि बहूनि १४६-२०६
 नक्षकिरणपरम्परा १९७-४८
 नखैर्विदारितान्त्राणा १९७-६९
 नगरान्तर्महीन्द्रस्य ९८-१११
 नगेभ्यो यान्तीना ५-२२
 न च गन्धवहेन १६४-३५३
 न जाग्रता स्वप्नगतेन १७-१२
 नदन्ति मददन्तिनः ११५-१९
 नदेभ्योऽपि हृदेभ्योऽपि १७२-४३०
 न द्वारि द्विरदावली १३२-७९
 न घन न च राज्य १८-१६
 न नगाः काननगाः ९८-११२
 नन्दनजन्मा मधुप. १२४-१६
 न भवानिह भे लक्ष्य १९७-५०
 न भाति रमणीयोऽपि १९७-५१
 न भ्रूणा स्फुरणं १७८-४७९
 न मणोरितोऽधिक १५७-२९९
 न मनागपि राहू ५१-१
 नमन्मौलिश्रेणि २३-६
 न मया रचित १३२-८०
 न मिश्रयति लोचने ६५-१६१
 न यत्र स्येमान ३९-३०
 न यत् साक्षाद् वेदः ४-१०
 नयनाञ्चलावमसां ५५-४८
 नयनानन्दसन्दोह ७९-३८
 नयनानि बहन्तु ९८-११३
 नयनेन्दिरानन्द ९८-११४
 नयने बहता नु ५९-८८
 नयने मुद्गा पुर. ९८-११५
 न याचे गजालि १९०-५८२
 न याचे हिन्दूक १९०-५८१
 नरके निजवर्म १८-२०
 नरान् मूढान् ८-४३
 नरैर्वरगतिप्रदा १९७-५२

न वदामि न दुष्कृतं १९-३७
 नवनीरदनीलिम २०-५४
 नवप्रसङ्गं दयितस्य ९८-११६
 न वयं कवयः १९७-५३
 नवाङ्गनेवाङ्गणेऽपि ९८-११७
 न वारयामो भवती ४१-४३
 नवोच्छलितयौवन ९८-११८
 नष्टे वारिजविपिने १२४-१७
 नात्र व्याघराः १३७-१२३
 नानन्दि कैरवमर्वाधि १४६-२०७
 नान्धौ स्कन्धनतिः १७३-४३१
 नान्यास्ति किं भूमि १९७-५४
 नापेक्षा न च ४०-३७
 नायाति चैव भवदम्बु १७३-४३२
 नार्यः स यो न १९७-५५
 नासत्ययोगो वचनेषु ११७-२८
 निखिल जगदेव नरवरं ७९-४१
 निखिलजगन्महनीया ९८-११९
 निखिलां रजनी ६१-१०४
 निखिले निगमकदम्बे ९९-१२०
 निजत्रोटीकोटी १४३-१७७
 नितरा घनमाप्नु ९९-१२१
 नितरा नरकेऽपि १८-१९
 नितरा नीचोस्मीति ३७-७
 नितरां परया ५१-२
 नितरा विनयेन १७-१५
 नितरा हितयात्र ९९-१२२
 नितान्त यौवनोन्मत्ताः ९९-१२३
 नितान्तरमणीयानि ९९-१२४
 नित्यं पातकभङ्ग १३-२
 निदानं शृङ्गार २५-१९
 निषान घमांशा ५-१८
 निषानं रत्नाना १८१-४९९
 निधि लावण्यानां ६४-१४७
 निपतद्वाप्यसरोध ६१-१०५
 निभाल्य भूयो निज ६०-९४
 निमग्नेन क्लेशैः ८९-४.

निरुपाय सुधापाय ९९ १२५
 निरुध्य यान्ती तरसा ५३ २८
 निरुपाधिजनार्ति १८-२२
 निर्गुण शोभते ४७ १०९
 निर्दूषणा गुणवती ६९ ६
 निर्भिद्य क्षमाहृणा ३१-५
 निर्मलाम्बररम्यश्री ९९-१२६
 निर्माणे यदि मार्मिकोऽसि ७८-३०
 निर्माय नूतनमुदा ८९-६
 निर्वाणमद्गलपद ६९ ४
 निर्वासयन्ती घृति ६१ १११
 निवासो मुक्त्वा २७ ३८
 निशङ्क गजपतिगण्ड १२५-१९
 निशाकरादालि ९९-१२७
 निशाचरोऽपि दीनोऽपि १४६-२०८
 निपीदतु शिरीषके १२५ १८
 निषेवन्तामेते वृष १४२-१७०
 निष्कलङ्क निरातङ्क ९९-१२८
 निष्णातोऽपि च वेदान्ते ४५ ८२
 निष्पद्य शिशिरेण १७३ ४३३
 निष्पीडितो यद्यपि १४६-२०९
 निष्पीतपीनतिमिराणि १८१-५००
 निसर्गादारामे ४२ ५२

नि सीमशोभासीभाग्य ५५-४६
 नीत जन्म नवीन १२५-२०
 नीतो नासान्तिक ९९-१२९
 नीर दूर तदपि विरस १७३-४३४
 नीरक्षीरविवेके ३८-१२
 नीरसान्यपि रोचन्ते १३३ ९५
 नीरान् निर्मलतो जनि ४३-६१
 नीलतया स्थूलतया १६४ ३५५
 नीलाञ्चलेन सवृत ६२-१२७
 नीलोत्पलस्य मत्स्यस्य १४२ १७६
 नीवी नियम्य ५२-१०
 नीहार निम्नगाम्य ३४-२७
 नीहारं नीरजाना ३२-१०
 नृणामीक्षामात्रात् ४ १२
 नृत्यत्वद्वाजिराजि ९९-१३०
 नत्राभिराम रामाया ६३-१३७
 नैर्गुण्यमेव साधोय ४५-८३
 नैमल्य वपुपस्तवास्ति १६१-३३३
 नैवालवालवलय १७३-४३५
 नो वा क्रियन्त १६४-३५६
 नौका वै भजते तावद् १३४ ९७
 न्यञ्चति बाल्ये सुदृश १९७-५६
 न्यञ्चति वयसि प्रथमे ५५-४५

प

पङ्कविना सरो भाति ४७-११०
 पञ्चशाल प्रभो यस्त ९९ १३१
 पञ्चास्यस्य परामवाय १८०-४८९
 पततु नभस १८६-५४७
 पतितोऽप्यति १८-३०
 पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या ३९-२२
 पद्मद्रोहोद्गुराणा ३१-२
 पद्मपत्रैर्नृणा नेत्रै ९९-१३२
 पद्मासनप्रमुख १००-१३३
 पद्मिनि विमिति त्रीडसि १३० ६७
 पपात पाय कणिका १७३-४३६
 पय पीत्वा मात ८-४६

पयोद हे वारि १७३-४३७
 पयोधे सबस्व १६७-३८४
 परगुहजगुप्तिनिपुण ४५-८७
 परपूरुषदृष्टिपात ५९ ९०
 परस्परसङ्गमुखान् ६३-१४३
 परार्थव्यासङ्गाद् ४४ ७४
 परिच्छिन्न स्वाद १८९-५७७
 परिपीडय करद्वयेन १६६-३७१
 परिफुल्लाब्जनयना १००-१३४
 परिष्कुर्वन्त्वर्थान् ८९-५
 परिहरतु घरा १९७-५७
 परोपसर्पणान्त ४५-८४

पवनापनीतसौरभ १२५-२१
 पश्यानु रूपमिन्द्रिन्दिरेण १६०-३२०
 पाटीर तव पटीयान् ३८-११
 पाटीरधुभुजङ्ग ५६-५७
 पाणौ कृतः पाणिः ५९-८६
 पाण्डित्यं परिहृत्य १००-१३५
 पाण्डित्येन प्रचण्डेन १९८-५८
 पातालं ब्रज याहि ७५-६
 पानीयमानीय १७३-४३८
 पान्य मन्दमते किं वा ६३-१३४
 पापं हन्त मया हतेन ६१-१०८
 पाय पायमपाय १४-८
 पारीन्द्रसावक १८४-५२८
 पारीन्द्राणां धुरीणः ८३-१
 पारीन्द्राणां धुरीणः १११-३
 पाशक्षुण्णसुरस्य १३७-१२४
 पाषाणादपि पीयूषं ८९-३
 पास्यन्ति कस्य कुसुमे १५५-२८५
 पिपासाक्षामकण्ठेन १५०-२३९
 पिब स्तन्यं पोट ४२-५८
 पिष्टोऽपि दष्टोऽपि च १४४-१९२
 पीतं पङ्कजकानने १२५-२२
 पीतं येन पुरा १८७-५५३
 पीत्वा गर्जन्यपस्ते १८१-५०१
 पीयूषयूषकल्पाम् ११८-३७
 पीयूषेण कृतायिता १८१-५०२
 पीयूषेण सुराः १८१-५०३
 पुत्रिष्यः कति नात्र १३६-११८
 पुरः पुरस्तादरि ११८-३५
 पुरन्दरपुरे पुरा १२५-२३
 पुरातनानां वचसाम् १७-११
 पुरा सरसि मानसे ३७-२
 पुरो गीर्वाणानां ४५-७९
 पुरो घावं घावं ५-१९
 पूर्णः पङ्कजलोचना १४६-२१०
 पूर्णमसुरै रसातल १९८-५९

पूर्वं कल्पतरुप्रसून १२५-२४
 पूर्वं नयनयोर्लज्जा १००-१३६
 पूर्वाहणे प्रतिबोध्य १८६-५४८
 पृथुवर्तुलमौक्तिक १९-४४
 पृष्टाः खलु परपृष्टाः ३९-२७
 पौलोमीपतिकानने ४१-४४
 प्रकटय सदृशं १८४-५२९
 प्रकुर्वता सद्गतिमिन्दुना १४६-२११
 प्रणिपत्य विधे भवन्त २०-५५
 प्रतिपलमखिलान् ७९-४२
 प्रत्यग्रोढाः प्रगल्भाः ३२-१४
 प्रत्युद्गता सविनयं ६९-२
 प्रथमं चूम्वितचरणा ७६-१६
 प्रथमं श्रितकञ्जकोरकामौ १००-१३७
 प्रदीप किमु कुप्यसि १५७-३००
 प्रदोपान्तनृत्यत्पुर ७-३८
 प्रपद्यन्ते लोकाः ८-४१
 प्रफुल्लकल्हारनिभा १००-१३८
 प्रबन्धनं पञ्चवने १२५-२५
 प्रभाजालः प्राभातिक २७-३७
 प्रभातप्रोन्मीलत्कमल २३-८
 प्रभातसमयप्रभां ५६-५९
 प्रभाते स्नान्तीनां ३-७
 प्रभुरपि याचितुकामः ६५-१६४
 प्रमोदभरतुन्दिलप्रमय १००-१३९
 प्रवालाना दीक्षा २३-७
 प्रसङ्गे गोपानां ५७-६४
 प्रसादो यस्यायं २६-३४
 प्रसिद्धिहेतुभूतानां १६१-३३२
 प्रसीदतु पयोद ते १७४-४३९
 प्राचीसन्ध्यासमुद्यन् ११६-२६
 प्राणानर्पय सीतां वा १९८-६०
 प्राणापहरणेनासि १००-१४०
 प्राणेशविरहक्लान्तः १००-१४१
 प्रातर्निर्गत्य गोभिः ३३-१९
 प्रातस्तथां प्रणमने ५१-६
 प्राथमिकी घनवृष्टिः १७०-४०४

प्रादुर्भवति पयोदे ६१-११६
 प्राय पतेद् द्यौ १००-१४२
 प्रारम्भे कुसुमाकरस्य ४१-४६
 प्रालेयाना कराला ३१-४

प्रावृषि शंलश्रेणी १७४-४४०
 प्रिये विपाद जहिहीति ६४-१५१
 प्रियो हृदयवर्ती मे १९८-६१
 प्रोषितवति रजनिकरे १४७-२१३

फ

फलाना च दलाना च १२५-२६

फलितस्य रसात् १५२-२६३

ब

बककोयष्टिभिर्जुष्टे १८७-५५४
 बदरामलकाग्र ५१-८
 बवान द्रागेव ८-४७
 बन्ध लब्धवत १३३-९२
 बन्धनान्यपि हि सन्ति १२६-२७
 बन्धोन्मुक्त्यं सलु ७६-१५
 बहव फणिन सन्ति १२८-४८
 बहिरतिनिर्मलरूप १५७-३०१

बहु मन्यामहे राजन् १००-१४३
 बाहुजाना समस्ताना १०१-१४४
 बिडालमक्षिते दुःख १६२-३४१
 बुद्धिरग्घर्महीपाल १०१-१४५
 बुद्धिर्दीपकला लोके १०१-१४६
 ब्रह्माण्ड मण्डयन्त ३४-२९
 ब्रह्माण्डमण्डले भान्ति १०१-१४७

भ

भगवद्भवदनाम्भोज १९८-६२
 भद्र भद्र कृत मौन १३९-१४६
 भवप्रीत्नप्रीडातप ७६-१४
 भवत्या हि ब्रात्या ७-३७
 भवद्द्वारि ऋध्यत् १९८-६३
 भवन वरुणावती विसन्ती ६१-१०७
 भवानलज्वाल १७-२
 भस्मनि स्मररिपोरनु १७९-४८६
 भाग्य ते शात्मलितरो १९८-६४
 भाग्येन सह रिपूणा ११८-३९
 भानुरग्निर्गमो वाय ११९-४७
 भासयति व्योमस्यान् ११८-३८
 भास्करसूनावस्त १९८-६५
 भिनति भीम १८४-५३०
 भिन्ना महागिरिसिला ४६-१००
 भीतो वाडववासत १४७-२१४

भुक्ता मृणालपटली ४१-४५
 भुक्त्वा भव्यतृणानि १३७-१२५
 भुजगाहितकल्पित १९-३६
 भुजगाहितप्रकृतय १०१-१४८
 भुजपञ्जरे गृहीता ५४-३७
 भुजग्रमितपट्टिश ११५-२१
 भुजो भगवतो भाति १९८-६६
 भुवननितयेऽपि ११८-३६
 भूतिर्नचिगृहेषु ७७-२५
 भूधरा इव मतेभा १०१-१४९
 भूमीनाय शहावदीन १०१-१५०
 भूमी स्थिता रमण ७०-१३
 भूरिशोऽपि च वसन्ति १५२-२६४
 भूषितानि हरेर्भक्तै १०१-१५१
 भूदग क्षुधालुरपि १२६-२९
 भूदगपुद्गव मन्द १२६-२८

भो नारिकेल तव १५९-३१८
 भो भो वारिद १७४-४४१
 भो भोश्चूत चिरादय १५२-२६५
 भो भो सरस्त्वदुदरा १८२-५११
 भ्रमति गिरिराट् १३६-११९

भ्रम भ्रमर यूधासु १२६-३०
 भ्रमर मरणभीति १२६-३१
 भ्रातः काञ्चनलेप १३१-७७
 भ्रातश्चातक नीत एव १५०-२४०

म

मकरप्रतिमैर्महाभट्टैः ११७-३४
 मणिकडकणकान्ति १९-४६
 मणिज्योत्स्नाजालैः २४-१४
 मथुरागमनोन्मुखे ५९-८२
 मदकामविमोह १८-२५
 मद्वाणि मा कुरु ७८-२८
 मधुद्राक्षा साक्षादमृतमय ७८-२९
 मधुप इव मास्तेऽस्मिन् ३८-१७
 मधुपे मालतीपुष्प १२६-३२
 मधुरतरं स्मयमानः ६६-१७१
 मधुरसान्मधुरं हि ६६-१७२
 मध्ये गल विहरता १०१-१५२
 मध्ये सुधासमुद्रस्य ११९-५१
 मननतरितीर्णविद्यार्णवः ८९-७
 मनस्वी म्रियते वापि १६४-३५४
 मनुष्य इति मूढेन १०१-१५३
 मन्त्रार्पितहविर्दीप्त १०१-१५४
 मन्त्रैर्मौलितमौषधैः ९-५०
 मन्याचलभ्रमणवेग ११७-२९
 मन्दस्मितेन सुधया ७०-१२
 मन्दारमेदुरमरन्द १२६-३३
 मन्मथामात्यमायान्तं १०१-१५५
 मयि जीवति बीजाढ्ये १५६-२९५
 मयि त्वदुपमाविधौ ११५-२०
 मरकतमणिमेदिनीधरः ७७-२२
 मरुल्लीलालोल ५-२०
 मर्यादानिलयो महोदधि १५४-२७५
 मलयस्य गिरेरपत्य १५५-२८६
 मलयाचलससर्गात् १८०-४९३
 मलयानिलकालकूटयोः ७९-४०

मलयानिलमनलीयति ६१-११३
 मलिनात्मना विरागः १३९-१४७
 मलिनेऽपि रागपूर्णा ४६-९५
 महर्षेर्व्यसिपुत्रस्य १९८-६७
 महाजवाश्छिन्नविवेक १७-१०
 महादानैर्घ्यनिर्बहु ४-११
 महीभृतां खलु गणे १९८-६८
 महेन्द्रतुल्यं कवयः ११७-३१
 मह्यं श्रीरिति शाङ्गभृत् १८१-५०४
 मा पाहीति विधिः १०२-१५९
 माकन्दे मकरन्द १६८-३९१
 माकन्दे मधुपान १२६-३४
 मा किंशुक प्रकटय १६०-३२९
 मा कुरु कशां कराब्जे १०१-१५६
 मा कुरु गुस्तागर्वं १८१-५०५
 मा गर्वमुद्रह विडाल १६२-३३८
 मातः पातकपात १३-१
 मातर्वारिणि पाप १४-९
 माधवस्य मुरली मुखलम्ना १६६-३७२
 माधुर्यपरमसीमा १०२-१५७
 माधुर्यसाराधरिता १५९-३१३
 मानपराग्वदनापि ५५-४९
 मान्ययमाप गमन ५९-८४
 मामनुरक्ता हित्वा १०२-१५८
 मारस्य मित्रमसि १४७-२१५
 मार्जारो लभते १४३-१८१
 मालतीमुकुला याताः १३०-६८
 माहात्म्यस्य परोऽवधिः ११२-५
 मित्रात्रिपुत्रनेत्राय १०२-१६०
 मिथान् माणिक्यानां २४-१३

मीनवती नयनाभ्या ६३-१३३
 मुकुलितनयन करिष. १०२-१६१
 मुक्ताफल त्वामिम १६५-३६७
 मुक्ताहार गुणीभूष १८८-५६५
 मुक्त पटकज लोचने १९०-५८७
 मुखाम्भोजे मन्द २६-३१
 मुञ्च मुञ्च सलिल १७४-४४२
 मुञ्चसि नाद्यापि स्य ५८-७२
 मुञ्चस्पम्म सम १७४-४४३
 मुधैव मन्तु परिकल्प्य ५२-१२
 मुनि श्ववदय भाति १६८-६९

मुहुरयितयाद्य ५४-३२
 मूल स्थूलमतीव ३९-३२
 मृगता हरयन् मध्ये ११९-५०
 मृगदन्निमुत्तान् १८-२१
 मृगमद मा कुरु गर्वं १३२-८४
 मृणालमन्दान्जलि ६४-१५५
 मृणालीना लीला २५-२४
 मृतस्य लिप्ता कृपणम्य ४८-११९
 मृद्वीका रसिना सिता ७५-७
 मोघ भ्रमेण हि १२९-५८

य

य कुन्तपाणिरिह १६८-३८९
 यजन्त्येके देवान् ८-४४
 यत् पल्लव समभवन् १७४-४४४
 यत्रापि कुत्रापि १८७-५५५
 यथा तवानन चन्द्र १९८-७०
 यथा तान विना राग ४७-११३
 यथा यथा तामरसेक्षणा ६६-१७५
 यथा लताया स्तवकानताया ६२-१२९
 यदन्त खेलन्तः ४-९
 यदपि भेकगणेन १२६-३५
 यदवधि दयितः ६०-१०३
 यदवधि विलासभवन ६५-१६०
 यदि ते चरणाम्बुज १९९-७१
 यदि लक्ष्मण सा ६१-१०६
 यदि वीर्य दशसि १८-२९
 यदि सा मिथिलेन्द्र १९९-७२
 यदेकस्मिन् वर्षे १५३-२६६
 यद्यध्वनीन चिर १५३-२६७
 यद्यनुष्णो भवेत् १९९-७३
 यद्यपि का नो हानि १४२-१७४
 यद्यपि खदिरारण्ये १४८-२२७
 यद्यपि च दैवयोगान् १८४-५३१
 यद्यपि चातकपत्री १५०-२४१
 यद्यपि तरणं किरणं १४४-१८७

यद्यपि दिशि दिशि १५०-२४८
 यद्यपि दैवान्जला १३२ ८५
 यद्यपि न भवति हानि १५८-३०९
 यद्यपि बहुगुणगम्य १३६-११५
 यद्यपि रटति सरोय १८५-५३२
 यद्यपि सन्ति बहूनि १७४-४४५
 यद् वाञ्छन्ति चकोरका १४७-२१२
 यत्रादृन्स्त्वमलिना १४८-२२८
 यन्मूले भगवान् १२८-४६
 यम प्रतिमहोभूता ११५-२२
 यवनी नवनीनकोमलाङ्गी १९०-५८५
 यवनी रमणी विपद् १९०-५८६
 यत्र सौरभ्यलङ्घन ४५-८८
 यस्चरणत्रागीकृत १९९-७४
 यस्तोय न गत १२६-३६
 यस्मिन् खेलनि सर्वत ४२-५३
 यस्मिन् जीवति मिहे १८५-५३३
 यस्मिन्ननवरत्नपरिमित पृ ८३
 यस्य तुलामधिरोहसि १०२-१६२
 यस्योदयनेव दिशा १४७-२१६
 यस्योद्गमदिवा ८३-३
 या कान्ति वहसि १५७-३०२
 या तावकीनमधुर ७०-११
 याते मय्यविरान् ३८-१५

यातेयं भवता सहैव १४७-२१७
 याते यातमथ स्थिते १५३-२७४
 यान्ती गुरुजनैः साकं ६४-१५४
 यावत्तिष्ठति चातकः १७४-४४६
 यावदेनं न जानाति १२६-३७
 यावन् न मुञ्चसि १२७-४४
 यासां दृष्ट्वा नयन १६६-३७३
 या सूते सर्वभूते ३२-९
 यास्यति जलधरसमयः १५९-३१७
 युक्तं तु याते दिव १०२-१६३
 युक्तं सभाया खलु ४५-८०
 युक्तोऽसि भुवनभारे १८०-४९१
 यूयान्यग्रे गतानि १४२-१७१

यूथि यथोचितविधिना १६६-३७८
 यूना येन विभिन्न १८५-५३४
 ये तपनकिरणशुष्काः १७४-४४७
 ये त्वां ध्यायन्ति १९९-७५
 येन भिन्नकरिकुम्भ ४१-४९
 येनामन्दमरन्दे ३७-९
 येनोषितं रुचिर १३९-१४८
 येऽमी आमुकुलोद्गमात् १५३-२६८
 ये वर्धिताः कनक १८७-५५६
 ये शिरसा निहिताः १६१-३३६
 यैस्त्वं गुणगण ३८-१९
 योजनाना सहस्राणि १६१-३३१
 यौवनोद्गमनितान्त ५४-३५

र

रणाद्गणे रावण १९९-७६
 रणे दीनान् देवान् १९९-७७
 रत्नाकरे परिहृता १६५-३६८
 रमणीयस्तवकयुताः १०२-१६४
 रामामुखाम्भोज १७-६
 रमे पद्मे लक्ष्मि २७-४१
 रम्यहासा रसोल्लासा १०२-१६५
 रराज राजराजस्य १९९-७८
 रवितुरगदिग्गजेषु १०२-१६६
 रसगद्गमाधरनामा ८९-८
 रसाल तव माधुरी १३९-१४९
 रागं विना विराजन्ते १०२-१६७
 राघवविरहज्वाला १९९-७९
 राजन् प्रचण्डमार्तण्ड १०२-१६८
 राजा दुर्योधनः १९९-८०
 राजान जनयांबभूव ५७-६२
 राजानः कति वा न सन्ति १४७-२१८
 राजा युधिष्ठिरः १९९-८१
 राजीविनीविपिन १७०-४०५
 राजेव सम्भृतं १९९-८२
 राजो मत्प्रतिकूलान्मे ६१-११२
 राज्याभिषेकमाज्ञाय ६४-१५२

रामं स्निग्धतर १९९-८३
 रामं स्निग्धतरश्याम २००-८४
 रामायमाणः श्रीरामः २००-८५
 रामो विजयते यस्य २००-८६
 रीतिं गिराममृत ७१-१९
 रुदतो निशि शैशवेन ८३-४
 रूपजला चलनयना ६२-११८
 रूपवत्यपि च क्रूरा २००-८७
 रूपसौरभसमृद्धि १४८-२२९
 रूपार्चिं निरसितुं ५५-४१
 रे कूप जीवनागार १३६-११६
 रे खल तव खलु ४७-१०३
 रे चाञ्चल्यजुषः ४२-५७
 रे चेतः कथयामि ७६-९
 रे धाराधर नीर १७५-४४८
 रे रे कोकिल मा भज १३९-१५०
 रे रे दीप तिरस्कृताखिल १५७-३०३
 रे रे घुस्तुर भित्तेः १५९-३१४
 रे रे विडाल परिगर्जसि १६२-३३९
 रे रे मनो मम ७७-२१
 रे रे रसालतस्सार १५३-२६९
 रे रे रासभ वस्त्रभार १४२-१७५

रे रे शिखावल १६३-३४९
रोगस्य ते चिकित्सा २००-८८

लक्ष्मी स्वप्न निवसति १३०-७०
लक्ष्मीसम्पर्कजातोऽथ १३०-६९
लक्ष्म्या निवास इति १३१-७१
लक्ष्म्या श्रीपुरपोत्तम १८२ ५०६
लङ्कापुरादतितरा १०२ १६९
लता कुसुमभारेण १०२-१७०
लतास्तास्ता १२७-३८
लभ्येत पुष्पैर्गृहिणी ६५ १६३
ललाटे या लोकै ८-४२
लवली तव लीलया ५४ ३४
लावण्यमुज्वल ७० १४

वशभवो गुणवानपि ४४ ७५
वक्त्रे विघातरि कथ १६३ ३४५
वक्रोऽस्तु बाल्ये तदनु १४७ २१९
वक्षोजाग्र पाणिना ५२-१६
वचने तव यत्र माधुरी १०३ १७३
वचने पर्यैरिह १८ २८
वज्र पापमहीभृता ७५-८
वडवानलकालकूटवत् ६५ १६२
वदन विना मुकविता १०३ १७४
वदनकमलेन बाले ६३-१४१
वदनारविन्दसौरभ ६० १०२
वदने विनिवेशिता ४७ १०६
वद प्रादुर्भावावधि १५६ २९४
वनमार्जालबीजन्तु १६८ ३९३
वनान्ते खेलन्ती ४४ ७८
वनितेति वदन्त्यता ६३ १३९
वपुर्मलिनमीदृश १४०-१५१
वय वाका वय १३३-९३
वयोऽभिमानादथ १८५ ५३५
वरमुनतलाङ्गुलात् १८५ ५३६

ल

लावण्येन प्रमदा १०३-१७१
लीलया विहितसिधु २०० ८९
लीलामुकुलित ४३ ६२
लीलालुण्ठितसारदा ४४-७०
लून मत्तगजै कियत् ४२ ५४
लोकाना विपद धुनोपि ११३-९
लोकैरतीव गण्य ते १७८-४७७
लोचनफुल्लाम्भोज ५५ ५०
लोभाद वराटकाना ५४ ४०
लोलालकावलचलत ६६-१७७
लोहितपीतं कुसुमं १०३ १७२

व

वररत्नमयाङ्गुलीयका १९ ४७
वराका य राकारमण १०३-१७५
वराटक त्व वरवर्णिनीना १६९ ३९६
वसु दातु यशो घातु १०३-१७६
वसुधावलयपुरन्दर १०३ १७७
वहति विपधरान् ४४-७२
वागिव मधुरा मूर्ति १०३ १७८
वाचा निर्मलया ७५-५
वाचो माङ्गलिकी प्रयाण ५६ ५५
वार्ताविधूनय विभीषय १७५-४४९
वानराणा विवाहेषु १२९-५७
वापी स्वल्पजला १५०-२४२
वामाकल्पितवामाङ्ग १०३-१७९
वायुरेव महामूत १७०-४०६
वारिधिराकाशसम १०३ १८०
वास काञ्चनपञ्जरे १३५-१०७
वासयति हीनसत्वान् २०० ९०
विकचसहकारवाटी १२७-३९
विचारिते महिमनि २००-९१
विज्ञत्व विदुषा गण १०३ १८१

वित्तभूचित्तभूमत् १८९-५७२
 विदुषा वदनाद् ४३-६३
 विदूरादाश्चर्येऽस्तिमित ५६-६०
 विद्धा मर्मणि वाग्बाणैः १०३-१८२
 विद्धा मृगी व्याध १३७-१२६
 विद्योतन्ते कति न गिरयः १६३-३५२
 विद्राणैव गुणज्ञता १११-२
 विद्वत्सु विमलज्ञानाः १०३-१८३
 विद्वद्भ्यतमस्त्रिमूर्ति ११४-१८
 विद्वान्सो वसुधातले १११-१
 विघत्ता निःशङ्कं ५-२३
 विधाय सा मद्बदनानु ५४-३१
 विधिवञ्चितया मया ६१-११५
 विधिशर्वमुखामर २०-५२
 विनये नयनारुण ५२-१९
 विना खदिरसारेण १४१-१६०
 विनिन्द्यान्युन्मत्तैः ४-१३
 विनैव शस्त्र हृदयानि ६५-१५९
 विपिने घोरतरेऽस्मिन् १४०-१५२
 विप्रेभ्यः साधुदान १३४-९६
 विबोधयन् करस्पर्शः ६४-१५६
 विभूषितानङ्ग ९-५२
 विमलतरदलैरपि १६०-३२१
 विमलतरमतिगभीर १०४-१८४
 विमलमना विधुमाश्रिताः १४७-२२०
 विमानैः स्वच्छन्द ७-३३
 विमुञ्चसि यदि प्रिय १०४-१८५
 वियोगवहिनकुण्डेऽस्मिन् ६४-१४६
 विरम रत्न मुधा १६७-३८५
 विरहेण विकलहृदया ५७-६७

विलग्नौ ते पार्श्वं २७-३९
 विलसत्याननं तस्याः ६६-१८०
 विलससि मनोज्ञमनसा १६५-३६२
 विलीनो वै वैवस्वत ६-२५
 विशालविषयाटवी ७५-१
 विशालाभ्यामाभ्यां ६-३२
 विश्रान्ति ब्राह्मणाना ३३-२३
 विश्वाभिरामगुण ४४-६९
 विश्वास्य मधुरवचनैः ४३-६६
 विषभारसहस्रेण १७७-४६७
 विषीदता नाथ १७-१
 विष्णुवक्षःस्थितो भाति १०४-१८६
 विष्वद्रीच्या भुवनमभितः ७६-१२
 विहगीगतं मधुकर्तुः १५५-२८३
 विहाय ससार १७-३
 वीक्ष्य वक्षसि विपक्ष ५३-२२
 वीणाप्येकगुणेन १४३-१८३
 वृकस्ते मायावी १३७-१२७
 वृक्षान्दोलनमद्य ते १२९-५६
 वृथा मुदा धावसि १५०-२४३
 वृन्दापितृगहन २००-९२
 वृन्दैर्वृन्दारकाणा ३३-२०
 वेतण्डगण्डकण्डूति ४३-६०
 वेत्ता कोकिल एव १५३-२७०
 व्यत्यस्त लपति क्षण ५७-६९
 व्यागुञ्जन्मधुकर ४८-११८
 व्यानम्राश्चलिताः २००-९३
 व्यासतु स तु गौतमतु १८९-५७४
 व्योमनि वीजाकुरुते ४६-९३
 व्योमाङ्गणे सरसि १०४-१८७

श

शक्यते येन केनाऽपि १५०-२४४
 शङ्करशिरसि निवेशित १४८-२२१
 शतकोटिकठिनचित्तः ६२-१२४
 शतेनोपायानां कथमपि ६६-१७३
 शम्भुकः सिकतिल १७८-४७४

शयिता शैवलशयने ५७-६६
 शयिता सविधे ६०-१००
 शरच्चन्द्रश्वेता ८-४८
 शरदिन्दुरिवाह्लाद १०४-१८८
 शरदिन्दुसहोदराननं १९-४२

शरीर ज्ञानजनन १०४-१८९
 शरी मायाबीजो २४-१०
 शर्कराशतभारेण १६०-३२२
 शशशृङ्गघन्तु २००-९४
 शान्ता धर्मकणा श्रम १५३-२७१
 शान्तिमिच्छसि चेदासु १०४-१९०
 शारिका मधुरालापा १७८-४७८
 शासति त्वयि हे राजन् ११९-४६
 शास्त्राप्याकल्पितानि ७८-३२
 शिक्षिपिच्छमहा १९-४१
 शिशिरेण यथा ६२-१२२
 शीते शोक शशाङ्के ३२-११
 शीलभारवती कान्ता १०४-१९१
 शुक तव पठन १३५-१०८
 शुद्ध ब्रह्मालवाल ३४-२६
 शून्येऽपि च गुण ४५-८५
 शृगालशासनाद्गूल १४०-१५३
 शृण्वन् पुर पर्य ४०-३५
 शेते यत्र हरिर्वसन्ति १८२-५०७

शैत्य विना न चन्द्रश्री १०४-१९२
 शोणाधराशुसभिन्ना ६२-११९
 श्याम यज्ञोपवीत २००-९५
 श्याम सिन च सुदुस ५८-७६
 श्यामलेनादिकत बाले ६२-१२५
 श्येनमम्बरतलादुपागत १०४-१९३
 श्रियो मे मा सन्तु ७७-१८
 श्रीतातपादेर्विहिते १०४-१९४
 श्रीमच्चन्दनवृक्ष १४४-१९३
 श्रीमज्ज्ञानेन्द्रभिक्षो ८९-२
 श्रीमता कथय कञ्चुक १२९-५३
 श्रीमन् वसन्त भवदभ्युदये १६९-४०२
 श्रीमाहेस्वरमौलि १४८-२२२
 श्रुतिसतमपि भूय ५४-३३
 श्वन् ग्रामसिंह १८०-४९०
 श्वपाकाना व्रातं ६-२९
 श्ववृत्तिव्यासङ्ग. ६-३१
 श्वान सन्त्यमिनोऽपि १८५-५३७
 श्वासोऽनुमानवेच ५९-८५

स

सग्रामाङ्गणमागते १६८-३८७
 सग्रामाङ्गणसमुत्था ५८-७५
 सज्ञाकान्तमुते १४-१०
 ससारे चेतनास्तत्र १०५-२०४
 सहस्य द्राग् बहिस्थ ३४-२८
 स कदाचिद्विपुलबल प् ८३
 सकल्गुणनिधान १४८-२३०
 स किम् सहेत सुधासु १४१-१६१
 सतत निगमेयु १८-२३
 स तु वर्षतु बारि ११७-३२
 सता घन साधुभिरेव १५८-३१०
 सत्पूरुष सलु ४४-७३
 सत्सङ्गो यदि लभ्य १८०-४९४
 सदम्भोजाम्भोज १२७-४०
 सदसद्विवेकरसिकं १०४-१९५
 सदा जयानुपङ्गाणा २००-९६

सदुसो तव तन्वि १०४-१९६
 सदैव त्वय्येवार्पित ७-३९
 सदैव स्नेहाद्रं सुरतटिनि १०५-१९७
 सन्त स्वत प्रकाशन्ते ४७-११४
 सन्नापयामि किमह ७७-२०
 सन्त्यज्य कोकिल १४०-१५४
 सन्त्यन्येऽपि घरातले १६८-३९४
 सन्त्येकेऽपि महीसहा १४९-२३१
 सन्त्येवास्मिन् जगति ७६-११
 सन्तुपिनोऽसि पूर्णेन्दो १४८ २२३
 सन्ना नाविकधोरणी १७०-४०७
 स पण्डितो यः स्वहितार्थं १०५-१९८
 सपदि विलयमेतु ७९-४३
 सपल्लवा किं नु विमाति ६३-१३६
 समन्तादाकान्ता १६३-३५०
 समाहारः श्रीणा २६-२७

समीपे सङ्गीतस्वर २३-४	सिन्दूरारुणवपुषः १०५-२०७
समुत्पत्तिः पद्मा ५-२१	सिन्दूरैः परिपूरितं २०१-९९
समुत्पत्तिः स्वच्छे ४०-३८	सुकृत न कृतं १८-२४
समुद्रेणान्तस्थः १६७-३८६	सुकृतप्रकृतौ जने १८-३१
समुन्मीलत्वन्तः २३-२	सुकृतप्रिय मान्य १८-२७
समुन्मीलनीलाम्बुज २३-१	सुखयति कीरकिशोर १३५-१०९
समुपागतवति ३७-५	सुजनाः परोपकार १०६-२०८
समृद्धं सौभाग्य ३-१	सुजनानामपि हृदयं १८३-५१४
सम्पदा सम्परिष्वक्तः १०५-१९९	सुजनोऽपि हि कुप्यति १२८-५१
सम्पश्यतां तामति ६३-१३५	सुदृशो जितरत्न ५९-८९
सम्भूतिस्तव मानसे १३१-७२	सुधायाश्चन्द्रिकायाश्च १०६-२०९
सम्भूत्यर्थं सकल १०५-२०१	सुधासमुद्र तव रम्यवाणी १०६-२१०
सरजस्का पाण्डु ४७-११२	सुधेव वाणी वसुधेव २०१-१००
सरत सरणी सतः २०-५३	सुभाषितस्याध्ययने १३५-१११
सरसिजवनबन्धु १०५-२००	सुभाषित्व सुरूपत्व १३५-११०
सरसि प्लवदाभाति १०५-२०२	सुमहन्ति जगन्ति १७-१४
सरसिहोदरसुर ६०-९९	सुयीवनापाण्डुर १७-८
सरोजतामथ सत्ता २०१-९७	सुराङ्गनाभिराश्लिष्टाः १०६-२११
सर्प इव शान्तमूर्तिः १७५-२०३	सुराणामारामादिह १०६-२१२
सर्वं वन तृणाल्या १७५-४५१	सुरापमातुङ्गतरङ्ग १७-९
सर्वत्र स्रवतोऽस्य १७५-४५०	सुरासुरस्वान्तचकोर १७-७
सर्वलोकपरितोष १६९-३९७	सुवर्णसदृश पुष्पं १४४-१८६
सर्वेऽपि विस्मृतिपथं ६९-३	सुवर्णस्य कृते तन्वि १०६-२१३
सर्वोद्वेगकरं मृगादन १७७-४७०	सुविरलमौक्चिकतारे ६१-११७
सहकारे चिरं स्थित्वा १४०-१५५	सूक्ष्मीभूय स्वयमपि १४३-१८२
साकं द्रावगणैः ४०-३९	सूर्याचन्द्रमसौ यस्य १०६-२१४
साधुं समीक्ष्य १७६-४५६	सृष्टः सृष्टिभुवा ११४-१५
साधुत्वमपि दोषाय १५३-२७३	सेक्तव्यो यदि माध्वः १७५-४५२
साधो कुण्डलघटना १८८-५६६	सेवाया यदि साभिलाष ७६-१३
सानन्दं बिसिनीदले १८७-५५७	सैव सैव सरसौ १८७-५५८
सानन्दमेष मकरन्द १२७-४१	सोपानानि तिरोहितानि १५५-३८४
सानुकम्पाः सानुरागाः ६६-१७९	सौदामिनीविलसित ६९-८
सान्द्रामोदवतीः १४२-१७२	सौरभ्यं भुवनत्रये ४०-३६
साविध्वीपकुलाचलाः २०१-९८	सौरभ्यगर्भमकरन्द १५३-२७२
सा मदागमनवृंहित ६२-१३१	सौरभ्येण त्रिभुवन १३७-१२८
साग्राज्यलक्ष्मीरिय १०५-२०५	स्खलन्ती स्वर्लोकान् ४-१४
साहंकारसुरासुरावलि १०५-२०६	स्तनान्तर्गतमाणिक्य १०६-२१५

स्तनान्तर्गतमाणिक्य ६४-१४८
 स्तनाभोगे पतन् भाति ६२-१२८
 स्थित स्वर्णपीठे १९० ५८०
 स्थिति नो रे दध्या ४१-५०
 स्थितेऽपि सूर्ये २०१ १०१
 स्निग्धामदवनी १७५-४५३
 स्पर्धन्ता सुखमेव १४२-१७३
 स्पृशति त्वयि यदि २०१-१०२
 स्फुरत्कामक्रोध ६-२६
 समयमानानना तत्र ६३ १४०
 स्मरदीपदीप्तदृष्ट १०६-२१६
 स्मरो नाम नाम २४ ११
 स्मित नैतत् किन्तु ५८-७४
 स्मितज्योत्स्नामज्जत् २४-९
 स्मृत सद्य स्वान्त ३-८

स्मृतापि तरुणातप ७५-३
 स्मृतापि तरुणानप ८९-१
 स्मृति माता पुसा ३ ५
 स्वच्छन्द दलदरविन्द ३८-१४
 स्वप्नान्तरेऽपि खलु ७१-१७
 स्वभावस्वच्छाना ५-१६
 स्वर्गनिर्गतनिरगल १०६-२१७
 स्वर्गापवर्गो खलु दान १०६-२१८
 स्वर्णस्तेयपरानपेय १३ ७
 स्वर्लोकस्य शिखामणि ४२-५५
 स्वस्वव्यापृतिमग्नमानस ४२-५६
 स्वाप स्वापाकुलाना ३२-१२
 स्वार्थं धनानि धनिकात् ४६-९६
 स्वेदाम्बुसान्द्रकण ५१-३
 स्वैर सैरिभयूषदै १८५ ५३८

ह

हस इवेतो वक्र इवेन १८८-५६३
 हसा सर्वाङ्गघवला १३१ ७४
 हसी वेत्ति पराग १८८ ५६०
 हसोऽध्वगश्रम १८८ ५६१
 हसो न भानि १७५ ४५५
 हहो वारिनिधे विध १८२-५०८
 हतकेन मया वनान्तरे १०६ २१९
 हरक्रोधवस्यत् २५-२२
 हरद् गर्वं सर्वे २४ १५
 हरन्तो नि शङ्क २४ १२
 हरि पिता हरिर्माता १०६ २२०
 हरिकरसगादधिक १०६-२२१
 हरिचरणकमलनख १०७ २२२
 हरिचरणनखर १०७ २२३
 हरिणीप्रक्षणा यत्र ६६ १७६
 हरिनखरविमुक्ता १६५ ३६९
 हरिनीलमयावनी १९-४०
 हरिमागतमावप्य १०७ २२४
 हरिद्वच द्रण सज्जप्ता १०७ २२५

हर्यं वर्षं विप्रसे १७५ ४५४
 हर्यंयन्ति क्षणादेव १०७ २२६
 हार वक्षसि ४६-९४
 हारस्यापि दुराप १५९-३१९
 हालाहल खलु ४५ ९०
 हालाहल कालानल १०७ २२७
 हालाहलसमो मन्वु २०१ १०३
 हा हन्त मानस १८८ ५५९
 हिंसाप्रधानं खलु १०७ २२८
 हिमकर परभाग १४८ २२४
 हीरस्फुरद्भदन १०७ २२९
 हुताशज्वालाभ १२७ ४२
 हृदय कुरु सञ्चय १६५-३७०
 हृदय कृतशंभला ५३ २५
 हे कीर कीरव १३५-११२
 हे कूप स्व चिर जीव १३६-११७
 हे कोकिलाखिललतागु १४०-१५९
 हे नीरविद्रुक सरोज १५४ २७७
 हे मल्लि हे मालति १३१-७३

हेम्नः खेदो न दाहेन १८६-५४२
 हे रङ्ग हेमलताया १६७-३७९
 हेलाविदलितकरिकुल १८५-५३९
 हे हंस पक्षिप पयः १८८-५६३

हे हर्यश सहस्व १८५-५४०
 हे हेमकार परदुःख १८८-५६७
 हे हेमकेतकि कयं १३८-१३१

ERRATA

Page, Verse and Line	For	read
24.15 c	-तरणि-	-सरणि-
53.21	२२ (No. of the verse)	२१
53.22	२३ (No. of the verse)	२२
114.17 (Commentary, beginning)	विशेषणीभूतानां . . .	अत्रोत्प्रेक्ष्यमाणस्य सर्वप्रहालम्बनत्वस्य समानाधिकरणेषु धर्मेषु तत्तद्ग्रहाश्रि- ताङ्गकत्वेषु विशेषणीभूतैस्तत्तद्ग्रहैः सह विषयस्य राज्ञः कल्याणाश्रयत्वा- दिषु विशेषणीभूतानां . . . . .
128.52 b	उत्तार्यमाणोऽपि	उत्तार्यमाणोऽपि
137.130 b	वृद्धिर्यथा	वृद्धिर्यथा
174.443 a	क्षेत्रगर्भे	क्षेत्रगर्भे
177.469	५६९ (No. of the verse)	४६९

SANSKRIT ACADEMY SERIES

General Editor

Dr ARYENDRA SHARMA, M A , D P H
Professor of Sanskrit, Osmania University,
and Director of the Sanskrit Academy

PUBLISHED

- No 1 JÑĀNACATURVIMŚĪ of Naracandropādhyāya
(An early work on Astronomy-Astrology, published for the first time)—Price Rs 1 50
- No 2 PANDITARĀJA-KĀVYA-SANGRAHA
(Complete Poetical Works of Panditarāja Jagan nātha, published for the first time in a single volume)—Price Rs 6 00, bound Rs 8 00

IN PRESS

- No 3 SAMSKṚTA-KAVI-JĪVITAM
(Lives of Sanskrit Poets and Authors, in Sanskrit),
by Pt Malladi Suryanarayana Shastri
- No 4 A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF SANSKRIT MANUSCRIPTS IN THE OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY, Vol I (Vedic Literature)
Compiled by Shri K. Sitaramaya, M A
- No 5 KRIYĀSVARALAKSANAM—YOHI-BHĀSYAM (A treatise on Vedic Accent, published for the first time) Edited by Dr Aryendra Sharma and Shri K. Sitaramaya
- No 6 ṚGARTHASĀRA
(An unpublished commentary on selected verses of the Ṛgveda) Part I—Mantras and Commentary Part II—English Translation with Grammatical and Exegetical Notes

UNDER PREPARATION

- No. 7. A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF SANSKRIT MANUSCRIPTS IN THE OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY, Vol. II (Jyautiṣa, Vaidyaka, Kāvya, Alaṅkāra etc.). Compiled by Shri K. Sitaramaiya, M.A.
- No. 8. A HISTORICAL GRAMMAR OF SANSKRIT, by Dr. Aryendra Sharma.
- No. 9. A COMPANION TO CLASSICAL SANSKRIT LITERATURE (A comprehensive reference book, containing all necessary information concerning works, authors, allusions etc.)
- No. 10. MADANARATNAPRADĪPA—DĀNODYOTA (An important and extensive digest on Dharmaśāstra).

POPULAR SERIES (in Press)

- No. 11. STORIES FROM SANSKRIT LITERATURE (in English, in several parts.)
- No. 12. GEMS FROM SANSKRIT LITERATURE (An Anthology of Sanskrit Gnostic Poetry, with translation in English).